

© Haris Dajč

CC BY-NC-ND

Izdavač:

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture

www.actahistorica.com

Recenzenti:

Prof. dr Nikola Samardžić, Univerzitet u Beogradu — Filozofski fakultet

Prof. dr Josip Vrandečić, Filozofski fakultet — Sveučilište u Splitu

Prof. dr Vladan Gavrilović, Filozofski fakultet — Univerzitet u Novom Sadu

Dizajn korica:

Sabina Francuz

Prelom:

Ivana Gavrilović

Lektura i korektura:

Mihailo Kovinčić

Štampa:

SGR Standard 2

Beograd

Tiraž:

200

Haris Dajč

Malta 1792-1805: Početak britanske prevlasti na Mediteranu

Haris Dajč

**Malta 1792—1805:
Početak britanske prevlasti na Mediteranu**

NDIZK
Beograd, 2025.

Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije podržalo je izdavanje naučne monografije *Malta 1792—1805: Početak britanske prevlasti na Mediteranu* u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu - Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-137/2025-03/ 200163).

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	11
Malta: Prostor i stanovništvo	23
Privreda i institucije	53
Malta do 1798.	73
Malta i Francuska 1798.	95
Opsada Malte 1798–1800.	117
Malta i Velika Britanija 1801–1805.	147
Zaključak	185
Mape i ilustracije	195
Bibliografija	215
Indeks imena	227
Beleška o autoru	237

Predgovor

Od Dalmacije na zapadu do Egejskog arhipelaga i Male Azije na istoku, prostor koji more oblikuje zajedno s planinama i obalom čini jedinstvenu celinu. Ti predeli su predstavljali moje prvo neposredno iskustvo Mediterana. Teško je bilo objasniti sličnosti unutar tog prostora sve dok kao petnaestogodišnjak nisam radio korekturu očevog prepeva Homerove Odiseje. Pored Homera, prvi susret sa Fernanom Brodelom i Predragom Matvejevićem u gimnaziji pomogao mi je u razumevanju značaja geografije, bliskosti prostora, vremena koje drugačije teče u odnosu na kontinent, posebnosti i kontrasta koji se dopunjuju. Drugi važan impuls za bavljenje Mediteranom potekao je iz posmatranja prostora sa perspektive pučine, odnosno sa brodske palube. Plovidbe na trajektima od kraja 1980-ih i kasnije jedrenje od početka 2000-ih pružili su mi mogućnost sagledavanja prostora iz te tačke gledišta. Istraživački iskorak na Mediteran omogućili su podrška i ohrabrivanje mentora na doktorskim studijama, profesora Nikole Samardžića. Lični odnos sa Sredozemljem on je video kao prednost za istraživanje, a ne kao prepreku.

Izbor Malte kao teme dogodio se neplanirano, kao posledica istraživanja Mediterana u epohi koja ga je od evropske periferije vratila u centar evropskih dešavanja. Do Malte sam došao preko Jonskih ostrva, Visa i proučavanjem britansko-francuskog rivaliteta na Levantu u periodu 1796–1807. Značaj Malte za procese na Mediteranu postao mi je jasan kad sam u britanskim izvorima uočio zavisnost britanske politike u Jonskom i Jadranskom moru od Malte i Sicilije. Povezanost ova dva ostrva očigledna je i laiku, budući da se Sicilija s Malte jasno vidi po vedrom danu i uz dobru vidljivost. Zavisnost procesa u istočnom delu Mediterana na prelazu između 18. i 19. veka od Malte, Italije i zapadnog dela basena bila je jedan od najvažnijih razloga za izbor ove istraživačke teme.

Istorija svakog ostrva je posebna. Kao mala, ali prelomna tačka Mediterana, gde su se krajem 18. i početkom 19. veka dešavale veoma dinamične promene, Malta je celina koja zaslužuje naročitu pažnju. U klimatskom smislu, Malta više podseća na Kipar ili severnu Afriku nego na obližnju Siciliju. To je sredina u kojoj većina stanovnika koristi tri jezika, koja ima jedno od najbolje sačuvanih zdanja barokne arhitekture, tvrđavu koja nikad nije silom zauzeta, ali i najmanje rastinja. Sa svojim kontrastima i gusto naseljena, ostala je interesantna i za istraživanje potonjih perioda.

U pisanju ove knjige imao sam veliku pomoć kolega, prijatelja i porodice, kojima se zahvaljujem na vremenu, strpljenju, savetima i podršci. Od saradnika sa Malte posebno bih se zahvalio dr Melvinu Karuani iz Nacionalnog arhiva, kao i prof. Džonu Čirkopu i prof. Džoun Abeli. Malteške kolege su mi posebno pomogle u sakupljanju arhivske građe i literature, i dodatno mi ukazale na specifičnosti

svog ostrva. Kolege iz Londona, dr Gabor Kadar, dr Ilias Khrondojanis i Svetlana Smirnova, pružili su mi podršku u sakupljanju arhivske građe i literature. U Beogradu su mi pomogli dr Aleksandar Uzelac korisnim sugestijama u pripremi knjige, kao i kolega dr Miroslav Popović savetima u vezi sa pribavljanjem literature. Recenzentima dugujem posebnu zahvalnost. Prof. dr Nikola Samardžić mi je ukazao na značaj povezanosti Malte sa procesima u drugim delovima Mediterana, ali je zaslužan i za moje stalno vraćanje na temu Sredozemlja. Prof. Slavku Gavriloviću sam zahvalan na poverenju u pogledu izbora teme i načina na koji je istraživanje sprovedeno. Prof. dr Josip Vrandečić, kolega iz Splita, dao mi je važne savete na početku pisanja i pružio veliku podršku u daljem radu. Prof. Eđidiju Ivetiću sam veoma zahvalan na ohrabrivanju u izboru teme i dobronamernim savetima. U Krakovu mi je značila pomoć kolege Ušasti u korišćenju kancelarije gde sam obavio veći deo pisanja. Knjiga ne bi bila izdata u ovom obliku bez dragocene pomoći Mihaila Kovinčića, koji je lektorisao tekst, Ivane Gavrilović, koja je radila prelom, Irene Košničarević, koja je šampala knjigu, kao i Sabine Francuz, autorke dizajna korica. Podrška porodice, Dimitrisa i Maje, i nesebično strpljenje i razumevanje supruge Nataše, omogućili su mi sve ostale potrebne uslove da se istraživanje i pisanje završi. Nataši i posvećujem *Maltu*.

mojoj Nataši

Uvod

Malta su, sve do kraja 18. veka i ratova koji su počeli nakon Francuske revolucije, savremenici doživljavali kao anahronu državu kojom vlada monaški red vitezova proteranih s Rodosa. U poređenju s drugim ostrvskim delovima Mediterana, Malta je u manjoj meri bila evropska periferija. Ona je ipak bila posebna zahvaljujući istorijskim prelamanjima između evropskih sila na prelazu 18. i 19. veka, koja su naročito uočljiva na ostrvu poput Malte.

Malta, zajedno sa Gozom, nije bila istorijski značajna početkom rane moderne epohe sve dok se Hospitalci nisu naselili na ostrvo zahvaljujući Karlu V. Tokom 16. veka, značaj Malte bio je povezan sa ulogom Mediterana u sukobu habzburških monarha i Osmanskog carstva. Samim tim, u 17. veku ponovo je izašla iz fokusa, sa pomeranjem najvažnijih evropskih procesa na zapad i sever kontinenta. Period od 18. veka obeležio je konstantan ekonomski i demografski rast u Evropi, koji je uticao i na Maltu, pre svega kroz sve veće ekonomsko povezivanje s Francuskom, tada dominantnom trgovačkom silom na Mediteranu. Ipak, u istoriografiji je ostao potcenjen značaj Malte tokom druge polovine 18. veka, kada je ostrvo doživelo veliku demografsku ekspanziju. Podjednako je zanemarena i sposobnost Vitezova Hospitalaca, koji su uspešno vladali ostrvom, uprkos malom broju i daleko skromnijoj floti u odnosu na svog primarnog protivnika, Berberske korsare.

Ostrvska istorija Mediterana razlikuje se od istorije kontinenta, njegovih obala i zaleđa. Paradoksalno, ostrva mogu biti izložena daleko bržim promenama u odnosu na kontinent, ali takođe i ostati izolovana i imuna na šire društvene procese. Na početku perioda koji je predmet ovog istraživanja, Malta je bila anahrona državna tvorevina, sa složenim pravnim statusom u kom su nezavisni Hospitalci bili podređeni papi, dok je Napuljska kraljevina i dalje imala pravni suverenitet nad ostrvom. Karlo V je Hospitalcima ostrvo dao na upravljanje, ali se burbonski kraljevi, naslednici Habzburgovca u Napulju i Siciliji, nisu odrekli prethodno stečenih prava.

Savremenici, a naročito Napoleonu, Malta je delovala kao još jedna zaostala država koja nije bila u stanju da se uklopi u nov sistem oslobođen od feudalizma i crkvenog nasleđa. Njenu sudbinu delili su i Đenova, Venecija i Dubrovnik. Nakon ratova u Italiji, Napoleon je ekspedicijom u Egipat, prilikom koje je zauzeo Maltu, vratio Mediteran u centar evropske politike. Od Malte, preko Sicilije, Dalmacije, Jonskih ostrva do Levanta, prostor Mediterana postao je jedna od glavnih regija za nadmetanje evropskih sila, među kojima su najvažnije bile Francuska i Velika Britanija. Proces koji je započeo Napoleon nije mogao da se prekine ni pokušajem restauracije 1815. godine: Mediteran, kao ni Malta, više nisu bili evropska periferija.

U periodu posle prvog osvajanja Malte u modernoj istoriji, 1798. godine, ostrvo je postalo evropski problem ali i plen, tako da su, pored Francuske i Napuljske

kraljevine, i Velika Britanija i Rusija uticale na sudbinu ostrva. Francusko osvajanje Malte omogućilo je promene na ostrvu koje su ga odvojile od nasleđa Hospitalaca i uvele u procese u kojima će ono postati jedan od najvažnijih mediteranskih poseda Velike Britanije do druge polovine 20. veka.

Malta, sa svojim položajem i stanovništvom, predstavlja Mediteran u malom. Ona se podjednako može smatrati Afrikom koliko i Evropom. Ostrvljani govore malteškim jezikom, koji pripada grupi semitskih jezika, te zahvaljujući njemu i danas bolje razumeju stanovnike Tunisa nego Kalabrije. Maltežanima je italijanski bio najvažniji jezik za privredne i trgovačke aktivnosti, dok je i francuski postao prisutan u toku 18. veka. U 19. veku su pored italijanskog počeli da koriste i engleski jezik. Za razliku od Sicilije na severu, koja je najbogatije ostrvo Mediterana, Malta i Gozo nisu imali dovoljno obradive zemlje, vegetacije, vode, pa ni hrane. Pored toga, nalaze se na jednom od najvetrovitijih delova mediteranskog basena, gde se tokom većeg dela godine smenjuju vetrovi iz Evrope i Afrike.

Maltežani, koji vode poreklo od Mavara sa Sicilije, bili su jedan od najrevnosnijih katoličkih naroda Evrope. Zahvaljujući Hospitalcima, prosvetiteljstvo i nove ideje stigli su i na Maltu, ali nisu doprli do unutrašnjosti ostrva, u kasale gde je većina žitelja bila nastanjena. Uprkos religioznosti, u bračnim odnosima su bili slobodniji od drugih katoličkih stanovnika Mediterana. Evropski savremenici u 18. i 19. veku su ih opisivali kao tradicionalne, zaostale, plahovite, ksenofobne, pobožne, ali i vredne i jake ljude. Oni po tome nisu bili jedinstveni, jer su i druge regije Mediterana baštinile samodovoljnost i skepticizam prema novinama. Maltežani su bili posebni u svojim navikama, običajima i svakodnevicu, u kojima su u isto vreme bili bliski i Sicilijancima i stanovnicima Severne Afrike. Usled ograničenih prirodnih resursa, za razliku od stanovnika bogatijih ostrva na Mediteranu, Maltežani se nisu plašili mora, već im je ono predstavljalo mogućnosti. Na ostrvu nije bilo neplivača, što je i tada i sada retkost na Mediteranu. Hospitalci su u dugom periodu od 16. do kraja 18. veka u službi imali neke od najboljih pomoraca u Sredozemlju tokom svojih privatirskih aktivnosti.

Malta je pripadala i zapadnom i istočnom Mediteranu, kao i Evropi i Africi. Najvažniji privredni i trgovački partner u drugoj polovini 18. veka bila joj je Francuska, izvoz pamuka je u najvećoj meri išao u Španiju, dok je za žito zavisila od Sicilije. Preko Hospitalaca je održavala vezu sa celom katoličkom Evropom, od Portugalijske do Poljske. Grčki trgovci i francuska trgovina sa Levantom su je povezivali sa istočnim Mediteranom. Dotadašnje veze sa Sicilijom, Apulijom, Sardinijom, Jonskim ostrvima i Severnom Afrikom su se nakon britanskog dolaska proširile i na Gibraltar i britansku trgovinu širom Mediterana, a po otvaranju Sueckog kanala i na trgovinu sa Indijom.

Pregled izvora

Poseban izazov prilikom pisanja predstavljalo je bogatstvo neobjavljene i objavljene građe, putopisa, dnevnika i memoara. Dodatnu poteškoću unosila je opravdana opsednutost i fascinacija istraživača Napoleonom i Nelsonom. Za obojicu je zajedničko to što su prvobitno imali potcenjivački stav prema Malti. Ostrvo su percipirali samo u okviru većih planova, i u poređenju sa drugim bogatijim ili zgodnijim ostrvima za snabdevanje, zanemarivali su značaj Malte. Obojica su naknadno promenili mišljenje i ostrvu dali veći značaj, nekad i preuveličavajući njegove prednosti, smatrajući ga jednom od najvažnijih pozicija za dalje vojne kampanje na Mediteranu.

U istraživanju je primenjen tematsko-hronološki pristup, koji je bio uslovljen epohom istraživanja, ali i dostupnošću građe. Francuski i britanski narativni izvori omogućili su da se u prvom delu monografije da uvid u život ostrvljana, njihove navike, verovanja, privredne aktivnosti, administraciju. Bez narativnih izvora monografija bi ostala samo hronologija događaja, a ostrvljani puki posmatrači. Od neobjavljene građe koja je korišćena prilikom ovog istraživanja najznačajnija je ona iz Nacionalnog arhiva u Londonu.

Za istraživanje su bili važni sledeći fondovi u odeljenju Foreign Office (FO):

1. FO 49/1, FO 49/2, FO 49/3, koji se odnose na Maltu;
2. FO 81/11, FO 81/12, koji se odnose na Veneciju u periodu 1796–1797;
3. FO 78/20, koji se odnosi na Tursku u toku 1798;
4. FO 65/47, koji se odnosi na Rusiju u toku 1800;
5. FO 42/2, koji se odnosi na Jonska ostrva u periodu 1793–1797;
6. FO 160/35, koji se odnosi na Severnu Afriku u periodu 1800–1815.

U okviru odeljenja WO (War Office) korišćeni su sledeći fondovi, koji su bili važni za period tokom blokade Valette i nakon osvajanja Valette 1800:

1. WO 17/2117, koji se odnosi na ukupan broj vojnika na Malti;
2. WO 1/292 i WO 1/293, koji se odnose na vojne izveštaje sa Malte od 1801. do 1812.

U okviru odeljenja CO (Colonial Office) korišćeni su sledeći fondovi:

1. CO 158/1 i 158/2, koji se odnose na dešavanja u toku 1801;
2. CO 700/Malta and Ionian Islands, koji sadrži mape i planove ostrva.

U okviru odeljenja 102 (Admiralty), korišćeni su sledeći fondovi relevantni za period nakon britanskog osvajanja Malte:

1. ADM 102/556, koji se odnosi na bolnička dokumenta i spisak bolesnika;
2. ADM 106/2043, koji se odnosi na lučka pisma.

Građa iz Nacionalnog arhiva Malte, koja se čuva u Rabatu, bila je važna za istraživanje ove epohe od vremena opsade Valette. Posebno značajni su bili sledeći arhivski fondovi:

U okviru fonda GOV, prepiske između Londona i Malte:

1. GOV 01.2/30, koja pruža izvore od 1800. do 1807;
2. GOV 2/1/1, koja se odnosi na period od 1801. i pokriva period do 1806;
3. GOV 1/2/1, koja pokriva period od 1803.

U okviru fonda PS (Public Secretary and Treasury):

1. PS 09/1 iz 1800, koji se odnosi na predaju francuske vojske u Valeti 1800.
2. PS 11/1, koji se odnosi na prepisku sa sekretarom trezora iz 1805.

U okviru fonda ARREAR AUDIT, koji se odnosi na reviziju i kontrolu svih finansijskih i administrativnih aktivnosti nakon dolaska Britanaca na Maltu:

1. Arrear Audit Vol V, koji pokriva period posle 1800. i daje tabelarne preglede svih troškova u okviru britanske uprave na ostrvu.

I poslednji fond, koji se odnosi na mape:

1. NAM Maps, za mape i planove.

Korišćena je neobjavljena francuska građa iz dostupne literature, kao i onlajn izvora, među kojima je i Napoleonova prepiska. Važan izvor za period okupacije bio je dnevnik francuskog generala Vuboa. Veliki korpus britanske građe je takođe objavljen, uključujući korespondenciju Nelsona, kao i drugih važnijih britanskih i vojnih i mornaričkih oficira.

Među narativnim izvorima posebno je potrebno istaći memoare bivših Hospitalaca (Ransijat, De Boażelen), čije korišćenje je bilo neophodno za sagledavanje promena koje su se odvijale na Malti, ne samo jer pruža perspektivu reda koji je vodio Maltu do juna 1798. godine, već i zbog toga što su oni bili dugogodišnji stanovnici ostrva, te su najbolje mogli da uoče promene u svakodnevnom životu. Britanski i francuski vojnici (Anderson, Vuboa), civilni službenici (Duble, Iton, Kobern, Kolridž, Martin), lekari (Henen, Dejvi), istraživači i putopisci (Dolomje, Brajdon) dali su neizmeran doprinos razumevanju ostrva i njegovih žitelja. U radu su korišćeni i radovi koji pokrivaju period nakon epohe obuhvaćene ovim istraživanjem. Korišćenje narativnih izvora bilo je pravo zadovoljstvo zahvaljujući literarnom

i slikovitom stilu autora, među kojima je potrebno pre svega istaći Dublea, Ransijata, Andersona i Henena. Najveći deo britanskih autora bio je na Malti u okviru dužeg boravka na Mediteranu, što je izuzetno važno zbog poređenja koja su pravili sa drugim delovima basena.

Memoari Pjera Dublea, Francuza koji je radio za poslednja dva velika majstora i potom bio deo francuske administracije, pružaju odličan uvid u poslednje godine reda i period francuske uprave i dvogodišnje opsade. Memoari Bosredona de Ransijata, jednog od najvažnijih Hospitalaca za vreme velikih majstora De Rohana i Hompeša, predstavljaju važan izvor za reforme koje je sproveo De Rohan. Jedan od retkih Hospitalaca koji su emigrirali u London, Luj de Boażelen, bio je autor jednog od najvrednijih izvora za poslednju deceniju uprave viteškog reda na Malti. Za svu trojicu bila je karakteristična želja da opravdaju ulogu Hospitalaca u razvoju Malte, koja je u godinama i decenijama posle uspostavljanja britanske uprave često osporavana. Eneas Anderson je u okviru tajne misije na Mediteranu dao izuzetan opis ostrvljana u mesecima nakon britanskog osvajanja Malte. Zanimali su ga običaji, navike i verovanja ostrvljana, o kojima je pružio vredna svedočanstva. Pisma Patrika Brajdona su važan izvor za Maltu u vremenu pre dolaska De Rohana na mesto velikog majstora. Džordž Badžer, Montgomeri Martin, Džon Dejvi i Džon Henen su boravili na Malti u kasnijem periodu, ali su njihovi opisi fizičkih karakteristika ostrva i njegovih stanovnika izuzetno dragoceni. Henen je pružio posebno važne opise o zdravstvenoj kulturi ostrvljana. Istorija Malte i njenog stanovništva Vilijama Itona spada u jedan od najdragocenijih narativnih izvora. Itonovo delo je značajno jer daje pregled istorije ostrva, kao i načina rada institucija, a bio je u mogućnosti da ga izradi zahvaljujući dugom boravku na Malti i poznavanju svih jezika koje su ostrvljani koristili. Izveštaj koji je sačinio Vilijam Tornton daje uvid u finansije ostrva za vreme Hospitalaca, kao i ulaganja reda u ostrvo iz njihovih evropskih poseda. Njegovi nalazi se veoma dobro poklapaju sa francuskim izvorima, kao i Itonovim.

Pregled postojećih istraživanja koja se odnose na Maltu pokazao je da nisu dovoljno često korišćeni dokumentarni i narativni izvori koji bi omogućili da se uz hroniku ljudske svakodnevice i dinamike društvenih i političkih događaja sveobuhvatno prate promene na Malti u epohi koja je svedočila smenama nekoliko administracija.

Istoriografija na engleskom, francuskom i italijanskom se bavila Maltom od početka 19. veka do danas. Za pisanje ove teme bio je od izuzetnog značaja rad dva britanska istoričara – Hardmana i Gregorija. Vilijam Hardman se na kraju 19. veka bavio Maltom i, na osnovu britanskih i francuskih izvora, dao je hronologiju najvažnijih događaja od neposredno pre francuskog osvajanja Malte do dolaska Tomasa Majtlanda 1813. godine i prvih godina njegove administracije. Dezmond Gregori je krajem 20. veka objavio važnu monografiju o odnosima Malte i Velike Britanije krajem 18. i početkom 19. veka. Ipak, najveći doprinos istraživanju Malte dali su istraživači sa ostrva. Njihova istraživanja su na najsveobuhvatniji način mog-

la da daju uvid u posebnosti Malte. Veliki deo istraživanja koja su objavili malteški istoričari, antropolozi, etnolozi i lingvisti dostupan je u okviru onlajn baze Univerziteta na Malti. Posebno značajni za ovu temu bili su sledeći malteški autori: Rodžer Vela Bonavita, Frans Čiapara, Đuzepe Škembri Bonaći, Džon Čirkop, Džozef Kasar Pulicino, Pol Kasar, Viktor Denaro, Henri Frendo, Džo Šikluna i Viktor Malia Mialanes.

U istoriografiji na srpskom i hrvatskom jeziku Malta je ostala u najvećoj meri neistražena tema, uprkos njenom značaju za promene i posledice koje su odigrale i na Balkanskom poluostrvu.

U prvom delu monografije, u okviru poglavlja *Malta: prostor i stanovništvo i Privreda i institucije*, čitaocima je predstavljen prostor i život Malte van društvenih i političkih promena koje su usledile u poslednjim godinama 18. veka. U prvom poglavlju analiziran je fizički prostor ostrva, uticaj mora i vetra, te posebnosti u flori i fauni. Posebno je razmatran značaj različitih vetrova, jer su oni uticali ne samo na ritam života ostrvljana, već i na političke promene, i bili važan činilac tokom dvogodišnje opsade Valette. Značajan deo je posvećen stanovnicima ostrva, u kom je dat uvid u navike ostrvljana, osobine seljaka i građana, njihov karakter, običaje, sujeverja, legende, lečenje, kao i demografsko i zdravstveno stanje. Kroz analizu njihovog karaktera i verovanja može se uvideti zbog čega su nagle promene tokom francuske uprave na ostrvu bile neuspešne, za razliku od drugih delova Mediterana, kao što su Jonska ostrva, gde su Francuzi bili daleko bolje percipirani, barem od strane dela ostrvljana. U narednom poglavlju pružen je pregled privrede ostrva, poslova ostrvljana, kao i administracije Hospitalaca, uz analizu najvažnijih institucija na Malti. Institucije koje su uspostavljene uglavnom u toku perioda Hospitalaca imale su važnu ulogu u obezbeđivanju ostrvljana, nabavci hrane i ulaganjima. Vitezovi su morali da subvencionišu rad nekih od njih zarad dobrobiti stanovnika Malte.

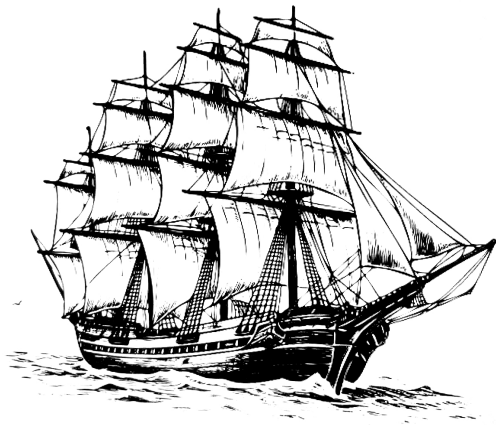
Drugi deo istraživanja odnosi se na političku istoriju ostrva. Počinje epohom nakon izbijanja Francuske revolucije i opisuje posledice koje je revolucija izazvala na Malti. U poglavlju *Malta do 1798.* analiziraju se promene za vreme velikog majstora De Rohana, kao i prilagođavanje gubitku najznačajnijeg dela prihoda Hospitalaca koji je dolazio iz Francuske. Pozicija u koju je Malta dospela dovela je do veoma aktivne potrage za novim saveznicima od strane De Rohana, koji je u isto vreme pazio da Francuskoj ne pruži povod za rat. Odnosi sa Rusijom postali su posebno važni tokom mandata njegovog naslednika, velikog majstora Hompeša. U narednom poglavlju *Malta i Francuska 1798.* analizira se povezanost Malte sa ratovima u Italiji i značaj ostrva za francusku ekspediciju u Egipat, kao i kratkotrajni period francuske uprave na ostrvu i njene posledice. Malta je od teokratske države za svega nekoliko dana postala deo Francuske. Ipak, Francuzi nisu uspeli da na vreme sprovedu reforme i planove. Pored toga, Francuska je temeljno opljačkala ostrvo, a da pritom nije stigla da u njega ulaže, kao što je bio slučaj sa Jonskim ostrvima. Sudbina Malte

bila je vezana za Egipat: kao što je posledica odlaska flote iz Tulona bilo zauzimanje Valette, tako je i njeno uništenje uslovalo početak kraja francuske Malte. U poglavlju *Opsada Malte 1798–1800.* prikazuje se povezanost sudbine ostrva sa stvaranjem Druge koalicije, ratovima u Italiji, i povratkom Velike Britanije na Mediteran. Kontrola nad Maltom bila je i uzrok rivalstva između Velike Britanije i Rusije, koje će završiti potpunim neuspehom mediteranske politike Rusije nakon poraza u Krimskom ratu. Ruski car Pavle se oslanjao na iskustvo svoje prethodnice, carice Katarine, u potrazi za saveznicima među stanovnicima Mediterana. Kao što je *Grčki plan* Katarine bila manipulacija idejama helenizma, tako je Pavlova zamisao da kroz titulu velikog majstora stekne kontrolu nad Maltom takođe predstavljala manipulaciju prilikom izbora velikog majstora uz naknadno finansijsko ucenjivanje reda. Opsada Malte označila je prekretnicu u britanskoj politici, uprkos tome što njene posledice nisu bile očigledne odmah nakon septembra 1800. godine i kapitulacije Francuza u Valeti. U poslednjem poglavlju *Malta i Velika Britanija 1801–1805.* analiziran je period od osvajanja Valette od strane Britanaca, uz posledice koje je ono izazvalo među saveznicima unutar Druge koalicije, do Bitke kod Trafalgara. U ovom delu dat je pregled promena u britanskoj administraciji na Malti, sa postepenim povećanjem značaja civilne uprave. Mir u Amijenu bio je važna tačka u britanskoj politici prema Malti, jer je protivno njegovim odredbama odlučila da ostane na ostrvu, svesna da je rat sa Francuskom samo privremeno obustavljen i da bi povratkom Hospitalaca ostrvo lako moglo da postane baza za neprijateljske države. Nakon kraha Amijena, nestale su mogućnosti za povratak Hospitalaca na Maltu. Nelsonova pobeda u Trafalgarskoj bici, iako se ona nije vodila na Mediteranu, omogućila je Velikoj Britaniji neprikosnovenu prevlast u Sredozemlju. Francuska flota ne samo da se više nikada nije upustila u veći pomorski sukob sa Velikom Britanijom, već je i potpuno izgubila odlučnost u pomorskom nadmetanju sa Britancima. Posledice Trafalgara za Španiju bile su još traumatičnije. Francuska je ostala dominantna na evropskom kontinentu, dok je britanska talasokratija ostala neupitna u Sredozemlju. Velika Britanija je već pobedom u Abukirskoj bici ili Bici kod Nila označila početak prevlasti na Mediteranu i ostvarila preduslove za osvajanje Malte, dok je posle Trafalgara, pa sve do kraja ratova sa Napoleonom ostala najznačajnija pomorska sila u ovom basenu.

Osnovna istraživačka pitanja bila su sledeća: koliki je bio značaj Malte tokom ratova koji su usledili nakon početka Francuske revolucije, i koliko je Malta bila važna Velikoj Britaniji i drugim evropskim silama na prelazu 18. i 19. veka? Kako je sudbina Malte bila povezana sa Sicelijom, Italijom i Egiptom? Koje okolnosti su uticale na promenu britanske politike spram Malte, u kojoj je od privremenog poseda postala jedno od najvažnijih britanskih uporišta na Mediteranu? Koliko su ostrvljani bili posebni i na koji način i u kojoj meri su oni uticali na promene na ostrvu?

Istraživanje Malte omogućilo je donošenje opštih zaključaka metodom indukcije, kao što i druge prelomne tačke/oblasti na Mediteranu pružaju sličan uvid. Neka od istraživačkih pitanja otvorenih u ovom istraživanju bila su rezultat prethodnih

istraživanja rivaliteta Velike Britanije i Francuske na Mediteranu, u okviru kojih se stvorila potreba da se težište istraživanja postavi na centralno ostrvo Sredozemlja. Proučavanje pomorskog nadmetanja Velike Britanije i Francuske na istoku Mediterana i Levantu zahtevalo je povratak na zapadni deo mediteranskog basena da bi se razumeli kako uzroci, tako i posledice ratova na istoku. Promene na istoku su bile uglavnom posledica raspleta sukoba na zapadu, što je potvrđeno Trafalgarom. Za uočavanje sličnosti u istorijskim procesima između Malte i drugih delova Mediterana od posebnog značaja je bilo prethodno istraživanje Jonskih ostrva. I Malta i Jonska ostrva bili su žrtve promena posle Napoleonove uspešne kampanje u Italiji. Nakon gubitka flote u Egiptu, Francuska više nije mogla da utiče na procese na Mediteranu.

I

MALTA: PROSTOR I STANOVNIŠTVO

Arhipelag Malte čine ostrva Malta (najveće ostrvo, s površinom od 246 km²), Gozo (površina 67 km²) i Komino¹ (površina 3,5 km²) koja su stalno naseljena. Pored njih, arhipelag sadrži i manja ostrva Kominoto, Filfla i Ostrvo Sv. Pavla² koja nisu naseljena. Najveći deo obale Malte i Goza oivičen je stenama, tako da je manje od 3% obale peskovito. Ukupna dužina obale Malteškog arhipelaga iznosi 270 km.³ Arhipelag zauzima središnji položaj na Mediteranu između Sicilije i severne Afrike. Južna strana ostrva Sicilija udaljena je od Malte 80 km, dok je Tunis udaljen skoro 300 km.⁴ Blizina Sicilije uticala je na procese na Malti i okolnom arhipelagu. Morski prolaz između Malte i Sicilije je plitak, retko dublji od 90 m, sa peskovitim dnom.⁵

Ime Malte, najvažnijeg ostrva u arhipelagu,⁶ najverovatnije potiče iz grčkog jezika: *Melítē* (Μελίτη), što bi moglo da znači ostrvo meda.⁷ Druga pretpostavka je da su Grci preuzeli feničanski naziv ostrva *Maleth*, što znači luka ili raj. Imajući u vidu da su i Grci i Feničani bili u posedu Malte, obe opcije su moguće. Treće i najmanje verovatno poreklo naziva ostrva vezuje se za legendu o njegovom naseljavanju, prema kojoj se na ostrvo iskrcala majka sa dvoje dece iz grada Mader u današnjem Tunisu, te je ostrvo Malta dobilo ime po ovom gradu.⁸ Ime Gozo nastalo je od grčkog *Gaulos* (Γαῦλος), a latinska verzija koju su Rimljani koristili bila je *Gaulum*.⁹ Ona se na arapskom izgovarala *Gaudesc*,¹⁰ odnosno *Ghaudesh*,¹¹ čija je kasnija ital-

1 U izvorima se često navodi kao *Cumina*. Aeneas Anderson, *A Journal of the Forces Which Sailed from the Downs in 1800*, London: Wilson and Co. of the Oriental Press, 1802, 113.

2 Kominoto leži prekoputa severozapadne obale Komina. Filfla se nalazi jugozapadno od Malte. U 18. veku na njoj je stajala samo jedna manja, napuštena crkva. Pored ovog ostrvceta nalazi se stena Filfoleta. Ostrvo Sv. Pavla se takođe naziva i Salmoneta. Od manjih stena važno je izdvojiti Stenu budi (*Hagira tal General*), koja je bila posebno značajna zbog proizvodnje lekovite budi koja se koristila na Malti. Stena Halfa nalazi se prekoputa jugoistočne obale Goza i takođe je nenaseljena. R. Montgomery Martin, *History of the Possessions of the Honourable East India Company*, London: Whittaker & Co. Ave Maria Lane, 1837, 167–168.

3 Alan Deidun, „Considerations on the marine dimension of the Maltese Islands“, *“Inservi”: Hidma Politika*, 1969–2009: *ġabra ta’ kitbiet f’ġieħ Eddie Fenech Adami*, ur. M.J. Schiavone & L. Callus (pp. 259–272), 267.

4 John Hennen, *Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean; comprising an account of Gibraltar, the Ionian Islands, and Malta*, London: Thomas and George Underwood, 1830, 430.

5 Deidun, 267.

6 Takođe se tvrdi da je Ogigija, ostrvo nimfe Kalipso na kom je Odisej proveo sedam godina, u stvari bila Malta. John Davy, *Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta: with some remarks on Constantinople and Turkey, and on the system of quarantine as at present conducted*, London: Smith, Elder & Co., 65 Cornhill, 1842, 33.

7 Ime jadranskog ostrva Mljet je slovenizirana varijanta grčkog *Melita* i takođe znači ostrvo meda.

8 Prema ovoj legendi, ostrvo su naselili semitski stanovnici sa severa Afrike. Joseph Cassar Pulicino, *Studies in Maltese Folklore*, Malta University Press 1992, 154.

9 George Percy Badger, *Description of Malta and Gozo*, Malta: Printing and lithography by M. Weiss, 1838, 291.

10 Hennen, 556

11 Badger, 291.

ijanizovana verzija postala Gozo. Poreklo reči dovelo se u vezu s oblikom ostrva koji je podsećao na posudu.¹² Maltu su geografi dugo smatrali delom afričkog kontinenta, da bi tek od 19. veka počeli da je posmatraju kao deo Evrope.¹³

Geologija i reljef

U geološkom smislu, Malta i Gozo su u najvećoj meri sastavljeni od stena krečnjačkog porekla (bigra).¹⁴ Nakon što je veliki majstor Vitezova Hospitalaca Lil-Adam (*Philippe de Villiers de L'Isle-Adam*) prvi put posetio Maltu 1525. godine, sastavljen je obeshrabrujući izveštaj o upotrebljivosti ostrva i njegovim prirodnim bogatstvima. Vitezovi su zaključili da, osim mekog krečnjaka i peska, na ovom ostrvu skoro uopšte nema drveća, i da je ono zapravo jedna velika, gola stena na kojoj ne postoje uslovi za uzgajanje pšenice, a na kojoj jedino dinje, smokve i još neko voće mogu da rode. Lokalno stanovništvo opisano je kao siromašno, a pored navedenih proizvoda uzgajalo je pamuk i kim, te proizvodilo med. S izuzetkom nekoliko potoka koji prolaze sredinom ostrva, ne postoje reke ni izvori. Gozo je opisan kao ostrvo plodnije od Malte, ali takođe siromašno i malo. Izveštaj je zaključio da bi ova ostrva teško mogla da zadovolje potrebe vitezova.¹⁵ Potrebno je imati u vidu da su Hospitalci pre toga dugo bili stacionirani na Rodosu, jednom od najbogatijih ostrva Egejskog arhipelaga, te da su uz to kontrolisali i skoro ceo arhipelag Dodekaneza, što je Maltu i Gozo činilo prilično siromašnom zamenom za njihove nekadašnje bogate posede. Dostupni su veoma detaljni nalazi o geološkim karakteristikama Malte iz 18. i 19. veka zahvaljujući pionirskom radu francuskog geologa Deode de Dolomjea (*Dieudonné Sylvain Guy Tancrède de Gratet de Dolomieu*),¹⁶ čije rezultate su koristili i britanski izvori iz prve polovine 19. veka.¹⁷ Iz navedenih izvora saznaje se da na

¹² Hennen, 556

¹³ Martin, 152.

¹⁴ Isto, 168.

¹⁵ Hennen, 450.

¹⁶ Njegovo najznačajnije delo je *Voyage aux îles de Lipari*, Paris, 1783. U okviru naučne prepiske, pisma sa Malte daju prve precizne geološke i klimatske podatke o Malti koje su koristili kasniji izvori. Alfred Lacroix, *Déodat Dolomieu, membre de l'Institut national (1750-1801) : sa vie aventureuse, sa captivité, ses oeuvres, sa correspondance*, Paris: Perrin & Cie, 1921; Jean-Paul Poirier, Philippe Taquet, „Les voyages et les tremblements de Dolomieu : vingt-deux lettres, inédites du célèbre naturaliste adressées de 1775 à 1797 au duc de La Rochefoucauld“, *Travaux du Comité français d'Histoire de la Géologie*, 2017, 3ème série (tome 31, 6), 93–158; Frank Ventura, „Grandmaster de Rohan's astronomical observatory (1783-1789)“, *Melita Historica*, 10(3), 1990, 245–255; „Dieudonné Dolomieu“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Dieudonne-Dolomieu>; „Déodat Gratet de Dolomieu“, *Brionnais.fr*, https://brionnais.fr/pm/site/Deodat_Dolomieu.htm; „Déodat de Dolomieu (1750–1801)“, *ScienceDirect*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1251805000001063>.

¹⁷ Najznačajnije su beleške i izveštaji koje su sačinili lekari Džon Henen i Džon Dejvi, kao i Montgomeri Martin, koji je u značajnoj meri ponavljao rezultate do kojih je došao Henen.

ostrvu postoje dva tipa krečnjaka, od kojih se tvrdi koristio kao glavni materijal prilikom izrade kuća, a mekši za dobijanje zemlje.¹⁸ Na zapadnoj strani ostrva bilo je većih količina tvrdog karbonita, kreča koji se uglavnom koristio za puteve, kao i u izgradnji delova kuća (dimnjaka, stolova). Alabaster je takođe prisutan na Malti, dok ga je na Gozu bilo u još većoj koncentraciji.¹⁹ U Henenovom izveštaju, koji se poziva na Dolomjea, navodi se da je su i Malta i Gozo bogati mineralom gipsom.²⁰ Nekadašnji vitez reda Hospitalaca Boażelen (*Louis de Boisgelin*) izneo je i da postoje velike količine pirita, naročito na Gozu.²¹ Kao posledica krečnjačkog sastava ostrva, na Malti i Gozu postoji veliki broj pećina. Mekani sastav krečnjačkog tla omogućio je nastanak brojnih katakombi koje su stanovnici koristili kao sklonište tokom invazija ostrva. Najpoznatija katakomba je pećina Sv. Pavla, koja se nalazi u Rabatu pored stare prestonice Mdine (*Città Vecchia*).²²

Reljef Malte suštinski se razlikuje od onog na Siciliji – dok njom dominira vulkan Etna, na Malti nema planina, već je karakterišu valovita brda, neravne obale i krečnjačke litice.²³ Dolomjeov prikaz reljefa opisuje arhipelag Malte kao jedinstvenu kopnenu masu koju su vetar i more razdvojili i ogolili. U prilog njegovoj tvrdnji govori položaj Komina između dva najveća ostrva.²⁴ Površina Malte oblikovana je erozijom, što je omogućilo nastanak velikog broja plodnih i zaštićenih dolina, kao i jedinstvenog i raznolikog terena podobnog za različitu floru i faunu.²⁵ Najviši vrh Malte (253 m) nalazi se na istoku ostrva, na liticama Dinglija. Zahvaljujući valovitosti terena, na oba ostrva postoje zaštićene doline koje se prostiru njihovim središnjim delom, uglavnom u pravcu sever-jug. Istočnom i južnom stranom Malte protežu se ravnice zaštićene krečnjačkom obalom, uz svega nekoliko pristupačnih zaliva za sidrenje i iskrcavanje. Najupečatljivija ravnica Marsašlok nalazi se na jugoistoku ostrva, koji se završava zalivom.²⁶ Reljef ostrva Gozo još više je talasast, a njim dominiraju dva venca brda, koja razdvaja plodna dolina Vied il Gasri. Tlo

18 Hennen, 451; Anderson, 158.

19 Hennen, 458.

20 Isto.

21 Martin, 183–184.

22 U većini izvora, prva prestonica Malte do izgradnje Valette naziva se imenom „starog grada“ odnosno *Città Vecchia*. Stanovnici Malte ga nazivaju semitskim nazivom – Mdina. Oko pećine Sv. Pavla je stvoren sistem katakombi kojih najviše ima upravo u Rabatu.

23 „Terrain and Topography of Malta: Mountains, Valleys and Plains“, *Earth-Site*, <https://www.earth-site.co.uk/Education/terrain-and-topography-of-malta-mountains-valleys-and-plains/>; „Maltese Landscapes: Geomorphology“, *Environment and Resources Authority (ERA)*, <https://era.org.mt/topic/maltese-landscapes-geomorphology/>.

24 Dolomjeov geološki opis arhipelaga štampan je kao apendiks u Henenovoj publikaciji. Hennen, 619–621.

25 U kontekstu prve inspekcije Vitezova Hospitalaca i njihovog sumornog izveštaja o stanju Malte, neophodno je imati u vidu da su neposredno pre toga bili na Siciliji, najbogatijem i najraznovrsnijem ostrvu na Mediteranu, dok su pre Sicilije bili na Rodosu i Dodekanezima, koji su takođe veoma plodni.

26 „Terrain and Topography of Malta: Mountains, Valleys and Plains“, *Earth-Site*, <https://www.earth-site.co.uk/Education/terrain-and-topography-of-malta-mountains-valleys-and-plains/>.

Goza je pogodnije za poljoprivredu i plodnije u odnosu na Maltu.²⁷ Veliki izazov za stanovnike ostrva je nedostatak vode,²⁸ obzirom da na ostrvu ne postoje reke, jezera ili stalni izvori vode dovoljno veliki za obezbeđivanje potreba ostrvljana. Međutim, porozno krečnjačko tlo, zahvaljujući svojim karakteristikama suđera, zadržava vodu nakon padavina, što omogućava zemljoradnju.²⁹ Obilne kiše se u toku hladnih meseci zadržavaju u krečnjačkim stenama, da bi voda iz zasićenih stena tražila prirodan izlaz na padinama, čime nastaju izvori vode, od kojih su najznačajniji oni na istočnoj strani Malte i na Gozu.³⁰ Ostrvljani bi na svakih deset godina ostrim oruđem bušili krečnjačke stene i čistili naslage kako bi voda posle kiša mogla da prođe u tlo.³¹ Uprkos veoma ograničenim izvorima vode, Vitezovi Hospitalci su napravili akvadukt koji je dopremao vodu iz jednog izvora u središnjem delu ostrva sve do Valete, gde je između ostalog korišćena i za fontane i javne građevine.³² Usled atmosferskih prilika, prisutna je rosa, naročito krajem leta, kad su razlike u temperaturi u toku dana i noći najveće. Ona je predstavljala važnu pomoć ostrvljanima u zemljoradnji.³³ Pošto dubina zemlje retko prelazi 30 cm,³⁴ ostrvljani su pravili nove naslage zemlje.³⁵ Prilikom izgradnje kuća, kako u selima, tako i u gradovima, cisterne za sakupljanje vode uvek su zidane uz kuće i predstavljale su najvažniji izvor slatke vode. Teren Malte je isprva bio ispunjen brojnim močvarama, ali su one u najvećoj meri isušene zahvaljujući naporima Vitezova Hospitalaca. Dve najznačajnije bile su Marsa,³⁶ na severnoj strani velike luke na ulasku u zaliv Valeta, i močvara na kraju zaliva Sv. Pavla na severoistoku ostrva. Pored toga, postojala je i manja močvara Misida na kraju karantinske luke, neposredno severno od Valeta, pored ostrva Manoel na kom se od sredine 18. veka nalazio karantin.³⁷ Uprkos isušivanju, močvarno tlo je uticalo na život stanovnika, naročito u zalivu Sv. Pavla i u blizini Florijane, grada koji se nastavljao na Valetu.³⁸

27 Martin, 168; Badger, 294–295; Hennen, 166–167.

28 Davy, 167–169.

29 Za razliku od Henena i Dejvija, Badžer u svom opisu Malte tvrdi da u unutrašnjosti ostrva postoji više izvora voda. Badger, 57.

30 „Sources of Water in the Maltese Islands“, *Eskola*, <https://eskola.edu.mt/lessons/sources-of-water-in-the-maltese-islands/>.

31 Anderson, 157.

32 John Galt, *Voyages and travels in the years 1809, 1810, and 1811; containing statistical, commercial, and miscellaneous observations on Gibraltar, Sardinia, Sicily, Malta, Serigo, and Turkey*, London: Printed for T. Cadell and W. Davies Strand, 1813, 123.

33 Martin, 291–292. Ipak, rosa se smatrala razlogom različitih sezonskih oboljenja kod ostrvljana. Više o tome u delu o bolestima.

34 Anderson, 156.

35 Način na koji se pravi zemlja biće detaljnije obrađen u poglavlju koje se odnosi na privredu.

36 Marsa na malteškom znači luka, dok na arapskom znači zaliv.

37 Hennen, 432–433.

38 Više o tome u delu koji se odnosi na bolesti stanovništva, Isto, 433.

Klima, vetrovi i padavine

Klima Malte je mediteranskog karaktera. Odlikuju je topla leta i blage zime,³⁹ dok položaj ostrva uslovljava širok raspon vremenskih prilika u zavisnosti od godišnjeg doba, što je povezano sa vetrovima, visokim stepenom vlage i padavinama.⁴⁰ U izvorima lekara i putopisaca klima na Malti se često naziva i tropskom. Tokom dvogodišnje opsade Francuza u Valeti, klima je, uz nedostatak hrane, predstavljala najveći problem francuskoj vojsci.⁴¹ Jedna od glavnih specifičnosti Malte bile su velike toplotne razlike na ostrvu, uprkos njenoj veličini, pri čemu su oscilacije u temperaturi bile daleko veće u delovima ostrva van Valeta.⁴² Opservacije britanskih lekara početkom 19. veka poklapaju se sa osmatranjima Dolomjea iz 1783, koji im je i bio najvažniji naučni izvor koji su koristili za fizičke karakteristike Malte. Maltežani su se, za razliku od stanovnika severne i zapadne Evrope, daleko češće radovali oblacima nego suncu. Početak septembra donosi prve kiše, uz kratke pljuskove i sunčane intervale.⁴³ Oktobar i početak novembra smatraju se najprijetnijim periodom godine, koji su ostrvljani zvali i "malo leto" ili period Sv. Martina. Vazduh je tad svežiji, uz umerene padavine koje nekada mogu da prerastu u kratke oluje.⁴⁴ Od decembra do februara traje period najobilnijih kiša, koje takođe prate jaki i hladni vetrovi, kao i oluje sa gradom. Od marta se vreme smiruje, i u toku aprila i maja, pored kiša i oblačnih dana, temperatura postaje znatno toplija.⁴⁵ Od juna do avgusta gotovo da nema kišnih dana.⁴⁶ Kiše su daleko češće u toku noći, dok je tokom toplijih meseci nebo neretko vedrije noću nego danju.⁴⁷ Klima na Gozu slična je Malti, s tim što je leti prijetnija i što vetar široko stiže na Gozo tek pošto prođe Maltu, što ga na tom ostrvu čini manje neprijatnim.⁴⁸ Položaj Malte i Goza između Sicilije i

39 Zime su blaže u odnosu na kontinentalnu Evropu, ali ih odlikuju oluje, grad i jak, hladan vetar. Badger, 66.

40 Charles Galdies, „The Climate of the Maltese Islands“, *Sustainable Energy 2012: The ISE Annual Conference Proceedings*, Institute for Sustainable Energy, University of Malta, 65–67. Početkom 19. veka prosečna letnja temperatura je bila između 27 i 31 °C, dok je zimska bila između 10 i 14 °C. Temperaturne razlike su se povećavale pod uticajem vetra.

41 U toku perioda na koji se odnosi istraživanje, temperatura na Malti se merila termometrima koji koriste Farenhajtovu ili Reomirovu skalu.

42 Davy, 258–261.

43 Isti autor (Džon Dejvi) je u toku svog neprekidnog trogodišnjeg boravka na Malti 1832–1834. napravio preciznu tabelu sunčanih dana po mesecima, na osnovu koje se mogu videti periodi oblačnih i kišnih dana. Davy, 279; 297. Dejviju je pri upoređivanju prosečnih temperatura na Malti pomagao Hauard Elfinston (*Sir Howard Elphinstone*), britanski general koji se proslavio u Peninsularnom ratu, sin Džona Elfinstona, istaknutog admirala u ruskoj floti. Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva 1774–1815*, HERAedu, Beograd, 2016, 31.

44 Hennen, 444.

45 Na osnovu ranije navedene tabele Džona Dejvija, kao i drugih tabela u njegovom delu, mogu se precizno pratiti promene u temperaturi i vlažnosti ostrva. Davy, 279; 281–289; 297.

46 U Valeti je u periodu od 1832. do 1834. u julu i avgustu bilo ukupno četiri dana kiše za tri godine, dok ih je u junu bilo 11. Isto, 297.

47 Isto, 279.

48 Isto, 312.

severne Afrike u središnjem delu Mediterana ostavlja ih izloženim najvećem broju vetrova na Mediteranu, koji su jedan od najvažnijih faktora klime.⁴⁹ Široko,⁵⁰ jugoistočni vetar koji često donosi kiše i oluje, bio je posebno opasan od kraja leta do zime, dok je njegovo povremeno javljanje u prolećnim mesecima ostrvljanima bilo daleko podnošljivije.⁵¹ Njegova sezona počinje krajem leta i početkom jeseni.⁵² Ostrvljani su ga se plašili zbog njegove siline – ne samo da je ugrožavao zemljoradnju, već je imao i štetan uticaj po njihovo zdravlje.⁵³ U slučaju jakog široka u toplijim mesecima, stanovnici bi se od njegovih udara sklanjali skakanjem u vodu ukoliko su se nalazili blizu obale.⁵⁴ Udari široka u jesenjim mesecima mogli su da dostignu snagu i do deset bofora (orkanski vetar), odnosno brzine do 100 km/h.⁵⁵ Tokom proleća, topli i blaži široko izazivao je sasvim drugačije reakcije među Maltežanima, koji su uživali u njegovoj umerenoj toploti posle zimskih meseci, a naročito je pogodovao reumatičnim bolesnicima.⁵⁶ Vetar je bio važan i lovcima, imajući u vidu da različite divlje ptice sezonski dolaze na Maltu u zavisnosti od vetrova.⁵⁷ Olujni široko, koji bi na jesen nosio pesak, prašinu i blato, bio je posebno neprijatan jer je lako prolazio kroz sve pukotine kuća. Džon Dejvi je pisao da pesak i prašina koje ovaj jak vetar nosi sadrže i so, što je dodatno uticalo na probleme sa vidom.⁵⁸ U nekim slučajevima verovalo se da takav „blatnjavi vetar“ može da bude razlog širenja kuge i malarije.⁵⁹ Posebno nepovoljan za život na Malti je južni vetar simum, koji u toku letnjih meseci donosi vrele nalete suvog vazduha iz pravca Sahare. Takvi udari su primoravali stanovnike da se sakrivaju po kućama i štite svoje životinje. U izvorima je opisan kao pakleni vetar, poput vazduha iz pećnice koji donosi nes-

49 Malta predstavlja poseban slučaj u mediteranskom basenu zbog svog položaja, budući da je izložena većem broju vetrova nego bilo koje drugo ostrvo od Gibraltara do Levanta.

50 Hennen, 445.

51 Martin, 189; Davy, 268–269.

52 Široko pogađa Maltu slabijim intenzitetom i u toplijim mesecima, kada može biti vlažan, mada je češće suv. Različiti periodi aktivnosti široka često su zbunjivali autore koji su mu davali oprečne karakteristike u zavisnosti od toga kada su bili izloženi njegovim udarima. Davy, 268.

53 Ostrvljani su izbegavali flaširanje vina u vreme kada duva široko zbog verovanja da će se ono pokvariti, što se često i dešavalo. Jak široko je često nanosio štetu kulturama koje su ostrvljani uzgajali: leti je mogao da naudi žitaricama, a na jesen pamuku. S druge strane, vetar je mogao da bude koristan za uzgajanje različitih kultura pošto je donosio neophodnu vlagu i padavine. U kasnijem periodu, u 19. veku, izbegavala se vakcinacija protiv malih boginja dok bi duvao široko. Davy, 270–271; Hennen, 447; 538.

54 Anderson, 163.

55 Prema Blakeru, na ostrvu je vetrovito najmanje 9 meseci godišnje i vazduh je prilično loš, tako da je savetovao Britancima koji planiraju porodična putovanja na Mediteran da ne dovode decu uzrasta ispod šest godina zbog visoke smrtnosti među decom koja nisu sa ostrva i nisu naviknuta na takve vremenske prilike. Blaquiére, *Letters from the Mediterranean*, London, 1813, 280–281.

56 Davy, 271.

57 Hennen, 454.

58 Dejvi je to potvrdio i hemijskim eksperimentom u kom je dokazao da se pesak i prašina spajaju sa solju prilikom prelaska preko morske vode. Davy, 270–274; Hennen, 302.

59 Veza široka i malarije krajem leta povezana je sa tim što široko tada kombinuje toplotu i vlažnost, koja se smatra uzrokom širenja različitih bolesti, pa tako i malarije. Davy, 270–274; Hennen, 446.

nosne temperature. Srećna okolnost je da su udari simuma trajali veoma kratko.⁶⁰ Gregale, hladni severoistočni vetar, duva iz pravca Zakintosa, zbog čega su ga na Siciliji i Malti zvali i „grčki vetar“. Bio je posebno opasan za veliki luku Valetu u toku zimskih meseci, obzirom da je ona u potpunosti otvorena ka severoistoku.⁶¹ Maestral, jedan od najpoznatijih vetrova u zapadnom Mediteranu,⁶² takođe zimi dopire do Malte. Od maestrala, koji duva iz pravca severozapada, sa francuske obale, Maltu dodatno štiti Gozo, koji je prvi na njegovom udaru. Ovaj vetar donosi hladnoću, ali istovremeno rasteruje oblake.⁶³ Pored toga, znatno otežava plovidbu. Severni vetar iz pravca Sicilije nije konstantan u toku zime, ali često donosi prašinu i zemlju, a u nekim slučajevima i vulkansku prašinu sa Etne.⁶⁴ Izvori koji su korišćeni u pisanju ovog rada navode da na Malti nema refula, odnosno kratkih, snažnih udara vetra, što je povezano sa njenim reljefom i odsustvom velikog broja zaštićenih zaliva, brda i planina sa kojih bi se refuli spuštali. Međutim, na osnovu brodoloma i povremenih refula, možemo videti da ta tvrdnja nije u potpunosti tačna.⁶⁵

Biljni i životinjski svet Malte

Malta sa Gozom može se smatrati sredinom sa relativno bogatom florom i faunom. Ona je kopnena oblast locirana u delimično teško pristupačnom morskom području. Specifična je zbog prisustva endemskih vrsta i određenog perioda izolacije (koji čini deo istorije svakog ostrva), a danas je karakteriše snažan antropogeni pritisak. Malta i njena ostrva nalaze se u mediteranskoj zoni, a izgled današnjeg prirodnog okruženja oblikovan je blizinom Sicilije, obala Afrike, Azije i Evrope, kao i izuzetno jakim antropogenim efektom. Uticaj ljudi traje još od antike, ali su i prirodni uslovi na Malti doprineli siromašnijem biodiverzitetu. Priroda Malte nije zaštićena visokim planinama, niti dolinama reka i ivicama slatkovodnih rezervoara, koji u drugim regionima Mediterana služe kao utočišta za najstariju, lokalnu prirodu. Kopnenim pejzažem Malte oduvek dominiraju tri prirodne (vegetacione) formacije – makija, garig i stepa, koje rastu na tri glavne vrste zemljišta na Malti – *Terra Rosa*, *Xerorendzinas* i karbonatna sirova zemlja (*Carbonate Raw Soil*).⁶⁶ Maki-

60 Martin, 189; Davy, 270–271; Hennen, 447.

61 Martin, 189; Davy, 265.

62 Maestral je veoma čest i u Jadranskom i Jonskom moru, a nekada se oseća i na zapadu Krita.

63 Hennen, 619.

64 Martin, 191.

65 Britanski general Kobern (*Sir George Cockburn*) se nasukao u zalivu Sv. Pavla na brodu *Lively* u avgustu 1810. godine usled jakih noćnih refula. Kapetan i posada su loše procenili snagu vetra, iako su imali prilike da vide njegovu nepredvidivost prilikom prolaska kroz kanal između Goza i Malte. George Cockburn, *A Voyage to Cadiz and Gibraltar Up the Mediterranean to Sicily and Malta in 1810 and 1811, Including a Description of Sicily and the Lipari Islands and an Excursion in Portugal*, London, 1815, 35.

66 „Terrestrial Habitats“, *Nature Trust Malta*, <https://naturetrustmalta.org/environmental-education/biodiversity/habitats/terrestrial/>.

ja je veoma bogata biljna zajednica. Njenu osnovu čini nisko drveće i žbunje koje stvara teško pristupačne šikare, utočište brojnih drugih biljnih vrsta. Garig je niža formacija koja se nalazi na siromašnijem zemljištu, dok je stepa potpuno pristupačna formacija bez drveća. Važno je nabrojati glavne drvenaste biljke koje su nekada sačinjavale pejzaž bogatije prirode: hrast *Quercus ilex*, maslina *Olea europaea*, najzastupljenije drvo na Malti – rogač *Ceratonia siliqua* (donet na Maltu pre 1492. godine, pa ima status odomaćene vrste), ponos Malte – *Gharghar* ili *Sandarac Gum Tree* (engl.) odnosno *Tetraclinis articulata* iz porodice čempresa, kao i tamaris *Tamarix africana*, koji raste na Malti od pre dolaska čoveka i predstavlja malteški endemit – malo drvo koje obično ne prelazi 5 do 8 metara visine. Samo alepski bor *Pinus halepensis* (koji se pojavio na Malti nakon 1492. godine, ali se smatra lokalnom vrstom) dostiže značajnu visinu. Svi ostali borovi (na Malti poznati kao žnuber), tj. *Pinus brutia*, *P. canariensis*, *P. pinaster*, *P. pinea* i visoke araukarije *Araucaria sp.*, koji su karakteristični za urbanu vegetaciju Malte, najverovatnije nisu postojali ili su bili prisutni u veoma malom broju u periodu obuhvaćenom ovom studijom.⁶⁷ Biljni i životinjski svet na Malti je bogatiji nego što ukazuju prve opservacije Hospitalaca iz 16. veka, uprkos oskudnom rastinju i nedostatku šuma i predela sa gustom vegetacijom. Drveća skoro da nije bilo, što se primećivalo iz manjka drvenog materijala za izgradnju kuća na ostrvu. Maltežani su morali da koriste kamen kako bi nadomestili skupu i ograničenu količinu drvene građe. Drveće se u najvećoj meri koristilo za brodogradnju, što je doprinelo tome da reljef Malte na kraju 18. veka bude prilično ogoljen. Ako bismo želeli da rekonstruišemo prirodu Malte iz perioda koji je predmet ovog rada, morali bismo da iz današnjeg pejzaža uklonimo svo visoko drveće iz urbane i prigradske vegetacije, kao i indijske smokve, palme (možda izuzev *Phoenix dactylifera*, koja se stopila sa starom prirodom Malte) i cikase *Cycas sp.*, te da zamislimo samo ranije pomenute stare i endemske vrste.⁶⁸ Zahvaljujući zaštiti prirode, još uvek su sačuvana prirodna staništa zaista starih vrsta, koja su zajedno s geološkim uslovima gradila predindustrijski pejzaž Malte. To je svakako imalo jak uticaj na kulturu ljudi koji su vekovima dolazili na ovo ostrvo. Britanski putopisac Džon Galt opisuje prizor Malte, s oskudnim zelenilom, bez drveća i sa velikim brojem crkvenih tornjeva i kamenih zidina, kao veliko groblje podeljeno zidovima na različite parcele i mauzoleje.⁶⁹

67 Detaljne mape i baze svih zaštićenih oblasti Malte dostupne su u okviru platforme Natura 2000: *Datasheets & Maps, Environment and Resources Authority (ERA)*, <https://era.org.mt/topic/natura-2000-datasheets-maps/>.

68 Zaštitom ovih starih vrsta na Malti, koje su na njoj oduvek prisutne ili su se pojavile pre nekoliko stotina godina, pre snažnog ljudskog uticaja, bavi se evropska mreža zaštićenih područja Natura 2000. Ova mreža je vrlo razvijena na Malti i štiti morske i kopnene vrste i staništa, kao i najvrednije vrste kičmenjaka, beskičmenjaka i biljaka. Vidi: „Malta“, *Biodiversity Information System for Europe*, <https://biodiversity.europa.eu/countries/malta>.

69 Pisac navodi da ga na prizor groblja dodatno podsećaju ravni krovovi i male kuće seljaka s malobrojnim prozorima, koje iz daljine mogu podsećati na grobove. Galt, 121–122.

Najviše drveća raste na jugozapadu ostrva u području Busket, koje su u 16. veku ozeleneli Hospitalci da bi napravili lovište i lokaciju koja je podnošljivija za vreme letnjih vrućina. Veliki majstor je 1586. dodatno uredio ovaj lokalitet, omogućio stalni priliv vode, kao i uslove za uzgajanje svilene bube.⁷⁰ Britanski putnik Braddon, koji je boravio na Malti 1773, izneo je svoje razočaranje veoma skromnim lovištem, za koje je napisao da ima malo drveća i malobrojnu divljač, ali pošto je to jedini šumoviti deo ostrva, ispravno je smatrati ga luksuzom.⁷¹ Drveće je uključivalo masline, pomorandže, kao i brojna stabla duda.⁷² Od drugih biljaka Malte, potrebno je spomenuti pre svega efedru *Ephedra fragilis*, zeljastu biljku koja je možda bila karakterističan element praiskonske prirode Malte u periodu koji obuhvata ova studija. Danas se smatra verovatno izumrlom u prirodnim staništima Malte, ali se njen karakterističan izgled može zamisliti jer je sačuvana u drugim delovima Mediterana. Zbog svojih biohemijskih svojstava (psihotropna biljka), efedra je možda igrala ulogu u najstarijim ritualima malteške kulture. Izgled i sastav drevne prirode Malte može se zaključiti i na osnovu prisustva drugih vrsta manjih, ali vrlo upečatljivih biljaka. Među njima su: malteška kentaura *Cheirolophus crassifolius* (endemit Malte), strogo zaštićena zeljasta biljka *Xebb* (engl. *Maltese salt tree*, koja uprkos svom engleskom nazivu zapravo nije drvo), kao i *Darniella melitensis*, koja je potpuni endemit Malte i ne može se naći nigde van ostrva. Ova biljka raste na morskim stenama i sadrži visok procenat soli, što je razlog za razne nazive koji ističu slanost njenih tkiva. Malteška piramidalna orhideja *Anacamptis pyramidalis* jedna je od preko 40 vrsta orhideja koje su na Malti postojale još pre naseljavanja ostrva. Badžer, koji je bio na Malti početkom 19. veka, dao je detaljan opis biljnog sveta Malte. Vrste koje su mu posebno privukle pažnju su *Crucianella maritima*, koja je veoma rasprostranjena duž obale ostrva i čiji se jak miris posebno oseća u sumrak, i divlja artičoka *Cynara Cardunuculus*, kojoj je prijala suva i sunčana klima.⁷³ Gusto naseljavanje ostrva, sa brojnim selima i gradovima, kao i širenje zemljoradnje, doveli su do smanjivanja diverziteta biljnog sveta u periodu koji obrađuje ovo istraživanje.

Od divljeg životinjskog sveta, pored prepelica, jarebica i zviždovki, najpoznatija ptica na Malti je malteški soko. Malteški soko je bio važan kao godišnji poklon koji je veliki majstor slao kraljevima Španije, Francuske, Portugalije i Napulja.⁷⁴ Od manjih sisara, osim pacova i miševa, koji su živeli po naseljenim mestima, poseb-

⁷⁰ To ga je učinilo veoma popularnim i kod ostrvljana, kojima je Busket predstavljao najzeleniji, šumovit deo ostrva, gde su mogli da uživaju u pikniku. Nesmetano i slobodno korišćenje ovog lokaliteta je verovatno bilo moguće tek nakon što se uprava Hospitalaca Maltom završila. Badger, 265–266.

⁷¹ Patrick Brydone, *A Tour through Sicily and Malta. In a series of letters to William Beckford, Esq. of Somerly in Suffolk*, vol. 1, London, Printed for W. Strahan; and T. Cadell in the Strand, 1773, 167.

⁷² Hennen, 453.

⁷³ Badžer temeljno navodi različite vrste cveća i biljaka, kao i doba kada cvetaju. Badger, 61–65.

⁷⁴ Hennen, 455.

no su brojni bili zečevi na ostrvu Komino. Stanovnici Komina su ih i gajili i njima snabdevali Maltu i Gozo.⁷⁵ Ostrva nastanjuju i gmizavci i vodozemci. Iako se u ove gmizavce ubrajaju zmije, na ostrvima nema otrovnica, kao što je slučaj i na Kritu. Ostrvljani su smatrali da ih je Sv. Pavle oslobodio otrovnica.⁷⁶ U Florijani je sačuvan ostatak retke vrste guštera – *Lacerta dracaena*, kome prirodno stanište nije Mediteran, već ostrva u Indijskom okeanu.⁷⁷ Insekti od najvećeg značaja za život ostrvljana bile su pčele, zahvaljujući velikoj proizvodnji meda na Malti, koji se od antičkih vremena smatrao jednim od najboljih na Mediteranu.⁷⁸ Pored običnih komaraca, izvori navode i komarce sa severa Afrike, čiji ujed može izazvati opasnu groznicu i stanje nalik komi. Osim njih, patnje ostrvljanima donosile su obične muve, ali i konjske muve kojih ima na Malti.⁷⁹ Vode oko Malte i Goza su bogate ribom, koja je uvek bila zastupljena u ishrani ostrvljana. Sveža riba je morala da se proda u roku od jednog dana, inače bi morala da se baci. Vrsta brancina *lupo* sa belim štraftama bila je jedna od najomiljenijih ulova. Riba plavi bonito takođe je bila veoma često zastupljena u ishrani ostrvljana, a uvozila se sa Sicilije u velikim količinama.⁸⁰ Badžer navodi čak 150 vrsta riba koje su bile poznate Maltežanima početkom 19. veka.⁸¹ Na ostrvima su bile rasprostranjene i školjke, kao i manja vrsta jastoga, kojeg je naročito bilo na Gozu. Ove vrste činile su sastavni deo jelovnika ostrvljana.⁸² Magarci i mule sa Malte smatrali su se nekima od najboljih na Mediteranu, dok konja nije bilo mnogo, a uvozili su se sa severa Afrike ili Sicilije. Savremenici su malteške magarce smatrali posebno lepim i izdržljivijim od drugih. Čuveni malteški pas kog Badžer naziva bišonom se početkom 19. veka smatrao skoro istrebljenim.⁸³ Malteški lovački pas *Kelb tal-Fenek*, koji je bio korišćen u lovu na zečeve, prvi put se pominje u 17. veku.⁸⁴

⁷⁵ Zečetina predstavlja jedan od najvažnijih sastojaka u malteškoj kuhinji. Badger, 59; Hennen, 558. Za upotrebu u malteškoj kuhinji vidi: Francesco Luca Alexander, *Rabbit Consumption in Selected Rural Areas of Malta* (diplomski rad, Malta, 2020), <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/64477>; „UM Study on Malta's Rabbit Culinary Preferences“, *University of Malta – Newspoint*, <https://www.um.edu.mt/newspoint/news/2024/07/um-study-on-maltas-rabbit-culinary-preferences>.

⁷⁶ Hennen, 455.

⁷⁷ Isto, 456.

⁷⁸ Badger, 63.

⁷⁹ Hennen, 456.

⁸⁰ Preterano konzumiranje plavog bonita dr Hennen doveo je u vezu sa gonorejom od koje su ostrvljani često patili. Isto, 455.

⁸¹ Badger, 60.

⁸² Hennen, 455.

⁸³ Badger, 59.

⁸⁴ Cecil S. Camilleri, *A Study of the Maltese Kelb tal-Fenek*, Valletta: Progress Press, 1995, <http://www.kelb-tal-fenek.com/literature.htm>.

Naselja

Malta i Gozo bili su veoma gusto naseljeni.⁸⁵ Stanovništvo je živelo u pet gradova i dvadeset dva kasala⁸⁶ na Malti, i u jednom gradu i šest kasala na Gozu.⁸⁷ Tokom poslednjih decenija 18. veka populacija Malte je značajno porasla, što je dovelo do toga da postane jedno od najgušće naseljenih ostrva na Mediteranu.⁸⁸ Tadašnja prestonica Malte, Mdina, u izvorima je najčešće nazivana *Città Vecchia*.⁸⁹ Mdina je izgubila na značaju u poznom srednjem veku zbog položaja uvučenog u kopno, ali joj je upravo ta pozicija pružala sigurnost od napada sa mora jer je omogućavala brzo uočavanje neprijateljskih flota sa zapada ili juga. Nakon dolaska Hospitalaca na ostrvo, tri lučka grada – Borgo, Senglea (Singlia) i Bormla (Burmula ili Burmola)⁹⁰ – postala su najznačajnija, sve do izgradnje Valeta na severnoj strani zaliva. Pomenuti gradovi su praktično spojeni i mogu se smatrati jednim gradom. Tri grada su činila južnu stranu Velike luke (engl. *Grand Harbour*).⁹¹ Najvažnije utvrđenje bio je bastion Sv. Anđela u okviru Borgia, koji se nalazio na sredini zaliva, prekoputa poluostrva na kom je kasnije izgrađena Valeta. Ulaz u veliku luku čuva jako utvrđenje Sv. Elma koje se nalazi na samom kraju poluostrva na kom je izgrađena Valeta, dok je na južnoj strani zaliva utvrđenje Rikasoli.⁹² Borgo je služio kao prestonica Hospitalaca od 1530. do 1571. godine.⁹³ Sva tri grada su pratila ostrvski reljef i bila spojena zidinama i zajedničkim uvalama u okviru zaliva. Prema Andersonovom

85 Na Malti je 1807. godine živelo ukupno 80.225 stanovnika, a na Gozu 12.829. To su bili stanovnici upisani u parohijske knjige, mada kada bi se dodao i veliki broj stranaca, koji su uglavnom živeli u Valeti i gradovima oko nje, kao i 7.650 stanovnika koji su bili odsutni, ukupno stanovništvo brojalo bi 122.804. Martin, 227–228.

86 *Casal* ili *Cazals* su bila manja naselja u unutrašnjosti ostrva, po veličini nalik selima. Reč potiče iz arapskog jezika, na kom znači stanica. Anderson, 113–114. Svaki kasal je takođe morao da ima bar jednu značajnu crkvu ili katedralu izgrađenu u baroknom ili rokoko stilu. Desmond Gregory, *Malta, Britain, and European Powers 1793–1815*, London: Associated University Press, 1996, 22.

87 Badger, 300.

88 Veliki majstor Emanuel de Rohan (*Emmanuel de Rohan*) predložio je predsedniku SAD Džordžu Vašingtonu sporazum koji bi omogućio Maltežanima da emigriraju za Ameriku u zamenu za trgovačke povlastice i zaštitu američkih brodova od berberskih napada. Gregory, 28.

89 Još jedan naziv za Mdinu bio je *La Notabile*. Badger, 248. Važno je napomenuti da je uz Mdinu bio pridružen i drugi grad, Rabat. Kad se u izvorima koristi naziv *Città Vecchia*, misli se na oba grada.

90 Pored navedenih, za ove gradove koristili su se i drugi nazivi: tako se grad Borgo nakon pobe-de nad Turcima 1565. godine nazivao i *Città Vittoriosa*, za Sengleu se koristilo ime *Città Invicta* ili *Isola*, dok se Bormla nazivala i *Città Conspicua* i *Cottoneria*. Varijacije u nazivima kao što su *Città Vittoriosa* i *Città Invicta* su posledica sećanja na uspešnu odbranu od velike turske opsade 1565. Martin, 468; Anderson, 124.

91 Na kartama i u izvorima, Velikom lukom se smatra samo deo zaliva južno od Valeta, dok se deo zaliva koji se nalazi severno od Valeta zove „karantinska luka“, iako u funkciji karantina nije bio ceo severni deo zaliva.

92 Louis de Boisgelin, *Ancient and Modern Malta*, Volume III, London: Printed for G. & J. Robinson Peter-noster-row: 1804, 63.

93 Badger, 210–211.

opisu, bili su lepo uređeni, sa brojnim palatama i uskim, popločanim ulicama.⁹⁴ Senglea je dobro utvrđen grad čiji se duboki zaliv koristio za popravku vojnih brodova. Najvažnije utvrđenje u gradu bio je bastion Sv. Mihaila koji se nalazio u visini bastiona Sv. Anđela u Borgu.⁹⁵ Centralna ulica se pružala od kapije prema kopnu do samog kraja rta i bila je najprostranija ulica grada, sa kolonadom u središnjem delu.⁹⁶ Senglea je do kraja 18. veka bila značajnija od druga dva grada, a njeno pristanište La Sirena⁹⁷ smatralo se jednim od najidealnijih.⁹⁸ Bormla⁹⁹ je grad koji spaja Borgo i Sengleu i zalazi malo dublje u zaliv, dok Senglea dominira četvrtim rtom na južnoj strani zaliva. Na istočnoj strani formira luku u zalivu koja se nastavlja na Borgo, dok na zapadnoj strani formira drugu zaštićenu luku koja se nastavlja na Bormlu. Bormla je vrlo dobro utvrđena ali je do početka 19. veka samo jedna ulica bila u potpunosti popločana.¹⁰⁰ Ova tri grada zajedno sa utvrđenjem Rikasoli onemogućavala su napad na Valetu sa južne strane. Do kraja 18. veka stanovnici ova tri grada su se pretežno bavili trgovinom i pomorstvom, ali među njima nije bilo mnogo imućnih građana.¹⁰¹

Veliki majstor Hospitalaca de la Valet (*Jean Parisot de Valette*) je u martu 1566. godine,¹⁰² nepunih sedam meseci nakon što je srušena Velika opsada Malte, odlučio da podigne novi veliki grad na poluostrvu Valeta na kom je do tada jedino značajno utvrđenje predstavljao Sv. Elmo. Zahvaljujući velikom trudu Hospitalaca i ostrvljana, uz finansijsku pomoć evropskih vladara, grad je izgrađen već do 1572. godine. Valeta je projektovana kao moderan utvrđen grad. Zahvaljujući stenama na kojima se nalazi, kroz koje su prokopani kanali, osvajanje grada sa kopnene strane bilo je veoma teško. Sa svih ostalih strana, osim mora i uokvirenih gradskih zidina, štitiла su ga i druga utvrđenja sa obe strane zaliva. Prirodna lokacija na uzvišenju pružala je braniocima grada idealan odbrambeni položaj. Mreže ulica su se sekle pod pravim uglom, a dva najvažnija zdanja bila su Palata velikog majstora i Katedrala Sv. Jovana. Pet najvažnijih ulica se prostiralo iz pravca severozapada ka jugoistoku i išlo dužinom poluostrva od zidina do utvrđenja Sv. Elmo na kraju poluostrva: *Strada Reale* (centralna ulica koja se pružala od glavne kapije do Sv. Elma), koja se

⁹⁴ Anderson, 121–122.

⁹⁵ Badger, 222.

⁹⁶ Anderson, 125.

⁹⁷ Prema predanju, ime „*La Sirena*“ poteklo je od sirene koja je živela u pećini u zalivu, dok je jednom prilikom nije primetio mladi ribar, privučen njenim pevanjem. Ribar i sirena su se vidali u pećini ali je sirena znala da će se on pretvoriti u kamen onog trenutka kad je ribar dodirne ili poljubi, što se kasnije i dogodilo. Ova legenda je doprinela veoma jakom verovanju u sirene među stanovnicima ovog grada. Pullicino, 157–159.

⁹⁸ Senglea i danas ima jednu od najlepše uređenih marina u okviru Valeta. Badger, 223.

⁹⁹ Potrebno je napomenuti da je u drugoj polovini 17. veka, za vreme velikog majstora Nikolasa Kotonera (*Nicolás Cotoner y de Oleza*) nastao nov deo grada zahvaljujući zidinama koje su tad izgrađene. Kao rezultat toga, gornji deo Bormle nazivao se i Kotonera. Martin, 496.

¹⁰⁰ Anderson, 124.

¹⁰¹ Badger, 211

¹⁰² Anderson, 126.

nalazila u centru poluostrva, uz paralelne ulice *Strada Strerra*, *Strada di Forni*, *Strada di Mercanti* i *Strada di Levante*. Poprečne ulice koje su sekle glavne arterije bile su: *Strada di Mezzodi*, *Strada Britannica*, *Strada del Teatro*, *Strada San Christofero*, *Strada San Dominico* i *Strada Ospedale*.¹⁰³ Na Valetu se nadovezivao utvrđeni grad Florijana, koja je predstavljala dodatnu zaštitu u slučaju potencijalne opsade grada. Ovaj grad je bio prostraniji od Valete, s manjom gustom stanovništva i sa botaničkom baštom, a smatrao se jednim od najprijatnijih mesta za život na Malti u 18. i 19. veku,¹⁰⁴ kao i u kasnijem periodu.¹⁰⁵ Na istočnoj strani Florijane nalazila se luka koja je bila dodatno zaštićena utvrđenjem Sv. Anđelo.¹⁰⁶ Vrlo brzo nakon osvajanja Valete, Britanci su uvideli pogodnosti ovog grada, u kom su bili smešteni najvažniji činovnici. Na drugoj strani zaliva nalazilo se ostrvo koje je štitilo karantinsku luku i severnu stranu Valete. Ovo ostrvo je utvrdio veliki majstor Antonio Manoel (*António Manoel de Vilhena*),¹⁰⁷ po kome je i dobilo ime *Fort Manoel*.¹⁰⁸ Sam ulaz u severni deo zaliva (karantinska luka) bio je zaštićen poslednjom fortifikacijom koju su Hospitalci završili neposredno pre dolaska Francuza – *Fort Tigné*.¹⁰⁹ Van pomenutih gradova ostrvljani su živeli u 22 kasala.¹¹⁰ Većina naselja bila je rasprostranjena duž istočne obale ostrva.¹¹¹ Neki kasali su se pre mogli smatrati manjim gradovima, s obzirom na to da su imali i do nekoliko hiljada stanovnika. Najznačajniji su bili *Zeitun*, *Curmi*, *Birchircara*, *Zebbung*, *Zurrico*, *Zabbar*, *Mosta*, *Nasshar* i *Siggiewi*.¹¹² Jedini grad na Gozu bio je Rabat ili *Città Rabatto*, koji se nalazio u unutrašnjosti ostrva i bio veoma dobro utvrđen. Pored Rabata, na ostrvu je bilo šest kasala: *Nadur*, *Shiaara*, *Gharb*, *Sheukia*, *Sannat* i *Zebburg*.¹¹³ Ukupan broj stanovnika Goza bio je oko 16.000 u vreme francuske administracije.¹¹⁴

Stanovništvo

Krajem 18. veka, stanovništvo Malte pretežno su činili potomci doseljenika sa Sicilije i Kalabrije koji su se naselili na skoro opustelo ostrvo koje su Normani zau-

¹⁰³ Isto, 130–131.

¹⁰⁴ Badger, 197–198.

¹⁰⁵ Kraljica Elizabeta II i princ Filip su boravili na Malti u periodu 1949–1951. Vila u Florijani koju su koristili danas je u prilično lošem stanju. „Villa Guardamangia“, *Heritage Malta*, <https://heritagemalta.mt/explore/villa-guardamangia/>.

¹⁰⁶ Anderson, 126.

¹⁰⁷ Isti veliki majstor je takođe završio utvrđivanje Florijane u prvoj polovini 18. veka.

¹⁰⁸ Na ovom ostrvu se nalazio i karantin.

¹⁰⁹ Hennen, 469.

¹¹⁰ Badger, 245.

¹¹¹ Anderson, 151.

¹¹² Hennen, 470; Badger, 244.

¹¹³ Badger, 300.

¹¹⁴ Anderson, 156.

zeli u 11. veku.¹¹⁵ Do 13. veka ostrvo je potpuno rehrisťijanizovano, a doseljenici su doneli svoj jezik sa juga Italije, sicilijansko-arapski, od kojeg je kasnije nastao malteški, koji spada u grupu semitskih jezika.¹¹⁶ Pored malteškog jezika koji govore svi ostrvljani,¹¹⁷ veliki broj stanovnika, naročito u gradovima, koristio je italijanski, koji je i bio zvaničan jezik na Malti do dolaska Napoleona. Britanski izvori navode da su neposredno nakon osvajanja Valette ostrvljani voleli da ubacuju italijanske izraze i fraze u svakodnevni malteški jezik, ali da je to predstavljalo lošu improvizaciju.¹¹⁸ Obrazovaniji stanovnici su govorili francuski, dok su trgovci koji su poslovali na Istočnom Mediteranu i Levantu pored italijanskog koristili i grčki jezik. Pored jezika, drugu značajnu komponentu malteškog identiteta predstavljala katolicizam.¹¹⁹ Pobožnost ostrvljana ostavljala je jak utisak na britanske putopisce, naročito imajući u vidu da je prosvetiteljstvo već bilo u poodmakloj fazi. Blaker ih je smatrao nekim od najpobožnijih stanovnika Mediterana.¹²⁰ Anderson, koji je krajem 1800. godine bio na Malti na tajnoj misiji, uz pobožnost ostrvljana istakao je visok stepen hipokrizije, za šta je krivio navike stečene tokom perioda kada su Hospitalci vladali ostrvom.¹²¹ Isti autor naveo je da su ostrvljani veliki deo slobodnog vremena provodili u religijskim aktivnostima, što već tada više nije bio slučaj u većem delu Evrope.¹²² Kolridž je u pismu prijatelju iz decembra 1809. naveo da su seljaci imali detinje poverenje u sveštenstvo, koje je to zloupotrebljavalo, dok su porodice u gradu, naročito iz bogatijih kuća, imale vitezove zaštitnike koji bi, između ostalog, mogli dobiti ruku sestre ili kćerke poglavara porodice koju su štitili.¹²³ Ostrvljani su bili izuzetno osetljivi na povređivanje njihovog verskog svetonazora, što je Anderson slikovito prikazao u izveštaju u kom je naveo da su Francuzi izgubili kontrolu na ostrvu upravo zbog pljačkanja crkve u Mdini (*Città Vecchia*). Tom prilikom su rasterali sveštenike, koji su potom izgladneli i bez dovoljno vode umrli u katakombama grada. Takvi postupci Francuza doveli su do pobune u gradu, koja

115 Na Maltu se 1049. godine naselila grupa od oko 5000 Sicilijanaca koji su govorili sicilijansko-arapski jezik. Joe Zammit Ciantar, „The Names of the Town and Villages of Gozo (Malta)“, *Symposia Melitensia*, vol. 6, 2010 (pp. 79–98), 81.

116 Anderson, 173–174.

117 Maltežani su bez mnogo problema mogli da se sporazumeju sa Arapima sa severa Afrike. Martin, 236. Badžer je naveo da stanovnici Goza koriste znatno čistiju verziju malteškog jezika od stanovnika Malte, koji ubacuju mnogo više italijanskih reči. Badger, 296–297.

118 Anderson, 175.

119 Britanski oficir i filhelenista Edvard Blaker, koji je bio na Malti 1812. godine, detaljno je opisao njihovu pobožnost. On ju je čak povezao sa periodom pre hristijanizacije ostrva, tvrdeći da se to može potvrditi velikim brojem hramova iz grčkog i rimskog perioda. Takva hipoteza Blakera je malo verovatna. Blaquier, 290.

120 Blaker je u okviru svojih pisama sa Mediterana pored Sicilije i Malte uključio i Severnu Afriku. Pobožnost Maltežana poredio je s ostalim stanovnicima Mediterana koje je upoznao, pre nego sa Evropljanima u toku Napoleonovih ratova. Isto, 290–291.

121 Ostrvljani su veoma otvoreno nudili usluge prostitucije. Autor navodi primere da su familije često nudile kćerke i sestre, a muževi svoje supruge. Anderson, 184.

122 Isto, 178.

123 Samuel Coleridge, *The Friend: A Series of Essays*, London: Printed for Gale and Curtis, Pater-noster Row, 1812, 423; Galt, 298.

se potom proširila na celo ostrvo, kao i na Gozo početkom septembra 1800.¹²⁴ Pretarana pobožnost i nepovredivost crkvenih poseda nad kojima svetovne vlasti nisu imale jurisdikciju u toku britanske uprave postale su problem kada bi nakon duela počinio teških krivičnih dela tražili utočište u manastirima ili crkvama.¹²⁵ Galt je naveo primer iz 1809, koji se dogodio neposredno pre njegovog dolaska, kada je na britanskog vojnika naletela svinja, koju je ovaj šutnuo. Vlasnik svinje je instiktivno zario nož u vojnika, ubivši ga, nakon čega je pobjegao u katedralu u kojoj je dobio azil. Biskup Malte je prvo izbegavao da izruči ubicu, a kako pritisak britanskih vlasti nije jenjavao, omogućio je krivcu da pobjegne.¹²⁶ Desmond Gregori naveo je da je sveštenstvo činilo čak 10% ukupnog broja stanovnika. U Valeti je takođe živio veliki broj robova u službi Hospitalaca.¹²⁷

Kada je u pitanju fizički opis ostrvljana, svi izvori se slažu da su bili prilično tamne puti, crne, često loknaste kose i punih usana.¹²⁸ Većina izvora navodi da su vretenasto i lepo građeni, srednje visine,¹²⁹ dok malobrojni izvori tvrde da su robusne građe, sa malim šakama i stopalima.¹³⁰ Prema britanskim izvorima, ostrvljani su bili aktivni i agilni. Stanovnici su opisani kao veoma vredni ljudi koji gotovo sve vreme provode u radu, koji obavljaju bez obzira na godine i pol, a da uz to veliki deo vremena posvećuju verskim aktivnostima.¹³¹ Maltežani su više podsećali na stanovnike Španije nego južne Italije.¹³² Što se tiče izgleda žena, najveći broj izvora navodi da su nižeg rasta i da ima mnogo lepih žena koje često imaju orijentalni izgled.¹³³ Zahvaljujući istraživanjima o malteškom folkloru Džozefa Kasara Pulićina imamo i predstavu kako su Maltežani videli sebe i šta su oni smatrali lepim i poželjnim.¹³⁴ Naime, i muškarci i žene su se smatrali lepim ukoliko su imali tamne, idealno crne oči¹³⁵ i

124 Prema Andersonu, svi Francuzi koji nisu uspeali da pobjegnu bili su ubijeni. Ostrvljani su pronašli preminule sveštenike tek kada su se oslobodili Francuza, nakon čega su ih u njihovim odorama postavili u svodove crkve. Iz izvora se ipak saznaje da deo Francuza koji je bio zarobljen nije ubijen, već da su završili kao taoci. Anderson, 150.

125 Ovaj slučaj nije bio jedinstven za Maltu. Na Jonskim ostrvima često nailazimo na situacije gde su čak počinio ubistva tražili azil u manastirima, koji im se i davao.

126 Galt, 128.

127 Gregory, 30–31.

128 U nekim delovima Malte kao što je *Casal Zurrigo*, česte su bile svetle oči, što je inače bilo veoma retko na ostrvu. Martin, 233.

129 Galt, 118; Hennen, 480. Blaker je posebno isticao njihovu snagu i izdržljivost, što je verovatno povezano s njihovom stalnom fizičkom aktivnošću. Takođe ih je smatrao zdravim i dugovečnim. Detaljnije analize lekara utvrđiće lošiju zdravstvenu sliku ostrvljana. Blaquiére, 281.

130 Martin, 233.

131 Anderson, 178.

132 Prema Galtu, Maltežani su znatno tamniji od Sicilijanaca, koji su tamniji od svih stanovnika Apeninskog poluostrva. Galt, 118.

133 Martin, 233; Hennen, 480. Drugi izvori pak navode da je veoma teško videti lepu ženu na ulici, i da je većina lepih žena ili bila sa vitezovima ili se udala za Francuze.

134 Pulicino, 199–202.

135 Izreka „crne kao dud“ opstala je do 20. veka kao opis lepih očiju. Isto, 201. Britanski putopisac Blaker naveo je da su tamne oči malteških žena takođe vrlo privlačne Englezima na Malti. Blaquiére, 375.

duži nos, dok se tamniji ten takođe smatrao privlačnim kod oba pola.¹³⁶ Na ljude plavih očiju su gledali sa sujeverjem: smatralo se da plavooke žene donose nesreću, dok prijateljstvo sa muškarcima plavih očiju ne može lepo da se završi.¹³⁷ Blaker je spomenuo i njihovu odbojnost prema crvenokosim ljudima koja prelazi u mržnju.¹³⁸ Ukusi su im bili nalik Sicilijancima, što znači da je idealna žena imala izražene obline, pri čemu se visoki muškarci i žene nisu smatrali idealom lepote.¹³⁹ Crna i bujna kosa kod muškarca smatrala se jednim od najvažnijih pokazatelja njegove plodnosti i vitalnosti. Kod žena, kosa i grudi su se smatrale nekim od najvažnijih karakteristika njihove lepote i vitalnosti.¹⁴⁰

Po pitanju karaktera, ostrvljani iz ruralnih krajeva smatrali su se sličnim seljaci-ma iz Španije,¹⁴¹ dok su stanovnici gradova opisivani kao kombinacija francuskog i grčkog temperamenta.¹⁴² Britanski izvori kao negativnu osobinu navode nemogućnost ostrvljana da sakriju emocije i ispoljavanje raspoloženja putem grimasa.¹⁴³ Maltežani su okarakterisani kao vrlo društveni ljudi kojima je jedan od najvećih izvora sreće obeležavanje mnogobrojnih praznika u toku godine.¹⁴⁴ Ipak, njihov karakter je preterano simplifikovan i u francuskim i u britanskim izvorima,¹⁴⁵ te su se seljaci opisivali kao zaostali i previše pobožni, a građani kao nemoralni.¹⁴⁶ Spominje se još jedna negativna osobina – njihovo poimanje slobode koje je im je dozvoljavalo da izazivaju nadređene, a u nekim slučajevima i da ih vređaju.¹⁴⁷ S la-koćom su se upuštali u međusobne verbalne konflikte, mada bi se oni završavali bez fizičke eskalacije, čak i kad bi izgledali veoma oštro u takvim duelima. Međutim, to nije sprečavalo kasnije tajne osvete prvom prilikom, koje su mogle imati i smrtni

¹³⁶ Za tamnolute žene verovalo se da su posebno potentne i da će njihovi muževi biti mršavi. Pullicino, 207.

¹³⁷ Pulicino je naveo i izreku da plavooke žene samim pogledom mogu da bace urok na neku neopretnu osobu na ulici. Isto, 199–200.

¹³⁸ Blaquiére, 375.

¹³⁹ Pulicino navodi beleške Agijusa Soldanisa (*G.F. Agius De Soldanis*) iz 18. veka, u kojima se iznosi tvrdnja da visoke žene ne mogu dobro da obavljaju kućne poslove, kao i da su visoki muškarci manje sposobni za posao. Kao posledica takvog verovanja ostala je izreka: „Previše drva je jedino dobro za vatru.“ Pullicino, 203–204.

¹⁴⁰ Isto, 206.

¹⁴¹ Hennen, 480–481.

¹⁴² Martin, 233.

¹⁴³ Ponašanje ostrvljana pripisivali su vremenskim uslovima, opisujući ih kao strastvene, nagle, maštovite i tvrdoglave. Badger, 76.

¹⁴⁴ Blaquiére, 374.

¹⁴⁵ Badger, 76.

¹⁴⁶ Nisu svi britanski izveštaji predstavljali Britance kao superiorne u odnosu na Maltežane. U pismima koja je Samuel Kolridž pisao na Malti, praveći poređenje između Britanaca i Maltežana, on je duhovito i sarkastično rekao da Britanci imaju o sebi daleko bolje mišljenje nego što je stvarno slučaj. Njegovo dublje rasuđivanje povezivalo je kvalitet sa pojedincom i njegovim karakterom, koji u nekim sredinama može da bude samostalniji i samim tim se više razvije. Sličnog mišljenja bio je i Galt, koji je smatrao da stanovnici Malte imaju široka interesovanja i razmišljanja, što je dovodio u vezu sa plovidbom i trgovinom, ali je dodao da ih nekada navike i emocije ograničavaju u racionalnom i logičnom rešavanju problema. Coleridge, 423; Galt, 120.

¹⁴⁷ Blaquiére, 373.

ishod.¹⁴⁸ Slične predrasude koje su stranci imali o Maltežanima, ostrvljani su imali prema Sicilijancima, koje su smatrali za najpokvarenije ljude.¹⁴⁹

Postojale su značajne razlike u izgledu ostrvljana u zavisnosti od socijalnog statusa i toga da li su živeli u gradu ili na selu. Odeća je uglavnom bila napravljena od pamuka koji su uzgajali na ostrvu, ali su se stanovnici sela živopisnije oblačili, tako da je njihov izgled bio posebno interesantan strancima koji su dolazili na ostrva. Muškarci su nosili široke i kratke haljine/majice koje su Britance podsećale na orijentalnu nošnju, uz obavezan pojas i široke pantalone koje bi se često završavale tik ispod kolena.¹⁵⁰ Pojas su umotavali oko tela i njime držali pantalone. Ukoliko je bio od pamuka, nazivali bi ga *terha*, a pojas od svile se zvao *bushakka*.¹⁵¹ Često bi imali i pamučni prsluk koji bi bio ukrašen novcem. Muškarci koji su radili u unutrašnjosti ili po gradovima uvek bi nosili veliki pamučni svežanj preko ramena – *khurg*,¹⁵² koji je sadržao sve potrepštine i služio kao zamena za torbu.¹⁵³ Obuća Maltežana verovatno je predstavljala arhaično nasleđe iz antičkog perioda. Njihove jednostavne kožne sandale *korch*, *kork* ili *qork* najviše su podsećale na sandale rimskih legionara.¹⁵⁴ Takođe su koristili i stara jedra kao deo odeće, što je u 15. veku izmislilo jedan pokršteni mavarski rob dok je služio na galiji.¹⁵⁵ U drugoj polovini 18. veka, Hospitalci su prognali četiri stotine grčkih trgovaca koji su se do 1761. naselili na Malti i uspešno prodavali turske tkanine ostrvljanima, od kojih su kaputi bili najtraženija roba.¹⁵⁶ Vunena kapa, preko koje bi navlačili i kapuljaču, bila je sastavni deo svakodnevnog odevanja zimi, dok bi se u toku najtoplijih meseci koristili slamnati šeširi.¹⁵⁷ Nisu se opterećivali slaganjem boja, pa su njihove kombinacije odevnih predmeta često bile raznobojne. Po pitanju izgleda žena, izveštaj jezuita koji je preneo Badžer opisuje ih kao skromno odevene, s odećom i držanjem koje je podsećalo na časne sestre.¹⁵⁸ Najčešće su nosile pamučnu suknju crne ili plave boje – *half onnella*.¹⁵⁹ Gornji deo tela bi takođe pokrivala pamučnom tkaninom *onnella* iste boje kao i suknja (najčešće crne), čija bi im dužina omogućavala da pokriju i glavu.¹⁶⁰ Na Siciliji se ovaj gornji deo odeće zvao *faldetta*, i uglavnom je bio

148 Najčešće bi protivnika u zgodnoj situaciji izboli nožem, što bi dovelo do teže povrede ili smrti. Isto, 376.

149 Hennen, 479.

150 Martin, 233.

151 Za pojasom su često nosili i nož. Badger, 92–93.

152 Isto, 94

153 Isto, 92.

154 Martin, 233; Badger, 94.

155 Pullicino, 145.

156 Isto, 145.

157 Martin, 233. Hennen navodi da je vunena kapa bila podugačka. Moguće je da je upravo duži-na omogućavala da se vunena kapa koristi i kao kapuljača. Hennen, 472.

158 Badger, 95.

159 Martin, 234; Badger, 95.

160 *Onella* je britanskim stanovnicima Malte delovala orijentalno, međutim isti sistem pokrivanja glave i gornjeg dela tela bio je prisutan i na drugim delovima evropskog Mediterana, od Jadranskog mora do Krita, kao i u Italiji. Badger, 95.

crne boje. Kad su ga na Malti nosile žene sa sela, bio je bele ili zelene boje i nije se nazivao *onnella* ili *faldetta*, već *ghonnella*. Ovaj odevni predmet je verovatno vodio poreklo iz Abruca, odakle je Frederik II preselio deo stanovnika Napulja na Siciliju i Maltu.¹⁶¹ Siromašne žene iz unutrašnjosti ostrva retko su nosile cipele, i to samo u svečanim prilikama ili kad bi poslom dolazile u grad.¹⁶² Do kraja 18. veka građani na ostrvu, a naročito žene, počeli su više da prate modu iz kontinentalne Evrope, odnosno Francuske i Španije.¹⁶³ U prvim decenijama 19. veka među ženama u gradu počela je da prevladava engleska moda. Međutim, tokom crkvenih procesija, čak i emancipovane ostrvljanke koje su svakodnevno nosile odeću po evropskim uzorima bi se vraćale u svoju tradicionalniju nošnju.¹⁶⁴ Do kraja 18. veka, iščezao je raniji običaj tetoviranja krsta na šakama i rukama.¹⁶⁵

Prema Henenu, Maltežani su se veoma rano venčavali, devojke nekada i odmah nakon navršenih trinaest godina.¹⁶⁶ Međutim, njegov zaključak o toliko ranim brakovima pokazao se pogrešnim i u suprotnosti je sa podacima iz parohijskih knjiga Fransa Ćiapare, koji pokazuju da je procenat venčanih ostrvljana do 19. godine zapravo bio nizak i da se većina žena udavala oko 22. godine, dok su se muškarci ženili sa 25 godina.¹⁶⁷ Badžer navodi da su stupali u brak pre nego što bi stekli uslove da obezbede porodicu i često mnogobrojnu decu.¹⁶⁸ Pored toga je spomenuo veoma nepovoljan položaj žena, naročito iz porodica koje nisu mogle da ih zaštite od spekulativnih projekata njihovih supruga, koji bi, nakon što bi potrošili njihov miraz, često napuštali Maltu u potrazi sa poslom, a žene ostavljali same, nekad i sa decom. Njima je tada preostajalo samo da se vrate u roditeljsku kuću.¹⁶⁹ Najbolji meseci za stupanje u brak bili su januar, april i avgust, usled verovanja da je tad krv najvrelija i najplodnija.¹⁷⁰ Za žene sa sela važio je običaj da od svojih budućih muževa traže da ih vode na proslave Sv. Grgura, čime bi im slale jasnu poruku da mogu da ih zaprose.¹⁷¹ Glavni razlog za stupanje u brak bio je stvaranje

161 Pullicino, 151–152; Blaquiére, 375.

162 Badžer je u razgovoru s ostrvljanima saznao da je jedna starija žena nosila isti par cipela od vremena kuge 1813. godine, dok je druga tvrdila da ima iste cipele od vremena kada su na ostrvu bili Francuzi. Badžer je na Malti bio 1830-ih. Badger, 97.

163 Trgovci iz tri grada (prekoputa Valette) su u drugoj polovini 18. veka uvozili velike količine skupih tkanina, koje su postale popularne za izradu bogatijih haljina među dobrostojećim ostrvljankama. Pullicino, 145.

164 Martin, 234.

165 Malteški istoričar Abela tvrdi da je to stari običaj iz epohe pre dolaska Normana, kojim su hrišćani na ostrvima želeli da se razlikuju od ostalih. Isti običaj tetoviranja kod žena zadržao se među katoličkim stanovnicima Bosne do početka 20. veka. Pullicino, 145–146.

166 Hennen, 481.

167 Frans Ciappara, „Perceptions of marriage in late-eighteenth-century Malta“, *Continuity and Change*, 16/3, December 2001 (pp. 379–398), 383.

168 Isti autor navodi da ostrvljani već s početkom puberteta i seksualne zrelosti stupaju u brak i zasnivaju porodicu, bez dovoljno vremena i radnog iskustva da bi mogli da obezbede stabilna primanja. Badger, 73.

169 Isto, 73–74.

170 Pullicino, 209.

171 Badger, 102.

nove generacije, zbog čega se brak bez dece smatrao nesrećnim. Zanimljivo je da visok procenat ostrvljana nije ulazio u brak; on je u proseku za žene iznosio oko 20%.¹⁷² Odnos prema trudnim ženama bio je veoma brižan.¹⁷³ Percepcija bračnog života na Malti krajem 18. veka, uprkos religioznosti stanovnika i nastojanju crkve da kontroliše bračne odnose, pokazuje da su ostrvljani brak prvenstveno doživljavali kao privatnu stvar. Odnosi van braka koji nisu u skladu sa učenjem crkve bili su dozvoljeni u slučaju da su se supružnici sa tim slagali.¹⁷⁴ Iz istraživanja parohijskih arhiva Malte koja je izvršio Frans Ćiappara saznaje se za veliki broj dokumentovanih tajnih brakova. Dodatni razlog za tajne brakove bile su iznuđene veridbe koje bi rezultirale propalim bračnim zajednicama i vanbračnim odnosima. Iako je postojala mogućnost poništavanja braka, muškarcima je napuštanje supruge predstavljalo lakši i jeftiniji put za izlazak iz neželjene bračne zajednice.¹⁷⁵ O tome koliko je ovaj fenomen bio zastupljen govori i reakcija biskupa Labinija iz 1780. godine, koji je izdao edikt u kom je zahtevao da se poštuju sve bračne zajednice.

Dnevni ritam Maltežana određivali su vremenski uslovi, zbog čega je dan bio podeljen na deo pre i posle sijeste. U toplijim mesecima dnevni odmor se nije propuštao i trajao je od podneva do dva popodne. Sijestu su započinjali ručkom, posle kog su morali da se odmore. Pridržavanje sijeste britanski lekar Henen vidi kao jedan od boljih načina za izbegavanje sunčаницe izazvane nepotrebnim izlaganjem suncu.¹⁷⁶ Praznici, već pomenuti izvor sreće ostrvljana, pružali su im priliku da se pojave u svojoj najboljoj odeći ili kostimima na svečanostima, kojih je bilo u svakom godišnjem dobu.¹⁷⁷ U njima su učestvovali ljudi svih socijalnih grupa, koji su tad zaboravljali na svoje teškoće i brige. Proslave su se održavale svuda, od sela do gradova, na obali, brodovima, u prirodi.¹⁷⁸ Britanci su na Malti vrlo brzo uvideli značaj koji ostrvljani pripisuju praznicima, koje su prihvatili i podržavali.¹⁷⁹ Praznici su se obeležavali uz pratnju vatrometa, koji je krasio sve veće proslave u večernjim i noćnim satima.¹⁸⁰ Najvažnije svetkovine koje su ostrvljanima ispunjavale godinu bile su povezane sa crkvenim praznicima. Među najznačajnijima su bili Veliki petak i proslava u čast Sv. Grgura,¹⁸¹ koji se praznovao u sredu nakon

172 Potrebno je istaći da je taj procenat dat na osnovu uzorka iz dela parohijskih knjiga koje se ne odnose na celo ostrvo. Ćiappara, *Perceptions of marriage in late-eighteenth-century Malta*, 383–384.

173 Pullicino, 208–209.

174 Ćiappara, *Perceptions of marriage in late-eighteenth-century Malta*, 379.

175 Za muškarce je najjednostavnije bilo da se kao mornari otisnu u službi neke druge države. Isto, 381–382.

176 Martin, 235–236; Hennen, 478.

177 Blaquiére, 374.

178 Isto, 374–375.

179 Blaker navodi da su britanske vlasti vrlo brzo uvidele rimsku izreku *panem et circenses*, koju su revnosno sprovodile na zadovoljstvo ostrvljana. Isto, 379.

180 Anderson, 177.

181 Ovaj praznik postao je jedan od najvažnijih na Malti nakon epidemije bubonske kuge u 16. ili 17. veku. Po drugom verovanju, to se desilo nakon neuspešne opsade Turaka u 16. veku i Arapa u 12. veku. Fiona Vella, „Find at St Gregory Church Still Shrouded in Mystery“, *Times of Malta*,

uskršnje nedelje.¹⁸² Pripreme za obeležavanje Velikog petka počinjale bi u četvrtak, kada je iz crkve Ta Gesu polazila procesija koja je simbolizovala Hristovo mučeništvo.¹⁸³ Tokom procesije, učesnici bi nosili velike voštane figure koje su prikazivale različite etape Hristove patnje, dok su se na kraju kolone nalazili ostrvljani u belim ili crnim kukuljicama koji su vukli lance na nogama.¹⁸⁴ Procesija bi se završavala u istoj crkvi.¹⁸⁵ U svetkovinama u Valeti tokom uskršnje nedelje bilo je prisutno veoma malo sveštenih lica, što je bilo u potpunoj suprotnosti sa uskršnjim četvrtkom i petkom.¹⁸⁶ Procesija za Sv. Grgura kretala je iz sela *Casal Nuovo* i završavala se u mestu *Casal Zeitun*, u crkvi Sv. Grgura, gde bi otpočela velika fešta nakon što bi svetina uzviknula „*Misericordia*“.¹⁸⁷ U toku toplijih meseci, ostrvljanima bi pričinjalo zadovoljstvo iznajmljivanje čamaca i manjih brodova u kojima su provodili veći deo dana i večeri, bezbrižno krstareći duž obale ostrva.¹⁸⁸ Uprkos festivalskoj atmosferi koja je karakterisala svetkovine koje su se često održavale, zanimljivo je da na njima nije dolazilo do svađa, tuča ili pijanstava.¹⁸⁹ Dani kad su se obeležavali važni sveci, Sv. Jovan i Sv. Pavle – zaštitnik ostrva, takođe su bili među najznačajnijim datumima u kalendaru ostrvljana.¹⁹⁰ Karneval na ostrvu je počinjao u nedelju pre uskršnjeg posta i trajao tri dana.¹⁹¹ Maltežani su karneval koristili kao priliku da prikažu različite kostime koji bi često imali repove, uz šta su neretko uključivali

11. april 2012, <https://www.timesofmalta.com/article/Find-at-St-Gregory-church-still-shrouded-in-mystery.414967>; „Ethnography: The Origin of St Gregory’s Procession“, *Wirt iz-Żejtun*, <https://wirtizejtun.com/2012/04/11/ethnography-the-origin-of-st-gregorys-procession/>. Prema Badžeru, praznovanje je počelo kao posledica oslobođenja od kuge ili najezde skakavaca.

¹⁸² Badger, 98–99.

¹⁸³ Uskršnje procesije ove vrste bile su rasprostranjene širom Mediterana, od Levanta i Male Azije do Malte i Španije. One su održavane uz različite varijacije, pošto ih je lokalno stanovništvo prilagođavalo sopstvenim običajima.

¹⁸⁴ To su radili ili da bi se iskupili za grehe ili zbog prethodnog zaveta. Čak i kad bi takva patnja dovodila do manjih ozleđa i krvarenja, nikome nisu dopuštali da im pomogne. Badger, 99–100; Anderson, 177. Običaj u kom su majke puzale na kolenima od luke do crkve bio je prisutan i na kikladskom ostrvu Tinos, gde se zadržao do danas. Evy Johanne Haland, „The Dormition of the Virgin Mary on the Island of Tinos: A Performance of Gendered Values in Greece“, *Journal of Religious History*, Vol. 36, No. 1, March 2012 (pp. 89–117), 89–91.

¹⁸⁵ Badger, 100.

¹⁸⁶ Procesija je polazila iz grčke katoličke crkve iz koje bi poneli veliku sliku Hristovog vaskrsnuća i, nakon vesele procesije do manje crkve u mestu *Vittoria* s druge strane velike luke, posle topovske paljbe bi došlo do trke do zidina grada. Procesija se završavala u istoj crkvi, u koju se vraćala i slika. Isto, 100.

¹⁸⁷ Isto, 101.

¹⁸⁸ Blaquiére, 374.

¹⁸⁹ Skoro potpuno odsustvo pijanstava stranci koji su boravili na Malti smatrali su izuzetno pozitivnom karakternom crtom ostrvljana. Martin, 235–236. Blaker je pretpostavljao da do fizičkih sukoba ne dolazi pošto je najmanje do 1813. svim muškarcima bilo dozvoljeno nošenje bodeža, te bi se tuča pesnicama brzo nastavila noževima. Blaquiére, 375–376.

¹⁹⁰ Badger, 104–105.

¹⁹¹ U periodu dok su Hospitalci bili gospodari Malte, u subotu pre početka karnevala obeležavala se *Parata* u kojoj bi grupe muškaraca obučenih u kostime vedrih boja sa drvenim štitovima i motkama uz muziku dolazili do palate velikog majstora od kog bi tražili dozvolu za početak karnevala. Kasnije je velikog majstora zamenio britanski guverner ostrva. Isto, 105–106.

i maske s rogovima.¹⁹² Velika letnja proslava – karneval *Giostra*, bila je posvećena obeležavanju pobeđe velikog majstora Valette nad Turcima 1565. godine. Vrhunac proslave predstavljala je trka brodova u velikoj luci Valette, u kojoj su muški takmičari pokušavali da sa usidrene barže skinu nauljenu zastavu.¹⁹³ Maltežani su inače bili među najboljim plivačima na Mediteranu. Prema izveštajima britanskih savremenika, svi su umeli da plivaju, bez obzira na pol. Vreme za plivanje bilo je od sumraka do ponoći.¹⁹⁴ Doktor Henen tvrdi da je redovno plivanje Maltežanima bilo važno i za zdravlje i za snagu, dok su im česte proslave omogućavale da ostanu dobrog duha i da se odmire od zamornih fizičkih poslova.¹⁹⁵ Galt je naveo da su Maltežani veoma društveni i da su kućna druženja nakon zalaska sunca deo njihove svakodnevice u kom posebno uživaju.¹⁹⁶

Muzika je predstavljala sastavni deo proslava, ali i jednu od aktivnosti u kojima su ostrvljani najviše uživali. Strancima koji su dolazili na Maltu muzički ukus ostrvljana nije uvek odgovarao, kao ni to što su koristili pesme za ruganje i hvalisanje.¹⁹⁷ Britanskom moralu su verovatno parale uši pesme u kojima su se hvalili svojim ljubavnicama ili sarkastično komentarisali svoje protivnike, naročito u večernjim i noćnim satima kada su Maltežani bili naročito raspoloženi za pevanje.¹⁹⁸ Za razliku od Henena, Badžer je stekao sasvim drugačiji utisak: ostrvljane je smatrao izuzetno poetski nadarenim, što je tumačio kao posledicu njihovog semitskog jezika i uticaja arapskog.¹⁹⁹ Džon Čirkop navodi da su malteške narodne pesme bile važne za očuvanje istorije i legendi, koje su kombinovali kroz *ghannejja* (narodne pesme), dok za samo pevanje, *ghana*, kaže da je predstavljalo sintezu evropske muzike i arapske muzike sa Severa Afrike.²⁰⁰ Od malteških tradicionalnih instrumenata, Badžer navodi sledeće: daire, ostrvsku vrstu gajdi, te bubanj sastavljen od šuplje cevi prečnika oko 15 cm preko koje je razvučena koža s jedne strane, s okruglim štapom vezanim za njenu sredinu, preko kog se prelazi rukom da bi se stvorio veoma monoton zvuk. Pored toga, koristili su i različite tipove lira sa dve do četiri strune.²⁰¹ Najvažnijim instrumentom ostrvljana smatrao je gajde (*zaqq*), koje su se pravile od pseće kože i nosile ispod leve ruke. Grupe ostrvljana koje pevaju i sviraju obavezno su vodile gajdaša kojeg bi često pratio i muzičar sa dairama. Duet ova dva instru-

192 Maske bi nakon karnevala odnosili na popravke i održavanje u malu crkvu *Delia Grazia* u mestu *Casal Zabbar*. Isto, 105.

193 Isto, 107.

194 Martin, 235.

195 Hennen, 478–479.

196 Galt, 119.

197 Henen je naveo da pevanje predstavlja jedan od njihovih najvećih izvora zabave i da ga je moguće slušati ukoliko u njemu učestvuje samo jedna osoba, ali da postaje veoma naporno slušati deset i više pevača koji umeju da pevaju satima. Dodao je da posebnu kakofoniju stvara nadmetanje u pevanju do kog bi došlo kad bi se dve grupe ostrvljana našle na ulici. Hennen, 477.

198 Isto.

199 Badžer, 83–84.

200 John Chircop, „Oral Tradition and Historical Sources: The Maltese Ghannejja“, *Oral History*, Vol. 21, No. 1, *Ethnicity and National Identity* (Spring, 1993) (pp. 63–67), 63.

201 Badžer, 83.

menta bio je dovoljan da slušaocima da ritam za igranje.²⁰² Badžer je tvrdio da je muzika na selu boljeg kvaliteta nego u gradu, da su seljani muzički talentovaniji i da im je muzika romantičnija i harmoničnija nego kod muzičara u gradu. Posebno je isticao poetski kvalitet pesama u kojima su se ljudi takmičili tokom poljskih radova. To takmičenje u pevanju u kojima odgovaraju jedni drugima u rimama nazivalo se *taqbeel*.²⁰³ Muzikalnost ostrvljana takođe je ostavila utisak na Blakera.²⁰⁴

Pored omiljenih aktivnosti poput rasprostranjenog plivanja, krstarenja i jedrenja, ostrvljani su naročito uživali u trkama konja koje su se održavale četiri puta godišnje. Najvažnije trke su se organizovale za dan Sv. Jovana (24. juna), L-Imnarja (28/29. jun)²⁰⁵ i dan Sv. Roka (16. avgust). Na Gozu su se takođe održavale trke, od kojih je najznačajnija bila 15. avgusta (Bogorodičino uspeće).²⁰⁶ Pored trka konja, postojale su i trke mazgi i magaraca. Za njih je karakteristično da su se održavale po ulicama, zbog čega su životinje pripremali za trčanje po popločanim površinama.²⁰⁷ Životinje nisu bile osedlane, i jedina oprema koju su jahači mogli da koriste bile su mamuze.²⁰⁸ Kao nagradu, pobednik je dobijao bogato izrađen damast, koji bi najčešće poklanjao crkvi. U slučaju da je neko ugrožavao životinje u toku trka, kazna je za vreme vladavine Hospitalaca bila veslanje na galijama.²⁰⁹ Pulicino spominje i borbe pasa koje su postojale u 19. veku.²¹⁰ Pored trka, Maltežanima je boćanje bila jedna od omiljenih aktivnosti.²¹¹

Ishrana ostrvljana bila je umerena i skromna; kao što nisu preterivali u piću, tako su bili umereni i u hrani.²¹² Samo bi tokom praznika i slavlja jeli obilno i konzumirali velike količine mesa.²¹³ Doručak se sastojao od malo hleba i voća uz kafu ili toplu čokoladu. Ručavali su na početku popodnevno odmora. Najvažnije namirnice bile su različiti tipovi paste, povrće, usoljena ili sveža riba,²¹⁴ svinjsko meso u malim porcijama, a povremeno i ovčije ili kozije meso.²¹⁵ Jaja i piletina činili su važan deo svakodnevne ishrane ostrvljana. Prema Andersonovom opisu, mnoštvo kokošaka i

202 Isto.

203 Isto, 84.

204 Blaquiére, 374–375.

205 L-Imnarja je jedna od najvažnijih predhrišćanskih letnjih svetkovina na Malti, koja je kasnije povezana sa kultom Sv. Petra i Sv. Pavla.

206 Pullicino, 196.

207 Brydone, 174.

208 Isto.

209 Pullicino, 196.

210 Isto, 194.

211 Galt, 124.

212 Hennen, 473.

213 Dr Henen navodi da se znatna količina mesa i hrane koristila za vreme crkvenih praznika, kada je apetit ostrvljana bio veći. Isto.

214 Montgomeri Martin navodi da su od ribe najčešće konzumirali sardine ili incune. Martin, 235.

215 Hennen, 473.

košarica za jaja se nalazilo na svakom koraku, bilo u gradu ili na selu.²¹⁶ Masline, sir i voće su se svakodnevno konzumirali u velikim količinama. Kraj ručka bi završavali čašom sicilijanskog vina,²¹⁷ budući da je lokalna proizvodnja bila veoma ograničena. Vreme za večeru bilo je oko 9 uveče. Luksuz u kom su svi ostrvljani uživali bez obzira na socijalni status bili su kafa i led,²¹⁸ koje bi konzumirali u bilo koje doba dana.²¹⁹ Hleb na Malti su britanski savremenici smatrali jednim od najlošijih u Evropi, za šta su donekle naivno krivili monopol na uvoz žitarica koji je postojao još od vremena Hospitalaca.²²⁰ Duvan koji je većina muškaraca na ostrvu koristila bez mnogo pauza u toku dana,²²¹ na osnovu zdravstvenih izveštaja dr Henena, može se smatrati delom ishrane ostrvljana obzirom da je siromašnijim Maltežanima često služio kao zamena za obrok.²²² Prema Galtu, osnovni način pripreme obroka bio je kuvanje, pošto je količina drveta za potpalu bila ograničena. Pored toga je spomenuto da bi u toku toplih meseci bilo naporno praviti obilne obroke koji su zahtevali prostrane kuhinje i veliku vatru.²²³

Verovanja i sujeverja Maltežana koja su oblikovala njihovu svakodnevnicu i navike dovodila su se u vezu sa tradicijama u drugim delovima Mediterana i nisu bila puko nasleđe njihovog katoličkog identiteta. Običaji povezani s morem bili su duboko utemeljeni u društvu. Osim što se tradicionalno smatralo da je ostrvo naseljeno s obala severne Afrike, postojalo je i verovanje o apokaliptičnom kraju ostrva, prema kom će ono jednog dana završiti ispod površine vode.²²⁴ Postoji nekoliko legendi o prvom brodu koji su ostrvljani napravili: po jednoj je prvi brod izgrađen na skeletu zeca kako bi brat mogao da viđa sestru, dok je po drugoj isti brat po imenu Solomon iskoristio skelet magarca, da bi potom taj skelet upotrebio kao mustru za izgradnju prvog čamca od drveta. Po trećoj legendi, stari ribar je sledio primer pernate životinje koju je video kako pluta po površini, što mu je pomoglo da uoči značaj kobilice i uz veslo se upusti u trgovinu s narodima na drugoj strani mora, iza Gibraltara, za koji se verovalo da predstavlja kraj sveta.²²⁵ Kao i većina stanovnika Mediterana, Maltežani su imali strah od Atlantika. Različita verovanja o bogatstvima koja leže van Mediterana povezana su sa sećanjem na kapetana antičke Kartagine

216 To je posebno zanimljivo imajući u vidu da je prilikom Andersonovog boravka na Malti, u zimu 1800. godine, ostrvo bilo u prilično teškoj ekonomskoj situaciji. Anderson, 179.

217 Hennen, 473.

218 Led je predstavljao jedan od najznačajnijih artikala koji se uvozio sa Sicilije tokom cele godine. Anderson, 163.

219 Hennen, 473; Martin, 235.

220 Galt je ipak naveo da je razlog državnog monopola na žitarice bio opravdan veoma ograničenim količinama koje je Malta bila u stanju da proizvede, zbog čega je zavisila od uvoza. Galt, 117–118.

221 Martin, 235.

222 Hennen, 477–476.

223 Galt, 123.

224 Nemački etnolozi su na početku 20. veka sačuvali i pesmu koja govori o tome. Njihovo istraživanje preneo je Pulicino. Pulicino, 155.

225 Isto, 156–157.

Hanona Moreplovca, koji je u 5. veku stare ere plovio duž zapadnih obala Afrike.²²⁶ Postojala su i druga zanimljiva verovanja, poput onog o animozitetu delfina prema ženama Malte. Prema jednom od njih, delfin je bio koristan ljudima i prevozio ih je preko mora kad su oni to želeli, sve dok se Bog nije naljutio na jednu ženu koju je delfin uzaludno čekao. Nakon tog događaja delfinu je Svevišnji zakrivio rep i trup kako nikad više ne bi mogao prevoziti nezahvalne ljude. Druga legenda govori o delfinu koji se nasukao na obalu, što je uplašilo ženu koja se tu zatekla. Ona je od starijeg muškarca tražila da ubije delfina, što on nije prihvatio, već mu je pomogao da se vrati u more. Nakon toga, delfini su bili pažljivi prema muškim plivačima, dok za ženske nisu imali milosti.²²⁷ Među ostrvljanima je postojala i legenda o zlatnom biku koji je izgubljen i zakopan na Gozu ili u temeljima grada. Kult bika se zadržao na ostrvu i posle hristijanizacije, tako da je centralni deo proslave Sv. Pavla 10. februara predstavljalo ritualno žrtvovanje bika,²²⁸ što je običaj bliži Homerovim junacima nego hrišćanskoj tradiciji.

Odnos prema trudnicama bio je pun pažnje i zahtevao je različite nivoe predostrožnosti. Za uspešan proces održavanja trudnoće važan je bio Mesec, usled verovanja da on podstiče plodnost žena.²²⁹ Trudnice nisu bile u obavezi da izjavljuju saučešće u kući umrlog kako ne bi videle pokojnika. Slično tome, verovalo se da je bolje da izbegavaju vizuelni kontakt sa deformisanim ljudima.²³⁰ Trudnicama se za lakši porođaj davalo specijalno piće *comnata* – mešavina vina, meda, začina, cimeta i karanfilića, dok je u nekim delovima Malte ostao običaj da radi bezbolnijeg porođaja trudnice čuče na neolitskom kamenu.²³¹ Kult Sv. Spiridona, zaštitnika Krfa, bio je važan i jak među ženama za vreme trudnoće, tako da su porodilje često imale ikone Sv. Spiridona, dok su neke išle i da se pomole ispred njegove ikone u grčkoj crkvi u Valeti.²³² Nakon porođaja, porodilja bi obično već trećeg dana napuštala krevet i vraćala se svakodnevnim poslovima.²³³ Prema britanskim izvorima, novorođenčad su uglavnom bila zdrava i vrlo brzo bi naučila da hodaju, što se objašnjava time da su ih stavljali u tkanine koje su ih primoravale da dodatno koriste udove, a u kojima su savremenike podsećala na male mumije.²³⁴ Anderson objašnjava da su bebe od najranijeg doba celom svojom dužinom bile postavljane između dve drvene table, te bi uz pomoć lanenih traka bile spojene sa tablama koje bi im pomagale u držanju ravnoteže, ali bez opasnosti od povrede.²³⁵

²²⁶ Isto, 157.

²²⁷ Isto, 159–160.

²²⁸ Tu praksu je zabranio biskup, uprkos protestima ostrvljana. Isto, 191–192.

²²⁹ Isto, 211–212.

²³⁰ Isto, 213.

²³¹ Isto, 218.

²³² Isto, 220.

²³³ Hennen, 481.

²³⁴ Isto.

²³⁵ Anderson, 181.

Iz Badžerovog izveštaja saznajemo za način sahranjivanja koji se na Malti primenjivao do početka 19. veka. U kući pokojnika okupili bi se prijatelji i porodica, u kojoj bi izjavljivali saučešće, dok bi žene naricale i udarale se u grudi. Ove osobe koji bi glasno žalile za pokojnikom nazivale su se *newwieha*, ali one nisu profesionalno angažovane za te prilike kao što je bio slučaj u drugim kulturama Mediterana.²³⁶ Pokojnika bi odvozili kolima za kojima bi prvi išli muškarci koji bi nosili takozvani grčki *capot*,²³⁷ koji im je omogućavao da prekriju glave.²³⁸ Henen tvrdi da je kočiju vukao samo jedan konj, a da bi za njom išao samo sveštenik i jedan mlađi muškarac, kao i da sahranama nije prisustvovao veliki broj ljudi.²³⁹ Ožalošćeni bi izgovarali oprostajne reči pune tuge i žaljenja za preminulim. Kobern tvrdi da su se pokojnici oblačili u najbolju odeću i da bi ležali u sanduku ceo dan pre nego što bi se sanduk zatvorio i sahrana započela.²⁴⁰ Ožalošćeni muškarci bi nakon gubitka člana porodice nekoliko meseci puštali kosu. Starija tradicija je uključivala i obavezno uništavanje nekoliko predmeta iz kuće pokojnika, premeštanje nameštaja, lomljenje vinove loze i obeležavanje zidova i vrata čađu.²⁴¹

Postoje precizni izvori o zdravstvenoj situaciji na Malti, zahvaljujući doktorima Henenu i Dejviju²⁴² koji su sačuvali veoma detaljne izveštaje o zdravstvenom stanju na ostrvu, uz arhivsku građu koja se odnosila na zdravlje trupa, kao i stanje karantina. Lekari u drugoj i trećoj deceniji 19. veka imali su precizne statističke podatke o groznici, koji pokazuju da je godišnji nivo smrtnosti od groznice bio prilično visok, u toj meri da je s njom bio povezan skoro svaki deseti smrtni slučaj.²⁴³ Interesantno je da je broj smrtnih slučajeva među vojnicima bio prilično nizak. Henen tvrdi da je deo pacijenata s groznicom dolazio sa Sicilije, dok je drugi deo slučajeva bio endemske prirode, i dovodio se u vezu s određenim močvarnim delovima ostrva, gde je broj pacijenata bio veći.²⁴⁴ Među pacijente s groznicom Henen je ubrajao i žrtve toplotnih udara tokom dugih i posebno jakih leta, kao što je bio slučaj 1820. godine.²⁴⁵ Veliki broj ostrvljana imao je značajne oftalmološke probleme. Anderson je odmah po dolasku u Valetu primetio da je većina prosjaka (koji su bili brojni) slabovida ili slepa, što je pripisao učestalosti peščanih oluja.²⁴⁶ Henen je sačinjavao precizne izveštaje, u kojima je utvrdio da se broj pacijenata s oftal-

236 Badger, 298–299.

237 Grčki *capot* bio je ogrtač nalik kabanici sa kapuljačom.

238 Badger, 299.

239 Hennen, 466.

240 Cockburn, 50–51.

241 Badger, 299–300.

242 Pored njih dvojice, o zdravstvenim prilikama na ostrvu saznaje se i iz izvora Blakera, Badžera i Andersona.

243 Ukupni broj umrlih na ostrvu od 1818. do 1823. bio je 13.444, od čega je od groznice umrlo 1.446 stanovnika. Hennen, 492.

244 Isto, 490–492.

245 Isti autor naveo je zanimljive nelogičnosti – kako je u kasalu *Zurricco*, gde je vazduh veoma dobar i zdrav, procenat stanovnika koji su umirali od groznice bio veći nego u drugim kasalima.

246 Anderson, 181–182.

mološkim oboljenjima povećava na jesen.²⁴⁷ Najčešći pacijenti bili su žene i deca, koji su u sezoni jakog široka često bili izloženi pustinjaškoj prašini koju nosi vetar, i koji su takođe često spavali nepokrivene glave na otvorenom.²⁴⁸ Doktor Rasel je kao jedan od glavnih uzroka sezonskih bolesti očiju navodio rosu i rasprostranjenu praksu spavanja na otvorenom, kako Martin prenosi.²⁴⁹ Nijedan deo Malte i Goza nije bio pošteđen jakog vetra i problema s vidom koje je on izazivao. Međutim, Henen kao zanimljiv primer navodi *Casal Zeitun*, gde je živio najveći broj slepih stanovnika i odakle je poticalo najviše slepih muzičara u Valeti.²⁵⁰ Jak široko je uticao i na zdravstveno stanje francuske vojske tokom opsade Valeta.²⁵¹ Crevna oboljenja i dizenterija bili su među najčešćim oboljenjima ostrvljana, i bili su odgovorni čak za sedminu smrtnih slučajeva među Maltežanima.²⁵² Plućna oboljenja su bila česta među stanovništvom i imala su visoku stopu smrtnosti.²⁵³ Najveću smrtnost uzrokovali su tuberkuloza, kašalj i hemoptizija. Ukupan broj umrlih od plućnih oboljenja u periodu od pet godina (1818–1823) bio je 2.376.²⁵⁴ Problemi s diskus hernijom bili su veoma rasprostranjeni – po procenama Martina, imala ih je čak trećina ostrvljana.²⁵⁵ U periodu nakon prve decenije 19. veka, kad je najveći deo žitarica počeo da se uvozi iz Odeze i Egipta, porastao je i broj ljudi zaraženih različitim vrstama stomaknih crva.²⁵⁶ Konvulzije su bile prilično česte među decom, dok je deo muškaraca imao probleme s oticanjem testisa – hidrokelom.²⁵⁷ Problemi s bubrežima nisu često mučili ostrvljane, osim u selu *Birchircara* čiji su meštani često patili od kamena u bubregu.²⁵⁸ Do kraja druge decenije 19. veka vakcinacijom su na Malti eliminisane velike boginje, dok su se među stanovništvom povremeno javljale male boginje.²⁵⁹ Narodna medicina je na ostrvu bila prilično razvijena. Najčešći lek koji se koristio bilo je bademovo ulje, koje je takođe služilo kao dobar laksativ. Za pacijente koji su imali očne probleme preporučivalo se korišćenje limunovog soka, za koji je Henen tvrdio da je prilično dobar lek.²⁶⁰ Groznica se tradicionalno lečila uz pomoć zeca, koji bi se rasprio nad pacijentom kako bi bolest prešla sa stomaka

247 Na osnovu statistike iz bolnica, utvrdio je da je svaki 27. pacijent primljen u bolnicu zbog oftalmoloških problema. Veliki broj ostrvljana se nije ni javljao u bolnicu. Hennen, 494–495.

248 Henen je upoređivao slučajeve na Malti s onima u Alepu i Egiptu i zaključio da su oftalmološki problemi bili uzrokovani istim razlozima. Za Alepo je naveo da je u avgustu i septembru čak jedna šestina stanovnika bila izložena oftalmološkim oboljenjima. Isto, 496.

249 Izvor doktora Rasela koji je Martin naveo nije sasvim zadovoljavajući jer su i ljudi u gradovima koji nisu spavali na otvorenom takođe imali oftalmološke probleme. Martin, 198.

250 Hennen, 497.

251 Martin, 199.

252 Hennen, 498.

253 Henen ih klasifikuje u šest oboljenja: kašalj, tuberkuloza, gušenje, hemoptizija, oboljenje plućne maramice – pleuritis, i ostale plućne bolesti. Isto.

254 Isto, 498–499.

255 Martin, 203.

256 Hennen, 500.

257 Martin, 203.

258 Hennen, 500.

259 Isto, 501.

260 Nažalost, Henen nije naveo način primene soka od limuna. Isto, 539.

pacijenta na životinju.²⁶¹ Lečenje od straha je takođe bilo rasprostranjeno: pacijent bi popio vodu u kojoj bi prethodno bilo skuvano štene, dok bi se njegovo telo nakon toga bacilo na tanjir tako da izvuče strah iz bolesnika.²⁶² Raznoliko kuvano bilje (takozvani narodni čajevi) bilo je veoma često u lečenju bolesti, a naročito je bio popularan čaj od zove.²⁶³ Mleko koje se izvlačilo iz drveta smokve služilo je kao važan sastojak za uklanjanje bradavica. Verujući ostrvljani su takođe koristili zemlju iz katakombe u kojoj je pokopan Sv. Pavle, što je predstavljalo još jedan način lečenja groznice.²⁶⁴ Takozvano kupanje u pesku bilo je oblik terapije protiv rahitisa i kašlja – pacijenti bi bili zakopani u pesku u trajanju od deset minuta do pola sata.²⁶⁵ Za vreme Hospitalaca, melem koji se proizvodio od biljaka sa stena Goza – *Fungus melitensis*,²⁶⁶ smatrao se jednim od boljih lekova za kožna oboljenja, koji su vitezovi slali kao poseban poklon evropskim vladarima. Do početka 19. veka izrada melema od *Corallina officinalis Linnaeus* postala je uglavnom zaboravljena.²⁶⁷

261 Pullicino, 194.

262 Isto.

263 Hennen, 539.

264 Isto, 539–540.

265 Isto, 540.

266 Ostrvljani su za nju pogrešno mislili da je gljiva, dok je zapravo u pitanju biljka.

267 Hennen, 540–541.

II

PRIVREDA I INSTITUCIJE

Malta je do kraja 18. veka u ekonomskom i trgovinskom smislu postala jedan od najrazvijenijih delova Mediterana. Razvoj njene privrede dodatno je potpomognut sredstvima koja su ulagali Hospitalci, stečenim iz mnogobrojnih kontinentalnih poseda, među kojima su oni u Francuskoj bili najznačajniji. Pored toga, veliki građevinski poduhvati, koji na ostrvu nisu prestajali sve do dolaska Francuza 1798, dovodili su inženjere i arhitekte iz drugih delova Evrope, dok je sve manja površina obradivog zemljišta morala da se koristi na sve efikasniji način. Ostrvljani su veoma dobro organizovali proizvodnju i osmislili mehanizam koji im je omogućavao kultivisanje dodatnih slojeva obradive zemlje. Trgovačke prednosti Malte, osim njenog vrlo povoljnog položaja, uključivale su kvalitetne magacine za preтовar, čuvanje i skladištenje robe, dobre lučke uslove za održavanje i popravljjanje brodova, veliki broj sposobnih mornara, ali i korišćenje rada robova, kojih je na Malti bilo u velikom broju. Sanitarni uslovi karantina i bolnice na Malti bili su među najboljim u Evropi. Za trgovce koji su razmenjivali dobra sa Aleksandrijom, Smirnom, Istanbulom, Alepom i drugim turskim i afričkim gradovima, Malta je predstavljala najsigurniju tačku za uvoz robe s istoka. Hospitalci su pokazali izvanredne administrativne sposobnosti u vođenju svih poslova na ostrvu. Potencijalna slabost Malte počivala je u njenoj zavisnosti od Francuske po više osnova, koja je dodatno porasla u drugoj polovini 18. veka. Malta je za trgovce iz Marselja postala najvažnija luka za trgovinu s istokom. Oni su pri povratku sa Levanta i Afrike radije koristili karantin na Malti nego matičnu luku, dok su malteški trgovci veliki deo svog kapitala držali u marseljskim bankama.²⁶⁸ Malteška flota se priključila Francuskoj u ratu između Francuza i Berberskih gusara i uzela učešće u bombardovanju Alžira 1791.²⁶⁹ Dezmmond Gregori navodi i učestvovanje 1800 malteških mornara i 13 Hospitalaca na strani Francuske u Američkom ratu za nezavisnost.²⁷⁰

²⁶⁸ Gregory, 49.

²⁶⁹ Malta je bila saveznik Francuske u ratu protiv Berberskih korsara 1728. godine. Francuzima su pomogli i 1741. godine tako što su njihovoj floti omogućili da koristi Maltu za napade na obalu Afrike. Roderick Cavaliero, *The Last of the Crusaders, The Knights of St. John and Malta in the Eighteenth Century*, London: Tauris Parke Paperbacks, 2009, 48.

²⁷⁰ Gregory, 49. Malteški vojnici i pomorci u sastavu francuskih trupa igrali su veoma značajnu ulogu u Američkom ratu za nezavisnost. Veliki broj njih bio je pod komandom admirala Fransa Grasa (*François Joseph Paul, Comte de Grasse, Marquis of Grasse-Tilly*), s kojim su učestvovali u jednoj od odlučujućih pobeda nad Britancima u zalivu Česapik septembra 1781. godine. Drugi važan vitez Hospitalac u ovom ratu bio je viceadmiral Pjer Andre de Sufre (*Pierre André de Suffren de Saint-Tropez*), jedan od najveštijih pomorskih oficira 18. veka, koji je najveći deo svoje profesionalne karijere proveo u francuskoj floti. U francuskoj vojsci, pored samog admirala, koji je ranije bio u malteškoj službi, nalazio se veliki broj vitezova, od kojih je zet markiza Lafajeta (*Gilbert du Motier de La Fayette*) takođe bio među Hospitalcima koji su učestvovali u ratu na američkoj strani. Vidi: Thourot Pichel, *History of the Hereditary Government of the Sovereign Order of St John of Jerusalem, Knights of Malta*, Crux News Service, 1957, 139 i poglavlje *First Aid to American Independence* u knjizi u okviru apendiksa.

Malteška privreda je do poslednje decenije 18. veka u velikoj meri zavisila od sredstava koja su Hospitalci prihodovali sa svojih evropskih poseda. Nakon početka Francuske revolucije 1789. godine došlo je i do prvog velikog udara na budžet Malte. Neophodno je pomenuti da su Hospitalci učestvovali u kontrarevoluciji i da su, uprkos očekivanjima da će im posedi biti nacionalizovani, nastavili da štite francuske trgovce na Mediteranu.²⁷¹ Revolucionarne vlasti preuzele su posede Hospitalaca 1792. godine,²⁷² što nije uticalo na Maltu da promeni svoju neutralnu poziciju u vreme kada se formirala prva velika evropska antifrancuska koalicija. Pored Francuske, Malta se takođe oslanjala na burbonsku Napuljsku kraljevinu. Najvažniji razlog za to bio je uvoz pšenice, koju je sopstvenom proizvodnjom²⁷³ ostrvo moglo da omogući samo za period od nekoliko meseci godišnje.²⁷⁴ Britanski konzul na Malti Vilijam Inland u izveštajima je naveo potpunu zavisnost od Sicilije za uvoz pšenice i ječma.²⁷⁵

Novac koji su Hospitalci kovali zvao se skudo (*scudo*): to je bila srebrna kovanica koja je imala vrednost 12 *tari*, dok je jedan *tari* imao vrednost 20 *grani*.²⁷⁶ Izvori i literatura uglavnom daju pregled malteških finansija u valuti Hospitalaca, skudima, ili funtama, te je važno napomenuti da je jedan skudo bio jednak iznosu od dva šilinga.²⁷⁷ Pored malteškog novca, u opticaju su bili i španski srebrni dolari, kao i francuski zlatnici (*Louis d'or*), čija je vrednost bila 10 skuda. Na ostrvu su se koristili i venecijanski cekini (*sequins*) koji su vredeli od 4 $\frac{3}{4}$ do 5 skuda.²⁷⁸ Osim ovih valuta, koristio se i novac burbonske Napuljske kraljevine.²⁷⁹ Nakon dolaska Britanaca,

271 Luj de Boazelen (*Louis de Boisgelin*) navodi da su francuski trgovci iz Liona i Marselja pokušali da utiču na revolucionarne vlasti da ne nacionalizuju malteške posede, naročito nakon što su malteški brodovi oslobodili dva francuska trgovca iz Marselja, koje su prethodno zarobili turski privatiri u blizini obala Provanse, ali i da to nije bilo dovoljno. De Boisgelin, *Ancient and Modern Malta*, 23–27.

272 William Hardman, *A History of Malta during the Period of the French and British Occupations, 1798–1815*, Longmans, Green, and Co., 1909, 1.

273 Zbog stalnog rata sa Turskom, kao i berberskim državama Severne Afrike, Hospitalci nisu imali drugi izvor snabdevanja osim Sicilije. Upravo iz tog razloga je u periodu nakon britanskog osvajanja moglo da dođe do promene u lancima snabdevanja, pa su se žitarice uvozile i sa severa Afrike i iz Crnog mora.

274 Hennen, 452.

275 TNA, FO 49/2 6288, William England to Duke of Leeds, Valletta, 13th January 1790.

276 William Eton, *Authentic Materials for a History of the People of Malta. First, Second, Third, and Fourth Parts*, London: Printed by Luke Hansard & Sons for T. Cadell and W. Davies, Strand, 1807, 259–260.

277 Samim tim, pošto jednu funtu čini dvadeset šilinga, skudo odgovara $\frac{1}{2}$ funte. William Henry Thornton, *Memoir on the Finances of Malta, Under the Government of the Order of St John of Jerusalem, During the Last Years of Its Dominion, As Compared With Those of the Present Time*, Malta: Printed at the Government press, 1836, 42–44. Thornton je bio generalni revizor (*Auditor General*) na Malti krajem 30-ih godina 19. veka, i njegova sistematizacija finansija Hospitalaca i kasnije britanske uprave predstavlja jedan od najvažnijih izvora za uvid u finansije ostrva.

278 Martin, 284.

279 Eton, 262.

najčešće su se koristile funte sterlinga.²⁸⁰ Vilijam Iton pružio je detaljno poređenje vrednosti svih valuta koje su se koristile u poslednjim decenijama 18. veka, kao i prikaz promena koje je uveo veliki majstor De Rohan 1778. u cilju standardizacije valuta kovanih na ostrvu.²⁸¹

Zahvaljujući detaljnoj analizi Vilijama Itona izvršenoj tokom prvih godina njegovog boravka na Malti, dok je bio upravnik karantina, imamo precizan uvid u prihode i rashode Hospitalaca. Sekretar trezora Žan de Bosredon de Ransijat (*Jean de Bosredon de Ransijat*) je velikom majstoru pružio pregled finansija u periodu od maja 1778. do aprila 1787. godine. On nas obaveštava kako je stabilizovano finansijsko stanje Hospitalaca i same Malte nakon uprave velikog majstora Manuela Pinta de Fonseke (*Manuel Pinto da Fonseca*), koji je 1773. godine ostavio ostrvo u nezavidnom položaju. Vitez Bosredon de Ransijat je za potrebe velikog majstora De Rohana izvršio celokupnu reviziju finansijskog poslovanja, koja je omogućila povećanje prihoda za vreme demografskog procvata ostrvljana. I pored poboljšanja ekonomske situacije, naveo je neke od najupečatljivijih primera koji su u tom periodu doveli do smanjenja prihoda trezora, kao što je praksa velikog broja vitezova da povećavaju sopstvene rashode, čime je ostajalo daleko manje sredstava.²⁸² Najveći deo prihoda Hospitalaca poticao je od njihovih poseda. Ti prihodi su 1788. godine iznosili 520.000 skuda, odnosno oko 54.000 funti.²⁸³ Interesantno je da su zbog zavisnog položaja u odnosu na Francusku, s čije teritorije su sticali najviše sredstava, Hospitalci činili ustupke Burbonima na svoju štetu. Skoro polovina prihoda od poseda (*commanderies*) dolazila je iz Francuske.²⁸⁴ Ipak, najprecizniji uvid u prihode i rashode Hospitalaca prikazan je u studiji o stanju finansija koju su britanske vlasti objavile na Malti 1836. godine, u kojoj se detaljno navode finansijske prilike na ostrvu tokom poslednjih decenija ovog viteškog reda i porede sa stanjem nakon što je Malta postala britanska kolonija. Thornton navodi da su prihodi Malte bili podeljeni u tri glavne grane: 1. *Comun Tesoro* (ili *General Treasure*) pod kontrolom Saveta reda (*Council of the Order*) kojim je predsedavao veliki majstor, i koji se odnose na prihode Hospitalaca; 2. *Ricetta Magistrale* (ili *Magisterial Receipt*) kojima je kao de fakto suvereni monarh na Malti upravljao veliki majstor onako kako bi procenio da je najadekvatnije; 3. *Municipal Services* koji su se odnosili na javne prihode.²⁸⁵ Za potrebe slanja novca na Maltu iz poseda *commanderies*, koji su

280 Joseph C. Sammut, *From Scudo to Sterling: Money in Malta, 1798-1887*, Valletta, 1992, 8. Više o novcu koji su Hospitalci kovali vidi u: Calleja Schembri H., *Coins and Medals of the Knights of Malta*, London, 1908.

281 Eton, 266-270.

282 Isto, 41-43.

283 Eton, 44; 69. Važno je napomenuti da je, prema Itonu, od tog iznosa oko 47.500 funti bilo namenjeno državnoj kasi na Malti, da bi na kraju ta količina bila umanjena za još 6.000 funti po osnovu troškova prikupljanja na nešto manje od 41.000 funti (oko 400.000 skuda). Thornton daje izvore po kojima se ti iznosi ne slažu: on navodi ukupno 1.228.798 skuda, što je blizu 128.000 funti, odnosno oko tri puta veći iznos. Thornton, 5.

284 Gregory, 48; Thornton, 4-5.

285 Thornton, 1-2.

se nalazili u najznačajnijim katoličkim zemljama Evrope, bilo je angažovano čak 29 banaka (*ricette*) od Lisabona do Varšave.²⁸⁶ One su bile zadužene za prikupljanje najvećeg dela prihoda iz evropskih poseda.²⁸⁷ U prosečnom godišnjem budžetu za desetogodišnji period do 1788. godine ukupno je 1.364.174 skuda (136.500 funti) dolazilo iz poseda Hospitalaca van Malte.²⁸⁸ Ukupni prihodi na ostrvu iznosili su svega 135.376 skuda, od čega je najveći deo (83.177 skuda) poticao od različitih zadužbina i fondacija koje su bile sastavni deo budžeta,²⁸⁹ dok je drugi najveći iznos bio po osnovu otkupa muslimanskih robova.²⁹⁰

Najznačajniji rashodi Hospitalaca bili su sledeći: skoro 10.000 funti za bolnice,²⁹¹ skoro 50.000 funti za mornaricu (jedan linijski brod, tri fregate i četiri galije, uz druge manje troškove), 19.500 funti za maltešku miliciju/regimentu uz artiljerijske trupe i održavanje fortifikacija na Malti i Gozu,²⁹² kao i 3.450 funti za javne radove koji su uključivali ulice, održavanje zgrada, skladišta, fontana.²⁹³ Ostali rashodi su se odnosili na plate ambasadora u Rimu, Parizu, Madridu, Napulju i Palermu (38.000 skuda), činovnike i bankarske troškove (66.400 skuda), različite troškove velikog majstora i Hospitalaca (56.000 skuda), penzije (14.300 skuda), poštanske usluge (2.039 skuda), javne ustanove, administrativne troškove, plate itd. Ukupni prosečni godišnji troškovi u periodu pre izbijanja Francuske revolucije iznosili su oko 128.400 funti; Iton i Tornton daju skoro isti iznos.²⁹⁴ Suficit u budžetu na godišnjem nivou bio je oko 7.884 funti.²⁹⁵

²⁸⁶ Isto, 3.

²⁸⁷ Ti prihodi su bili *responsioni/risponsioni, passagi, spogli, mortori e vacanti*, što je predstavljalo sledeće: 1. prihode od rente evropskih poseda, od kojih je najmanje $\frac{1}{5}$, a često i daleko veći iznos, morao da bude poslat na Maltu; 2. različite takse koji su vitezovi plaćali; 3. nakon smrti viteza, samo je $\frac{1}{5}$ njegovog imetka mogla da bude ostavljena licima po njegovom izboru, dok bi ostatak išao u prihode Hospitalaca; u slučaju smrti viteza, svi prihodi do kraja fiskalne godine (30. april), a ne samo $\frac{1}{5}$ ili $\frac{1}{4}$, išli bi u državni budžet. Isto, 5–7.

²⁸⁸ Od toga, ukupno 580.400 skuda je dolazilo iz Francuske (Provansa, Overnja), 271.455 iz Španije (Aragon, Kastilja), 235.334 iz Italije, 91.876 iz Portugalije, 40.954 iz Nemačke, 6.617 iz Poljske, i 2.156 iz Anglo-bavarske. Isto, 4–5.

²⁸⁹ Pored četiri zadužbine imenovane po velikim majstorima koji su ih osnovali (*Lascaris, Paula, Perellos i Caraffa*), koje su bile inkorporirane u budžet, postojalo je još deset njih koje su imale nezavisnu administraciju, ali čiji su prihodi učestvovali u budžetskim rashodima (*Manoel, Cottonera, Incurabile, Passalacqua, Lomellini, Marradas, Gesuiti, Assemblea, Grotta di S. Paolo, Congregazione di Guerra*). Malteški budžet je od ovih deset zadužbina sticao dodatni godišnji prihod od 48.875 skuda. Isto, 7–9.

²⁹⁰ U pitanju su bili turski robovi koji bi kupovali svoju slobodu. U poslednjim decenijama 18. veka malteški budžet je imao daleko veće prihode od otkupa slobode muslimanskih robova (16.127 skuda) u odnosu na izdatke u vezi s otkupom hrišćanskih robova iz muslimanskih zemalja (4.489 skuda). Isto, 4; 9; 11.

²⁹¹ Ovde se podaci Itona i Torntona skoro u potpunosti slažu. Izdaci za žensku bolnicu su predstavljali $\frac{1}{5}$ ukupnih izdataka za bolnice. Isto, 11.

²⁹² Ovde se brojevi Itona i Torntona ne poklapaju u potpunosti, ali su iznosi slični.

²⁹³ Thornton, 11.

²⁹⁴ Eton, 63–68; Thornton, 5.

²⁹⁵ Thornton, 24.

Još jedan značajan izvor prihoda koji je ostao potcenjen, najviše usled komentara putopisaca koji su često umanjivali sposobnost Hospitalaca, bio je *corso*²⁹⁶ odnosno sredstva koja su se slivala u budžet zahvaljujući gusarskim²⁹⁷ aktivnostima reda.²⁹⁸ Latrel navodi da je od 1.900 mornara angažovanih u malteškoj floti u proseku 529 godišnje bilo angažovano na privatirskim aktivnostima u periodu do 1792. do 1797. godine. Godišnji prihod od korsarenja u periodu od 1787. do 1797. iznosio je 65.600 skuda, dok je tokom naročito uspešne 1796. godine dostigao 117.000 skuda.²⁹⁹ Stvarni prihodi znatno su premašivali dobit ostvarenu isključivo aukcijom brodova,³⁰⁰ ali ni oni nisu mogli da nadoknade gubitak evropskih poseda Hospitalaca.

Treba navesti slučaj podele imanja reda Sv. Antonija,³⁰¹ koji je po svojim ciljevima bio najbliži redu Hospitalaca, i sa kojim se kanonski sjedinio 1777. godine. Njegove posede je u najvećoj meri preuzeo red Sv. Lazara, čiji su veliki majstori u 18. veku uglavnom bili članovi kraljevske kuće. Ovakva podela poseda izvršena 1781. godine išla je u prilog interesima Burbona daleko više nego Hospitalcima.³⁰² Pored toga, Hospitalci su imali dugovanja po kreditima koje su uzimali u bankama u Rimu, Madridu i Valjadolidu, kao i dugove na Malti, koje su u periodu do Francuske revolucije redovno isplaćivali poveriocima, što potvrđuje delotvornost finansijskih reformi koje je sproveo De Rohan. Po pitanju druge grane prihoda koja se odnosila samo na velikog majstora (*Ricetta Magistrale*), Thornton je na raspolaganju imao veoma malo materijala, ali on ukazuje da su godišnji prihodi u periodu od 1792.

296 Reč *corso* je skraćenica francuske reči *corsaire* koja se koristila za privatire/gusare.

297 Berberska obala je termin koji su od 16. do 19. veka Evropljani koristili za zapadne obale severne Afrike. Njeno ime je izvedeno od Berbera, autohtonog stanovništva koje je nastanjivalo ovo područje. U britanskoj građi oni su se češće nazivali korsarima nego piratima. Evropski gusari bi se u građi najčešće nazivali privatirima, osim u slučaju francuskih gusara, koji su se nazivali i korsarima i privatirima. Vidi: Čarls Elms, *Knjiga o piratima*, Beograd, 2009, 15–41.

298 Tokom 1796. godine Hospitalci su prihodovali 117.000 skuda zahvaljujući pomenutoj privrednoj delatnosti. Anthony Luttrell, „Eighteenth-century Malta: Prosperity and Problems“, *Hyphen* volume III, number 2, 1982 (pp. 37–51), 45.

299 Španski premijer Manuel Godoy (*Manuel de Godoy y Álvarez de Faria Ríos*) poslao je pismo u julu 1796. godine u kom je ponovio zahtev sultana Selima III za sklapanje mira sa Hospitalcima koji se prvenstveno odnosio na prestanak gusarskih aktivnosti reda. Fortunato Panzavecchia, *L'Ultimo Periodo della Storia di Malta*, Stamperia del Governo, 1835, 340–342.

300 Luttrell, 45–46. Za gusarenje na Malti, vidi: Peter Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, London: Sidgwick & Jackson 1970. Za raniji period prve polovine 18. veka, vidi: Roderick Cavaliero, *The Decline of the Maltese Corso in the 18th Century: A Study in Maritime History*, Malta, 1956. Za kraj 18. veka vidi: Paul Caruana Curran, *The Last Years of the Maltese Corso: a Study of Privateering in Malta During the Years 1787-1798* (BA thesis), University of Malta, 1973.

301 Red Sv. Antonija takođe je bio monaški red, osnovan 1095. kao i red Hospitalaca. Jedan od osnovnih ciljeva bilo mu je staranje o bolesnicima, naročito obolevima od lepre.

302 De Boisgelin, 6–8. Thornton navodi da su na godišnjem nivou Hospitalci bili u deficitu od 8.500 funti po osnovu sjedinjavanja s redom Sv. Antonija, i da je projektovano da ostvarivanje prihoda od poseda stečenih na taj način počne tek od 1794. godine, dok bi tek 1879. u potpunosti isplatili sve troškove prema redu Sv. Antonija. Nakon početka Francuske revolucije posedi reda koji se spojio sa Hospitalcima postali su vlasništvo Republike, obzirom da su se nalazili u Francuskoj i Savoji. Thornton, 22.

do 1796. iznosili 23.490 funti.³⁰³ U okviru treće grane prihoda (*Municipal Services*), ukupni godišnji prihodi bili su 8.200 funti, od čega je više od polovine dolazilo iz *Università*.³⁰⁴ Posebno zanimljivo je bilo zaključiti koliko su novca godišnje Hospitalci donosili na Maltu zahvaljujući svojim posjedima van ostrva u periodu do 1788, i uporediti taj iznos s kasnijim britanskim ulaganjima u ostrvo: prema Torntonovoj računici, vitezovi su godišnje donosili 82.500 funti, dok su britanska ulaganja u ostrvo na osnovu izveštaja³⁰⁵ iz 1830. iznosila 94.000 funti.³⁰⁶

Od 1792. godine, kad je novouspostavljena Republika preuzela posede Hospitalaca u Francuskoj, do Kampoformija 1797. godine, okolnosti su se neprestano pogoršavale. U fiskalnoj 1795. godini, ukupni prihodi iznosili su oko 84.000 funti,³⁰⁷ dok su troškovi dostigli 114.000 funti, što je dovelo do deficita od skoro 30.000 funti.³⁰⁸ U godinama pre dolaska Francuza na Maltu, vitezovi su uspevali da očuvaju funkcionisanje privrede ostrva zahvaljujući prethodno akumuliranim sredstvima. Pošto su izgubili svoje najbogatije posede u Evropi, ukupni godišnji prihodi Hospitalaca s kontinenta spali su na manje od 42.000 funti nakon Kampoformija. I pre nego što su Francuzi zauzeli ostrvo, Hospitalci su bili u izuzetno nepovoljnom ekonomskom položaju. Dezmond Gregori navodi da su prihodi opali sa 136.000 funti pre izbijanja Francuske revolucije na svega 36.000 funti neposredno pre dolaska Francuza. Anderson, koji je na Malti boravio na jesen 1800. godine, navodi sličan iznos od 134.663 funti. Najveći deo prihoda poticao je od zemljišta, rente, carina, kamata preko *Monti di Pietà*, i akciza na vino.³⁰⁹ Akumulirano bogatstvo kojim su Hospitalci raspolagali bilo je daleko veće od sredstava koja su prihodovali, što je moguće utvrditi na osnovu obima pljačke koju su Francuzi sproveli 1798. godine.³¹⁰

303 Od tog iznosa, najveći deo prihoda dolazio je iz *segrezia*, odnosno zemljišnih prihoda na ostrvu koji su uključivali i taksu od 3½ procenta na svaku promenu titulara zemljišta. Thornton, 29.

304 *Università* je bila jedna od najvažnijih javnih ustanova na Malti, koja će biti posebno obrađena u nastavku poglavlja. Isto, 31–32.

305 Tornton kao izvor navodi *First Report of the Commissioners of Colonial Inquiry*, 8th December 1830. Isto, 55.

306 Isto, 54–55.

307 Od toga, iz evropskih poseda je poticalo ukupno 67.400 funti, dok su prihodi sa Malte iznosili 16.550 funti. Isto, 26.

308 Isto, 26–27.

309 Gregory, 35; Anderson, 159–160.

310 Nakon što su osvojili Maltu 1798, Francuzi su našli zlato u vrednosti od 4 miliona franaka, kao i srebro u vrednosti od milion franaka. Gregory, 36.

Privreda

Najvažniji proizvodi koje je Malta izvozila bili su pamuk, kim, pomorandže, usoljena riba i različito povrće.³¹¹ Uz to, Malta je izvozila i med, so,³¹² životinjske kože, sapun, kao i razne zanatlijske proizvode.³¹³ Takođe su se izvozile mazge i magarci, koji su bili jedni od najizdržljivijih na Mediteranu. Za ostrvljane je ipak najvažnija bila proizvodnja pamuka, koji se pre svega izvezio u Francusku i Španiju.³¹⁴ Pamuk sa ostrva bio je vrlo jak i često se koristio za izradu brodskih jedara.³¹⁵ Za razliku od Galta, koji je imao loše mišljenje o kvalitetu pamučnih proizvoda sa Malte, Brajdon je tvrdio da su oni jako visokog kvaliteta i da su posteljine koje se prave na Malti među najtraženijim u Evropi.³¹⁶ Maltežani su gajili nekoliko vrsta pamuka, među kojima je bio sijamski pamuk, kao i svetlosmeđi pamuk nalik onom koji se uzgajao na Karibima.³¹⁷ Pamuk se sejavao na proleće, a potom se u avgustu ili septembru sekla glava biljke kako bi se uz kiše od početka jeseni povećala veličina mahune. Pamuk se konačno skupljao u oktobru i novembru.³¹⁸ Pored muškaraca, u proizvodnji pamuka učestvovala su i žene i deca. Skoro svaka kuća imala je razboj na kom su isključivo radile žene i deca.³¹⁹ Proizvodnja pamuka iziskivala je najbolju zemlju na ostrvu, a nakon završetka žetve, krajem jeseni bi se sejala pšenica. Pored pšenice se sadila gotovo jednaka količina ječma. Ove žitarice su se secale na istim poljima tako da bi izdržljiv ječam onemogućavao jakim vetrovima da lome daleko slabije stabljike pšenice.³²⁰ Za prehranu životinja bila im je važna proizvodnja sule (*Sulla coronaria*), koja se uglavnom sejala svake prestupne godine. U slučaju da nisu sejali sulu, u prestupnim godinama bi sejali pasulj, grašak ili drugo povrće.³²¹ Proizvodnja navedenih žitarica, sule i pamuka zauzimala je najveći deo obradivih površina ostrva.³²² Kako bi što bolje iskoristili zemlju, ostrvljani su primenjivali na prvi pogled arhaičan, ali uspešan način stvaranja obradivog zemljišta. Za ovu svrhu bi prvo namenili određenu kamenitu i krečnjačku površinu. Prostor koji bi iza-

311 Martin je među najvažnijim proizvodima naveo pasulj, grašak, šargarepu, kupus, karfiol, divlji grašak (*cucciarda*), limun i dinju. Martin, 212.

312 So se proizvodila na veoma jednostavan način zahvaljujući prirodnim plitkim bazenima blizu obale u kojima se uz jako sunce iz vode brzo izvlačila so. Hennen, 462.

313 Isto, 461–462.

314 TNA, FO 49/2 6288, William England to Duke of Leeds, Valletta, 13th January 1790.

315 Galt, 127.

316 Brydone, 160.

317 Anderson, 157.

318 Anderson, 157; Martin, 212–213.

319 Anderson, 179.

320 Martin, 213.

321 Isto, 213–214.

322 Sistem mera koji se koristio za zemlju zasnivao se na jedinicama *salm*, *tumoli*, *mondelli* i *misure*. Jedan *salm* sastoji se od 16 *tumolia*, jedan *tumoli* od 6 *mondellija*, dok jedan *mondelli* čini 10 *misurea*. Jednom engleskom akru odgovara 3 *tumolia* i 4,5 *mondellija*, što znači da je jedan malteški *salm* ekvivalent 4 i 1/2 engleskih akra. Jedan engleski akr jednak je 4046,86 m². Isto, 210–211.

brali prvo bi očistili od većeg kamenja, a zatim ga izlomili i izravnali. Postavili bi kamene ograde oko tretirane površine kako se materijal ne bi spirao erozijom, dok bi se padavine uz pomoć sunčeve toplote pomešale sa zemljom koja se oslobađala razbijanjem površinskog stenja. Prve biljke koji bi sadili bile su krastavac i dinja, najmanje zahtevne kulture u pogledu kvaliteta zemljišta. Ove biljke su vremenom omogućavale obogaćivanje zemljišta, tako da bi već treće godine ono bilo dovoljno bogato da na njemu može da se uzgaja pšenica.³²³

Od voća i povrća posebno su bile cenjene malteške pomorandže i dinje. Engleski putopisci, kao i konzul, smatrali su pomorandže koje se uzgajaju na Malti najboljim koje su probali. Brajdon je dao vrlo slikovit opis pomorandži crvene boje sa puno soka.³²⁴ Pomorandže bi sazrevale od novembra i redovno su se mogle naći u prodaji do početka leta.³²⁵ Montgomeri Martin je naveo i da su dinje s Malte superiorne u odnosu na bilo koju drugu zemlju južne Evrope.³²⁶ Od povrća su se uzgajali krastavac, karfiol, luk i grašak, dok je nakon dolaska Britanaca počela da se uzgaja i veća količina krompira, koji je bio važan za snabdevanje vojske.³²⁷

Malteški kim važio je za jedan od najboljih na svetu i izvezio se po celom Mediteranu i Evropi.³²⁸ Proizvodnja indiga i šafrana je počela već u prvim godinama od dolaska Britanaca na Maltu. Indigo je bio naročito važan zbog proizvodnje pamuka.³²⁹ Na ostrvu nije bilo mnogo vinove loze, kao ni maslina, tako da su se vino i maslinovo ulje uglavnom uvozili sa Sicilije.³³⁰ Med je bio jedan od najcenjenijih proizvoda koje je Malta izvozila po celom Mediteranu i po kojem je i nosila ime.³³¹ Med sa Goza smatrao se još boljim od meda sa Malte.³³²

Što se tiče stočarstva, na Malti su najzastupljenije bile koze, ovce i svinje, koje su se uzgajale na ostrvu, dok su se krave uvozile sa Sicilije, a u periodu nakon dolaska Britanaca i sa severa Afrike. Na ostrvu su se takođe uzgajale mazge i magarci, dok su se konji uvozili sa Sicilije ili iz Afrike.³³³ Malteške koze bile su veoma dobrog

323 Hennen, 451–452.

324 Iz Brajdonovog opisa jasno je da je u pitanju sicilijanska crvena pomorandža *arancia rossa di Sicilia*, prirodni hibrid pomela i tangerine koji se razvio u 18. veku. Ta pretpostavka se potvrđuje njegovim poređenjem s istim tipom pomorandže koji je jeo i na Siciliji. Brydone, 160. Vidi: Nicolosi, E.; Deng, Z. N.; Gentile, A.; La Malfa, S.; Continella, G.; Tribulato, E. (2000) „Citrus phylogeny and genetic origin of important species as investigated by molecular markers“, *Theor. Appl. Genet.* 100 (8), 1155–1166.

325 Brajdon navodi da su Hospitalci evropskim dvorovima kao poseban znak pažnje slali pomorandže sa Malte. Brydone, 161.

326 Martin, 223–224.

327 Hennen, 453.

328 Martin, 222. Za proizvodnju kima na Malti, vidi: John Cachia, *The Growing of Cumin Seed in Malta: Its Problems and Economic Potentialities* (BA thesis, Malta, 1974), <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/90711?mode=full>.

329 Blaquiere, 275–276.

330 Hennen, 453.

331 Blaquiere, 279.

332 Hennen, 456.

333 Isto, 454.

uzgoja i davale velike količine mleka, jednog od najzastupljenijih proizvoda, koji su najviše koristila deca i bolesnici, ali i ostali stanovnici. Precizni podaci o broju stoke na Malti i Gozu navedeni su u januaru 1835. godine: oko 4.500 krava, 13.200 ovaca, 4.300 koza i 4.200 svinja. Na Gozu je stočarstvo bilo razvijenije nego na Malti.³³⁴

Ostrvljani su svoje poslove obavljali tokom cele godine. Imućnije porodice su imale poslovne i trgovačke veze s najvažnijim lukama u Francuskoj i Španiji, a njihovi članovi su postavljani na različite administrativne položaje kako za vreme Hospitalaca, tako i nakon dolaska Britanaca. Ipak, najveći broj ostrvljana se bavio zemljoradnjom i proizvodnjom pamuka. Svaka kuća je posedovala razboj.³³⁵ Žene i deca su za poslove povezane s predenjem pamuka dobijali najniže nadoknade na ostrvu – samo dva penija dnevno. Muškarci u punoj snazi bili su bolje plaćeni.³³⁶ Pored zemljoradnje, njihova glavna zanimanja bila su povezana s trgovinom, pomorstvom, ribarenjem, zidarstvom³³⁷ i različitim uslužnim delatnostima – od slabo plaćenih nosača do kočijaša (*calessieros*)³³⁸ koji su opsluživali putnike po celoj Malti i Gozu.³³⁹ Tesari su bili posebno cenjeni, sa dnevnom nadnicom od najmanje 8 penija. Oni su takođe pravili nameštaj. Pored toga, na Malti je bilo mnogo mle-kara, koji su sa sobom obično vodili svoje koze i kupcima odmah isporučivali svež proizvod.³⁴⁰ Anderson je bio impresioniran veštinom i brzinom kojom su kasapini i mesari klali stoku uz visoke higijenske standarde.³⁴¹ Među zanatlijama je filigranski zanat bio veoma razvijen, a naročito su bili cenjeni njihovi proizvodi od zlata.

Kao što je ranije navedeno, najveći trgovinski partneri Malte za vreme Hospitalaca bili su Francuska, Španija i Sicilija, da bi nakon dolaska Velike Britanije 1800. godine Zapadni Mediteran i trgovačke veze sa Francuskom i Španijom bile zamenjene Istočnim Mediteranom, Turskom i Severnom Afrikom. Neposredno pre početka Francuske revolucije, 1788. godine, čak 43% stranih brodova koji su pristajali u

334 Martin, 224.

335 Blaker je naveo da čak trećina stanovništva ostvaruje glavni deo zarade od proizvodnje pamuka, naročito nakon što se broj Maltežana uključenih u pomorske aktivnosti smanjio usled francuskog osvajanja Malte. Blaquier, 277–278.

336 Hennen, 485.

337 Neimarstvo je bilo izuzetno razvijeno na Malti, koja je bila jedno od najgušće izgrađenih ostrva na Mediteranu: pored Valeta, svaki kasal je imao bar jednu značajnu crkvu, dok su sve kuće bile sazdane od kamena. Graditeljske sposobnosti Maltežana ostavile su utisak na većinu britanskih putnika koji bi boravili na Malti.

338 Kočijaši su upravljali kolima koja bi obično vukla jedna mazga, radili su i danju i noću, i usled teškog posla njihov životni vek nije bio dug. Hennen, 477. Badžer je u slikovitom opisu kočijaškog posla naveo da su oni zapravo hodali ili trčali pored kočija koje bi prevozile dvoje do četvoro putnika. Badger, 246.

339 Početkom četvrte decenije 19. veka na Malti i Gozu je bilo 800 kočija za prevoz putnika. Martin, 225.

340 Pored kozijeg mleka, ovako se kupovao i koziji puter. Na ostrvu su se koze često gajile i u dvorištima gradskih kuća. Anderson, 180.

341 Anderson hvali brz i human sistem ubijanja životinja, u kom su im mesari oštrim, tankim sečivom probadali gornji deo kičme u jednom brzom potezu, za razliku od britanskih mesara koji su i dalje koristili sekire. Isto, 144.

Valetu plovilo je pod francuskom zastavom, dok je samo bilo 7% pod britanskom.³⁴² Francuska je krajem 18. veka bila i najvažniji trgovački partner Malte u trgovini pamukom.³⁴³ Od početka 19. veka povećavao se broj stranih trgovaca: Grka, Turaka i Jevreja.³⁴⁴ Jevrejska zajednica je do kraja prve decenije 19. veka porasla na 3.000 pripadnika, od kojih je jedan deo došao sa Gibraltara. Imali su prednost u odnosu na druge trgovce koja se ogledala u dobrim poslovnim vezama u Severnoj Africi, sa kojom je nakon dolaska Britanaca trgovina počela da cveta.³⁴⁵ Britanski izveštaji navode veoma povoljan trgovački položaj turskih trgovaca na Malti u prvoj deceniji 19. veka.³⁴⁶ U ovom periodu Malta je Turskoj postala najvažnija izvozna luka za neke kolonijalne proizvode, dok su trgovačke veze Malte i Smirne postale izuzetno značajne nakon 1800. godine.³⁴⁷ Važno je napomenuti da su američki trgovci ostvarivali naročito visok profit od prodaje kafe i šećera sa Kube i Sv. Dominga, iskoristivši ograničenja britanske kolonijalne politike.³⁴⁸

Institucije

Za upravu Hospitalaca bilo je neophodno funkcionisanje brojnih ustanova, koje nisu uvek bile pod njihovom direktnom kontrolom. Neke od njih bile su tekovine epohe pre dolaska vitezova, ali su nakon velikih reformi De Rohana izgubile autonomiju. Ta činjenica je u kasnijem periodu, nakon proterivanja Hospitalaca od strane Francuza 1798. godine i potonje kapitulacije Francuza 1800, bila važna za Maltežane, koji su se pozivali na prethodne autonomije da bi osporavali potencijalni povratak Hospitalaca.

Nezavisna ustanova *Università*, osnovana pre dolaska Hospitalaca, bila je zadužena za nabavku žitarica za Maltu i Gozo.³⁴⁹ Privilegije ove ustanove precizno su definisane u 15. veku: jedna od najvažnijih se odnosila na uvoz žitarica sa Sicilije bez nameta,³⁵⁰ a definisano je i da u upravljanju učestvuju ostrvljani iz uglednih porodica – *giurati*.³⁵¹ Nezavisni savet ostrvljana *Consiglio Popolare* birao je činovnike

³⁴² Gregory, 49.

³⁴³ Isto.

³⁴⁴ Galt, 121.

³⁴⁵ Blaquièr, 238–329.

³⁴⁶ Galt, 130.

³⁴⁷ Isto, 134–135.

³⁴⁸ Britanski propisi su zahtevali da sva kolonijalna roba prvo mora da bude uvezena u Veliku Britaniju, da bi tek odatle mogla da se dalje izvozi. To je dovelo do situacije u kojoj su troškovi britanskih trgovaca bili za 25% veći u odnosu na američke trgovce, što je potonjima omogućilo unosnu prodaju dobara iz Karipskog mora. Isto, 131–132.

³⁴⁹ Victor F. Denaro, „Houses in Merchants Street, Valletta“, *Melita Historica*, 1958, 2 (3) (pp. 158–171), 165.

³⁵⁰ Martin, 260.

³⁵¹ Džon Galt je pisao da je hleb s Malte najgori koji je probao na celom Mediteranu. To je doveo u vezu sa monopolom na uvoz žitarica, tekovinom iz vremena Hospitalaca. Galt, 117–118.

koji bi upravljali institucijom *Università*. Nakon dolaska Hospitalaca nastavile su da funkcionišu tri ustanove istog imena: u Mdini, Valeti i na Gozu. Njihova sedišta nalazila su se u zdanju *Banca Giuratale*. Pored žitarica, *Università* je bila odgovorna i za nabavku vina i ulja, a njeni magacini su morali da budu snabdeveni zalihama za dve godine.³⁵² Ova institucija je imala monopol na navedena dobra, što je uticalo na kvalitet pekarskih proizvoda. Svesni značaja činovnika na čelu ove institucije, Hospitalci su najvažnije među njima obasipali privilegijama, kako bi održavali uticaj među najmoćnijim porodicama ostrvljana.³⁵³ U upravljačkom savetu *Università* bili su zastupljeni članovi različitih cehova ostrvlja.³⁵⁴ Najznačajnija funkcija koju je institucija zadržala do kraja 18. veka ostala je nabavka žitarica. Da bi zadovoljili potrebe brojnog stanovništva, naročito nakon skoka broja žitelja u drugoj polovini 18. veka, *Università* je prihvatala depozite pod nazivom *Massa Frumentaria* sa kamatom od 8%,³⁵⁵ što je velikom broju ostrvljana delovalo kao jedna od sigurnijih investicija.³⁵⁶ Do daljeg materijalnog slabljenja institucije došlo je kada je stabilnost njenih finansija ugrožena preteranim obaranjem cene žita posle 1740. godine.³⁵⁷ Veliki majstor Manuel Pinto znatno je opteretio budžet i povećao postojeći deficit od 278.000 skuda za još 179.000 skuda, od čega je najveći deo bio posledica smanjenja cene žita.³⁵⁸ Pored toga, nakon prestanka priliva sredstava iz Francuske od 1792. godine, uz dozvolu velikog majstora, pozajmljivana su dodatna sredstva *Università*, koja su vraćena do kraja prisustva Hospitalaca na ostrvu.³⁵⁹ Kad su Francuzi došli, institucija je nastavila da funkcionise samo kao nezavisna ustanova van antičke administracije ostrvljana.³⁶⁰ Nakon kapitulacije Francuza u Valeti, ukupni dugovi *Università* iznosili su 98.000 funti.³⁶¹ Po dolasku Britanaca na ostrvo, ova ustanova postala je jedan od najvećih administrativnih izazova, s kojim su se suočavali duže od decenije, a koji je poticao od problema u njenom funkcionisanju, neurednog vođenja knjiga i značajnih gubitaka koje je pravila.³⁶² Obzirom na sumnje da su u

352 Eton, 150.

353 Denaro, 165–166.

354 Isto, 166.

355 Mitrovič tvrdi da su kamatne stope zajmova češće bile 5% ili 6%. George Mitrovich, *The Cause of the People of Malta; Now Before Parliament*, London: published by Effingham Wilson, Royal Exchange, 1836, 73.

356 Denaro, 165.

357 Valletta, 12th July 1816. DSC04998 Arrear Audit Vol V.

358 Luttrell, *Eighteenth-century Malta: Prosperity and Problems*, 44.

359 Isto.

360 Napoleon je proveo jednu noć u zgradi *Università* – 13. na 14. jun 1798. godine. Denaro, 167.

361 Tom iznosu je potrebno dodati još 25.000 funti iz epohe Hospitalaca, čime se dolazi do ukupnog duga od 123.000 funti. Thornton, 34.

362 Potrebno je napomenuti da je u trenutku kada su Francuzi osvojili Maltu u magacinima bilo 40.000 *salmi* pšenice, i da su najbrojniji kreditori bili upravo Maltežani. Oni to nisu uspeali da naplate od Francuza, koji nakon završetka opsade 1800. nisu više bili u mogućnosti da ih isplate. Mitrovich, 73–74. I u jedinicama za težinu (suve robe) se takođe koristio naziv *salm*, koji je iznosio 7%bušela, dok je jedan bušel (*buschel*) iznosio 21,77 kg. Samim tim, jedan *salm* je težio nešto više od 171 kg. Martin, 285.

nesavesnom upravljanju institucijom, pored ostrvljana, učestvovali i Britanci, jedino preostalo rešenje bila je eksterna revizija poslovanja koja bi došla iz Londona, što se i dogodilo.³⁶³ Iz izveštaja se saznaje da je institucija i dalje radila s ogromnim gubicima pošto je ostrvljanima nastavila da nudi snižene cene žitarica, ali i da je loše vođenje papira i administracije dovelo do dodatnih finansijskih gubitaka.³⁶⁴ Tomas Majtland je ukinuo monopol koji je *Università* imala,³⁶⁵ kao i samu ustanovu 1822. godine.³⁶⁶

Consiglio Popolare (Narodni savet) bila je jedna od najvažnijih ustanova. Ona je od poznog srednjeg veka ostrvljanima omogućavala autonomiju, a prava i privilegije su joj definisali kraljevi Aragona u 14. veku.³⁶⁷ Ovo telo je zastupalo sve ostrvljane iz dva najviša staleža, a uključivalo je i predstavnike gradova i kasala. Članovi Saveta su se nazivali *contestabili*. Sudije i činovnici *Università* su takođe bili članovi. Svaki stranac koji je živio na Malti bar pet godina i bio oženjen ostrvljankom bi takođe imao pravo da bude član Saveta.³⁶⁸ *Consiglio Popolare* je postojao na Malti, kao i na Gozu.³⁶⁹ Od Saveta se morala tražiti saglasnost za svaki novi namet na ostrvu,³⁷⁰ dok je u periodu do dolaska Hospitalaca imao i zakonodavnu vlast.³⁷¹ Savet bi svakog 27. septembra održavao godišnje zasjedanje suda, koji bi potvrđivao jednogodišnje mandate za sve činovničke položaje na ostrvu. Postojala je i zlatna knjiga *Mastra* u koju su se upisivale porodice nobila na ostrvu, ali je ona nestala nakon dolaska Hospitalaca.³⁷² Faktička moć koju je Savet imao izgubila se dolaskom Hospitalaca, kojima je Karlo V ponudio da se presele na ostrvo. Upravo to kršenje prethodnih privilegija će ostrvljanima kasnije postati važna pravna osnova prilikom peticija Britancima.³⁷³ *Consiglio Popolare* je i formalno ukinut 1775. godine³⁷⁴ u sastavu velikih zakonodavnih promena (*Code of Rohan*) koje su obeležile početak vlada-

363 Jedan od najobimnijih fondova u okviru Nacionalnog arhiva Malte odnosi se upravo na rezultate revizije koja je na kraju obuhvatila sve civilne troškove na ostrvu od 1800. do 1814. godine – fond *Arrear Audit*.

364 Valletta, 12th July 1816. DSC04998.

365 Isto.

366 Denaro, 167.

367 Eton, 79–80; Martin, 261–263.

368 Martin, 264.

369 Isto, 265.

370 Eton, 91.

371 Isto, 82.

372 Isto, 89–91.

373 Spisak peticija, pisama, ali i pravnih argumenata koji potvrđuju povredu prethodnih privilegija odlukom Karla V, ali i potpuno kršenje prava ostrvljana u 16. veku, naveo je britanski advokat Džon Dilan u svom pravno-političkom radu u kom pruža argumente za britansko prisvajanje Malte, ali i za poštovanje autonomije ostrvljana na osnovu njihovih ranije stečenih prava i podizanja ustanka protiv Francuza. John Joseph Dillon, *A Memoir Concerning the Political State of Malta*, London: printed by T. Collins, Harvey's Building, Strand, for J. Booker, no. 66 New Bond Street, 1807, 7–9.

374 Kao jedan od mogućih razloga za ukidanje ove institucije Iton navodi i pobunu protiv Hospitalaca 1775. godine. Eton, 104–105.

vine velikog majstora Emanuela de Rohana.³⁷⁵ De Rohanovim ukidanjem Saveta napravljen je presedan na koji će se ostrvljani pozivati u peticijama kralju Džordžu III nakon britanskog osvajanja Malte, u kojima će to predstavljati jedan od važnijih razloga zbog kojih su želeli da izbegnu povratak Hospitalaca. Na početku britanske uprave, takođe se okupio Savet ostrvljana, koji je zaključio da žele da Velika Britanija ostane na ostrvu i da Maltežani postanu britanski podanici. Do propasti Mira u Amijenu 1803, London nije koristio te argumente Maltežana, ali su u potonjem periodu oni predstavljali važnu osnovu za britanske planove spram Malte, ali i njihovu odgovornost prema ostrvljanima.

Malteška *Monti di Pietà*³⁷⁶ osnovana je kao dobrotvorna ustanova za pozajmice po niskim kamatnim stopama.³⁷⁷ Sredstva kojima je institucija raspolagala povećana su 1699. zahvaljujući otkriću arapskih zlatnika prilikom izgradnje katedrale u Mdini.³⁷⁸ Institucijom su zajedno upravljali jedan vitez i jedan sudija, koji su jedini znali tačno stanje kase. Tokom 18. veka, kapital institucije je uvećan, pre svega usled sticanja nekretnina u Valeti, kao i novca koji su prebacivali veliki majstori, najčešće iz sredstava kojima je raspolagala druga važna institucija, *Università*.³⁷⁹ U 18. veku godišnja kamatna stopa je iznosila svega 3% nakon što je 1720. godine smanjena sa 4%.³⁸⁰ Velika promena za *Monti di Pietà* dogodila se 28. juna 1787. kada je veliki majstor Emanuel de Rohan spojio ovu instituciju sa *Monte di Redenzione degli Schiavi*,³⁸¹ čime je nastala ustanova po imenu *Monti di Pietà e Redenzione*.³⁸² Spajanje se isplatilo instituciji *Monti di Pietà* pošto je imala manje kapitala od druge ustanove, čija glavna namena krajem 18. veka nije iziskivala značajna sredstva.³⁸³ *Monti di Pietà* je nastavila sa radom i tokom kratkog perioda francuske uprave. Međutim, nakon izbijanja ustanka na Malti, Francuzi su opljačkali njena celokupna sredstva pod izgovorom da su neophodna za trupe i stanovništvo Valeta tokom blokade koja je počela u septembru 1798. godine.³⁸⁴ Arhivski izvori detaljno ističu koliko je dugo britanskoj administraciji bilo potrebno da omogući uspostavljanje rada ove insti-

375 Eton, 94; Martin, 266.

376 Prvobitni naziv institucije bio je *Monte di Sant'Anna*, a 1598. godine ju je osnovao portugalski Hospitalac Manuel de Kuros (*Manuel de Couros*, a negde se navodi i kao *Manuel de Quiros*), koji je za početni kapital dao svojih 2000 skuda. Njena svrha je bila da se ostrvljanima omoguće pozajmice po povoljnim uslovima, kako ne bi morali da ih traže od Jevreja i bivših robova čije su kamate za godinu dana često iznosile koliko i celokupan iznos pozajmice, što bi najčešće onemogućavalo njeno vraćanje. Denaro, 161.

377 Ova institucija nije bila jedinstvena za Maltu. Srodne institucije su postojale i u drugim katoličkim zemljama nakon što su u 15. veku u tadašnjem obliku formirane u Italiji. Kao rezultat venecijanske administracije na Jonskim ostrvima, i u tom arhipelagu je postojala *Monti di Pietà*, a jedna od najvećih preostalih je i dalje aktivna u Meksiku.

378 Denaro, 162.

379 Isto.

380 Isto.

381 Badger, 176.

382 Martin, 281–282.

383 Denaro, 168.

384 Ukupna vrednost sredstava koja je držala *Monti di Pietà* 1798. godine iznosila je 443.484 skuda ili 36.957 funti sterlinga. Isto, 164.

tucije. Važan izvor za istoriju Malte u prvoj polovini 19. veka, Džordž Mitrovič, tvrdi da je jedan od razloga pobune ostrvljana protiv Francuza bilo podizanje kamate na 6%. *Monti di Pietà* je nastavila da radi i tokom britanske administracije. U prvim decenijama 19. veka, za vreme uprave Aleksandra Bola,³⁸⁵ kamatna stopa je ostala na nivou od 3%, dok je od tridesetih godina 19. veka povećana na 6%.³⁸⁶

Monte di Redenzione degli Schiavi je takođe bila dobrotvorna ustanova. Osnovao ju je veliki majstor Alof de Vinjakur (*Alof de Wignacourt*) 1607. godine.³⁸⁷ Cilj ove institucije bio je da omogući sredstva za otkup Maltežana koje bi zarobili Berberski gusari ili druge osmanske posade. Institucija je bila važna jer mnogi hrišćanski zarobljenici nisu poticali iz imućnih porodica koje su imale dovoljno novca za otkup svojih članova.³⁸⁸ Cena otkupa je prvobitno bila utvrđena na 70 skuda po osobi, ali je do kraja 17. veka taj iznos porastao na 120 skuda, a od 1707. do 1787. godine³⁸⁹ najveći iznos za otkup po osobi nije smeo da prelazi 150 skuda. Upravljanje institucijom je od 1660. povereno trojici izabраних Hospitalaca.³⁹⁰ Kao što je ranije navedeno, vremenom je bilo sve manje hrišćanskih zatočenika, zahvaljujući francuskoj i venecijanskoj borbi protiv Berberskih gusara. Iz tog razloga je krajem 18. veka De Rohan odlučio da ovu instituciju spoji sa *Monti di Pietà*.

Jedna od važnijih institucija koja je nadživela kraj Hospitalaca na Malti 1798. bila je bolnica.³⁹¹ Neophodno je spomenuti veoma velik doprinos Francuza razvoju medicine na Malti. Naime, tokom perioda Hospitalaca, upravnik bolnice bi uvek bio francuski Hospitalac. Francuski uticaj je porastao od 18. veka, naročito pošto su Maltežani dobili dozvolu od Luja XV da se slobodno naseljavaju u Francuskoj, kao i da stiču pokretnu i nepokretnu imovinu pod istim uslovima kao i francuski građani.³⁹² Tokom druge polovine 18. veka, francuski uticaj je znatno nadjačao italijanski, što se može pratiti po broju lekara i hirurga koji su bili školovani u Francuskoj.³⁹³ Najveća i najvažnija bolnica se nalazila u *Strada di Mercanti*. Francuzi su te godine iz nje prebacili sve bolesnike u drugu zgradu u Florijani i pretvorili je u vojnu bolnicu. Posle dolaska Britanaca na Maltu, ona je zadržala ovu funkciju.³⁹⁴ Bolnica se nalazila na vrhu poluostrva Valette i u blizini tvrđave Sv. Elma, što joj je pružalo vetrovitu poziciju na dovoljnoj udaljenosti od kraja zaliva. Za red Vitezova

³⁸⁵ Isto.

³⁸⁶ Badger, 175.

³⁸⁷ Denaro, 163.

³⁸⁸ Sredstva *Monte di Redenzione degli Schiavi* stabilizovala su se tek nakon što je imućna udovica Katerina (*Caterina*), supruga Hektora Vitalea (*Hector Vitale*), zaveštala deo svojih poseda ovoj instituciji, što je uz sredstva koja je ostavio Domenico Feliči (*Domenico Felici*) omogućilo da od druge decenije 17. veka *Monte di Redenzione degli Schiavi* plaća otkup hrišćanskih robova. Isto.

³⁸⁹ Isto, 164.

³⁹⁰ Isto, 163.

³⁹¹ U izvorima na engleskom se navodi kao *The Holy Infirmary*.

³⁹² Paul Cassar, *French Influence on Medical Developments in Malta*, Malta: Ministry of Education, 1987, 2–3.

³⁹³ Isto, 15.

³⁹⁴ Badger, 170.

Hospitalaca održavanje bolnice bio je deo zaveta i jedna od najvažnijih aktivnosti od vremena njihovog formiranja 1099. godine.³⁹⁵ Stanje u kom se bolnica nalazila predstavljeno je u okviru analize stanja zatvora na ostrvu koju je obavio Džon Hauard (*John Howard*), koji je na Malti boravio 1786. godine.³⁹⁶ Njegove beleške i izvore koristi i Henen. Prema ovom opisu, krajem 18. veka, i pored veličine bolnice, ona je bila puna pacijenata i nedovoljno čista.³⁹⁷ Svaki pacijent je imao zaseban krevet, a u zavisnosti od stanja su bili podeljeni po različitim odeljenjima. Pacijenti su mogli da budu i stranci. Bolnicu su pored lekara opšte prakse opsluživali i hirurzi i pomoćno osoblje, uključujući i studente medicine, dok je bar jedan od Hospitalaca stalno nadzirao njen rad. Obroci su se služili dva puta dnevno. Zgrada bolnice je namenski građena sa velikim brojem prostranih prostorija i odvojenih odeljenja, dok su se u centralnom dvorištu nalazili fontana i prostor gde su bolesnici mogli da izlaze napolje. U okviru bolnice postojale su i apoteka i laboratorija, koje su radile od vremena Hospitalaca.³⁹⁸ Druga bolnica u gradu nalazila se u Florijani – *Casa della madonna di Manresa* ili *Casa Santa*, koja je nakon dolaska Francuza postala glavna bolnica za civile.³⁹⁹ Još jedna važna bolnica se nalazila u okviru utvrđenja Rikasoli preko puta Sv. Elma. Ona je osnovana tek u 19. veku, pošto za vreme Hospitalaca ova lokacija nije bila predviđena za bolnicu. Njena najveća prednost bila je u debelim zidinama koje su je okruživale, jer su joj omogućavale da bude veoma prijatna i u toku toplijih meseci. Za vreme Hospitalaca vojni pacijenti su bili smešteni u nekadašnju Inkvizitorsku palatu u okviru Kotonere, koja je nakon dolaska Britanaca imala samo administrativnu ulogu.⁴⁰⁰ Najstarija bolnica na Malti nalazila se u Rabatu, vrlo blizu zidina Mdine, a osnovali su je franjevci još 1299. godine kao verovatno jednu od najstarijih bolnica u Evropi. Bolnicu je preuzela *Università*, kad je počela da se naziva i *Santo Spirito*.⁴⁰¹ Proširena je za vreme Hospitalaca, a svoju funkciju je zadržala do 1967. godine.⁴⁰² Nekadašnja bolnica je nakon renoviranja 1986. godine postala deo Nacionalnog arhiva Malte. Jasan utisak o važnosti bolničkih kapaciteta Malte stiče se iz prepiske Hospitalaca, kako sa Britancima, tako i sa Amerikancima, u poslednjoj deceniji 18. veka, kada su se oni navodili zajedno sa trgovačkim i vojnim prednostima ostrva. Uz bolnicu, lazareto (karantin) je bio jedna od najvažnijih zdravstvenih institucija na Malti. Bio je smešten severno od Valete, na ostrvu kojim je dominirala tvrđava Manoel. Lazareto se nalazio na

395 Louis de Boisgelin, *Ancient and Modern Malta*, vol. II, 216.

396 David Borg-Muscat, „Prison Life in Malta in the 18th Century: Valletta's Gran Prigione“, *Storja*, 2001 (pp. 42–51), 42–43.

397 Upravo iz tog razloga su se koristili parfemi, kako bi se neutralisao neprijatan miris. Hennen, 569.

398 Isto, 572–575.

399 Isto, 575.

400 Isto, 576–577.

401 Godfrey Wettinger, „Book reviews: Stanley Fiorini, *Santo Spirito Hospital at Rabat, Malta. The Early Years to 1575* (Malta, 1989)“, *Melita Historica*, 10 (2): 205–206.

402 Horatio Caesar Roger Vella, „The Hospital of the Holy Spirit at Rabat, Malta, and its Latin Inscriptions: A Review“ (PDF), *Literatūra*, 49 (3), 2007, 78–94.

južnoj strani ostrva, uz samu obalu ispod tvrđave. Predstavljao je kompleks različitih zgrada, među kojima je bila i bolnica.⁴⁰³ Razvijen karantinski sistem sa bolnicom predstavljao je jednu od najvažnijih trgovačkih prednosti Malte, obzirom da su evropski trgovci na putu sa Levanta mogli da zamene karantin u Marselju ili drugim evropskim lukama boravkom u lazaretu na Malti. Poslednja velika epidemija kuge dogodila se na proleće 1813. godine, kada je nepažnjom upravnika karantina, koji su dozvolili krijumčarenje robe iz lazareta, došlo do širenja kuge na Malti, a zatim i na Gozu.⁴⁰⁴

Univerzitet je prvobitno osnovan kao jezuitska škola (koledž) 1592. godine.⁴⁰⁵ Nakon incidenta između nekoliko Hospitalaca i jezuita 1639, deo jezuita je proteran s Malte, ali je jezuitski koledž nastavio da radi do 1768. godine, kada je veliki majstor Manuel Pinto proterao preostale jezuite. Koledž je nastavio s radom naredne godine, nakon dobijanja papske bule. Univerzitet je uspostavljen po načelima kontrareformacije: biskup Malte je na početku godine davao blagoslov studentima i nastavnicima. Do početka 19. veka, pored teologije i filozofije, postojale su i studije prava i medicine.⁴⁰⁶ Za vreme De Rohana, Univerzitet je postao još značajnija ustanova, te je zahvaljujući ulaganjima u obrazovanje povećan broj studenata i nastavnika.

403 Paul Cassar, „A Tour of the Lazzaretto Buildings“, *Melita Historica*, 9 (4), 1984 (pp. 369–380), 370–378.

404 Gregory, 238–244.

405 Badger, 178.

406 Više o nastanku univerziteta: Stanley Fiorini, „The Collegium Melitense and the Universitas Studiorum to 1798“, *Yesterday's Schools: Readings in Maltese Educational History*, ur. R.G. Sultana, Malta: Xirocco Publishing, 2017, 31–58.

III

MALTA DO 1798.

Malta je u poslednjim decenijama 18. veka doživela demografsku ekspanziju uz privredni, trgovački i administrativni napredak. Uporedo s bogaćenjem ostrva, stanje na Mediteranu u drugoj polovini 18. veka bilo je pod uticajem sukoba Velike Britanije i Francuske, koji je imao posledice i na Maltu. Nakon Sedmogodišnjeg rata (1756–1763), Američkog rata za nezavisnost (1775–1783)⁴⁰⁷ i početka Francuske revolucije 1789. godine, uz ratove koji su usledili između koalicija okupljenih oko Velike Britanije s jedne strane i Francuske s druge, privreda i svakodnevni život na Malti dospeli su u nezavidan položaj. Novonastalo stanje na ostrvu bilo je u skladu sa poremećenim trgovačkim i privrednim tokovima koji su u ovom periodu negativno uticali i na aktivnosti drugih manjih država na Mediteranu, kao što su Venecija, Đenova i Dubrovnik. Uprkos pogoršanju situacije, Hospitalci su nastavljali sa svojim aktivnostima. Premda su savremenici i putopisci krajem 18. i početkom 19. veka opisivali maltešku flotu više kao da jedri iz zadovoljstva nego kao značajnog aktera u suzbijanju Berberskih korsara, Malta je učestvovala u borbi protiv njih kao saveznik Venecije, koja je 1792. godine, nakon skoro decenije ratovanja, izvojevala veliku pobedu. Početkom te godine, u Velikoj luci Valette bila je stacionirana venecijanska flota pod komandom Anđela Ema, poslednjeg velikog venecijanskog admirala.⁴⁰⁸ Veliki uspesi koje je Venecija postigla u borbi protiv tuniskih Berbera doveli su do mira između dve strane u maju 1792. godine.⁴⁰⁹ Ipak, neposredno pre toga, Venecija je izgubila admirala Ema, koji je prvog marta umro na Malti od infekcije pluća, nakon nekoliko sati povraćanja krvi.⁴¹⁰ Na osnovu konzularnih izveštaja može se zaključiti da je Malta, uz Gibraltar, predstavljala najvažniju stanicu za venecijanske trgovce sa Jonskih ostrva koji su izvozili suvo grožđe u Veliku Britaniju. Britancima je sporazum između Malte i Berbera bio veoma važan, pošto je omogućio sigurnu plovidbu za trgovačke brodove Venecije.⁴¹¹

Hospitalci se nisu suočavali samo s vojnim izazovima. Oni su se uspešno prilagođavali duhu vremena, prosvetiteljstvu, opadanju uticaja pape, izgonu jezuita, otvarali su biblioteke, pozorišta i javne ustanove, ulagali u kulturu i umetnost, ostvarivali nove arhitektonske projekte, imali su čak i humaniji odnos prema zatvorenicima u odnosu na prethodnu epohu. Stabilnost i prosperitet ostrva uprkos

407 Rusko-turski rat (1768–1774) je takođe imao osetne posledice na Mediteranu, ali nije značajnije uticao na Maltu. Maltežani su učestvovali i u Američkom ratu za nezavisnost, na strani nekadašnjih kolonija.

408 Prerana smrt ga je sprečila da sprovede planirane reforme kojima bi modernizovao venecijansku mornaricu prema modelu britanske flote. Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 274.

409 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 19th May 1792.

410 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 3rd March 1792.

411 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 25th June 1792.

promenama i ratovima na Mediteranu su u najvećoj meri bili zasluga Emanuela de Rohana. Tokom druge polovine 18. veka, Hospitalci su bili prinuđeni da balansiraju između Francuske, svog najvažnijeg trgovačkog partnera, i Napuljske kraljevine,⁴¹² kao i pape. Francuskoj je u periodu pre Revolucije i posledičnih promena odgovaralo dovoljno jaka Malta, koja bi mogla da zadrži svoj suverenitet, ali i ostane u ekonomski podređenom položaju u odnosu na Francusku.⁴¹³ Napulj je za Maltu imao drugačije planove. Između ostalog, imali su želju da se mešaju u upravljanje ostrvom i unutrašnje poslove Hospitalaca. Napuljski državnik Bernardo Tanuči (*Bernardo Tanucci*)⁴¹⁴ direktno je osporavao autonomiju Malte u toku sedme i osme decenije 18. veka.⁴¹⁵ De Rohan je, kao i njegovi prethodnici, morao da se oslanja na rivalitet Napulja i Francuske zarad interesa Hospitalaca, kao što je koristio i loše odnose između Papske države i Napuljske kraljevine u poslednjim decenijama 18. veka. Budući da je većina robe uvožena preko Sicilije, Malta je gotovo u potpunosti zavisila od žitarica i drugih dobara koja su poticala iz Napuljske kraljevine. Druge alternativne rute bile su značajno skuplje.⁴¹⁶

Veliki majstor Emanuele de Rohan (*Emmanuel Marie des Neiges de Rohan-Polduc*) obeležio je poslednjih četvrt veka prisustva Hospitalaca na Malti (1775–1797).⁴¹⁷ Izabran je uz širok konsenzus vitezova, koji su od njega kao reformatora imali velika očekivanja. De Rohan je na poziciju velikog majstora došao posle pobune koja je brzo bila ugušena,⁴¹⁸ u finansijski nepovoljnoj situaciji,⁴¹⁹ što je stavilo pred njega zadatak da u što kraćem vremenskom periodu uredi prilike na ostrvu. Finansijske reforme koje je De Rohan uveo navedene su u prethodnom poglavlju. Zahvaljujući njima Hospitalci su bili u stanju da odgovore na rast stanovništva i uredno upravlja-

412 Malta i Gozo su formalno pripadali Napuljskom kraljevstvu jer su bili njihov posed u vreme Karla V, koji ih je dao Hospitalcima na upravu.

413 Roderick Cavaliero, *The Last of the Crusaders*, London: Tauris Parke Paperbacks, 2009, 49.

414 Bernardo Tanuči je bio prosveteni državnik koji je omogućio reforme u Napuljskoj kraljevini sa ciljem sekularizacije države, pri čemu je smanjio uticaj crkve i feudalne privilegije sveštenstva. Od vremena kada ga je Karlos III postavio za predsednika kraljevskog saveta 1759. godine do 1777, kada je dao ostavku, bio je najuticajniji napuljski državnik. „Catholic Encyclopedia: St. Gregory the Great“, *New Advent*, <https://www.newadvent.org/cathen/14446a.htm>.

415 Frans Ciappara, „Malta, Napoli e la Santa Sede nella seconda metà del '700“, *Mediterranea Ricerche Storiche V*, 2008, 177.

416 Napuljski kralj Karlos III je 1753. godine, pored zabrane izvoza na Maltu, pretio i zaplenom poseda Hospitalaca u Napuljskoj kraljevini. Tek nakon pritiska Francuske i pape je ponovo uspostavljeno snabdevanje. Frederick Ryan, *The House of the Temple*, London: Published by Burns Oates and Washbourne Limited, 1930, 78.

417 Izbor za velikog majstora Emanuela de Rohana bio je jedan od najbržih ikada, imajući u vidu da je među vitezovima postojao skoro potpuni konsenzus. De Boisgelin, 1.

418 I pored brzog gušenja pobune, ona je ukazala na to da je tvrđavu Sv. Elmo, jedno od najvažnijih utvrđenja Valeta, mogao da zauzme veoma mali broj ustanika. To je bio jasan pokazatelj Hospitalcima da je neophodno ojačati i unutrašnju zaštitu ostrva.

419 Tokom perioda 1741–1773, za vreme uprave 68. velikog majstora Manuela Pinta, uprkos njegovoj prosvetčenosti, finansijsko stanje je ostalo nepovoljno, pre svega zbog velikih građevinskih i urbanističkih projekata na ostrvu. Najveći deo baroknih zgrada u Valeti i na ostrvu iz 18. veka nastao je zahvaljujući njegovim aktivnostima. „Manuel Pinto da Fonseca“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Pinto_da_Fonseca.

ju prihodima i rashodima sve do poslednje decenije 18. veka i promena koje su usledile kao rezultat Francuske revolucije. Upravo zbog nedvosmislene podrške koju je imao, De Rohan je 1776. godine, prvi put od 1631, sazvaio Generalnu skupštinu reda (*Chapter General of the Order*). Uz podršku Hospitalaca, imao je slobodu da ostvari sve planove u vezi sa reformom Malte. De Rohan je bio svestan da su neophodne promene u funkcionisanju reda, daljem upravljanju Maltom i evropskim posedima, kao i odnosu s ostrvskim stanovništvom.

Uspostavljanjem Malteške regimente (*Reggimento di Malta*) 1776. godine, De Rohan je dodatno povećao bezbednost ostrva.⁴²⁰ Upravo zbog pobune iz 1775. godine, u kojoj je u najvećoj meri učestvovalo lokalno sveštenstvo, bilo je važno da osnovu Malteške regimente čine stranci,⁴²¹ od kojih su neki dolazili i iz protestantskih nemačkih zemalja. Uvećanjem udela Maltežana, koji su pored Francuza bili najbrojnija grupacija u regimenti, potpomognuta je emancipacija dela ostrvlja, što će se pokazati veoma važnim nakon pobune Maltežana protiv Francuza u septembru 1798. godine.⁴²² Najveći broj vojnika je čuvao fortifikacije na ostrvu, ali su mnogi služili i kao mornarička artiljerija, a jedan deo i u ličnoj gardi velikog majstora. U memoarima Hospitalaca nastalim neposredno nakon završetka njihove kontrole Malte, reforme koje je sproveo De Rohan smatrale su se uspešnim. Iz izveštaja britanskog konzula može se u određenoj meri pratiti na koji način se veliki majstor prilagođavao novim okolnostima. Nakon izbijanja revolucije u Francuskoj, u kojoj je njegov red izgubio svoje najvrednije evropske posede, morao je da traži nove saveznike. De Rohan je na pretnje koje su dolazile iz Francuske odgovorio približavanjem Rusiji i Velikoj Britaniji.⁴²³ Osim osnivanja Malteške regimente, za vreme De Rohana su se utvrđivala i obnavljala utvrđenja na ostrvu, čija je posada bila brojna. Ipak, za održavanje fortifikacija na ostrvu na raspolaganju je bilo daleko manje sredstava nego u ranijem periodu, tako da je u poređenju s prosečnim godišnjim izdvajanjima od 36.000 skuda u toku sedme decenije 18. veka, u prvoj deceniji De Rohanovog mandata (1778–1788) godišnje izdvajano samo oko 12.700 skuda.⁴²⁴ Za vreme njegove uprave podignuto je i poslednje veliko utvrđenje Hospitalaca, *Tigné*.

420 Captain J. M. Wismayer, *The History of the King's Own Malta Regiment and the Armed Forces of The Order of St John*, Malta, 1989, 29–40.

421 To nije bila novina: i u Francuskoj je monarha štitila *Švajcarska garda*. Francuska je dozvolila Hospitalcima da vrše regrutaciju u Marselju i Lionu. Thornton, 52.

422 William Zammit, „De Rohan's Reggimento di Malta: a source of religious unorthodoxy in late eighteenth-century Malta“, *Sacra Militia*, 4, 2005 (pp. 42–52), 42.

423 Ruski carevi su još krajem 17. veka pokušavali da uvuku Hospitalce u svoje spoljnopolitičke planove, kada je car Petar 1698. predložio velikom majstoru Ramonu Perelosu (*Ramon Rabasa de Perellós y Rocafull*) zajednički napad na Tursku, što je veliki majstor odbio. Za vreme rusko-turskog rata 1768–1774, carica Katarina je takođe dobila negativan odgovor kada je od velikog majstora Pinta tražila dozvolu da ruska flota koristi malteške luke. Ipak, Pinto im je pomogao oko tehničkih aspekata unapređivanja efikasnosti flote. Hospitalac grof Mišel Sagramoso (*Michele Sagramoso*) imao je posebno važnu ulogu u reorganizaciji ruske flote, kao i pregovorima o nekadašnjim poljskim posedima Hospitalaca koji su potpali pod rusku kontrolu. Henry Frendo, „Czars, Knights and Republicans: The Malta Question in Paul I's Time“, *Storja* 2003–2004 (pp. 62–75), 65–66.

424 Luttrell, *Eighteenth-century Malta: Prosperity and Problems*, 45.

Izgrađeno je severno od Valet, na poziciji odakle je ulazak u karantinsku luku u potpunosti mogao da se kontroliše s obe strane zaliva Marsamšet (*Marsamxett Harbour / Marsamuscetto*).⁴²⁵ Tvrđava Tigné je završena 1794. godine. Njeno zidanje je usledilo nakon navodne pobune nekoliko francuskih Hospitalaca, o kojoj je konzul Inland napisao izveštaj. Prema njemu, u maju 1791. grupa francuskih Hospitalaca je zajedno s nekoliko venecijanskih oficira pokušala da organizuje prevrat u Valeti. Zaverenici su od De Rohana tražili da dođe na brod radi pregovora, međutim veliki majstor je uspeo da brzom reakcijom sruši buntovne vitezove, od kojih je 40 proglašeno van ostrva, dok je manji broj zatočen.⁴²⁶ Uprkos zanimljivom izveštaju britanskog konzula, drugi izvori navode da u pitanju nije bila zajednička pobuna, već obračun dela francuskih Hospitalaca i Venecijanaca koji je bio rezultat jedne svađe na balu. Međutim, lažna vest o pobuni se uspešno raširila, pa ju je i konzul Inland preuzeo. Iste godine je daleko veću uznemirenost izazvalo pojavljivanje brodova Napuljske kraljevine koji su patrolirali duž obala Malte.⁴²⁷

Hospitalci i sveštenstvo od 1775. godine nisu bili u harmoničnim odnosima. Naime, početkom septembra te godine, deo sveštenstva je organizovao pobunu protiv vitezova, koja je počela zauzimanjem tvrđava Sv. Elmo i Sv. Jakov (*St James*). Bio je uključen veliki broj zaverenika koje je predvodio sveštenik Gaetano Manarino (*Gaetano Mannarino*). Ipak, pobuna je neuspešno okončana samo nekoliko sati nakon početka.⁴²⁸ Dodatni izazov za velikog majstora predstavljala je činjenica da čak 10% stanovništva pripada nekom sveštenečkom redu, među kojima su najuticajniji bili malteški biskupi.⁴²⁹ Oni su optuživali Hospitalce da vode nemoralan život i krše monaški zavet. Iako je Hospitalac Luj de Boażelen (*Pierre Marie Louis de Boisgelin de Kerdu*) u svojim memoarima tvrdio da je Malta postala moralnije mesto i da su prestali da praktikuju odnose s ljubavnicama i zasnivaju porodice, što je suprotno monaškom zavetu Hospitalaca,⁴³⁰ na osnovu aktivnosti biskupa Malte, Vinčenca Labinija (*Vincenzo Labini*),⁴³¹ saznajemo da to nije bio slučaj. Labini je odmah po dolasku na Maltu na jesen 1780. izdao edikt kojim se osuđuje kohabitacija između žena i sveštenika i muškaraca pod monaškim zavetom. Zbog njegovog nepoštovanja, edikt je ponovljen 1784. godine uz molbu biskupa.⁴³² Odnos između Hospitalaca

425 „Fort Tigné (1792)“, *Military Architecture*, <http://www.militaryarchitecture.com/index.php/Building-Methods/fort-tigne-1792.html> (arhivirano na: <https://archive.ph/20160817163252/>).

426 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Duke of Leeds, Valletta, 24th May 1791.

427 Frans Ciappara, „The Great Fear of the French Revolution in Malta“, *Proceedings of History Week 1999*, ur. William Zammit, Malta, 2002, 144.

428 David Borg-Muscat, „Reassessing the September 1775 Rebellion: A Case of Lay Participation or a ‘Rising of the Priests’“, *Melita Historica*, 3 (2) (pp. 239–252), 239–241.

429 Gregory, 30.

430 De Boisgelin, 4.

431 Biskup Labini bio je jedan od najvažnijih i najuticajnijih ostrvljana krajem 18. i početkom 19. veka. Njegove aktivnosti imale su veliki uticaj na odluke ostrvljana, naročito u periodu nakon 1798. godine. Hardman, 3; Gregory, 245–249.

432 Hardman navodi da je u svojim memoarima nekadašnji sekretar trezora Žan de Bosredon de Ransijat, jedan od najuticajnijih Hospitalaca, izjavio da je običaj muškaraca na Malti da imaju ljubavnice opstao, i da su njega bili pošteđeni ostrvljani van Valet, obzirom da je većina vitezova

i crkve na Malti bio je obeležen ostrim rivalitetom u poslednjim decenijama 18. veka: veliki majstor Manuel Pinto je proterao jezuite sa Malte 1768. godine,⁴³³ dok je De Rohan pokušao da se otarasi Inkvizicije, kao što je i Napuljska kraljevina učinila 1782. godine.⁴³⁴ U smanjivanju uticaja crkve u poslednjoj deceniji 18. veka De Rohan je imao značajnu pomoć jednog od najvažnijih pravnika Malte, Đovanija Nikole Muskata (*Giovanni Niccolò Muscat*),⁴³⁵ koji je učestvovao i u drugim pravosudnim reformama De Rohana. Bez obzira, trud koji su De Rohan i Đovani Muskat uložili nije bio dovoljan da se Inkvizicija ukloni s ostrva. Ipak, zahvaljujući jakoj religioznosti ostrvljana, nakon što su Hospitalci izgubili Maltu, pokazalo se da je stanovništvo privrženije crkvi nego ovom redu.

Nova pobuna na Malti, koja je izbila 1784. godine, bila je posebno alarmantna za velikog majstora pošto je uključila nekoliko Hospitalaca na važnim pozicijama: sekretara trezora Ransijata, sekretara velikog majstora Pjera Dublea (*Pierre Jean Louis Ovide Doublet*),⁴³⁶ glavnog inženjera reda Filipa Žan-Šarla Feja (*Phillipe Jean-Charles Fay*), glavnog odgovornog za fortifikaciju Burdona Lahea (*Bourdon Lache*), glavnog artiljerijskog oficira Matjua Pusiela (*Mathieu Poussielgue*), i komandira luke i rođaka Matjua Pusiela, Žan-Batista (*Jean-Baptiste Etienne Poussielgue*).⁴³⁷ Dolomje (*Dieudonné de Dolomieu*) je imao važnu poziciju komandanta kopnenih trupa na Malti koje su uključivale i Maltešku regimentu; u okviru svojih dužnosti, sukobljavao se sa De Rohanom, uz tvrdnje da se suprotstavljao zloupotrebama ve-

živela u Valeti i gradovima oko luke. Hardman, 3.

433 Njegovo opravdanje za proterivanje jezuita bilo je to što su prethodno proterani iz Napuljske kraljevine.

434 Frans Ciappara, *Enlightenment and Reform in Malta 1740–1798*, Malta: Midsea Books 2006, 31–35.

435 Đovani Muskat je novim zakonodavnim reformama pokušao da uspostavi kontrolu države nad crkvom. U sukobima koji su usledili, De Rohan je u nekoliko navrata zbog pritiska pape morao da otpušta Muskata, koji je na kratko bio i progнан na ostrva. „Biography: Giovanni Niccolò Muscat“, *Times of Malta*, 8. mart 2024, <https://timesofmalta.com/article/biography-giovanni-niccolo-muscat.1087000>. Za detaljne odnose između Hospitalaca i crkve na Malti vidi: Frans Ciappara, *Church-state Relations in Late-eighteenth-century Malta: Gio. Nicolo Muscat (1735-1803)*, Malta University Press, 2018.

436 Pjer Duble bio je jedan od najznačajnijih ostrvljana krajem 18. veka, koji je imao istaknutu ulogu za vreme poslednja dva velika majstora, kao i tokom francuske okupacije Malte. Mada je rođen u Francuskoj, veći deo života je proveo na Malti. Po završetku opsade, bio je progнан s ostalim vitezovima i stanovništvom koje je pomagalo Francuzima. Važno je napomenuti da Duble nije bio Hospitalac. Posebno je značajan zbog memoara koji se odnose na poslednje godine Hospitalaca na Malti i zauzimanje ostrva od strane Francuza. *Pierre Jean Louis Ovide Doublet, Mémoires Historiques sur l'Invasion et l'Occupation de Malte par une Armée Française, en 1798*, Paris: Librairie de Firmim-Didot et C, 1883. U ovom istraživanju biće korišćeni njegovi memoari koje je priredio Džo Šikluna (*Joe Scicluna*): *Malta Surrendered: An Eyewitness Account of Napoleon's Invasion in 1798: the Doublet Memoirs and the Poussielgue Report*, Malta: Allied Publications 2011, 6–20 (Kindle version).

437 Žan-Batist Pusieli bio je naročito važan zbog obaveštajnog zadatka koji je obavio za potrebe Direktorijuma decembra 1797. godine, kada je tokom kratkog boravka na Malti proverio okolnosti u vezi sa planiranim francuskim zauzimanjem ostrva. Dezmoud Gregori pogrešno je naveo ime Žan-Batista kao Henri (*Henri Poussielgue*). Gregory, 430.

likog majstora.⁴³⁸ Mada su pobunjeni vitezovi bili u manjini i nisu uspjeli u svojim namerama, njihov uticaj se pokazao odlučujućim u poslednjih danima hospitalske uprave na Malti. U toku De Rohanovog mandata odnos Hospitalaca prema velikom majstoru, ali i tome kako bi trebalo da izgleda budućnost ostrva, doveo je do stvaranja više struja među vitezovima. De Rohan je reformama jačao centralnu vlast, koju je on personifikovao, što nije odgovaralo svim Hospitalcima. Pomenuta grupa francuskih vitezova nije bila sama: i drugi vitezovi, koji su govorili drugim jezicima, izazivali su autoritet De Rohana i optuživali ga za nepotizam, uz tvrdnje da se okružio samo poslušnim Hospitalcima.⁴³⁹

Važno je uzeti s rezervom negativne i pojednostavljene opise vitezova i napomenuti da su Hospitalci prikazivani u negativnom svetlu, kao nemoralni i neodgovorni gospodari ostrva, usled propagande iz perioda nakon 1798. godine, kada je takvo simplifikovano osuđivanje njihove uprave korišćeno kao izgovor za onemogućavanje njihovog povratka, a sve u cilju zadržavanja Malte pod kontrolom Velike Britanije.⁴⁴⁰ Hospitalci su bili sposobni administratori, koji su najveći deo svojih prihoda iz Evrope koristili upravo za troškove administracije ostrva, od nabavljanja žita, flote, javnih radova, do održavanja javnih ustanova, među kojima je bolnica bila jedna od najvažnijih. Čak i nakon gubitka poseda u većem delu Evrope i rata na Mediteranu nakon stvaranja prve koalicije protiv Francuske proleća 1792. godine, oni su uspjeli da omoguće opstanak svoje uprave na Malti uprkos zaduživanju i ratovima u kojima su sačuvali svoju neutralnost.⁴⁴¹

Jedna od najvažnijih tekovina dugog mandata De Rohana bile su njegove administrativne i pravosudne reforme. Novi zakonik (*Code de Rohan*), donet za vreme njegove uprave, ostao je u najvećoj meri u upotrebi i nakon dolaska Britanaca na ostrvo. Pravosudne reforme su stupile na snagu nakon publikacije dva toma ustavnih reformi 1782. godine. U isto vreme, De Rohan je ovlastio napuljskog advokata Đandonata Rogadea (*Giandonato Rogadeo*) da sastavi novi zakonik u duhu prosvetiteljstva. On je u periodu od skoro tri godine sistematizovao postojeće zakone i sudsku praksu, i sastavio novi Civilni zakonik (*Diritto Municipale*)⁴⁴² koji je odgovarao tom vremenu, i koji je zvanično počeo da se primenjuje od 1784. godine.

438 Dolomje se hvalio svojim diplomatskim sposobnostima. Važno je spomenuti njegov poduhvat koji je izazvao međunarodnu pometnju, kada je iskoristio dolazak habzburškog monarha Josifa II u Napulj 1784. godine, i uspešno raširio vesti da De Rohan planira da preda suverenitet ostrva Katarini II. Josif II je posumnjao u mogućnost toga. Cavaliero, 168–171.

439 Isto, 172.

440 U ranijim izveštajima britanskih putnika koji su boravili na Malti, kao što je Brajdonov, koji je nastao skoro 30 godina pre dolaska Francuza na Maltu, nema negativnih ocena Hospitalaca, niti izveštaja da su ostrvljani netrpeljivi prema njima.

441 Mit o neefikasnosti upravljačkih sistema Venecije ili Malte dokazao se netačnim onog trenutka kada su teritorije Jonskih ostrva ili Malte preuzeli Francuzi, čiji su troškovi uprave višestruko prelazili troškove prethodnika. Oni su na ostrvima opstajali samo dok su uspevali da nadoknade deficit, bilo sredstvima iz Francuske ili neumerenim nametima lokalnom stanovništvu.

442 Joseph Scicluna, „De Rohan's 'Diritto Municipale'“, *Heritage: an Encyclopedia of Maltese Culture and Civilization*, 17, 1978, 331–332.

Izmene su se odnosile i na organizaciju sudova, kao i na apelaciju i efikasnije i brže sudske prakse.⁴⁴³ De Rohanove reforme bile su usredsređene na efikasnost administracije, pravosuđa i finansija, ali su dovele do određene degradacije prava ostrvljana i ukidanja nekih njihovih prethodnih autonomija.⁴⁴⁴ Veliki majstor De Rohan je u periodu do izbijanja Francuske revolucije proširio posede reda, a time i prihode, u Bavorskoj i Poljskoj, a kasnije i u Rusiji. Pripadnici Hospitalaca su bili organizovani u *langue*, jedinice zasnovane na jeziku i geografskom poreklu. Njihov broj je varirao, a krajem 18. veka ih je bilo devet, nakon što je nekadašnja engleska jedinica preimenovana u anglo-bavarsku.⁴⁴⁵ Ove jedinice su dalje bile podeljene na struke i komande, dok je svaka imala posede u zemlji porekla.⁴⁴⁶ U Bavorskoj su Hospitalcima pripali nekadašnji konfiskovani posedi jezuita koji su godišnje donosili prihod od 15.000 funti sterlinga (171.000 florina). Ovi posedi su bili spojeni u okviru anglo-bavarske *langue*. U istom periodu, 1774. godine, utvrđen je i poljsko-litvanski priorat, u najvećoj meri zahvaljujući velikoj donaciji magnatske porodice Sanguško (*Sanguszko*). Hospitalci su u Poljskoj bili prisutni još od 12. veka.⁴⁴⁷ Po osnivanju, poljsko-litvanski priorat postao je deo anglo-bavarske jedinice, dok su prihodi poljsko-litvanskog priorata iznosili svega 7.740 malteških kruna.⁴⁴⁸ Ukupni prihodi od poljskih poseda iznosili su 120.000 poljskih florina na osnovu sporazuma iz 1775. godine. Nakon druge deobe Poljske 1793, deo poseda u oblasti Ostroga u Volinju došao je u posed Katarine II.⁴⁴⁹ Poljsko-litvanski priorat pod tim imenom ukinut je nakon treće deobe Poljskog-litvanskog komonvelta 1795. godine.⁴⁵⁰ Srećna okolnost po De Rohana je bila što je Katarinin naslednik Pavle I nakon 1796. godine povećao godišnje prihode na iznos od 300.000 florina.⁴⁵¹ U januaru 1797. godine došlo je do formiranja ruskog priorata, koji je bio inkorporiran u anglo-bavarsku jedinicu, a ona je praktično zamenila prethodni poljsko-litvanski priorat.⁴⁵² Ruski monarsi uočili su interes u dubljoj saradnji sa Maltom. Još od vremena Petra I, malteška pomoć im je bila potrebna radi modernizacije flote, kao i u zajedničkoj borbi protiv Turske. Pomoć koju je dobila od Malte za unapređenje mornarice Rusija je iskoristila u drugoj polovini 18. veka u borbi protiv Poljske i Švedske. Od vremena Katarine II sve veće interesovanje Rusije za Maltu bilo je povezano s njenim ciljevima da proširi svoj pomorski uticaj na Mediteranu i eventualno zauzme posede Hospi-

443 Eton, 148–149.

444 Ukidanje saveta *Consiglio Popolare* bilo je od presudnog značaja, što je navedeno u prethodnom poglavlju.

445 Eton, 46.

446 Jedinice u 1789. godini bile su: Provansa, Overnja, Francuska, Aragon, Kastilja, Portugalija, Italija, Nemačka, Anglo-bavarska. Isto, 56.

447 „Relations with Poland“, *Order of Malta – Embassy of the Sovereign Order of Malta to Poland*, <https://polandembassy.orderofmalta.int/en/relations-with-poland/>.

448 De Boisgelin, 8–10.

449 Isto, 37–38.

450 „Relations with Poland“, *Order of Malta – Embassy of the Sovereign Order of Malta to Poland*, <https://polandembassy.orderofmalta.int/en/relations-with-poland/>.

451 Frendo, 67.

452 De Boisgelin, 39–41.

talaca.⁴⁵³ Ipak, dominantan francuski uticaj na Malti sprečavao je pokušaje Rusije da veže Hospitalce za sebe sve do izbijanja Francuske revolucije.⁴⁵⁴ Veliki majstor Manuel Pinto imao je bolje odnose sa caricom Katarinom II nego De Rohan. Hospitalci su uvidali nestalnost ruske politike, koja je u potpunosti zavisila od promena raspoloženja monarha, tako da im je jedini konstantan zajednički interes bila zajednička politika suprotstavljanja Turskoj. Promena stava prema Rusiji je utoliko vidljivija u tome što je za vreme Rusko-turskog rata 1787–1792. veliki majstor De Rohan odbio predlog carice Katarine da malteška flota učestvuje u zajedničkim operacijama sa ruskom mornaricom, ali joj je ipak pomogao slanjem sposobnog mornaričkog oficira Julija Lite (*Giulio de Litta*).⁴⁵⁵ Ovo odbijanje direktne pomoći usledilo je samo godinu dana nakon odlaska De Rohanovih izaslanika na ratifikaciju sporazuma o trgovačkoj saradnji Napuljske kraljevine i Rusije.⁴⁵⁶ Uloga Julija Lite, kao i njegovog brata Lorenca (*Lorenzo*), koji je kasnije postao kardinal, bila je naročito važna u rusko-malteškim odnosima nakon 1796. godine, zbog njihovog uticaja na ruskog cara Pavla I, naročito nakon što su Francuzi osvojili Maltu.⁴⁵⁷ U toku Rusko-turskog rata 1787–1792, De Rohan je preventivno zatražio pomoć napuljskog kralja u vidu angažovanja 1.500 vojnika, kad je malteški pomorac i privatir u ruskoj službi Đulielmo Lorenci (*Guglielmo Lorenzi*)⁴⁵⁸ kao kapetan ruskog ratnog broda došao na Maltu.⁴⁵⁹ Ovo je dobar pokazatelj sumnjičavosti De Rohana prema interesima Rusije u odnosima s Maltom. Tokom poslednje dve decenije 18. veka, carica Katarina je pokušavala da uz pomoć ruskih agenata na ostrvu potencijalno iskoristi nezadovoljstvo među stanovnicima, za slučaj da ne uspe da privoli Hospitalce na dublju saradnju. Jedan od ruskih agenata koji je proveo najviše vremena

⁴⁵³ Frendo, 62.

⁴⁵⁴ Važno je napomenuti da je na Malti u prethodnom periodu postojala struja koja je dovodila u pitanje vlast Hospitalaca na ostrvu. Tako je ruski agent na Malti markiz Kavalkabo (*Cavalcabo*) zaverenicima koji su podigli pobunu 1775. godine obećao pomoć Rusije i carice Katarine, ali do nje nije došlo i markiz je proteran. Gregory, 105. Kavalkabo je bio u prepisci s grofom Nikitom Ivanovičem Paninom, koji je znao za rusku ponudu ustanicima. Frendo, 66.

⁴⁵⁵ De Rohan je 1789. godine u Rusiju poslao jednog od svojih vitezova, grofa Julija Litu, kako bi pomogao Rusima u obuci mornarice, što je rezultiralo pobedom nad švedskom flotom. Sam Lita je nakon toga postavljen za viceadmirala ruske flote. Gregory, 104–105. Više o značaju Lite za odnose Hospitalaca i Romanova videti u: Giuseppe Greppi, *Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1763-1789. Appunti biografici sul balì Conte Giulio Renato Litta Visconti Arese*, Tip. Lombardi, Milano, 1896.

⁴⁵⁶ Giuseppe Schembri Bonaci, *The Malta and Russia Connection: a History of Diplomatic Relations between Malta and Russia (XVII-XIX cc.) Based on Original Russian Documents*, Malta: Grima Printing and Publishing Industries, 1990, 27.

⁴⁵⁷ Julio Lita proslavio se zauzimanjem švedskog komandnog broda u bici kod Svensksunda. Frendo, 65

⁴⁵⁸ Đulielmo Lorenci (1738–1799) bio je veoma slikovita ličnost. Poreklom sa Korzike, kao dete je došao na Maltu i vrlo rano postao uspešan privatir. Ostao je zapamćen kao jedan od predvodnika neuspešne diverzije protiv Francuza u Valeti iz januara 1799, koja se završila njegovim hvatanjem i streljanjem. „It Happened This Month: The Anti-French Plot of 1799“, *Times of Malta*, 13. januar 2019, <https://timesofmalta.com/article/it-happened-this-month-the-anti-french-plot-of-1799-maltese-patriots.699002>.

⁴⁵⁹ Gregory, 105.

na ostrvu bio je Vilijam Iton (*William Eton*), koji je nakon britanskog zauzimanja Malte postao jedan od najvažnijih britanskih civilnih činovnika, zadužen za karantin.⁴⁶⁰ Desmond Gregori navodi da je bio u prepisci s knezom Grigorijem Aleksandrovičem Potemkinom, kojeg je izveštavao o stavu ostrvljana prema vitezovima i mogućnostima uspješne pobune protiv Hospitalaca.⁴⁶¹ De Rohanov oprezan stav prema Rusiji bio je praćen i strahom od Francuske: on je znao da bi veće približavanje Rusiji u cilju ostvarivanja njenih planova u vezi sa Turskom bilo neprihvatljivo za Francusku, koja je s njom bila u savezu.

Od početka Francuske revolucije 1789. pa sve do 1792, De Rohan je imao ambivalentan stav prema Revoluciji,⁴⁶² pri čemu se nadao da će uspeti da povрати najveći deo prihoda od francuskih poseda, koji su do 1792. ipak nastavili da donose umanjen profit. Pored toga, francuskim trgovačkim gradovima je bilo u interesu da održavaju dobre odnose s Maltom.⁴⁶³ Uprkos sve slabijoj finansijskoj situaciji, De Rohan je, u nadi da će kontrarevolucija uspeti, poslao finansijsku pomoć Luju XVI 1791. godine. Ona je verovatno iskorišćena prilikom neuspješnog bega kralja, koji je uhvaćen u Varenu juna 1791. godine.⁴⁶⁴ Odnos prema Republici se vremenom pogoršavao, da bi nakon pogubljenja Luja XVI u januaru 1793. godine De Rohanu postalo jasno da najveći izazov za Maltu predstavlja upravo Francuska. Ideja Nacionalnog konventa bila je da se Malti ponudi da bude francuski trgovački partner i dobije francusku vojnu zaštitu. De Rohan je prozreo namere Francuza i njihovim predstavnicima nije dopustio ni da se iskrcaju.⁴⁶⁵

Veliki majstor De Rohan imao je daleko veća očekivanja od odnosa sa Velikom Britanijom, naročito nakon konfiskacije svih poseda u Francuskoj 19. septembra 1792. godine. Prvi, a ujedno i poslednji britanski konzul na Malti bio je Vilijam England, čije su imenovanje od strane kralja zahtevali Hospitalci.⁴⁶⁶ U januaru 1793.

460 Vilijam Iton bio je jedan od najistaknutijih rusofila u britanskoj javnosti krajem 18. i početkom 19. veka. Njegova rusofilija je postala očigledna nakon što je objavio političke tekstove koji su imali za cilj da vežu britanske interese za ruske. Jedan od najznačajnijih takvih traktata je William Eton, *Letter to the Earl of D***, on the political relations of Russia, in regard to Turkey, Greece and France ... with strictures on Mr. Thornton's Present state of Turkey*, London 1807.

461 Gregory, 105.

462 Sekretar trezora Hospitalaca Bosredon de Ransijat je 1790. godine čak predlagao da se Francuskoj pozajmi 100.000 skuda kako bi joj se pomoglo da izađe iz finansijske krize. Međutim, De Rohan nije dopuštao pozajmice ni plemićima ni kontrarevolucionarima, koji su 1790. od Malte tražili pozajmicu od 200.000 skuda za vojvodu od Artoa (*Duke of Artois*). Alan Blondy, „Malta and France 1789–1798: The Art of Commuting a Crisis”, *Hospitaler Malta 1530–1798: Studies on Early Modern Malta and the Order of St. John of Jerusalem*, ur. Victor Mallia-Milanes, Malta: Mireva Publications, 1992, 665; Frans Ciappara, *The Great Fear of the French Revolution in Malta*, 138.

463 Blondy, 663.

464 Podaci o iznosu koji su Hospitalci poslali kralju variraju, pri čemu gornja brojka dostiže čak 1.200.000 livri, što je ipak malo verovatno. Cavaliero, 195.

465 Ciappara, *The Great Fear of the French Revolution in Malta*, 140.

466 Formalno postavljenje je dobio tek 1794. godine, i to od samog kralja, što nije bila praksa – konzule je inače postavljao sekretar spoljnih poslova. To ukazuje na dve činjenice; prvo, da Britancima Malta nije bila toliko značajna, a drugo, da nisu imali potpuno poverenje u Englanda, što se da zaključiti iz pregovora sa De Rohanom u toku poslednje decenije 18. veka, o čijim detaljima

konzul Inland preneo je predlog velikog majstora o bližoj saradnji sa Velikom Britanijom, u kom se pozvao na prethodno pismo s istom molbom od decembra 1792. godine. U tom trenutku na Mediteranu nije bilo značajnog prisustva britanskih vojnih brodova.⁴⁶⁷ U martu je konzul Inland izvestio lorda Grenvila da je u februaru u Valeti bio prisutan francuski gusarski brod s plenom od tri britanska trgovačka broda.⁴⁶⁸ Iz kasnijih izveštaja se saznalo da su zapravo četiri britanska trgovačka broda bila žrtve privatira, i da je Inland organizovao da se uz pomoć jedne dubrovačke polake u julu iste godine prebaci 35 zarobljenih britanskih pomoraca do Livorna.⁴⁶⁹ Malta nije dobila britansku zaštitu, dok istovremeno nije mogla da se usudi da objavi rat Republici koja je proglašena prethodne jeseni. Situacija na bojnopolju za Francusku je počela ubrzano da se pogoršava od proleća 1793. godine, što je dovelo do pada interesovanja De Rohana za stupanje u savez sa Velikom Britanijom, uz nadu da će uz potencijalnu restauraciju monarhije uspeti da povрати nacionalizovane posede Hospitalaca. U izveštaju namenjenom lordu Grenvilu,⁴⁷⁰ koji Bonavita pripisuje Inlandu, analiziraju se mogućnosti koje se otvaraju Velikoj Britaniji ukoliko bi postala zaštitnik Malte, ali i okolnosti ukoliko bi druge države ostvarile kontrolu nad Maltom.⁴⁷¹ Na početku izveštaja nalazi se pregled vojnih i pomorskih resursa Malte, te se navodi da bi, pored postojećih trupa, mogla da mobiliše čak 25.000 vojnika u slučaju vanrednih okolnosti.⁴⁷² Ako bi ostrvo potpalo pod francusku upravu, autor izveštaja navodi da bi Francuska imala položaj nalik onom koji Danska ima u kontroli baltičke plovidbe i trgovine, što bi joj dalo mogućnost da kontroliše veliki deo pomorskih puteva od Sicilije do Egipta. U slučaju da Rusija ovlada Maltom, navodi se da bi ona mogla da je iskoristi za napad na Carigrad i dodatno širenje uticaja na Egejski arhipelag. Španija se spominje kao strana koja nije zainteresovana za Maltu, a čija trgovina ne doseže dalje od Sicilije. Ukoliko bi se Britanija odlučila da bude zaštitnik ostrva, dobila bi mogućnost kontrole trgovine sa Levantom, Egiptom i Severnom Afrikom. Malta bi mogla da postane najvažnije britansko ostrvo na Mediteranu zahvaljujući svojoj luci, skladištima, lazaretu i bolnici. U daljoj analizi se navodi da bi u trenutnoj situaciji Francuska radije videla Britaniju nego Rusiju na Malti, kao i da bi Rusiji na Malti manju frustraciju predstavljala Britanija nego Francuska. Italijanskim državama i Španiji bi

konzul Inland uglavnom nije bio upoznat. Inland je od 1787. bio i konzul za Švedsku, a od 1796. i za Sjedinjene Američke Države. Najveći deo njegovih primanja poticao je iz budžeta Hospitalaca. Roger Vella Bonavita, *Britain and Malta 1787-1798: a lost opportunity?*, Malta, 1973, 3.

467 Isto, 4.

468 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Marta, 6th March 1793.

469 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Marta, 1st August 1793.

470 Bonaventura navodi da je izveštaj nastao u periodu između septembra 1792. i januara 1793. godine. Njega nema u fondu FO 49 koji sadrži izveštaje konzula Inlanda sa Malte. Kao izvor Bonaventura je naveo: Frederick Ryan, *The House of The Temple*, 225–226.

471 Bonavita, 4–5.

472 Imajući u vidu demografske podatke, taj broj je preuveličan, jer bi značio da svaki drugi muškarac, bez obzira na godinu, može da bude uključen u ostrvsku miliciju. Ostali podaci u vezi sa brojnošću brodova, stanjem utvrđenja i brojem vojnika u Malteškoj regimenti su ispravni.

takođe više odgovaralo da Britanija dobije kontrolu nad Maltom nego Francuska ili Rusija. Izveštaj je nastao za vreme panike koja je nastala nakon formiranja Francuske Republike i njene uspešne vojne akcije protiv Prve koalicije. Lord Grenvil, koji je vršio funkciju sekretara spoljnih poslova od 1791. do 1801. godine u vladi Vilijama Pita mlađeg (*William Pitt the Younger*), zagovarao je borben odnos prema Francuskoj i angažovanje u ratovima na kontinentu. Za razliku od Grenvila, Henri Dandas (*Henry Dundas, 1st Viscount Melville*), sekretar za rat,⁴⁷³ davao je prednost pomorskom ratu i izbegavao uključivanje u kopneni rat na evropskom kontinentu.⁴⁷⁴ Dandas je tvrdio da je već 1792. godine bio svestan značaja Malte, ali da je bio mišljenja da se ona nalazi predaleko od Tulona, najvažnije francuske ratne luke.⁴⁷⁵ Pošto su rojalisti uz pomoć britanske i španske flote zauzeli Tulon u avgustu 1793. godine, Francuska Republika je započela opsadu grada, što je dovelo do novog podsticaja za dublju saradnju Velike Britanije i Malte. U isto vreme, opsada Tulona je uticala na formiranje britanskih ratnih planova na Mediteranu, pa je te godine jedan od prioriteta postalo uspostavljanje nove pomorske baze u relativnoj blizini Tulona. Rezultat toga bilo je osnivanje Korzikanske kraljevine 1794. godine,⁴⁷⁶ nakon što je Britanija podržala Paskvala Paolija (*Pasquale Paoli*),⁴⁷⁷ i izvršila intervenciju svojom flotom pod admiralom Samjuelom Hudom (*Samuel Hood, 1st Viscount Hood*).⁴⁷⁸ Kad je Korzika izgubljena, Velika Britanija je taj gubitak pokušala da

473 Sekretarijat za rat – *The Secretary of State for War*, je institucija prvi put osnovana 1794, čiji je prvi i poslednji sekretar bio Henri Dandas.

474 „Espionage during the Napoleonic Wars – Chapter 1“, *Napoleon Series*, https://www.napoleon-series.org/research/government/british/Espionage/c_espionageChapter1.html#_ftnref8.

475 Bonavita, 4–5.

476 U istoriografiji se često navodi i kao Anglo-korzikanska kraljevina.

477 Paskvale Paoli (1725–1807) bio je korzikanski revolucionar i državnik. Nakon borbe protiv denovske dominacije na ostrvu, Paoli je postao prvi izabrani predsednik Korzikanske Republike 1755. godine. Mlada država, prva u Evropi koja je donela ustav u duhu prosvetiteljstva, postala je plen Francuske pošto ju je Republika Đenova prodala Francuskoj 1768. godine, iako nije imala faktičku kontrolu nad ostrvom. Paoli je nastavio gerilski rat protiv Francuza koji je završio njegovim porazom i egzilom u Veliku Britaniju. Posle početka Francuske revolucije, Paoli se vratio na Korziku. Mada je prvobitno bio u dobrim odnosima sa revolucionarima, pa mu se i mladi Napoleon Bonaparta bio divio, nakon njegovog protivljenja pogubljenju kralja Luja XVI došlo je do raskola i Paolijevog približavanja rojalistima. Porodica Bonaparta prognana je s ostrva, a Paoli je postao njegov predsednik 1793. godine, i istog trenutka tražio britansku zaštitu. Paolijev uticaj na Napoleona je važan činilac jer su događaji iz 1793. uticali na Napoleonovo odbacivanje lokalnog, korzikanskog nacionalizma i prihvatanje francuskog. Francuska je 1796. godine osvojila ostrvo i anektirala ga, dok je Paoli po drugi i poslednji put otišao u egzil u Veliku Britaniju. Vidi: Edward Boyle, *Biographical Essays, 1790–1890*, Ayer Publishing, 1977, poglavlje 5: „Pasquale Paoli“; Dorothy Carrington, „The Corsican Constitution of Pasquale Paoli (1755–1769)“, *The English Historical Review*, vol. 88 (348), 1973, 481–503; za odnos Paolija i njegov uticaj na Napoleona vidi: Philip G. Dwyer, „From Corsican Nationalist to French Revolutionary: Problems of Identity in the Writings of the Young Napoleon, 1785–1793“, *French History*, vol. 16, izdanje br. 2, jun 2002, 132–152.

478 Samjuel Hud bio je prvi komandant britanske flote na Mediteranu od februara 1793. do opoziva u Veliku Britaniju oktobra 1794. godine. Ostavio je snažan utisak na Horacija Nelsona. Važan je za britansku politiku na Mediteranu jer je u prepiskama sa Admirališetom insistirao na povećanju broja britanskih brodova na Mediteranu. U toku ratova Prve koalicije, Britanija je davala prednost ne samo Severnom moru i Atlantiku, već i svojim kolonijama i morskim putevima, i njihovoj bezbednosti. Aktivnosti na Mediteranu bile su reakcija na francuske poteze. U periodu

nadomesti osvajanjem Elbe 1796. godine, mada se ovo ostrvo nije pokazalo kao adekvatna baza za mediteranske operacije britanske flote, izuzev toga što je bila u blizini Đenove i Livorna i protivnicima onemogućavala plovidbu po Tirenskom moru.⁴⁷⁹ Upravo zbog toga što je pažnju usmeravala na Korziku, Britanija je do 1798. propustila nekoliko prilika da učvrsti svoj položaj na Malti. Ipak, ostrvska strategija borbe protiv Francuza na Mediteranu u potonjem periodu postala je najuspešniji način sukobljavanja do kraja Napoleonovih ratova.⁴⁸⁰ Krajem novembra 1793. godine konzul Inland je javio lordu Grenvilu da je velikom majstoru De Rohanu preneo molbu admirala Huda za 1.500 mornara za pojačanje vojske u Tulonu, koji je od avgusta bio pod opsadom.⁴⁸¹ Pomoć koju Malta može da pruži u ljudstvu bila je jedna od najvažnijih tema pregovora Velike Britanije i Malte, u kojima je britanski konzul nekada bio samo u ulozi kurira, a nekad ih nije bio ni svestan. Početkom novembra, britanski ambasador u Švajcarskoj lord Robert Ficdžerald (*Lord Robert Fitzgerald*) obavestio je lorda Grenvila o predlogu koji je dobio od Hospitalca Mezoneva (*Commander Maisonneuve*), opunomoćenog predstavnika reda u Poljskoj. Mezonev je tvrdio da ima ovlašćenje velikog majstora i nudio značajnu pomoć vitezova – od korišćenja ostrva kao baze do regrutacije čak 15.000 mornara, pomoći malteške flote u zaštiti britanskih trgovačkih brodova, kao i dodatnih 500 vitezova i 2.000 vojnika koji bi pomogli britanskoj vojsci u Tulonu. Hospitalci bi zauzvrat dobili zaštitu Velike Britanije, kao i pomoć prilikom podizanja kredita u Đenovi. De Rohan je naredio Mezonevu da obustavi pregovore s Ficdžeraldom, najverovatnije jer ovaj nije jasno postavljao najvažniji uslov za Hospitalce: sigurnu i konstantnu finansijsku pomoć na koju bi se Velika Britanija obavezala.⁴⁸² Izveštaji koje je Mezonev poslao De Rohanu i vesti admirala Huda koje su stigle u London ne poklapaju se u potpunosti: izveštaji Mezoneva navode da je De Rohan ponudio 600 mornara za Tulon, kao i korišćenje arsenala, luke i celokupne logistike ostrva za ratne potrebe Velike Britanije, dok Hud navodi da je zatražio regrutaciju 1.000 mornara za potrebe britanske vojske kojima bi naknade bile unapred isplaćene.⁴⁸³ Na osnovu izveštaja konzula Inlanda može se pratiti samo delimična realizacija vesti koje je Hud javio.⁴⁸⁴ Mogućnost za regrutaciju malteških mornara, koju je De Rohan

do Bitke kod Abukira pokazalo se da su te reakcije često kasnile, ali su i u takvim okolnostima veština britanskih pomorskih komandanata i iskustvo u prethodnim ratovima presudno uticali u korist britanske flote.

479 U sastavu britanske posade na Elbi našlo se i 140 malteških artiljerijskih vojnika, koji su prethodno bili na Korzici. Gregory, 63.

480 Diletta D'Andrea, „Great Britain and the Mediterranean Islands in the Napoleonic Wars – The ‘Insular Strategy’ of Gould Francis Leckie“, *Journal of Mediterranean Studies*, Volume 16, Number 1&2, 2006 (pp. 79–89), 79.

481 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Malta, 20th November 1793.

482 Bonavita, 6–7.

483 Isto, 8.

484 Inland je naveo da je na Maltu stigao brod kapetana Riva (*Reeve*) sa ciljem regrutacije malteških mornara. TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Malta, 20th November 1793.

pružio Britancima, Francuzi su mogli da protumače kao napuštanje neutralnosti.⁴⁸⁵ Dao je obrazloženje da je time pokušao da pomogne privredu ostrva, usled visoke stope nezaposlenosti, ali ono ne deluje uverljivo. Daleko verovatnije izgleda Bonavitina pretpostavka da je to bio deo strategije da se Velika Britanija odobrovolji u svetlu novih pregovora.⁴⁸⁶ U nedatiranom pismu napisanom neposredno pre avgusta 1794. godine navodi se značaj ostrva i za ruske i francuske interese na Mediteranu, a posebno se ističe da bi Francuzima kontrola nad Maltom dala otvoren put za Egipat, Egejski arhipelag, Tursku i ostatak Istočnog Mediterana.⁴⁸⁷ U toku 1794. godine došlo je do novih predloga saradnje, u okolnostima kada je Velikoj Britaniji bila potrebna pomoć Hospitalaca za utvrđivanje položaja na Korzici. Vitez De la Tur (*De la Tour de St. Quentin*) sugerisao je britanskim ministrima u Londonu da predlože De Rohanu da pomogne Velikoj Britaniji slanjem 1.000 mornara u flotu Korzike (što je u praksi značilo britansku flotu). Taj predlog se ne spominje drugde u korišćenoj literaturi i izvorima, što dovodi do zaključka da plan viteza De la Tura nije uspeo.⁴⁸⁸ Druga ponuda koju je dao vitez De Korn (*De Corn*) odnosila se na podizanje pešadijskih jedinica na Malti za potrebe vojske na Korzici, i stigla je do kralja Džordža III na pristanak. De Rohan je prihvatio ovaj predlog u septembru 1794. godine, čime je potvrđena ozbiljnost ponude De Korna, koji je o tome odmah izvestio Vajthol. Okolnosti na Mediteranu dodatno su zakomplikovane vestima o mogućem francuskom napadu na Maltu do kojih su došli vicekralj Korzike ser Gilbert Eliot (*Gilbert Elliot-Murray-Kynynmound*)⁴⁸⁹ i admiral Hud. Oni su odmah angažovali Hospitalca De Sada (*De Sade*), koji je imao zadatak da informiše De Rohana o uznemirujućim vestima, obuzda francuske agente na Malti i dobije dozvolu velikog majstora za regrutaciju ljudstva i nabavku municije na ostrvu.⁴⁹⁰ Zanimljivo je da u dopisima konzula Englanda sa Malte nema nikakvih vesti o boravku De Sada na ostrvu nakon oktobra 1794. godine, tako da on verovatno nije bio obavešten o njegovim aktivnostima. U prepisci koja je usledila preko De Sada i admirala Huda, De Rohan je Londonu izneo predlog za pomoć u kompenzovanju izgubljenih prihoda u Francuskoj. Iz dalje prepiske saznaje se da je De Rohan bio spreman da ponudi puno savezništvo u ratu, koje bi uključivalo i maltešku flotu, sačinjenu od jednog linijskog broda, dve fregate, četiri galije, 12 galijota i 1.500 vojnika, u zamenu

485 To se kasnije i dogodilo: kao jedan od razloga koje je Napoleon navodio prilikom davanja ultimatumu Hospitalcima bila je pomoć pružena Velikoj Britaniji.

486 Na kraju je regrutovano 414 mornara, i to samo onih koji su se dobrovoljno prijavili. Bonavita navodi broj od 440 regrutovanih mornara. Bonavita, 8–9; TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Malta, 10th January 1794.

487 TNA, PRO, FO 49/2, moguće je da je pismo napisao lord Grenvil sa uputstvima za konzula Englanda ili, pre, za admirala Huda.

488 Bonavita, 9.

489 Gilbert Eliot bio je vicekralj Korzike između 1794. i 1796. godine. Za vreme odrastanja u Parizu privatni učitelj bio mu je Dejvid Hjum. U toku svog kasnijeg službovanja, od 1807. godine postao je veoma uticajan kao generalni guverner Indije. Vidi: Emma Eleanor Elizabeth Kynynmound (countess of Minto), *Life and Letters of Sir Gilbert Elliot, First Earl of Minto, from 1751 to 1806*, Volume 2, London: Longmans, Green and Co., 1874.

490 Bonavita, 9.

za godišnju pomoć od 100.000 funti sterlinga.⁴⁹¹ Međutim, Eliot je bio stava da je De Rohanova pozicija već anti-francuska, te je predložio Londonu da odbije njegov predlog, što se i desilo. U međuvremenu je De Sad uspeo da pošalje 130 buradi baruta sa Malte na Korziku. De Rohanov sekretar Pjer Duble tvrdio je da je upravo njegov uticaj naveo velikog majstora da uskrati dalju pomoć De Sadu u nabavci opreme i regrutovanju ljudstva.⁴⁹² Iako ponuda kojom je London pokušao da Maltu uvuče u rat protiv Francuske nije prihvaćena, poslali su De Korna na Maltu u pratnji britanskog oficira, kapetana Stjuarta (*Stewart*) sa ciljem regrutacije ljudstva za Korziku.⁴⁹³ Početkom 1795. godine u London je stigao Hospitalac De Tuisi (*De Thuisy*)⁴⁹⁴ sa novim predlogom Velikoj Britaniji, koji je zapravo značio uključivanje Malte u koaliciju protiv Francuske. Ponuda i zahtevi koji su traženi od Velike Britanije bili su u skladu s onim što je De Rohan bio spreman da pruži, uključujući garancije za suverenitet Malte pod Hospitalcima, ali je vitez propustio da napomene neophodnost finansijske pomoći. Zanimljiv je deo predloga u kom se sugerije da Malta i Britanija naprave zajednički plan za budućnost u vezi sa Korzikom, što se uklapalo u ideje Hospitalaca o sticanju Korzike koje su se prvi put javile u 16. veku.⁴⁹⁵ De Rohanu je tek krajem februara predstavljen predlog saradnje, čiji su potpisnici bili gospodin Saladin (*Monsieur Saladin*) i De Tuisi.⁴⁹⁶ Po dolasku na Maltu, De Korn je saznao da nema dozvolu velikog majstora da mobiliše dodatne snage za pomoć Korzici, kao i da predlog De Tuisija nije uspeo pošto nije bilo pomena o finansijskoj pomoći Malti. De Rohan je primio De Korna i kapetana Stjuarta kojima je objasnio da prihvatanje predloga nije u interesu Malte, te da nisu u mogućnosti da regrutuju vojnike ili mornare sa Malte, nakon čega su De Korn i Stjuart otišli na Korziku.⁴⁹⁷ De Rohan je ipak početkom proleća u znak dobre volje dopustio De Sadu da mobiliše 140 malteških članova regimente, među kojima je bio veliki broj artiljeraca i inženjera.⁴⁹⁸ Oni su na Korziku stigli krajem maja 1795. i ostavili vrlo dobar utisak na vicekralja Eliota.⁴⁹⁹ Prilika Velike Britanije da uključi Maltu u odbranu Korzike, čime bi dobila jednu od najboljih baza na Mediteranu u zamenu za godišnju pomoć od 100.000 funti je propala početkom 1795. godine. Za razliku od Bonavite, koji tvrdi da potencijalna saradnja između Velike Britanije i Malte nije uspela zato što je Britanija izbegavala da se obaveže na finansijsku ispomoć Malte, Gregori smatra da su britanski državnici primenjivali taktiku prisile i stavljanja Malte pred svršen čin, koristeći tešku situaciju u kojoj se ostrvo nalazilo, kao i strah

491 Bonavita navodi ovu sumu kao skromnu, imajući u vidu da je predstavljala samo polovinu iznosa koji su Hospitalci izgubili oduzimanjem poseda u Francuskoj. Isto, 9–10.

492 Gregory, 62.

493 Bonavita, 11.

494 Dezmond Gregori navodi njegovo ime kao *De Thuisaye*. Gregory, 63.

495 Bonavita, 11.

496 TNA, PRO, FO 49/2, 27th February 1795.

497 Bonavita, 13.

498 Ova podrška je formalno omogućena kao vid pomoći Malte francuskom regentu. Isto.

499 Isto, 12–13. Zanimljivo je da konzul Inland ne daje nikakve vesti o odlasku malteških vojnika sa De Sadom, što upućuje na to da nije bio uključen i obavešten o tome.

velikog majstora da bi red mogao izgubiti vlast na Malti. Važni faktori koji su uticali na neuspjeh pregovora bili su i razjedinjenost Hospitalaca i postojanje veoma jake francuske struje među vitezovima na nekim od najvažnijih pozicija. Nakon što su Britanci napustili Mediteran decembra 1796, situacija se pogoršala za De Rohana, mada je i za Veliku Britaniju postala znatno gora posle Napoleonove pobjede u Italiji i osvajanja Jonskih ostrva 1797. godine. Zahvaljujući memoarima pukovnika Vuda (*Mark Wood*)⁵⁰⁰ saznajemo za pismo iz novembra 1796. godine koje je poslao premijeru Vilijamu Pitu i ratnom sekretaru Henriju Dandasu u vezi za značajem Malte za interese Velike Britanije. U ovom pismu Vud navodi da je pored Gibraltara Britaniji neophodna još jedna baza na Mediteranu. Menorku i Korziku je smatrao lošijim od Malte jer su preblizu Francuskoj. Prema njegovoj proceni, bilo bi vredno uložiti pola miliona, pa čak i milion funti da se obezbedi Malta, koja bi u protivnom postala francuski plen. On je predložio da se konsultuju britanski ambasadori u Napulju i Carigradu, Hamilton (*Sir William Hamilton*) i Džervis (*Sir John Jervis*). Ako bi držala Maltu, Velika Britanija bi imala kontrolu nad Zapadnim Mediteranom, severnom obalom Afrike, kao i Egejskim arhipelagom, Levantom, Carigradom i Crnim morem. U slučaju da Britanija propusti ovu priliku, predviđao je da će Francuzi imati lak put do Egipta, a potom i Indije. Zbog svega navedenog, predložio je da Velika Britanija ne čeka rasplet u kom će ostati bez idealne baze za operacije na Mediteranu, već da što pre pridobije Maltu.⁵⁰¹ Dandas je odgovorio da je već četiri godine svestan značaja Malte, ali da njen položaj nije idealan jer se nalazi predaleko na Mediteranu u odnosu na francusku obalu, što je nepovoljno za potencijalne operacije mornarice kojima bi ugrožavali Francusku.⁵⁰²

Hospitalci su bili primorani da traže pomoć i od drugih država, što je dovelo do pregovora između Malte i Sjedinjenih Američkih Država.⁵⁰³ Veze Malte i Amerike su uspostavljene još u toku Američkog rata za nezavisnost, kad se veliki broj Hospitalaca, pored malteških vojnika, borio u sastavu francuskih trupa, na strani revolucionara.⁵⁰⁴ Ambasador SAD u Francuskoj 1794. godine bio je Džeјms Monro

⁵⁰⁰ Mark Wood, *The Importance of Malta Considered, in the Years 1796 and 1798: Also Remarks, Which Occurred During a Journey From England to India, Through Egypt, in the Year 1779*, London: Stockdale, 1803.

⁵⁰¹ Isto, 5–10.

⁵⁰² Kako navodi Gregori, Dandas je zaboravio da spomene instrukcije koje je dao lordu Malgrejvu (*Lord Mulgrave*) prilikom misije u Tulonu leta 1793. godine, da ukoliko proceni da je neophodno, razmotri planove britanskih aktivnosti na Malti u borbi protiv Francuske kroz pregovore sa velikim majstorom. Gregory, 60.

⁵⁰³ U raspravi koja se odnosi na poslednje godine reda na ostrvu Malia Mialanes takođe pominje De Rohanove aktivnosti u vezi sa traženjem saveznika na drugoj strani Atlantika. Victor Malia-Mialanes, „The Order of St. John, 1793–1797 : impending collapse of a glorious heritage : the despatches of Antonio Miari, Venetian Minister in Malta“, *Hyphen* volume III, number 3, 1982 (pp. 89–115), 104–106.

⁵⁰⁴ Jedan od rezultata zajedničke borbe bilo je i osnivanje Društva Cincinata (*Society of the Cincinnati*), koje je dobilo ime po rimskom konzulu i diktatoru Luciju Kvinkciju Cincinatu (*Lucius*

(James Monroe), kasniji predsjednik SAD, takođe član Društva Cincinnata. Malteški otpravnik poslova u Parizu vitez Sibon (*Cibon*)⁵⁰⁵ predložio je Monrou da, u zamenu za potpunu zaštitu američkih trgovačkih interesa na Mediteranu (naročito plovidbe, koju su ugrožavale berberske aktivnosti), kao i korišćenje Malte za američke trgovačke aktivnosti, Malta dobije zemlju u SAD koja bi bila pod kontrolom Hospitalaca i o čijoj bi se zaštiti i bezbednosti starale SAD.⁵⁰⁶ Time bi SAD imale trgovačku bazu na Mediteranu i zaštitu malteških brodova,⁵⁰⁷ dok bi Malta dobila posed u SAD.⁵⁰⁸ Monro je ljubazno odgovorio na ponudu, složivši se da bi interesima SAD odgovarala pomoć Malte, naročito imajući u vidu napade alžirskih korsara, ali je u vezi s dodeljivanjem zemlje objasnio da SAD mogu da prodaju zemlju, što takođe zavisi od američkih država u kojima se ta zemlja nalazi, kao i pravnih propisa koji bi morali da prate taj proces.⁵⁰⁹ U dostupnoj literaturi i građi nije pronađen odgovor iz SAD o daljim etapama u vezi s ovim predlogom.⁵¹⁰ Malta je Sjedinjenim Državama omogućila da imaju diplomatskog predstavnika na Malti 1796. godine, nakon što je De Rohan imenovao britanskog konzula Englanda da vrši funkciju i američkog konzula.⁵¹¹ Interesantno je napomenuti da u pregovorima Hospitalca Sibona i ambasadora Monroa nije sigurno da je Sibon imao direktna uputstva De Rohana za prvi korak i predlog Monrou. Sam Sibon se pokazao kao prilično uspešan diplomata koji je uspeo da izdejstvuje oslobađanje nekoliko zatočenih Hospitalaca.⁵¹²

Quinctius Cincinnatus) i okupljalo američke i francuske ratne veterane u najvišim činovima. Prvi predsjednik društva bio je Džordž Vašington, a pripadalo mu je 23 od 39 potpisnika Američkog ustava. Vidi: Markus Hünemörder, *The Society of the Cincinnati: Conspiracy and Distrust in Early America*, New York: Berghahn Books, 2006; William Doyle, *Aristocracy and Its Enemies in the Age of Revolution*, poglavlje 4: „Aristocracy Avoided: America and the Cincinnati“, Oxford University Press, 2009, 86–137.

505 Otpravnik poslova Sibon je predstavljao Maltu u Parizu nakon što je ambasador De Vir (*Bailli de Vireu*) pobeo iz Pariza posle napada na palatu Tiljerije avgusta 1792. godine. On je do tada vršio funkciju sekretara, da bi, nakon što je ostao jedini službenik ambasade, postao otpravnik poslova. „A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, 26. februar 2012, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>.

506 Pichel, 140–141.

507 Veliki majstor De Rohan je u prepisci sa Bendžaminom Frenklinom nakon priznavanja nezavisnosti SAD američkim trgovcima ponudio da koriste malteške luke za trgovanje na Mediteranu. „A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>.

508 Malta je ranije imala posed u Karipskom moru – ostrva Sent Kits (*Saint Christopher* ili *Saint Kitts*) i Sen Kroa (*Saint Croix*), koja su bila u njenom posedu od 1653. do 1665. Kupljena su od Francuske, a kasnije prodana francuskoj trgovačkoj kompaniji. Edgar Erskine Hume, *A Proposed Alliance Between the Order of Malta and the United States, 1794: Suggestions Made to James Monroe as American Minister in Paris*, The William and Mary College Quarterly Historical Magazine, Vol. 16, No. 2, 1936 (pp. 222–233), 228.

509 Pichel, 142–143.

510 Hume, 227.

511 Vidi: Paul Cassar, *Early Relations between Malta and the United States of America*, Malta: Midsea Books, 1976.

512 „A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>.

Malta je usled nedostatka potrebnih garancija drugih sila i manjka finansijskih mogućnosti morala da se pomiri sa saradnjom sa Francuskom, koja je po uspostavljanju Direktorijuma prešla u ofanzivu u ratu protiv Prve koalicije. U toku 1795. godine, nakon uspeha u Holandiji i pobeda nad Pruskom i Španijom, obe države su sa Francuskom sklopile odvojene mirovne sporazume u Bazelu. Pruska nakon toga nije stupila u rat protiv Napoleona sve do formiranja Četvrte koalicije 1806. godine, dok je Španija završetkom Pirinejskog rata izgubila dve trećine Hispaniole u Karipskom moru, i oslabljenih pozicija 1796. postala saveznik Francuske, te ušla u rat protiv Velike Britanije iste godine. Malta nije uspjela da uspostavi dobre odnose s Francuskom 1795. godine, obzirom da ministar spoljnih poslova Francuske Šarl Fransoa Delakroa (*Charles-François Delacroix*) nije prihvatio agrement novog ambasadora Hospitalaca, Balija de Hanonvila (*Bali de Hannonville*).⁵¹³ Ipak, od jula 1796. Malta je dobila ambasadora u Parizu,⁵¹⁴ španskog Hospitalca Valdeza (*Valdes*), na kog je Direktorijum imao jak uticaj. Francuska se 1795. godine, posle mira u Bazelu, plašila da će nakon uspostavljanja Korzikanskog kraljevstva Velika Britanija osvojiti i Maltu. Ambasador Valdez je De Rohanu preneo predlog Francuske, prema kom bi Hospitalcima bilo ponuđeno ostrvo na Karibima u zamenu za Maltu.⁵¹⁵ Odsustvo britanskih vojnih brodova u Sredozemlju omogućilo je francuskim privatirima da se u velikom obimu bave gusarenjem, a oni su svoj plen prodavali i na Malti.⁵¹⁶ U izveštaju Englanda se navodi da francuski i španski privatiri slobodno koriste Maltu, i da je francuski konzul Žan Andre Karuso (*Jean-André Caruson*) tražio pozajmicu od De Rohana za suzbijanje britanskih privatira.⁵¹⁷

Rusija je bila prisutna na Mediteranu još od prvog ulaska flote admirala Orlova 1770. godine, koji je uspeo zahvaljujući pomoći koju je dobio od Velike Britanije.⁵¹⁸ Kad je Britanija počela da razmatra povlačenje, britanski premijer Vilijam Pit je predložio carici Katarini da Rusija postane nova zaštitnica Korzike, svestan ruskih ambicija.⁵¹⁹ Katarina II, čiji se život bližio kraju (umrla je novembra 1796. godine), nije iskoristila velikodušnu britansku ponudu. Rusija nikada posle toga nije bila u prilici da bez izgubljenog vojnika zauzme neko ostrvo na Mediteranu. Rusiji su teritorijalna proširenja u istočnoj Evropi i basenu Crnog mora bili veći prioritet nego Mediteran. Tako se, nakon nestanka Poljske posle njene treće deobe, Rusija proširi-

⁵¹³ Ministar Delakroa bio je otac francuskog slikara Ežena Delakroa (*Eugène Delacroix*). Ipak, postoje određene sumnje u vezi s ovim, te neki smatraju da mu je otac bio princ Taleran (*Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord*). „A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>.

⁵¹⁴ Bonavita, 14.

⁵¹⁵ Gregory, 50. U korišćenoj građi nije nađen odgovor na taj predlog, ali je predlog svakako bio jasan znak De Rohanu kakvi bi mogli da budu francuski planovi u vezi s Maltom. Od 1796. Španija je postala saveznik Francuske, i mogao je da pretpostavi da je ovakav predlog bio ideja Direktorijuma.

⁵¹⁶ TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Dundas, Malta, 5th September 1796.

⁵¹⁷ Isto.

⁵¹⁸ Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 30–31.

⁵¹⁹ Gregory, 107.

la na preostale poljske posede Hospitalaca i postala mogući nasljednik Francuske kao zamena za prihode koje su vitezovi imali u Francuskoj. Druga povoljna okolnost za Hospitalce bila je što je od novembra 1796. novi monarh u Rusiji postao car Pavle, Katarinin sin, koji je bio pod uticajem Julija Lite i prijateljski nastrojen prema Hospitalcima.⁵²⁰ Sve veći uspjesi Bonaparte u Italiji, ali i odlazak britanske flote sa Mediterana, nametali su hitnost potencijalne saradnje između Malte i Rusije. Car Pavle je nekadašnji poljski priorat i formalno preimenovao u ruski, što je potvrđeno 15. januara 1797. godine.⁵²¹ Za De Rohana je bilo posebno važno što se 1796. godine car Pavle obavezao da će novi posedi obezbeđivati prihod od 300.000 florina, zbog čega je verovatno i prihvatio presedan da pravoslavni monarh bude zaštitnik reda. Verovatno najvažniji diplomatski uspeh koji je ruski car ostvario u svojoj mediteranskoj politici bio je taj što je potvrđen za zaštitnika Hospitalaca sporazumom od 7. avgusta 1797. godine, u okviru kog je dobio i novu titulu zaštitnika reda. Novi veliki majstor Ferdinand Hompeš (*Ferdinand von Hompesch zu Bolheim*) potvrdio je izbor cara Pavla za zaštitnika Hospitalaca u nadi da će on omogućiti opstanak reda na Malti.⁵²² Međutim, došlo je do nesrećne okolnosti za Hompeša kad su Francuzi u Ankoni uhvatili poljskog Hospitalca koji je nosio primerak sporazuma.⁵²³ Car Pavle se trudio da ne provocira Napoleona i izbegne rat, ali je Francuska bila obavještena o planovima Rusije na Mediteranu, kao i njenim vezama s Napuljskom kraljevinom. Rusija nije ušla u rat na vreme da pomogne Austriji, koja je sporazumom u Levenu 18. aprila 1797. i potonjim Kampoformijskim mirom 17. oktobra 1797. predala Francuskoj poziciju dominantne države na Apeninskom poluostrvu. Pavle I, postavši zaštitnik reda, nije uspeo da opravda poverenje koje su mu Hospitalci pružili. Formiranje Druge koalicije i planova saveznika za dalje operacije na Mediteranu u septembru 1798. godine su za Hospitalce došli kasno, pošto je već u junu iste godine Napoleon osvojio Maltu na putu za Egipat.⁵²⁴

⁵²⁰ Frendo, 67; Bonaci, 31–35.

⁵²¹ Bonaci, 37.

⁵²² Isto, 35–36.

⁵²³ Gregory, 106.

⁵²⁴ Prilikom dogovora između Velike Britanije, Turske i Rusije u okviru Bebek konferencije u Carigradu, saveznici su detaljno napravili planove vojnih aktivnosti na Mediteranu. Jonska ostrva, Malta, Egipat i Napuljska kraljevina su bili najvažniji vojni ciljevi nove koalicije. Minutes of a Congress of Bebek, TNA, PRO, FO 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople, 10th September 1798.

IV

MALTA I FRANCUSKA 1798.

Italijanski ratovi i Napoleonove pripreme za osvajanje Malte

Pre nego što je osvojila Maltu, Francuska je tri godine ratovala u Italiji, gde je pobedila Habzburšku monarhiju, najvažnijeg saveznika Velike Britanije u Prvoj koaliciji, time okončavši koaliciju 1797. godine. Druge države Apeninskog poluostrva su sklopile sporazume sa Francuskom ili postale deo novih država podeljenih njoj. Promene koje su usledile iz Napoleonovih pobeda u Italiji ostavile su Maltu izolovanom i u ranjivoj poziciji. Napoleonova kampanja u Italiji⁵²⁵ je imala značajne posledice, pre svega sticanje dominantnog uticaja na Apeninskom poluostrvu. Uspeh Francuske doveo je do pogoršanja položaja Hospitalaca na Malti, naročito nakon što je Britanija napustila Mediteran krajem 1796. godine, čemu je prethodilo francusko osvajanje Kraljevine Korzike i izlazak Napuljske kraljevine iz Prve koalicije.

Kampanja u Italiji je počela u maju 1795. godine, kad je francuska vojska pod generalom Fransoa Kelermanom (*François Christophe de Kellermann*) prešla Alpe. Njega je zamenio general Bartelemi Šerer (*Barthélemy Louis Joseph Schérer*), pod čijom komandom se istakao general Andre Masena (*André Masséna*).⁵²⁶ Sklapanjem mira sa Pruskom i Španijom u toku proleća i leta 1795. godine, Francuska je mogla da usmeri sva vojna sredstva u rat protiv Kraljevine Sardinije i Habzburške monarhije.⁵²⁷ Napoleon je zamenio Šerera kao glavnokomandujući francuske vojske u Italiji u martu 1796. i za manje od mesec dana uspeo da primora Kraljevinu Sardiniju na primirje i povlačenje iz Prve koalicije.⁵²⁸ Francuski vojni uspesi do kraja leta 1796. godine naveli su i Papsku državu i Napuljsku kraljevinu da sklope primirje s Francuskom. Izlazak Napulja iz rata znatno je otežao poziciju Paskvala Paolija na Korzici, koji je bio dodatno ugrožen posle francuskog osvajanja Livorna krajem juna.⁵²⁹ Nelsonovo zauzimanje Elbe, toskanskog poseda, nije sprečilo dalje uspehe Napoleonove vojske u Italiji.⁵³⁰ Bez obzira na francuske podvige u Italiji i gubitak saveznika, Velika Britanija je previdela značaj Malte i nije osigurala svoje prisustvo na ostrvu. Britanci su u toku 1796. godine, paralelno s evakuacijom Korzike, počeli da razmatraju grad i zaliv La Madalena na severu Sicilije kao idealnu pomorsku bazu, obzirom na dubinu i zaštićenost zaliva.⁵³¹ La Madalena je bila važna za opsadu i osvajanje Elbe.

525 Haris Dajč, *Istočni Mediteran: Velika Britanija i Francuska na Levantu 1796–1807*, Beograd: Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture, 2020, 53.

526 Andre Masena je u toku kampanje u Italiji 1796–1797. bio najvažniji Napoleonov saradnik. Edouard Gachot, *Histoire militaire de Masséna. La première campagne d'Italie (1795–1798)*, Paris: Librairie Académique Didier, 1901, vi.

527 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 53–54.

528 Isto, 55–56.

529 Isto, 57.

530 Captain Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire 1793–1812*, Boston: Little, Brown and Company, 1894, vol. I, 213.

531 Gian-Carlo Tusceri, „La Maddalena, base inglese nel Mediterraneo tra il 1794 e il 1805“, *Bonaparte, les îles méditerranéennes et l'appel de l'Orient* (zbornik sa kolokvijuma u Ajaču, 29–30. maj 1998), *Cahiers de la Méditerranée*, No. 57 (1998), 125–130, https://www.persee.fr/doc/camed_0395-9317_1998_num_57_1_1229.

Nelson, koji se često sidrio u ovom zalivu, predlagao je da se za potrebe britanskog utvrđivanja na severu Sardinije izdvoji 50.000 funti, što je bila polovina iznosa koji je De Rohan tražio za godišnju pomoć Velike Britanije Malti.⁵³²

Pozicije Habzburške monarhije na Apeninskom poluostrvu dodatno su pogoršane porazom u Bici kod Arkole 15–17. novembra 1796, kao i sve većim gomilanjem austrijskih trupa u Mantovi, u kojoj su se našle opsednutim i neupotrebljivim za dalje ratne operacije. Iz izveštaja britanskog ambasadora u Veneciji Ričarda Vorslija (*Sir Richard Worsley*) saznajemo za planove Napoleona da nakon pobeđe nad Austrijancima ugrozi Papsku državu i Napuljsku kraljevinu.⁵³³ Početak 1797. godine doneo je potpunu pobeđu Francuza u Italiji bitkom kod Rivolija⁵³⁴ u januaru i kapitulacijom Mantove u februaru.⁵³⁵ Vest o razmerama austrijskog poraza kod Rivolija brzo je došla do Venecije: iz nje se saznaje da se deo habzburške vojske prebacio u Tirol, kao i da je Venecija bezuspešno tražila od Napoleona novac koji je vojvoda od Modene ostavio pre nego što je izbegao u Veneciju.⁵³⁶ Britanski ambasador u Veneciji je izveštavao o katastrofalnim posledicama pada Mantove i opasnosti za Papsku državu i Veneciju.⁵³⁷ Nedugo zatim je i došlo do brzog francuskog prodora, usled čega je papa Pije VI prihvatio mir u Tolentinu, kojim su Francuskoj predati ranije izgubljeni posedi u Avinjonu, ali i cela Romanja.⁵³⁸ Time je Francuska stekla veliku prednost – njena vojska i flota su sad mogle da koriste Ankonu, najvažniju luku na zapadnoj strani Jadranskog mora.⁵³⁹ Od marta, francuska vojska je već dovodila u pitanje suverenitet Venecije aktivnostima u Terafermi. Francuzi su tog meseca zauzeli Veronu, a u aprilu Bergamo.⁵⁴⁰ Pored toga, ideje Francuske revolucije su se proširile po gradovima Venecije, u kojima dolazi do formiranja demokratskih komuna.⁵⁴¹

⁵³² Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 62.

⁵³³ TNA, PRO, FO 81/11, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 16th November 1796.

⁵³⁴ U bici kod Rivolija Napoleon je primenio formaciju razdvojenih trupa, koju britanski vojni istoričar Lidel Hart naziva samozaštitnom formacijom sistema mreža sa kamenjem, koja u trenutku sudara sa neprijateljskom vojskom postaje koncentrisana ofanzivna formacija. Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 64; Lidel Hart, *Strategija posrednog prilaženja*, Vojno delo, Beograd, 1952, 151–152.

⁵³⁵ Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 65.

⁵³⁶ TNA, PRO, FO 81/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville Principal Secretary of the State, Venice, 20th January 1797.

⁵³⁷ TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 15th February 1797.

⁵³⁸ Iz izveštaja ambasadora Vorslija iz prve polovine marta saznaje se o brzom prodoru Napoleona, predaji Riminija, nemogućnosti da se odbrani Ankona, kao i rulji od 5.000 ljudi koja je pomogla Francuzima da primora papu na kapitulaciju. TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 11th March 1797; TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 15th March 1797.

⁵³⁹ Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 65.

⁵⁴⁰ TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 4th April 1797; TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 10th April 1797.

⁵⁴¹ Valentina Dal Cin, *Il mondo nuovo. L'élite veneta fra rivoluzione e restaurazione (1797–1815)*, Venezia: Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing, 2019, 29, <https://edizionicaifoscari.unive.it/media/pdf/>

Austrijanci nisu prihvatili Napoleonov predlog o primirju, te su se ratne operacije nastavile u toku proleća. Nakon brzog prelaza istočnih Alpa i prelaska Soče 16. marta, Napoleon je osvojio Trst 28. marta.⁵⁴² Potom je nastavio riskantni proboj do Klabburško carstvo doveli do pritiska i austrijskog prihvatanja predloga o primirju.⁵⁴³ Sporazumom u Levenu 18. aprila 1797. godine Francuska i Habzburška monarhija su podelile teritorije u Italiji, kao i u Austrijskoj Nizozemskoj. Kao kompenzaciju za izgubljene teritorije u Italiji, Habzburško carstvo je dobilo najveći deo poseda Mletačke republike.⁵⁴⁴

Neutralnost Venecije u sukobu između Napoleona i Jozefa II nije sprečila Napoleona da je napadne u maju 1797. godine. Objavi rata Veneciji 1. maja⁵⁴⁵ i njenom zauzimanju prethodilo je uvođenje novih uprava⁵⁴⁶ u gradovima koje je Francuska osvajala u venecijanskom zaleđu.⁵⁴⁷ Francuska vojska je 16. maja ušla u Veneciju, a republiku je zamenila privremena opština (*Municipalità Provisionale*).⁵⁴⁸ Venecija nije izbegla sudbinu drugih italijanskih gradova, i pretrpela je temeljno pljačkanje od strane Francuza, koje je uključilo i njene najvrednije umetnine.⁵⁴⁹ Prekomorske teritorije Venecije u jonskom basenu bile su od naročite važnosti za francuske planove, stoga je Napoleon Austriji prepustio sve venecijanske teritorije na istočnoj obali Jadrana i zadovoljio se Jonskim ostrvima i gradovima na kontinentu prekoputa ostrva. Dolazak Francuza na Jonska ostrva u junu 1797. godine bio je važan za ratne planove Republike. Napoleonova prepiska nam ukazuje na značaj koji je pridavao ovom arhipelagu. Napuljska republika je takođe želela ostrva i polagala je prava na njih, obzirom da ih je posedovala u 13. i 14. veku pre dolaska Venecije na arhipelag.⁵⁵⁰ Napoleon je mirom u Kampoformiju oktobra 1797. godine formalizovao dogovore iz Levena, i članom 5. mira omogućio da ostrva postanu deo Francuske.⁵⁵¹ Napoleonu je bilo važno da Velika Britanija ne dođe u posed ostrva, što bi i inače

[books/978-88-6969-314-4/978-88-6969-314-4.pdf](#).

542 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 66.

543 Isto.

544 Tajne odredbe sporazuma u Levenu predviđale su da se u okviru teritorija novoformirane republike, koja bi obuhvatala Lombardiju, nađu i nekadašnje venecijanske teritorije, dok bi Republika Venecija izgubila i Istru i Dalmaciju. Isto, 67–68.

545 TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 3rd May 1797; TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 20th May 1797.

546 U slučaju Verone, nakon što je pobuna u njoj ugušena krajem aprila, grad je proglašen demokratskom opštinom – *municipalità democratica*. TNA, PRO, FO 82/12, Sir Richard Worsley to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice, 15th May 1797.

547 Scarabello, „La municipalità democratica“, *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima. t. VIII: L'ultima fase della Serenissima*, ur. Paolo Preto i Piero Del Negro, Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1998.

548 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 71.

549 Isto, 72.

550 Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 56.

551 Do tad su ostrva formalno bila pod Cisalpinskom republikom. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Zante, 24th November 1797.

bilo teško izvodljivo, imajući u vidu da na Mediteranu nije bilo dovoljno britanskih brodova koji bi onemogućili dolazak skromne francuske flote koju je general Antoan Žontili (*Antoine Gentilli*) poveo iz Ankone 12. juna, a koja se ukotvila u zalivu Krfa 28. juna 1797. godine.⁵⁵²

Osvajanje Venecije i raspuštanje Mletačke republike imali su dalekosežne posledice. Pored toga što je Habzburška monarhija izgubila položaj dominantne sile na Apeninskom poluostrvu, Francuska je postala najznačajnija evropska sila u jonsko-jadranskom basenu zahvaljujući Jonskim ostrvima koje je preuzela od Venecije.⁵⁵³ Na primeru Venecije, kao i Đenovljanske republike, koja je prestala da postoji u skoro isto vreme kad i Venecija, i koju je zamenila Ligurska republika, može se videti način na koji je Napoleon postupao prema naizgled arhaičnim republikama, koje su čak i na kraju 18. veka i dalje bile vitalne. Slična sudbina će nekoliko godina kasnije zadesiti i Dubrovnik, koji su u maju 1806. Francuzi zauzeli na prevaru, da bi ga u januaru 1808. pripojili Kraljevini Italiji.⁵⁵⁴

Paralelno s Napoleonovim uspesima u Italiji, profrancuska struja na Malti je sve više dobijala na snazi. Hardman⁵⁵⁵ navodi da je, pored već navedenih francuskih Hospitalaca, među zaverenicima bilo sve više Maltežana, od kojih posebno imenuje Vinsenta Barbaru (*Vincent Barbara*) i Vasaliju (*Vassalli*).⁵⁵⁶ Aktivnosti ove grupe su uznemirile De Rohana, koji je uhapsio neke od zaverenika optuživši ih za izdaju. Ispitivanjem osuđenika utvrđeno je koliko su velike razmere umešanosti vitezova, tako da je De Rohan bio zadovoljan da proces okončaju osuđivanjem dela optuženih bez daljeg širenja istrage usled straha od potencijalnih posledica. Vinsent Barbara je u maju 1797. godine stigao u Milan, gde je obavestio Napoleona o nestabilnoj situaciji na ostrvu i nezadovoljstvu ostrvljana, koji bi rado dočekali Francuze.⁵⁵⁷ Nakon sastanka s Barbarom, Napoleon je Direktorijumu predložio da bi Francuskoj bilo u interesu da utiče na izbor narednog velikog majstora, imajući u vidu De Rohanove

⁵⁵² Francuska flota se sastojala od svega dva linijska broda, dve fregate, dva katera i nekoliko transportnih brodova koji su ukupno prevozili između 1.300 i 1.500 vojnika. Po nekim izvorima, Francuzi su doveli 2.000 ili 3.000 vojnika, što je manje verovatno, imajući u vidu snagu flote. Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 57–58.

⁵⁵³ Pored Jonskih ostrva (Krf, Paksos, Lefkada, Kefalonija, Itaka, Zakintos, Kitera), u francuski posed su ušli i gradovi na kopnu: Preveza, Parga, Vonjica, Igumenica i Butrint. Kontinentalni posedi su Francusku prvi put doveli do toga da dele granicu s Osmanskim carstvom. Vidi: Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*.

⁵⁵⁴ Stjepan Ćosić, „Dubrovnik Under French Rule (1810–1814)“, *Dubrovnik Annals*, 4 (2000), 103–105.

⁵⁵⁵ Hardmanova istorija Malte za vreme francuske i britanske okupacije predstavlja posebno vredan izvor, pošto je Hardman prilikom njenog pisanja koristio dostupnu francusku i britansku građu.

⁵⁵⁶ Hardman je sledeće članove zaverenika među Hospitalcima naveo kao najvažnije: *Ransijat, Bordonenche, Fay, St. Priest, Toussard*. Od Maltežana je spomenuo: *Carusom, Eynaud, Poussielgue, Doublet, Guido, Vassalli, Vincent Barbara*. U ovom navođenju Hardman je napravio grešku jer je Pusieli takođe bio Hospitalac. Hardman, 7.

⁵⁵⁷ Isto.

godine.⁵⁵⁸ Takođe je predložio da Direktorijum izdvoji sredstva, ukoliko je potrebno i do 600.000 franaka, za lobiranje prilikom izbora sledećeg velikog majstora, idealno španskog kandidata. Napoleon se plašio da sledeći veliki majstor Hospitalaca ne bude naklonjen Austriji i Rusiji, ali je do toga ipak došlo izborom Ferdinanda Hompeša u julu 1797. godine. Bonaparta je takođe upozoravao Direktorijum da postoje velike šanse da Napulj zauzme ostrvo, i uveravao ih je da je, na osnovu izvora koje je dobio, Francuzima naklonjeno 37.000 stanovnika Valeta, a da 500 vitezova i 600 lojalnih vojnika na ostrvu ne bi predstavljali izazov za njegovo osvajanje.⁵⁵⁹

Novi veliki majstor je u pismu kralju Džordžu od 17. jula garantovao da će trgovačke garancije u pogledu britanskih trgovaca biti poštovane.⁵⁶⁰ Pored toga, Hompeš je obavestio London o saradnji sa Rusima i formalnom preimenovanju poljskog priorata u ruski, ali i o mnogo važnijem sporazumu koji je red zaključio sa Pavlom, za koji je izrazio žaljenje što u tom trenutku ne može da pošalje primerak.⁵⁶¹ Novi majstor je bio svestan opasnosti koja dolazi, tako da je preko svog ambasadora u Beču avgusta 1797. godine stupio u kontakt sa britanskim ambasadorom Mortonom Edenom (*Sir Morton Eden*), uz vesti da je saznao da će Direktorijum ponuditi Hospitalcima da napuste Maltu u zamenu za neko drugo ostrvo na Mediteranu.⁵⁶² Bez obzira na aktivnosti Hospitalaca, u izvorima dostupnim tokom ovog istraživanja ne nailazi se na podatke da je Velika Britanija pokušala da iskoristi ovu situaciju i materijalno ili vojno pomogne Malti i novom velikom majstoru. Od kraja 1796. godine, britanska flota nije bila prisutna na Mediteranu, koji je sve više ličio na francusko jezero.

Prepiska Taljerana i Napoleona iz avgusta i septembra 1797. godine otkriva izuzetan značaj anektiranja Jonskih ostrva za francuske interese, zbog njihovog povoljnog položaja za buduće operacije u Grčkoj, Albaniji, Makedoniji, a naročito zbog plana u vezi sa Egiptom.⁵⁶³ U pismu od 13. septembra iz kampa u Paserijanu Napoleon je predložio da se iskoristi francuska flota u Jadranu i organizuje *petite expédition* koja bi omogućila osvajanje Malte. Napoleon je u pismu tvrdio da je svih 100.000 stanovnika Malte profrancuski orijentisano i da Hospitalci, nakon konfiskacije preostalih poseda u Italiji, umiru od gladi.⁵⁶⁴ Septembra 1797. godine Šarl Moris de

⁵⁵⁸ Gregory, 50; Hardman, 8.

⁵⁵⁹ Hardman, 8.

⁵⁶⁰ TNA, PRO, FO 49/2, Ferdinand von Hompesch to George III, Malta, 17th July 1797.

⁵⁶¹ TNA, PRO, FO 49/2, Ferdinand von Hompesch to George III, Malta, 7th August 1797.

⁵⁶² Hardman, 9.

⁵⁶³ Taljeran i Napoleon su delili ideju o neophodnosti uspostavljanja novog francuskog kolonijalnog carstva, u čemu bi jedan od najvažnijih koraka bio Egipat, preko kog bi mogla da se ugrozi britanska dominacija u Indijskom okeanu. Hardman navodi da je Taljeran bio pod utiskom prethodnog boravka u Americi, koji mu je skrenuo pažnju na važnost prekomorskih ekspedicija kojima bi Francuska stekla nove kolonije. Važno je napomenuti da je Sedmogodišnji rat završen 1763. godine i sećanja na izgubljene posede nisu bila toliko daleka. S druge strane, u međuvremenu je i Velika Britanija izgubila svoje najbogatije kolonije u Američkom ratu za nezavisnost. Isto, 9–11.

⁵⁶⁴ Pored toga, Napoleon je naveo da bi uz Maltu, pored Krfa, imali otvoren put ka Egiptu, koji nikada nije bio evropska kolonija, i da je neophodno da ga Taljeran obavesti kakav bi efekat egipatska ekspedicija imala na Portu. Isto, 11.

Taljeran (*Charles Maurice de Talleyrand-Périgord*), ministar spoljnih poslova Francuske, prihvatio je Napoleonove argumente u vezi sa osvajanjem Malte, i obavestio ga da je u interesima Republike da se ne dozvoli da Austrija ostvari svoje planove u vezi s Maltom, kao ni Rusija ni Velika Britanija.⁵⁶⁵ Zanimljivo je da je Taljeran u pismu od 27. septembra 1797. godine, kojim je obavestio Napoleona o pozitivnom stavu Direktorijuma u pogledu osvajanja Malte, naveo da je Austrija već napravila presedan u odnosu prema Dubrovniku, koji je nakon austrijskog zauzimanja Dalmacije ostao okružen teritorijama pod njihovom kontrolom, i da je Dubrovačka republika pod potpunim uticajem Habzburgovaca. Dodao je da je važno pravljenje paralele između Dubrovnika i Malte kako bi se javno mnjenje pripremilo za buduće aktivnosti spram Malte.⁵⁶⁶

Napoleon je vrlo brzo započeo pripreme za zauzimanje ostrva, koje su uključivale sakupljanje obaveštajnih podataka. U tu svrhu su mu od velike pomoći bili Žan-Baptist Pusié⁵⁶⁷ i francuski konzul na Malti Žan Andre Karuso. Pusié je zvanično trebalo da izvrši uvid u luke na Malti za potrebe francuske trgovine na Levantu, dok je u stvarnosti imao važan zadatak da ispita stanje na Malti, uticaj Francuza na ostrvu i odbrambene potencijale Hospitalaca, kao i da ohrabri francusku struju na Malti.⁵⁶⁸ Pusié je u svom izveštaju naveo precizne podatke o snazi i brojnosti Hospitalaca, kao i vojnih posada i njihove raspoređenosti po tvrđavama, uz komentar da je važno da se francuski vitezovi privole na saradnju jer čine preko polovine ukupnih članova reda. Dodao je da nema više od 20 Hospitalaca koji su pristalice Republike, ali da su značajni zbog ključnih pozicija koje zauzimaju. Važna je i njegova napomena da vitezovi nemaju drugu opciju nego da brane trenutni poredak na ostrvu, i da čak ni oni koji se mogu smatrati pristalicama Francuske ne žele da izdaju red. Iz tog razloga je bilo važno da im se predoči da je neophodno da naprave izbor – ili uniju sa Francuskom, ili sa nekom drugom državom. U izveštaju su spomenuti i neuspeli pregovori sa Velikom Britanijom, kao i prilično odbojan stav većine vitezova prema ostrvskoj monarhiji. Predložilo se da se francuskim Hospitalcima omogućí repatrijacija u domovinu, uz isticanje da je važno da im se status emigranta/rojalista promeni u status stranca. Što se reakcije ostrvljana tiče, Pusié je tvrdio da su izloženi prilično despotском sistemu, i bio je siguran da se oni neće boriti na strani Hospitalaca. Uz to, podvukao je da ni bogatiji Maltežani nisu lojalni prema vitezovima zbog toga što Hospitalci drže političku moć, kao i zbog nemogućnosti trgovine sa Severnom Afrikom. Ipak, napomenuo je da je veliki majstor popularan među ostrvljanima, koje često zasipa poklonima uprkos

⁵⁶⁵ Taljeran je u pismu istakao da Austrija ima jak uticaj na Napulj, i upozorio na utvrđivanje položaja Austrije u Dalmaciji i potencijalni zajednički napad na Tursku u savezništvu sa Rusijom, koji bi doveo do deobe turskih teritorija u Evropi između Austrije i Rusije. Taljeran je imao rezerve prema napadu na Egipt, ali se složio da bi kao kolonija služio kao adekvatna zamena za izgubljene karipske kolonije i omogućio otvaranje puta za Indiju. Gregory, 51; Hardman, 12.

⁵⁶⁶ Hardman, 13.

⁵⁶⁷ Pusié se Napoleonu dopao kad su se upoznali u Paserijanu, kao i nakon objavljivanja njegove knjige o istoriji revolucije u Đenovi (*Relation de la révolution de Gènes*) iste godine. Isto, 14.

⁵⁶⁸ Hardman, 14–15; Gregory, 51–52.

ograničenim resursima. Hompeša je opisao kao prilično konzervativnu osobu koja se nikome ne ispoveda, niti je sa bilo kim posebno blizak; uz to, njegove intelektualne sposobnosti nije smatrao izuzetnim i pretpostavljao je da bi u pregovorima, uz pritisak, mogao da prihvati francuske zahteve. Pošto je u izveštaju spomenuto loše finansijsko stanje u kom se Hospitalci nalaze, zaključio je da bi Hompeš pokušao da pregovara ustupanje ostrva drugoj evropskoj sili dok još uvek ima pregovarački kapital. U tom smislu, kao najvećeg protivnika francuskih planova na Malti, Pusiell je video Rusiju, za koju je rekao da u tom trenutku ima najviše resursa da Hospitalcima nadomesti za ustupke u vezi sa njenim prisustvom na Malti, ali da zbog aktivnosti u nemačkim zemljama ona nije u stanju da zauzvrat ponudi drugu teritoriju. Spomenuto je da i Napulj ima aspiracije prema ostrvu, a da bi Hospitalcima u zamenu mogao da ponudi drugu teritoriju. Pusiell je predložio da se Napulju da deo teritorije Papske države, što bi omogućilo Napulju da ponudi teritoriju Hompešu i vitezovima. U slučaju napada, Valetu je opisao kao veoma dobro utvrđen grad, koji se lako može braniti sa malo posade, a snabdeven je sa dovoljno žita za najmanje osam meseci opsade, zbog čega bi za Napoleona bilo neophodno da ima dovoljno ljudi unutar grada koji bi mogli da pomognu u diverzijama. Kao najbolji plan za preuzimanje Malte predložio je pregovore i podmićivanje Hompeša, uz obezbeđivanje nove rezidencije van ostrva. Da bi u tome bili uspešni, neophodno je bilo dovesti Hospitalce u dovoljno nepovoljnu situaciju, za šta je predlagao pritisak na papu kako bi se red eventualno ukinuo, što bi odgovaralo i drugim evropskim monarsima koji bi tako stekli njihovu imovinu na kontinentu. Kao agresivan način zauzimanja predložio je pritisak i iznenadni napad, koji bi onemogućio Hompešu pomoć drugih evropskih sila. Za samo zauzimanje ostrva dao je nekoliko predloga, od kojih su dva najvažnija: napad na Valetu zauzimanjem utvrđenja Sv. Anđela i Sv. Elma, koji bi bio rizičan, i za šta bi bilo neophodno da Francuzi imaju svoje ljude u gradu; i drugi, manje rizičan – da se Valeta napadne sa severne strane gde se nalazi karantinska luka.⁵⁶⁹

Luj de Boażelen je u svojim memoarima izneo tvrdnju da je Drugi kongres u Raštatu⁵⁷⁰ doprineo tome da Hospitalci izgube nade u vezi sa zadržavanjem svojih poseda na kontinentu. Dodatna frustracija za red potekla je od gubitka italijanskih poseda usled Napoleonove pobedonosne kampanje u Italiji. De Boażelen je naveo važan uticaj Pavla na Austriju i Prusku u pokušaju da se obuzda Direktorijum i spreči oduzimanje nemačkih poseda reda i njegovo dodatno osiromašenje. Jedna od mogućnosti za kompenzaciju imovine Hospitalaca bilo je spajanje Tevtonskog reda sa Hospitalcima, ali do toga nije došlo.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Pusiell je boravio na Malti 18 dana i sam izveštaj nije bio naročito optimističan za Napoleona. Hardman, 19–28; Pierre Jean Louis Ovide Doublet, *Malta Surrendered: An Eyewitness Account of Napoleon's Invasion in 1798: the Doublet Memoirs and the Poussielgue Report*.

⁵⁷⁰ On je počeo u novembru 1797. godine, a sazvan je kako bi se našao način da nemačke države leve obale Rajne dobiju kompenzaciju za svoje gubitke. Kongres je prekinut 1799. usled formiranja Druge koalicije. John G. Gagliardo, *Reich and Nation. The Holy Roman Empire as Idea and Reality, 1763–1806*, Indiana University Press, 1980, 188–189.

⁵⁷¹ De Boisgelin, 52–53.

Admiral Fransoa Pol Bruje (*François-Paul Brueys d'Aigalliers*) je po naredbi Napoleona krajem 1797. godine posetio Maltu na fregatama *La Justice* i *L' Artémis* u potrazi za britanskim privatirima. *La Justice* je krajem januara 1798. ponovo poslata s Krfa na Maltu kako bi proverila da li britanski privatiri koriste ostrvo. S te plovidbe Francuzi su se vratili na Krf sa dva manja britanska privatirska broda koja su imala 16, odnosno 20 topova.⁵⁷² Veći izazov za Maltu je nastao kada je admiral Bruje sa najvećim delom flote sa Krfa pristao na Maltu na putu za Tulon u martu 1798. godine. Plovidba je bila usporena zbog lošeg stanja linijskog broda⁵⁷³ *Frontin*. U luku Valette su primljeni pomenuti brod i još jedan ksebek.⁵⁷⁴ Admiral Bruje je Napoleona obavestio o svojoj poseti Malti, kao i o prvoj reakciji Hospitalaca, koji su se uplašili velike francuske flote i primirili tek kad je tražio pomoć samo za popravku broda *Frontin*, koji je puštao vodu.⁵⁷⁵ Vitezovi su se umirili, a admiral je stigao u Tulon početkom aprila sa dvojicom Maltežana koji su bili upoznati sa celom operacijom zauzimanja ostrva. Prema njegovoj proceni, za osvajanje Valette bilo bi dovoljno 4.000 ljudi, dok je atmosfera među ostrvljanima išla u prilog Francuzima.⁵⁷⁶ Iz Ingleandovog pisma Londonu saznaje se da je on dobro pretpostavio da je francuska flota, mahom sastavljena od fregata, pristala na Maltu samo pod izgovorom popravke broda, dok je prava namera bila da se utvrdi stanje tvrđave i broj simpatizera na ostrvu, a sve s krajnjim ciljem zauzimanja ostrva.⁵⁷⁷ Britanci su nameravali da na Maltu pošalju brodove, ali nije jasno u kom broju. Na osnovu pisma iz Admiraliteta od aprila 1798. godine, u vezi sa prepiskom Grenvila i malteškog ambasadora u Beču, saznaje se da je to bilo predviđeno u pregovorima dve strane.⁵⁷⁸ U dopisu od kraja maja Ingleand je izvestio

⁵⁷² Hardman, 15–16.

⁵⁷³ Linijski brod (*ship of the line*) je tip bojnog broda u upotrebi od XVII do polovine XIX veka. Ime je dobio po mornaričkoj taktici u kojoj su brodovi flote bili raspoređeni u liniju. Bili su velike nosivosti, sa dve, tri, a nekada i četiri palube, i mogli su raspolagati i sa preko stotinu topova raspoređenih na dve ili više paluba. Vidi: I.C.B. Dear i Peter Kemp (ur.), *The Oxford Companion to Ships and the Sea*, Oxford University Press, 2006, 434–435; 637.

⁵⁷⁴ Ksebek (*xebec* ili *chebeck*) je bio manji jedrenjak sa 3 jarbola. Koristili su ga Berberski korsari, ali i privatiri i pirati na Mediteranu. Imao je visoku krmu i kapacitet da primi čak 400 ljudi. Što se broja topova tiče, imao ih je i do 30, što ga je činilo malo slabije naoružanim u odnosu na fregate. Vidi: Dear i Kemp (ur.), *The Oxford Companion to Ships and the Sea*, 434–435; 637.

⁵⁷⁵ Luj de Boażelen dramatično je preneo dolazak admirala Brujea: 18 brodova koji su se ustremili ka Sv. Elmu zbog popravke jednog broda. Tom prilikom, pored venecijanskog broda, u luku je ušao i jedan ksebek. U isto vreme, sa francuskih šalupa (*sloop* na engleskom – tip manjeg broda sa jednim jarbolom i dva jedra) koji su se ukotvili u zaštićenim zalivima odvijala se neometana signalizacija sa francuskim simpatizerima na ostrvu. De Boażelen je naveo da se admiral Bruje potrudio da uveri velikog majstora Hompeša u iskrene i prijateljske namere svoje posete, kao i u dobronamernost Francuske prema Hospitalcima. Nakon dolaska u Francusku, malteškom otpravniku poslova formalno je zahvaljeno na pomoći koju su vitezovi tom prilikom pružili Francuzima. De Boisgelin, 60–62.

⁵⁷⁶ Hardman, 17–18.

⁵⁷⁷ U ostatku pisma Ingleand je naveo da su britanski brodovi koje su Francuzi prethodno zarobili bili primorani da ostanu na Malti usled oštećenja koja su pretrpeli, kao i da veliki majstor Hompeš njihovim kapetanima nije pružio adekvatnu zaštitu, obzirom da su se nalazili u vodama Malte koja je u ratu ove dve države zauzimala neutralan položaj. TNA, PRO, FO 49/2, William Ingleand to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 31st March 1798.

⁵⁷⁸ TNA, PRO, FO 49/2, Admiralty Office, 10th April 1798.

o slučaju britanskog privatira koji je plovio između Malte i Sicilije, kao i o protestima francuskog konzula upućenim velikom majstoru zbog ukrcavanja nekoliko Maltežana na brod pre isplovljavanja.⁵⁷⁹ Početkom proleća, Francuska je otkazala planiranu invaziju Engleske i usmerila svoju pažnju na invaziju na Egipat.⁵⁸⁰ Planovi Direktorijuma za osvajanje Malte su najvećim delom bili razrađeni već u februaru, nakon što je Taljeran Direktorijumu dostavio predlog u kom je istakao sve pojedinosti predstojeće ekspedicije na Istočnom Mediteranu. Pored prvog kontingenta od 25.000 Francuza koji bi na putu za Egipat osvojio Maltu, drugi kontingent od 15.000 vojnika bi proterao Britance iz Egipta. Taljeran je napravio veoma lošu pretpostavku o bogatstvu Egipta i želi stanovnika najbogatijeg dela Osmanskog carstva za slobodom koju bi im Francuzi doneli.⁵⁸¹ U prvim mesecima 1798. godine, Francuzi su imali veliku prednost zahvaljujući nemogućnosti Britanaca da saznaju za njihove planove pošto su Francuzi kontrolisali obaveštajne puteve, a Velika Britanija nije imala prisustvo na Mediteranu. Britanija je bila u strahu od izbijanja pobune u Irskoj i očekivanog desanta Francuza u Irsku ili na južne obale Engleske.⁵⁸² Direktorijum je prednost dao osvajanjima na Mediteranu umesto Bonapartinom predlogu da se osvoje Hanover i Hamburg, kao važne luke za britansku trgovinu u Severnom i Baltičkom moru, čije zauzimanje bi takođe negativno uticalo na ruske trgovačke interese.⁵⁸³

Britanci su tek od sredine aprila, kad su uvideli brojnost francuskih brodova na Mediteranu, počeli da spekulisu koje je sledeće odredište francuske flote koja se okupljala u Tulonu. Otežavajuća okolnost po njih je bila što su vesti iz Napulja i Beča morale da dolaze kopnenim putem do Hamburga.⁵⁸⁴ Turska je strepela od toga da će njen novi sused iskoristiti flotu za napad na Peloponez, gde su u ranijem periodu već bili aktivni grčki agenti u francuskoj službi, dok je Velika Britanija strahovala da će cilj velike francuske flote biti Napuljska kraljevina.⁵⁸⁵ Najveća mediteranska ekspedicija Francuske upućena na istok isplovila je iz Tulona 19. maja 1798. godine,

579 Iako ovi protesti liče na običan konzularni dopis, on je posebno važan jer će Francuzi prilikom osvajanja Malte u svojoj argumentaciji navoditi da su Hospitalci snabdevali Britance morinarima. Upravo iz tog razloga je i francuskom konzulu bilo važno da uputi proteste velikom majstoru. TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 31st May 1798.

580 Već početkom marta 1798. Direktorijum se odlučio da obustavi planove u vezi sa desantom na Englesku i preusmeri pažnju na Egipat. Napoleon je za misiju usmerenu na osvajanje Malte i Egipta tražio 20.000–25.000 pešadije i 2.000–3.000 konjanika. Na osnovu prepiske između Francuza i različitih nezavisnih vladara na indijskom potkontinentu, jasno je da je Malta bila samo prva stanica u daleko ambicioznijem poduhvatu. Hardman, 18; 29; 32.

581 Juan Cole, *Napoleon's Egypt: Invading the Middle East*, New York: Palgrave Macmillan, 2007, 12–13.

582 Michael Duffy, „British Naval Intelligence 1798“, *The Mariner's Mirror* Vol 84, No. 3, August 1998 (pp. 278–290), 279.

583 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 85.

584 Michael Duffy, *British Naval Intelligence 1798*, 280–281.

585 Francuska flota je brojala trinaest linijskih brodova, šest fregata, jednu korvetu i još oko trideset pet manjih brodova, pored velikog broja transportera koji su prenosili oko 37.000 vojnika i 1.000 naučnika i civila. Isto, 85–86. Hardman navodi da je ukupna snaga francuske flote iznosila 49.608 ljudi nakon što joj se priključila i manja flota sa Korzike. Hardman, 31.

nakon čega je usledila trka između Horacija Nelsona i Fransoa Pola Brujea, koja se završila tek 1. avgusta susretom dve vojske u Bici na Nilu, odnosno Abukirskoj bici. Po isplavljanju, Napoleonovoj floti iz Tulona su se pridružili brodovi sa Korzike, dok ostatak francuskih brodova iz Činkve Tere još nije stigao da se spoji s flotom.⁵⁸⁶ Nelsonova flota je kasnila sa ulaskom na Mediteran nekoliko nedelja.⁵⁸⁷ Pored toga, njegov brod *HMS Vanguard* bio je dodatno oštećen usled jakog maestrala, što je iziskivalo popravku na Sardiniji.⁵⁸⁸ Nelson je pogrešno pretpostavio da će na udaru biti Napuljska kraljevina, odnosno Sicilija,⁵⁸⁹ i oplovio Korziku sa istočne strane,⁵⁹⁰ čime je potpuno izgubljena mogućnost susreta sa francuskom flotom. Potrebno je dodati da je Nelson bio loše sreće i da je jak istočni vetar u trećoj nedelji maja onemogućio raniji susret dve flote.⁵⁹¹ Nelson je tek 22. juna, preko kapetana Tomasa Hardija (*Sir Thomas Masterman Hardy*), saznao da su Francuzi već posetili i zauzeli Maltu, i otplovili dalje 18. juna uz dobar vetar.⁵⁹²

Francuska Malta

Veliki majstor Hompeš je do početka juna bio uveren da će destinacija francuske flote iz Tulona biti Portugalija ili Irska. Iz njegovog pisma lordu Grenvilu od 1. juna zaključuje se da Hospitalci nisu bili svesni neposredne opasnosti; u pismu je veliki majstor obavestio London o zaštiti koju je redu i ostrvu pružio car Pavle i uverio Veliku Britaniju da će njeni trgovački interesi ostati u potpunosti zaštićeni.⁵⁹³ Međutim, 4. juna je primio pismo iz Raštata kojim je obavešten da će francuska flota krenuti ka istočnom Mediteranu i usput osvojiti Maltu, tako da mu na kraju njen dolazak ipak nije bio potpuno iznenađenje. Šestog juna je sazvao ratni savet u vezi sa pripr-

⁵⁸⁶ Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. I, 253.

⁵⁸⁷ Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 86.

⁵⁸⁸ Gareth Glower, *The Forgotten War Against Napoleon: Conflict in the Mediterranean 1793–1815*, Barnsley: Pen & Sword Military, 2017, 95; Hardman, 39.

⁵⁸⁹ U britanskoj politici na Mediteranu Napuljska kraljevina je bila jedna od najstalnijih saveznika od 18. veka. Trgovačke veze između britanskih i sicilijanskih trgovaca bile su potvrđene sporazumom koji je predstavljen u Parlamentu 1712. godine. Nikola Samardžić i Marija Kocić, „Naples and Sicily after Utrecht and Rastatt 1713–1714. From the British Perspective“, *Acta Histriae* Vol 30, No. 1, 2022 (pp. 101–120), 104–105.

⁵⁹⁰ Nelsonova pretpostavka da će francuska flota napasti Napuljsku kraljevinu bila je ispravna. Ipak, njegovo kasnije prijateljstvo sa Hamiltonovima (ser Vilijamom Hamiltonom i Emom Hamilton) uticalo je na racionalnost njegovih odluka, koje će u nekim momentima dovesti u pitanje interese Velike Britanije. Vidi: Tom Pocock, *Horatio Nelson*, London: Thistle Publishing, 2013. Pored toga, na osnovu naredbi koje je Nelson primio od lorda Vinsenta (*Lord St. Vincent*) od 21. maja 1798, saznaje se da su Britanci bili spremni da očekuju napad francuske flote u bilo kom delu Mediterana, od Ligurskog, preko Jadranskog mora, pa sve do turskih teritorija u Evropi i potencijalno i Crnog mora. Hardman, 40–41.

⁵⁹¹ Isto, 42.

⁵⁹² Isto, 43.

⁵⁹³ TNA, PRO, FO 49/2, Ferdinand von Hompesch to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Malta, 1st June 1798.

emom odbrane ostrva, a istog dana je uočena prethodnica francuske flote severno od Goza.⁵⁹⁴ Luj de Boażelen je u svojim memoarima detaljno preneo koji Hospitalci su bili zaduženi za različita ostrvska utvrđenja, iz čega možemo da zaključimo da su vitezovi uspeli da izvrše najvažnije pripreme za opsadu. Činjenica da su pokrili veći broj utvrđenja i zaliva na ostrvu jasno ukazuje da odbranu nisu koncentrisali samo na Valetu i utvrđenja koja štite zalive oko grada.⁵⁹⁵ Nekoliko dana pre francuskog napada, grupa grčkih trgovačkih brodova je pristala u luku pod izgovorom istovara žitarica, ali je na njima pronađena sakrivena municija.⁵⁹⁶ Čak i u danima pred sam napad, francuski konzul i Hospitalci naklonjeni Napoleonu su uveravali Ferdinanda Hompeša da francuska flota nema nameru da napadne ostrvo.⁵⁹⁷

Francuska flota vođena Napoleonom stigla je do Malte 9. juna 1798. godine,⁵⁹⁸ a istog dana se pojavila i druga francuska flota iz Činkve Tere koju je vodio je Luj Šarl Antoan Dese (*Louis Charles Antoine Desaix*).⁵⁹⁹ Odmah potom su započete pripreme za osvajanje oba ostrva, kroz tri desanta na Maltu i jedan na Gozo.⁶⁰⁰ U tom trenutku na Malti je bilo svega 332 viteza Hospitalca⁶⁰¹ zajedno sa još 6.900 vojnika.⁶⁰² Generalu Deseu bilo je zapovedeno da se iskrca bilo gde na jugoistoku ostrva, idealno oko zaliva Sv. Tomasa, i da zauzme položaje do narednog jutra. Drugi deo trupa bi se iskrcao severno od Valete, u zalivu Sv. Julijan. U isto vreme kada su desanti bili planirani, brodovi bi baterijama na ostrvu otežavali sprečavanje francuskog utvrđivanja.⁶⁰³ Jedan pravac prodora bio je zamišljen ka Mdini i Rabatu. On je bio značajan za sagledavanje odnosa ostrvljana prema francuskoj invaziji. Deo vojske je planirao iskrcavanje u zalivu Sv. Pavla na severu ostrva, sa istim ciljem kao i trupe koje bi bile upućene ka staroj prestonici. Deo flote bi bio ukotvljen u zalivu Marsašlok, spreman da pruži pomoć prilikom ostalih desanata u tom delu ostrva, dok je manji odred vojske uz zaštitu jedne fregate planiran za osvajanje Goza nakon iskrcavanja u

594 Hardman, 44–45.

595 De Boisgelin, 67–69.

596 Isto, 73.

597 Isto, 74.

598 Deo francuske flote se pojavio u vodama severno od Goza nekoliko dana ranije, ali se cela flota okupila tek 9. juna.

599 Luj Šarl Antoan Dese bio je jedan od najsposobnijih francuskih generala. Nathan D. Jensen, „Louis-Charles-Antoine Desaix de Veygoux“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/desaix/>.

600 Hardman, 33.

601 Od tog broja, bilo je 200 francuskih, 90 italijanskih, 25 španskih, 8 portugalskih, 5 anglo-bavarskih i 4 nemačka viteza. Od njih, jedna petina nije mogla da učestvuje u odbrani zbog godina, te je velikom majstoru Hompešu na raspolaganju bilo svega 282 Hospitalca. Manji deo ove grupacije činili su Napoleonovi simpatizeri. De Boisgelin, 68.

602 Malteška regimenta sastojala se od 500 ljudi i 1.200 pomoćnih trupa, kao i 1.200 mornara koji su mogli da služe i u artiljeriji, 100 artiljeraca, 200 pripadnika garde velikog majstora, bataljona od 400 ljudi, kao i mornaričkog bataljona od 300 ljudi, uz 3.000 pripadnika lokalne milicije. Pretpostavka je da bi u slučaju blagovremene mobilizacije broj pripadnika malteške milicije u potpunosti sastavljene od ostrvljana mogao da poraste na 10.000 ljudi. Komanda se nalazila u Valeti, gde je bio i veliki majstor Hompeš. Isto, 68–69.

603 Hardman, 33.

zalivu Ramla na severoistoku ostrva.⁶⁰⁴ Između 20 i 21 časova, svim komandantima francuske vojske izdate su instrukcije za napad koji bi mogao da počne u bilo kom trenutku nakon Napoleonove komande.⁶⁰⁵ Bonaparta je tog dana u popodnevним časovima od velikog majstora tražio da francuskoj floti omogući planirane pristanke radi snabdevanja vodom. Savet koji je Hompeš sazvao prihvatio je da se drži pravila koje je važno u slučaju rata između hrišćanskih država, a koje je dozvoljavalo pristajanje najviše četiri broda u istom trenutku. Nezadovoljan odgovorom, Napoleon je velikom majstoru preko francuskog konzula Karusona poslao poruku u kojoj je izneo svoje razočaranje. Narednog dana, 10. juna, Francuzi su krenuli u napad.⁶⁰⁶

Napad na Gozo predvodio je general Žan Luj Renje (*Jean Louis Ébénézer Reynier*). Počeo je u ranim popodnevним časovima i završio se do kraja popodneva kapitulacijom Rabata. Napad na Maltu je bio zahtevniji i išao je iz prethodno isplaniranih pravaca. Uspešan prodor Francuza potpomognut je strategijom koja je uključila i taktičko povlačenje, koje im je pomoglo da zauzmu kapiju Sv. Josifa i približe se Valeti.⁶⁰⁷ Iz izveštaja Napoleonovog ađutanta Jozefa Sulkovskog (*Józef Sułkowski*)⁶⁰⁸ saznaje se za značaj proboja generala Kloda Anrija Vuboa (*Claude-Henri Belgrand de Vaubois*)⁶⁰⁹ i generala Luja Šarla Antoana Desea, koji su svojim brzim napadima uneli pometnju među odbrambene trupe, ali i građane Valeta.⁶¹⁰ Sekretar trezora Ransijat podneo je istog dana ostavku Hompešu, uz obrazloženje da je dao zavet da se bori samo protiv nevernika, i da bi ga, u slučaju da stupi u borbu na strani bilo Hospitalaca, bilo Francuza, druga strana proglasila izdajnikom. Ovaj potez bio je važna poruka za druge vitezove naklonjene Napoleonu, dok je sam Ransijat momentalno sproveden u bastion Sv. Anđela.⁶¹¹ Veliki majstor bio je pod pritiskom građana, koji su zahtevali da se u pregovorima sa Francuzima spreči uništavanje grada i njihove imovine, ili će se oni u suprotnom dogovoriti s napadačima.⁶¹² U isto vreme je na nekim ključnim pozicijama za odbranu Valeta imao francuske vitezove koji su radili protivno interesima velikog majstora, a u korist Napoleona. Francuski napad je takođe povećao sumnjičavost ostrvljana prema Hospitalcima, od kojih su većina

604 Isto, 33–34.

605 Isto, 34.

606 Isto, 45–46.

607 Hardman, 47–48. U memoarima De Boazelena se ističe da su kontranapadi iz Valeta bili smisleniji nego što Hardman tvrdi, ali da ih je francuski general Marmon ipak lukavošću odvuкао dovoljno daleko od grada da bi ih sačekao iznenadnim napadom. Nakon toga je moral branilaca slomljen, i onemogućeni su dalji napadi na Francuze van zidina. Louis de Boisgelin, 80–81.

608 „Sulkowski“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/sulkowski/>.

609 Napoleon je generala Vuboa ostavio na poziciji *Commandant en chef des Isles de Malte et du Goze*, zaduženog za organizovanje francuske uprave na Malti i Gozu. On će se pokazati kao veoma sposoban komandant koji će pune dve godine izdržavati blokadu Valeta, od septembra 1798. do septembra 1800. godine.

610 Hardman, 49–51.

611 De Boisgelin, 74–75; Hardman, 50–51.

612 Hardman spominje jedan dokument koji je sačuvan u Biblioteci na Malti (MS. No. 421) zahvaljujući njegovom ličnom sekretaru, koji navodi deputaciju sudija i ostrvskih činovnika koji su se obratili Francuzima.

bili Francuzi, što je u pojedinim slučajevima dovelo do toga da Maltežani ubiju francuske vitezove koji nisu podržavali Napoleona.⁶¹³

Zahvaljujući detaljnim memoarima Pjera Dublea, saznajemo za aktivnosti koje su Maltežani sproveli u noći između 10. i 11. juna, i za pritisak koji su ostvarili na Ferdinanda Hompeša.⁶¹⁴ Pritisak na Hospitalce je došao i u obliku deklaracije koju su sastavili predstavnici građana Malte 10. juna, u kojoj su tražili da se zaključi primirje i prestanu ratna dejstva na ostrvu. Deklaraciju je potpisalo 27 uglednih ostrvljana, među kojima je deo potpisao i ime svojih porodica.⁶¹⁵ Najuticajniji predstavnici ostrvljana, predvođeni plemićem Mariom Testaferatom (*Mario Testaferata*), i uz pomoć holandskog konzula, predali su peticiju velikom majstoru u kojoj su izrazili strah od noćnog napada neprijatelja i posledica po grad i stanovništvo. Tražili su da se pošalje deputacija Francuzima kako bi saznali koji su razlozi francuskog napada. Hompeš je podlegao pritisku i prihvatio da se Francuzima pošalje izaslanik holandskog konzula sa peticijom ostrvljana; on je stigao na palubu broda *L'Orient* i u ime velikog majstora tražio primirje.⁶¹⁶ Napoleon je nekoliko sati kasnije velikom majstoru poslao opunomoćenog izaslanika, svog prvog ađutanta Žana Andaša Žinnoa (*Jean-Andoche Junot*) u pratnji nekolicine lojalnih Hospitalaca koje je predvodio Ransijat. Francuski predlog sastojao se od svega nekoliko rečenica: primirje od 24 časa, do 12. juna u 18 časova; u toku primirja, pregovorima obe strane na *L'Orient* bi se utvrdili uslovi kapitulacije.⁶¹⁷

Konvenciju, koja je zapravo predstavljala kapitulaciju Malte, sastavili su Napoleon Bonaparta na strani Francuza, a na strani Hospitalaca delegacija koju su činili: Hospitalac Torino Frizari (*Torino Frisari*), Bosredon de Ransijat,⁶¹⁸ vitez Filip de Amati (*Felipe de Amati*) kao predstavnik kralja Španije, baron Mario Testaferata, Dr. Nikola Muskat, advokat Benedeto Škembri (*Benedetto Schembri*) i većnik Bonani (*Bonanni*).⁶¹⁹ Osam tačaka konvencije zapečatilo je sudbinu Hospitalaca na Malti,

613 De Boisgelin, 85; 87–88; Hardman, 54; 58.

614 Duble je detaljno preneo svoj razgovor s ostrvljaninom, advokatom Toređanijem (*Torregiani*), iz kog se može zaključiti da su ostrvljani izgubili poverenje, ali i lojalnost, prema Hospitalcima, koji nisu uspeali da odbrane Maltu. Hardman, 54–55; Doublet, 174–184.

615 Hardman, 62–63.

616 Doublet, 181–184, 199; Hardman, 57–59.

617 Doublet, 197–199; Hardman, 59–60.

618 Duble navodi da je imenovanjem Ransijata veliki majstor pokazao potpunu slabost karaktera, jer je samo dan nakon hapšenja i zatvaranja oslobođen i predložen da vodi delegaciju. Doublet, 189.

619 Promene u Valeti uticale su da Hompeš ne sačeka naredni dan i kraj primirja da bi poslao delegaciju s jasnim ovlašćenjima i uputstvima. Na osnovu svedočanstva Dublea, ne samo da delegacija uopšte nije imala uputstva, niti je sazvan Savet, već je i sastav delegacije bio takav da sadrži četiri Maltežana naspram dva predstavnika reda. Prema Dubleu, ovo je potvrđivalo odsutnost velikog majstora i nesnalaženje u novim okolnostima. Takođe je krivio Ransijata za to što je uveravao Hompeša da može u potpunosti da veruje u Bonapartinu širokogrudost. Ipak, veliki majstor nije bio uveren u to, te je poslao Dublea kao prатnju delegatima. Isto, 199–202.

koja je tog trenutka prestala biti njihovo ostrvo.⁶²⁰ U toku noći Maltežani su pokazivali sve više nepoverenja prema Hospitalcima, naročito prema francuskim članovima reda, što je dovelo do ubistva još jednog francuskog viteza u Bormli od strane stanovnika koji nisu želeli da predaju utvrđenje sve do dolaska biskupa Labinija.⁶²¹ U toku narednog dana Napoleon je došao u posed šifrovanog pisma koje je veliki majstor dobio šest dana pre dolaska francuske flote, u kom je bio upozoren na dolazak Bonaparte i njegove neprijateljske planove. Duple je istog dana na sastanku sa nekolicinom vitezova koji su ostali u krugu Hompeša predvideo da će se okolnosti za Maltu pogoršati onog trenutka kad francuska flota napusti ostrvo i započne britanska opsada, što će neminovno dovesti do nestašice hrane, uzimajući u obzir nemogućnost uvoza sa Sicilije, koja nije bila pod francuskom kontrolom.⁶²² Nakon što su Hompeš i ostali Hospitalci upoznati sa uslovima konvencije, postojala je mogućnost da se uslovi odbiju, ali je veliki majstor odustao od toga. Trenutak za to je već bio prošao – ostrvljani nisu više verovali Hospitalcima, a Francuzi su već probili odbranu ostrva. Za tako brz pad Malte i nestanak suvereniteta Hospitalaca na ostrvu tokom sledeća dva veka istoriografija će najčešće kriviti velikog majstora Hompeša, koji je i imao najveću odgovornost. Ta odgovornost potvrđuje se memoarskim izvorima i literaturom, ali treba dodati i značaj uloge koju su građani Malte igrali u ovim događajima i pritisak koji su vršili kako bi se što brže uspostavilo primirje, kao

620 Konvencija je sadržala osam tačaka: 1. prva se odnosila na potpunu predaju suvereniteta nad ostrvima Malta, Gozo i Komino Francuskoj, uključujući i predaju tvrđava i gradova francuskoj vojsci; 2. Francuska se obavezala da će na kongresu u Raštatu uticati na ostale strane da veliki majstor dobije adekvatnu teritoriju kao kompenzaciju za Maltu, a da do tada može da prihvati da plaća godišnju platu Hompešu u iznosu od 300.000 franaka; 3. Hospitalci koji su se u tom trenutku nalazili na Malti imali su pravo da se vrate u svoje zemlje porekla. Oni koji u tom trenutku nisu bili na Malti zadržali bi status emigranata, odnosno onih koji su se borili protiv Republike. Francuska se obavezala da će uticati i na druge države pod njenim uticajem da prime vitezove koji su iz njih dolazili; 4. Francuska je prihvatila godišnju platu od 700 franaka za francuske vitezove do 60 godina, kao i 1.000 franaka za one preko 60 godina. Francuska se obavezala da na iste godišnje naknade privoli druge države pod njenim uticajem; 5. Francuska se obavezala da će štititi imovinske interese Hospitalaca u drugim zemljama u kojima je ostala njihova imovina; 6. Hospitalci su imali pravo da zadrže svu privatnu imovinu koju su posedovali na Malti i Gozu; 7. Stanovnici Malte mogli su da nastave da ispovedaju svoju katoličku veru, i zadrže imovinu i privilegije koje su do tada imali. Nikakvi novi zahtevi u odnosu na njih neće biti pokretani; 8. Sve prethodne odluke Hospitalaca će se poštovati i biti izvršene. Uz ove članove konvencije dopisani su i uslovi u vezi sa predajom gradova i tvrđava Malte Francuzima: 1. prvog dana – 12. juna, utvrđenja Manoel, Tigné, Sv. Anđelo, Bormla, Kotonera i Vittoriosa biće predata Francuzima; 2. sve ostale tvrđave uz Valetu i Florijanu prelaze pod kontrolu Francuza 13. juna; 3. primopredaja će početi nakon što veliki majstor da komandu vitezovima da u prisustvu malteških oficira predaju svako od utvrđenja; 4. isti princip će se primeniti za utvrđenja koja će Francuzi preuzeti 13. juna; 5. uz tvrđave, u ruke Francuza prelazi i sva municija, artiljerija i inženjerska dokumentacija (ukupno je bilo 1.200 topova/komada artiljerijskog oružja, 4.000 pušaka i 1.500.000 funti baruta); 6. trupe koje su bile pod komandom velikog majstora ostaju u kasarnama dok se ne utvrdi njihovo novo prebivalište; 7. celokupna flota Hospitalaca prelazi pod francusku komandu (maltešku flotu su u tom trenutku činila dva linijska broda, jedna fregata, četiri galije i više manjih brodova). Hardman, 61–62.

621 Doublet, 214.

622 Isto, 225–230.

i izdaju nekih od najvažnijih pripadnika reda.⁶²³

Bonaparta je bio svestan uticaja katoličke crkve na ostrvu i važnosti odvajanja Hospitalaca od biskupa Labinija. U pismu za Labinija uveravao ga je da će Francuska poštovati svu imovinu katoličke crkve i svih monaških redova (za odnos sa Hospitalcima važila je sklopljena konvencija) i zamolio ga da istog dana, 12. juna uveče, dođe do Valette i predstavi mu ostale crkvene velikodostojnike.⁶²⁴ Narednog dana, 13. juna, građane Malte dočekaao je proglas u kom je u deset tačaka objašnjen sled događaja koji je doveo do francuske intervencije i osvajanja Malte.⁶²⁵ Po uputstvima Napoleona, vitez Di Amati, predstavnik Španije, obavestio je kralja Španije da je Francuska prihvatila medijaciju ove države, i da je rezultat bila aneksija Malte od strane Francuske.⁶²⁶

Na prvo obaveštenje konzula Englanda o padu Malte nailazimo u njegovom pismu lordu Grenvilu iz Mesine od 30. juna 1798. godine, u kom je opisao ceo događaj i naveo formalni razlog neprijateljstva – uskraćivanje snabdevanja vodom na način koji je Napoleon želeo. Važan deo opisa događaja odnosio se na snagu francuske flote koja je imala oko 300 brodova, od toga oko 230 transportera i 75 vojnih brodova, među kojima je bilo čak 18 linijskih brodova.⁶²⁷ Veliki majstor Hompeš je u noći između 17. i 18. juna sa malobrojn timeratiocima isplovio za Trst, dok je deo

623 Bosredon de Ransijat i Dolomje su svakako bili vitezovi koji su se smatrali najvažnijim saveznicima Francuza u događajima koji su prethodili osvajanju Malte, kao i u događajima neposredno povezanim sa francuskim preuzimanjem ostrva. Važan izvor, uprkos tome što je subjektivan, kao i ostali memoari i biografije, jeste izvor od 15. septembra 1798. godine iz Trsta u kojem je Hompeš nabrojao Hospitalce i druge ostrvljane koje je smatrao izdajnicima i odgovornima za brzu kapitulaciju reda. Pored dvojice ranije navedenih vitezova, spomenuo je još nekolicinu, među njima i Pusiela i Dublea, kao i građane od kojih je deo učestvovao u delegaciji koja je na Napoleonovom brodu potpisala konvenciju. U spisak je dodao i sekretara biskupa Labinija. Hardman, 69–70. De Boazelen navodi negativnu ulogu Dublea u svetlu njegove predaje šifrovanih pisma Pusieli na zahtev Bonaparte (De Boisgelin, 101), dok Duble u svojim memoarima tvrdi da je to urađeno na zahtev Hompeša, uprkos njegovom protivljenju i ubeđivanju velikog majstora da se Napoleonu ne predaju pisma. Doublet, 251–254.

624 Hardman, 64.

625 Navedene tačke bile su: 1. Hospitalci su od 1791. do 1795. godine aktivno podržavali pripadnike reda da se priključuju trupama koje su se borile protiv Republike; 2. emigranti/rojalisti bili su dobrodošli na Malti; 3. posedi Hospitalaca u Francuskoj postali su vlasništvo Francuske, obzirom da su bili upražnjeni; 4. Hospitalci su dozvoljavali Španiji, koja je bila u ratu s Francuskom, da regrutuje mornare na ostrvu, i uz to su dali Španiji 4.000 pušaka; 5. Velikoj Britaniji je takođe dopušteno da regrutuje pomorce na Malti 1794. godine, bez ikakve zakonske odgovornosti, dok je po zakonima Malte služba u bilo kojoj drugoj vojsci bila zabranjena; 6. ser Eliot sa Malte mogao je da nabavlja artiljeriju i barut za potrebe rata protiv Francuske na Korzici; 7. francuski trgovački brodovi su do 1796. godine morali da spuštaju zastavu prilikom ulaska u luke Malte; 8. decembra 1797. dve francuske fregate, *La Justice* i *L'Artemise*, bile su odbijene u molbi da regrutuju mornare, dok su britanski privatiri dobijali svu traženu pomoć; 9. veliki broj ostrvljana koji su bili profrancuski nastrojeni su osuđivani i zatvarani u toku 1798. godine. Posebno je istaknut Maltežanin Vasali, koji je čak osuđen na doživotnu zatvorsku kaznu; 10. konačno, usled svih ovih neprijateljskih poteza Hospitalaca, Malta je postala neprijatelj Francuske i u ratu je protiv nje još od 1793. godine. Isto, 65–66.

626 Isto, 66.

627 TNA, PRO, FO 49/2, William England to Lord Grenville, Messina, 30th June 1798.

vitezova iz zemalja koje su ratovala sa Francuskom takođe morao da napusti Maltu u veoma kratkom vremenskom periodu.⁶²⁸ Ferdinand Hompeš je iz Trsta pisao kralju Džordžu III i zvanično ga obavestio da su Francuzi preuzeli Maltu. Za njihov uspeh najviše je krivio strah ostrvljana, koje je Napoleon uplašio svojom vojnom silom. Takođe je naveo da je konvenciju u potpunosti sačinio Bonaparta, dok španski predstavnik nije imao mandat da bude posrednik.⁶²⁹ Napoleon je na Malti primenio iskustvo koje je stekao tokom sistematskog pljačkanja u Italiji, tako je već 13. juna dao nalog da se konfiskuje celokupna imovina Hospitalaca, uključujući i onu u Katedrali Sv. Jovana, a čija je ukupna vrednost u zlatu, srebru i dragom kamenju iznosila 1.227.129 livri.⁶³⁰ Dezmund Gregori istakao je upravo temeljno pljačkanje Malte, kao i povećanje kamatne stope u *Monti di Pietà*, kao važne razloge koji su doveli do izbijanja pobune ostrvljana svega 82 dana nakon kapitulacije 12. juna.⁶³¹

Francuzi su, kao i na Jonskim ostrvima, doneli niz zakona kojima je u potpunosti promenjen prethodni sistem.⁶³² General Vuboa je postavljen za komandanta francuskih trupa na ostrvu, dok je Renio de Anželi (*Regnaud de St. Jean d'Angely*)⁶³³ imenovan za komesara za civilne poslove.⁶³⁴ Napoleon je u civilnu upravu uključio

628 De Boisgelin, 102–103; Hardman, 69.

629 Uz pismo je priložio i primerak konvencije. TNA, PRO, FO 49/2, Ferdinand von Hompesch to King George III, Trieste, 28th July 1798.

630 U Katedrali Sv. Jovana je vrednost zlata, srebra i dragog kamenja bila preko 1.000.000 livri, dok se ostatak iznosa nalazio u Crkvi Sv. Antonija i Palati. Najveći deo bogatstva je bio u srebru. Hardman, 74–75. Deo navedene imovine koju su Francuzi uzeli nestao je 1. avgusta 1798. u eksploziji broda *L'Orient* u Bici kod Nila (Abukirske bitke). De Boisgelin, 104. Manji deo je izgubljen kad je 26. jula francusku fregatu *Sensible* zarobio britanski ratni brod *HMS Seahorse*. Hardman, 77.

631 Gregory, 55–56.

632 Zakoni su u najvećem broju slučajeva zapravo bili Napoleonovi proglasi u formi naredbi koji su momentalno stupali na snagu. U periodu od samo nekoliko dana, od 13. do 18. juna, takvim proglasima je u potpunosti izmenjen državni i društveni sistem na Malti, koja je postala deo Francuske. Razlika između francuske uprave na Jonskim ostrvima, kako prve 1797–1799, tako i druge 1807–1814. (s tim da su od 1810. Francuzi od većih ostrva kontrolisali samo Krf), i uprave na Malti bila je značajna. Francuzi su u prvom periodu Jonska ostrva odmah uredili u tri departmana, dok su za razliku od Malte, u njih ulagana značajna sredstva. Na primer, većinu novih puteva na Krfu sagradila je francuska administracija za vreme svoje druge uprave. Malta je kao bogatije ostrvo više posmatrana kao plen u odnosu na Jonska ostrva, dok je još jedan razlog izostanka ulaganja u obimu prisutnom na Jonskim ostrvima bio relativno kratak period francuske uprave pre nego što je započeta opsada izolovanih Francuza u Valeti. Dodatni podsticaj za ulaganja na Jonskim ostrvima bila je i želja Francuske da grčkom stanovništvu na kontinentu kroz dobro upravljanje arhipelagom pokaže prednosti svoje uprave, pošto je imala aspiracije da širi svoj uticaj, naročito na Peloponezu.

633 Ransijat nije imao visoko mišljenje o De Anželiju, kojeg je smatrao netaktičnim u fanatičkim merama koje je sprovodio prema stanovnicima Malte. Verbalni konflikt do kog je došlo između njih dvojice, kao članova izvršne civilne uprave, rešen je tek intervencijom generala Vuboa. Doubllet, 273–275.

634 U pogledu izbora de Anželija, zanimljivo je da je upravo on u prvim godinama Francuske revolucije bio jedan od francuskih političara koji su branili interese Hospitalaca i protivili se nacionalizaciji njihove imovine. Francuzi su uključili značajan broj Maltežana u civilnu upravu. Najvažniji među njima bili su: *Don Saverio Caruana*, *Baron Dorell*, *Dr. Vincent Caruana*, *Cristoforo Frendo*, *Benedetto Schembri*, *Paul Ciantar*, *Paolo Grungo*. Frederick Ryan, *The House of the Temple*, 314–315.

i ostrvljane, pored nekoliko lojalnih Hospitalaca, od kojih je najistaknutiji bio Ransijat.⁶³⁵ U okviru administrativnih izmena, oba ostrva su uređena po sistemu kantona, od kojih je svaki morao da ima najmanje 3.000 stanovnika, dok je grad Valeta podeljen na dve opštine. U poslednja dva dana uoči isplivljavanja za Egipat, Bonaparta je doneo preko 10 naredbi koje su regulisale sva najvažnija pitanja funkcionisanja Malte.⁶³⁶ Dodatnu frustraciju za bogatije stanovnike predstavljala je odluka novih vlasti da ne preuzmu dugove Hospitalaca. Pored toga, šteta nastala u prvim danima kao rezultat akcija francuskih trupa nikad nije nadoknađena ostrvljanima.⁶³⁷ Napoleon je isplovio sa Malte 18. juna 1798. godine, a general Vuboa je ostao na ostrvu sa 3.053 vojnika.⁶³⁸ Napoleon nije uspeo da regrutuje Maltežane za egipatsku ekspediciju u broju u kom se nadao: od 2.200 registrovanih vojnika u različitim jedinicama u službi Hospitalaca, na prozivci u rane jutarnje sate 14. juna pojavilo se samo oko 930. Napoleon je tek 16. juna, nakon nove jutarnje parade, za egipatsku ekspediciju izabrao samo vojnike iz nekadašnje garde velikog majstora i Malteške regimente. Ni oni nisu želeli da se ukrcaju na francuske brodove, ali je to ipak pod

⁶³⁵ Ransijat je postavljen na mesto predsednika civilne komisije koja je imala svrhu izvršnog tela civilne vlasti. Isto, 314.

⁶³⁶ U daljem tekstu su izdvojena neka od novih pravila: svi građani Malte proglašeni su jednakim; ropstvo je zabranjeno i svi robovi su oslobođeni; ostrvljani su morali da nose revolucionarnu kokardu; u svim crkvama na mestu nekadašnjeg grba reda morao je da se postavi grb Francuske; ostrvljanima je zabranjeno nošenje oružja; formirana je volonterska četa od 30 mladih muškaraca iz najbogatijih kuća ostrvljana, uzrasta 15 do 30 godina; moralo je da se utvrdi 60 polaznika iz najbogatijih malteških porodica, uzrasta od 9 do 14 godina, koji bi bili poslani na školovanje u Francusku o trošku njihovih porodica; u slučaju nedostatka mornara, prinudno je morala da se vrši mobilizacija; propisano je formiranje nacionalne garde u obe opštine u Valeti, sačinjene od po 900 pripadnika najbogatijih i najuticajnijih porodica; propisano je i formiranje drugih vojnih jedinica, uglavnom lake pešadije; sva crkvena lica koja nisu rođena na Malti ili Gozu morala su da napuste ostrva, pri čemu je jedini izuzetak bio biskup Labini; prihvatanje monaškog zaveta pre 30. godine bilo je zabranjeno; svaki monaški red imao je pravo na samo jedan manastir; žene i deca Maltežana koji su sa francuskom vojskom nastavljali put za Egipat trebalo je da primaju materijalnu nadoknadu u toku perioda njihovog odsustva; katoličkim sveštenicima zabranjeno je da vode pravoslavne crkve; Jevrejima je dopušteno da imaju sinagogu i garantovana je zaštita imovine; svi Grci koji su imali bilo kakav odnos sa Rusima morali su biti osuđeni na smrt; svi grčki brodovi koji plove pod ruskom zastavom morali su biti potopljeni; za prikupljanje poreza zadužen je bio državni komesarijat (*Government Commissary*) i administrativna komisija; u okviru novog sistema oporezivanja obuhvaćeni su sledeći artikli: vino, duvan, registracije, administrativne takse, so, zakup konja; uvedena je podela budžeta za civilne i vojne potrebe; pravila karantina su se usaglašavala sa onim koja postoje u Marselju; naloženo je da se institucija *Università* reformira i kao takva nastavi da radi; propisano je osnivanje centralne škole koja će zameniti postojeći univerzitet (prethodno preuzet od jezuita); propisano je osnivanje 15 osnovnih škola na oba ostrva, u okviru kojih će daci učiti i francuski jezik; jurisdikcija biskupa je ograničena samo na verska pitanja, dok je sveštenstvu zabranjeno da prima ikakve prihode od vernika. Hardman, 79–88; Ryan, 319–320.

⁶³⁷ De Boazelen tvrdi da su dugovi vitezova prema ostrvljanima iznosili čak milion francuskih livri. De Boisgelin, 110; 114.

⁶³⁸ Hardman, 75–76. Pored toga, Francuzi su na raspolaganju imali još 1.066 ostrvljana, od kojih su 46 bili oficiri. Lieut.-Colonel M. E. S. Laws O.B.E., M.C., F.R.Hist.S., „The Maltese Legion in the French Service, 1798–99“, *Royal United Services Institution Journal*, 100:598, 1955 (pp. 267–271), 268.

prisilom učinilo njih 470.⁶³⁹ Rajan piše da je komandant Malteške regimente⁶⁴⁰ bio Irac u službi Francuske, pukovnik Mak Šidi (*MacSheedy*), i hvalio je regimentu, za koju je tvrdio da veoma brzo napredovala od neiskusnih vojnika do jedne od najdisciplinovanijih formacija koje su se borile u Egiptu. Rajan netačno navodi da skoro niko od njih i vitezova koji su se pridružili egipatskoj ekspediciji nije preživeo.⁶⁴¹ Interesantno je pismo koje su nove francuske vlasti poslale Direktorijumu 1. jula 1798. godine, u kojem su u obrazloženju zauzimanja Malte naveli neprijateljstvo Hospitalaca prema Francuskoj, a posebno su isticali učešće vitezova u rojalističkim trupama, kao i zatvaranje luka za francuske brodove krajem 1793. godine. Republika je to mogla da tumači kao objavu rata, što joj je poslužilo kao opravdanje za zauzimanje ostrva i proterivanje Hospitalaca.⁶⁴²

Iz korespondencije Napoleona sa generalom Vuboa i Ransijatom iz sredine jula saznaje se da su ostrvljani prihvatili francusku upravu. Međutim, problemi sa snabdevanjem žitaricama postali su očigledni kad je nabavka sa Sicilije onemogućena usled prisustva britanskih ratnih brodova.⁶⁴³ Jedina moguća preostala linija snabdevanja bila je sa Severnom Afrikom, ali Francuzi nisu uspjeli da je uspostave do izbijanja ustanka u septembru. Pismo koje je Bonaparti poslao De Anželi od 21. jula potvrđuje osetljivu poziciju u kojoj se našla nova administracija, obeleženu manjkom različitih sirovina i nemogućnošću snabdevanja sa Sicilije.⁶⁴⁴ Na osnovu proklamacije De Anželija od 30. jula može se zaključiti da se neki od ukaza koje je prethodno propisao Napoleon nisu dovoljno poštovali, te je bilo neophodno ponoviti ih. Njihovo neprihvatanje na ostrvima nateralo je Francuze da zatraže pomoć biskupa Labinija u smirivanju ostrvljana, koji se obratio vernicima 13. avgusta.⁶⁴⁵ Iz dokumentacije nastale u okviru civilne kancelarije saznaje se da su Francuzi na Malti obavješteni o porazu u Abukirskoj bici 28. avgusta, kada je na Maltu stigla nekolicina brodova koju Nelsonova flota nije zarobila ili uništila. U istom periodu, okolnosti u kojima su se Francuzi nalazili postajale su sve teže zbog potpune blokade robe sa Sicilije i aktivnosti Britanaca, koji su već zarobili nekoliko francuskih brodova koji se nisu vratili iz pravca Italije.⁶⁴⁶ Ostrvljani nisu mogli da ostanu neupućeni o porazu Francuza, što je izvesno uticalo na njihovu pobunu.⁶⁴⁷ Stoga je stanovnicima Malte 29. avgusta objavljena formalna proklamacija, u kojoj je navedeno da je Napoleon bio uspješan u kampanji u Egiptu i da su Mameluci pobeđeni, ali da je francusku flotu

639 Laws, *The Maltese Legion in the French Service*, 267–268.

640 U literaturi se takođe naziva i Malteška legija.

641 Ryan, 319.

642 De Boisgelin, 235–236.

643 Gregory, 115.

644 Hardman, 90–91.

645 Isto, 94–95.

646 Isto, 99–102.

647 Malteški trgovci i građani su lako mogli da shvate bezizlaznost situacije u koju su dospeli propašću francuske flote u Egiptu. Pošto je britanska blokada sve više otežavala snabdevanje Malte, a mogućnost da se ona probije je nestala s porazom francuske flote, nestašice hrane su bile neminovne. Isto, 102–103.

porazila britanska flota, kao i da je admiral Bruje poginuo. Malteška regimenta je ostala na kopnu i podelila uspehe Francuza u ratu protiv Mameluka. Iako je proklamacija trebalo da ima umirujući ton, Maltežani su postajali buntovniji i iskoristili prvi zgodan trenutak za pobunu. U memoarima Ransijata, De Boażelena i Vuboa navedeni su brojni razlozi koji su kod ostrvljana izazvali neprijateljsko raspoloženje prema Francuzima i doveli do otvorene pobune 2. septembra 1798. godine.⁶⁴⁸ Nakon analize svega što su svedoci i učesnici u francuskoj upravi Malte naveli kao razloge za izbijanje pobune među ostrvljanima, može se zaključiti da je osnovni preduslov za pobunu bila Bitka kod Nila (odnosno Bitka kod Abukira), vođena od 1. do 3. avgusta 1798, usled koje su Napoleon i njegova vojska ostali odsečeni u Egiptu, a Velika Britanija postala gospodar pomorskih puteva na Mediteranu.⁶⁴⁹ Uprkos optužbama na račun admirala Brujea za poraz u bici, najveća odgovornost je ipak bila na Bonaparti, koji je želeo da mu flota ostane usidrena radi pružanja podrške u budućim operacijama.⁶⁵⁰ Francuski poraz je rezultirao ne samo gubitkom flote i prelaskom devet linijskih brodova u britanske ruke i uništenjem još dva, već i ohrabivanjem Napulja, Turske i Rusije da uđu u novu koaliciju sa Velikom Britanijom.⁶⁵¹

648 Ransijat je naveo sledeće razloge kao najvažnije za izbijanje ustanka: 1. Francuzi ostrvljani ma nisu nadoknadili štetu nastalu u prvim danima ratnih dejstava; 2. nadoknade koje su obećane porodicama ostrvljana regrutovanih za potrebe francuske vojske i flote nikad nisu bile isplaćene; 3. malteški mornari koji više nisu imali posla nakon povratka u kasale su bili frustrirani i nezadovoljni; 4. povećao se broj razbojnika u unutrašnjosti ostrva; 5. nije bilo moguće nadoknaditi sredstva koja su građani izgubili usled ukidanja reda na ostrvu i preuzimanja trezora Hospitalaca, i svih njihovih prihoda od strane Francuza; 6. ukinute su razne penzije i finansijska pomoć koja je postojala za vreme Hospitalaca, kao i pomoć u hrani za siromašne; 7. povećana je kamata u *Monti di Pietà* sa 4 i 1/6 % na 6%, i uvedena je prodaja svih većih zaloga ukoliko zalagodavci ne bi uspeali da plate dugovanja u roku od 8 dana od uvođenja francuske administracije; 8. nekadašnji zakupi zemlje smanjeni su sa perioda od tri generacije na 100 godina, što je dovelo do gubitka zakupa i nastanka krize „bezemljaštva“, naročito na Gozu; 9. dugovi koje su prognani Hospitalci imali prema građanima nisu bili nadoknađeni, a uz to je nestala i pomoć koju su Hospitalci davali za finansiranje značajnog dela porodica; 10. uvedene su različite takse i sistem oporezivanja na koje ostrvljani nisu bili naviknuti; 11. Sicilija je uvela karantin za sve brodove koji bi dolazili sa Malte, što je ugrožavalo trgovinu dok je ona još bila moguća sa Sicilijom, čime je smanjen broj trgovačkih brodova na Malti; 12. nakon što su relikvijari i druge vrednosti uzeti iz crkve u Mdini, ostrvljani su bili ubeđeni da će se to desiti i sa drugim crkvama i manastirima koji su do tada sačuvali imovinu; 13. delatnosti različitih redova su ograničene na samo po jednu crkvu ili manastir; 14. uvođenje novih praksi u vezi sa registracijom rođenja i venčanja je izazivalo strah da će doći do zabrane krštenja i crkvenih brakova. General Vuboa je u svom izveštaju Napoleonu iz novembra 1800. predočio razloge za nastanak neprijateljstva među ostrvljanima, koji su se poklapali sa razlozima koje je prethodno naveo Ransijat, što je takođe bilo važno da bi se civilna uprava prikazala kao najvažniji krivac za izbijanje pobune. Razlozi koje je imenovao De Boażelen se skoro u potpunosti poklapaju sa onima koje je imenovao Ransijat. Jean de Bosredon de Ransijat, *Journal du siège et blocus de Malte: depuis le 16 Fructidor an 6, époque de la révolte des Maltaïes, jusqu'au 22 Fructidor an 8, jour de l'évacuation de cette place par la garnison française*, Paris: De L'Imprimerie de Valade, Rue Coquillière, près celle J.-J. Rousseau, 1800, 191–197; u ovom radu se koristi engleski prevod navedenog dela: Bosredon de Ransijat, *Blockade Malta 1798-1800: the diary and memoirs of a French knight during the occupation of Malta*, translated by Joe Scicluna, 2020 (Kindle edicija; Hardman, 78; De Boïsgelin, 110–116.

649 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 93–95.

650 U svojim memoarima Napoleon je tvrdio da je dao uputstva da se flota vrati na Maltu, ali drugi izvori ukazuju da to nije bio slučaj. David Jordan, *Napoleon and The Revolution*, Palgrave Macmillan, 2012, 56–57.

651 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 93–94.

OPSADA MALTE 1798-1800.

Početak opsade 1798.

Pobuna Maltežana protiv francuske uprave počela je 2. septembra 1798. godine,⁶⁵² dok su Francuzi skidali tapiserije i druge vredne crkvene predmete u karmelitskoj crkvi u Rabatu kako bi ih prodali licitacijom. Za građane Rabata i Mdine, pokušaj prodaje crkvenih dobara bio je okidač za početak pobune.⁶⁵³ General Vuboa je poslao 200 vojnika da umire situaciju u staroj prestonici, ali su oni ubrzo po napuštanju zidina morali da se vrate zbog izrazitog neprijateljstva ostrvljana. Ubijeno je nekoliko vojnika⁶⁵⁴ koji nisu uspjeli da se na vreme dokopaju prestonice.⁶⁵⁵ Pobunjeni ostrvljani su veoma brzo oslobodili celo ostrvo i sveli Francuze na Valetu.⁶⁵⁶ Pored britanskih i malteških arhivskih izvora, putopisa i memoara koji se bave dvogodišnjom opsadom Malte, dva najznačajnija francuska izvora su dnevnik generala Vuboa, objavljen nakon njegovog povratka u Francusku novembra 1800,⁶⁵⁷ i svedočanstvo koje je objavio Bosredon de Ransijat, koji je tokom opsade takođe bio na Malti.⁶⁵⁸

652 O nagoveštajima pobune saznaje se i iz pisma koje je krajem avgusta jedan napuljski agent poslao s Malte, u kom se opisuje veoma nestabilno stanje na Malti i Gozu i omraženost koju su Francuzi izazvali svojim postupcima. Kao jedan od razloga za to, pored pljačke i prinudne mobilizacije, navode se promene u civilnoj upravi, naročito one koje se odnose na sklapanje brakova i krštenja. Nepotpisani izvor takođe navodi da su Francuzi u oktobru već napustili istok Goza, gde su meštani slobodno vladali. Hardman, 111.

653 De Boaželen navodi da se gnev meštana smirio nekoliko sati nakon što su Francuzi odustali od javne licitacije. Francuski komandant Mason (*Masson*), koji se nalazio u staroj prestonici, odmah je pisao generalu Vuboa, ali njegovo pismo nije moglo da stigne pre večeri, a samim tim ni pojačanje iz Valeta. Narednog dana se okupilo još više gnevni građana, kojima su se pridružili i stanovnici kasala Zebug. Tom prilikom su besni ostrvljani savladali Francuze, ne poštedevidi nikoga. Odmah potom, pobunjeni narod je nastavio ka kasalu Zebug, gde su ubili predstavnika francuske vlasti. Usledilo je širenje ustanka, koji je već sledećeg dana zahvatio celu Maltu i Gozo. De Boisgelin, 118–119. Izveštaj koji daje Ransijat poklapa se sa De Boaželenovim. Prema njemu, ostrvljani su se samo privremeno primirili, i već sledećeg dana iznenadno napali nespremlne Francuze kad su dobili pojačanje iz kasala Zebug. Ransijat, 20. Andersonov izveštaj se malo razlikuje: prema njemu, kad su francuski vojnici započeli pljačku crkve, sveštenici su se sakrili od njih, potraživši utočište u antičkim katakombama. Međutim, u lavirintu katakombi su se izgubili i umrli od gladi i žeđi. Upravo je nestanak sveštenika bio jedan od razloga za bes građana koji je doveo do pokolja francuskih vojnika. Anderson zatim opisuje kako su tela mrtvih monaha obučena u svešteničke odore postavljena u različite delove crkve. Anderson, 149–150.

654 Ransijat, 18–19.

655 Bosredon de Ransijat u svojim memoarima piše da je njegov rođak Silven de Bosredon (*Sylvain de Bosredon*), takođe Hospitalac, nastradao 4. septembra, kad ga je razularena grupa pobunjenih ostrvljana ubila kod njegove vile u Florijani i sahranila ga u bašti. De Bosredon je prethodno trebalo da otplovi u Egipat sa Dolomjeom, obzirom da su obojica bili naučnici, ali je usled lošeg zdravlja rešio da ostane na ostrvu. „Impressions of a Death Foretold: the Execution of Fra Sylvain de Bosredon“, *Hill Museum & Manuscript Library*, <https://hmmml.org/stories/series-death-impressions-of-a-death-foretold/>; Ransijat, 21–22.

656 Kada se navodi da su Francuzi bili ograničeni na Valetu, misli se na čitav sistem utvrđenja i gradova u velikom zalivu, kao i u karantinskoj luci i zalivu sa severne strane grada.

657 Vuboa je svoj dnevnik koji je vodio tokom opsade, *Journal du Sièg de Malte*, zajedno s pismom za Bonapartu, predao prvom konzulu 10. novembra 1800. Napoleon je odlučio da delove njegovog dnevnika objavi u novinama *Moniteur*.

658 Ransijat, *Malta Surrendered: An Eyewitness Account of Napoleon's Invasion in 1798*.

U trenutku kad je opsada počela, u Valeti je bilo raspoređeno oko 4.000 francuskih vojnika.⁶⁵⁹ Iz pisma generala Vuboa koje je stiglo u Francusku ubrzo po početku opsade saznaje se za stanje u kom se nalazila francuska vojska, kao i da su im zalihe hrane dopuštale oko godinu dana opsade.⁶⁶⁰ Vuboa je brzim i promišljenim potezima uspeo da obuzda pobunu u Bormli i zadrži većinu pripadnika Malteške regimente. Pored toga, svi resursi potrebni za snabdevanje Valete bili su pod francuskom kontrolom. Uz to, Vuboa nije želeo da preuzme rizik i deo brodova pristiglih krajem avgusta pošalje na rizičnu ekspediciju koju je predlagao Ransijat, a čiji bi cilj bio napad na Siciliju i njene zalihe, čime bi umnogome uvećali količinu žitarica i vina u Valeti.⁶⁶¹ Nekoliko delegacija koje su Francuzi poslali van grada, za koje Ransijat ističe da su imale nameru da umire bes ostrvljana i ispune njihove zahteve, nikad se nisu vratile natrag.⁶⁶² De Anželijev predlog ratnom savetu od 7. septembra da se protera 30.000 od 39.000 stanovnika Valete nije prihvaćen, nakon čega je on podneo ostavku.⁶⁶³

Maltežani su se takođe vrlo brzo organizovali. Svoje trupe su podelili u četiri bataljona i izabrali trojicu ostrvljana zaduženih za komandu: Emanuela Vitalea (*Emmanuele Vitale*) – pravnik,⁶⁶⁴ Frančeska Saveria Karuanu (*Francesco Saverio Caruana*)

⁶⁵⁹ Broj je bio povećan zahvaljujući dolasku brodova koji su preživeli Bitku kod Nila (Abukirsku bitku). De Boisgelin, 122.

⁶⁶⁰ Vuboa je naveo da su ih spasile dodatne trupe koje su pristigle na brodovima koji su preživeli Abukir, i da bi bez njih situacija bila daleko lošija. On je za pobunu ostrvljana okrivio civilnu upravu, a naročito De Anželija. U izveštaju je prikazan detaljan opis fortifikacija, kao i početak opsade. Deo oko utvrđenja Kotonera je predstavljen kao najranjiviji jer kod njega fortifikacije nikad nisu u potpunosti završene. Hardman, 554–559.

⁶⁶¹ Ovaj predlog, koji je Ransijat dao 28. avgusta, bio je veoma rizičan jer bi u slučaju neuspeha potonja opsada daleko teže pala generalu Vuboa. U svojim memoarima Ransijat je istakao da bi se francuski brodovi uspešno dokopali Malte nekoliko dana pre pojavljivanja portugalske flote da su krenuli istog trenutka. Ransijat, 21–22; 183–185.

⁶⁶² Ransijat je naveo da su delegacije pažljivo birane i sastavljane od uglednih Maltežana, a da je u prvoj bilo i jedno svešteno lice. On je sačinio pismo koje je poslato sa delegacijom 16. septembra. U njemu je pisao pomirljivim tonom i nazvao pobunjene žitelje prijateljima, podsećajući ih da je sa njima živeo 30 godina, i pozivajući ih da se vrate suživotu. Upozorio ih je da će im Velika Britanija možda dati oružje, ali da neće imati hrane, niti će im Britanija pomoći sa dovoljnim brojem trupa za zauzimanje Valete, u kojoj se nalazilo 5.000 vojnika. Takođe im je ukazao na to da će doći do nestašica hrane i da će možda proći isto kao stanovnici Korzike ili Tulona. Podsetio ih je da ne mogu da očekuju pomoć ni od kralja Napulja Ferdinanda jer će njegovo kraljevstvo nestati onog trenutka kad Francuska to poželi. Ponudio je i mogućnost amnestije, za koju je rekao da bi mogla da se odnosi i na ustaničke vođe. Pismo je završio prijateljskim tonom, uz nadu da će se sastati, podsećajući ih još jednom na svoje simpatije prema Maltežanima. Isto, 186–191.

⁶⁶³ Prethodnog dana, 6. septembra, ratni savet je u pismu Direktorijumu obavestio Pariz o novonastaloj situaciji na Malti. U pismu su, pored hronologije u vezi sa pobunom, obavestili Direktorijum o stanju u Valeti, napomenuvši da zapravo imaju samo 3.000 vojnika. Iz pisma se saznaje da su Francuzi uspeali da spasu trupe samo iz Sv. Julijana, dok od ostalih nisu imali nikakve vesti, na osnovu čega su zaključili da su ih ostrvljani eliminisali. Istakli su da imaju dovoljno zaliha žitarica, ali da nemaju povrća, mesa, kao ni vina ni brendija. Da je predlog De Anželija prihvaćen, bili bi u situaciji u kojoj u gradu moraju da prehranjuju 30.000 ljudi manje. Loši odnosi između nekadašnjeg predstavnika civilne vlasti De Anželija i generala Vuboa su se nastavili, i do dolaska portugalske flote oni su već bili znatno narušeni. De Anželi je uspeo da isplovi iz Valete 9. novembra i stigne do Čivitavekije 22. novembra. Hardman, 119–126.

⁶⁶⁴ Prema Gregoriju, Vitale je bio notar, dok Vuboa kaže da je advokat. Gregory, 69; Hardman, 557.

– sveštenika, i Vinčenca Borgia (*Vincenzo Borg*) – zemljoposjednika.⁶⁶⁵ Svega nekoliko dana nakon početka ustanka protiv Francuza, predstavnici Maltežana su se obratili kralju Napuljske kraljevine Ferdinandu IV, kao svom legitimnom monarhu, sa molbom da im pomogne, pre svega u snabdevanju žitaricama sa Sicilije, bez kojih bi ostrvljani gladovali, imajući u vidu da su zalihe ostale u rukama Francuza.⁶⁶⁶ Bez obzira na ovo obraćanje Ferdinandu, ostrvljani su bili svesni da bi britanska flota pod komandom Nelsona mogla biti njihov najvažniji saveznik, te su na skupu u staroj prestonici 12. septembra već sačinili pismo za Nelsona u kom su tražili pomoć u blokadi Francuza u Valeti kako bi mogli nesmetano da trguju i obezbede sebi robu i namirnice bez kojih im je pretela glad.⁶⁶⁷

Prva strana sila koji je došla u pomoć ostrvljanima bila je Portugalija, čija je flota pod komandom admirala De Nize (*Marquis de Niza*)⁶⁶⁸ otpočela blokadu Malte sa morske strane 19. septembra.⁶⁶⁹ Portugalci su Maltežanima dali 500 pušaka, dok se kopnenoj opsadi pridružilo 400 portugalskih vojnika.⁶⁷⁰ Nekoliko dana kasnije, 25. septembra, britanski kapetan Džeјms Saumarez (*Sir James Saumarez*) saznao je od Portugalaca da su Francuzi odgovorili na njihov predlog za pregovore.⁶⁷¹ Francuski lakonski odgovor bio je negativan. Kao reakciju na odbijanje Francuza da se evakuišu, Britanci su ostrvljanima dali još 1.062 puške uz značajne količine municije i baruta.⁶⁷²

⁶⁶⁵ Gregory, 69.

⁶⁶⁶ Pismo je sastavljeno 5. septembra 1798. godine, a potpisnici su bili *Cannon D. Saverio Caruana, Emmanuele Vitale, Conte Salvatore Manduca, Marchese Vincenzo de Piro, Conte Ferdinando Teuma*. Hardman, 116–117.

⁶⁶⁷ Isto, 112–113.

⁶⁶⁸ Portugalci i njihova pomoć, naročito tokom prvih meseci opsade, bili su od ključnog značaja jer su omogućili Francuzima da ponovo zauzmu ostrvo, kao i njihovim brodovima ukotvljenim u luci da se probiju. Portugalski admiral De Niza ostao je upamćen na Malti do današnjih dana. „Admiral Marques de Niza“, *Portugal Connexions*, <https://www.portugalconnexions.com/blog/admiral-marques-de-niza>.

⁶⁶⁹ Nelson je 12. septembra saznao za početak pobune ostrvljana i preko katera *Earl St. Vincent* poslao poruku portugalskom admiralu da što pre doplovi do Malte i zauzme preostale francuske brodove koje nije zarobio nakon Abukirske bitke. Portugalska flota je bila sačinjena od četiri linijska broda i jednog brika, i nosila čak 3.000 vojnika. Na osnovu britansko-portugalskog sporazuma iz 1703. godine, u slučaju zajedničkog delovanja dve flote, prednost u komandovanju bi imao oficir sa većim brojem brodova, a ne onaj sa višim činom. Zato je kontraadmiral Nelson mogao da portugalskom admiralu naredi dalje akcije. Nelson nije mogao direktno da pomogne Maltežanima u blokadi Valeta, obzirom da je brodovima u njegovoj floti bilo neophodno neko vreme za popravke nakon pobede nad Francuzima u Egiptu. Popravku brodova je mogao da obavi samo u Napuljskoj kraljevini. Hardman, 108–109; „Vital Portuguese Role in Maltese Revolt of 1798 Unrecognised“, *Times of Malta*, 2. septembar 2008, <https://timesofmalta.com/article/vital-portuguese-role-in-maltese-revolt-of-1798-unrecognised.223205>.

⁶⁷⁰ „Vital Portuguese Role in Maltese Revolt of 1798 Unrecognised“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/vital-portuguese-role-in-maltese-revolt-of-1798-unrecognised.223205>.

⁶⁷¹ Džeјms Saumarez se pred Valetom pojavio 24. oktobra. Tom prilikom su Francuzi iz grada mogli da vide i deo nekadašnjih francuskih brodova koji su ušli u sastav Kraljevske ratne mornarice. Portugalci su poslali dve poruke: jedna je potpisana u njihovo ime, dok su drugu potpisali Vitale i Karuana. Zahtev je bio da se francuske trupe evakuišu, a grad i tvrđava predaju Maltežanima. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. I, 285; De Boisgelin, 123.

⁶⁷² Hardman, 110. Gregori navodi da je ostrvljanima bilo isporučeno 800 pušaka. Oba autora su koristila izvor iz Britanske biblioteke. Hardman Add. MSS, 34907, f. 296; Gregory Add. MSS, 34913, 146–147.

Britanci su svoju politiku spram Malte otvoreno stavili na znanje saveznicima u Napulju i Sankt Petersburgu, gde je Džordž III izjavio da Veliku Britaniju ne zanimaju ni ostrva koja su ranije bila pod kontrolom Venecije (misleći na Jonska ostrva) ni Malta. Kralj Ferdinand IV i car Pavle su imali planove da prošire svoju kontrolu nad Maltom.⁶⁷³ Nelsonov odnos prema Malti takođe je zanimljiv: on joj nije pridavao značaj tokom rata prethodne koalicije, pa čak ni kad ju je Francuska zauzela. Britaniju nije posebno interesovalo da zadrži Maltu nakon što je osvojena. U septembru 1798, Nelson je stigao u Napulj. Smatrao je da pomaganjem Malti pomaže i Napulju, obzirom da je ovo kraljevstvo imalo suverenitet nad Maltom (iako ga Napoleon nije poštovao), kao i da oslobađanjem Malte pomaže Ferdinandu IV.⁶⁷⁴ U pismu od septembra 1798. godine nastalom na Siciliji prvi put se u okviru korespondencije britanskog konzula u Englandu s Londonom spominje predlog da se Malta osvoji i ponovo uspostavi suverenitet Hospitalaca na ostrvu, koje ni na koji način ne bi formalno zavisilo od Napulja. U dopisu je predloženo izbacivanje francuskih vitezova zbog izdaje, uz uključivanje britanskih i austrijskih vitezova pored ruskih. Zanimljivo je da je predloženo i da celibat ne važi za nove protestantske i pravoslavne vitezove, kao i da se on potencijalno ukine za katoličke. Pored toga, spomenulo se i uključivanje Maltežana u red. Još jedan predlog bio je prestanak obaveze rata sa Turskom, dok bi rat sa Berberskim korsarima ostao jedna od najvažnijih obaveza reda. Malta bi služila kao otvorena i slobodna luka za sve evropske nacije, kao i za privatire i trgovce.⁶⁷⁵ Ovaj dokument je jedan od prvih koji predviđa novo uređenje Malte, pitanje koje će ostati otvoreno sve do Mira u Amijenu.⁶⁷⁶

Važna osoba za interese Velike Britanije na Malti je od oktobra 1798. godine postao Aleksandar Bol (*Sir Alexander Ball*),⁶⁷⁷ u to vreme jedan od kapetana pod Nelsonovom komandom.⁶⁷⁸ Kapetan Bol je 6. oktobra krenuo iz Napulja na Maltu, gde je stigao šest dana kasnije sa manjom flotilom⁶⁷⁹ koja je trebalo da pomogne Portugalcima u blokadi Francuza.⁶⁸⁰ Posle dužeg perioda oporavka i popravke brodova,

673 Gregory, 66.

674 Gregory, 70; Hardman, 129–130.

675 TNA, PRO, FO 49/2, William England, September 1798. Ne može se s potpunom sigurnošću tvrditi da je Vilijam England napisao ovo pismo, pošto nije potpisano, ali je gotovo izvesno on autor. Primalac je najverovatnije bio lord Grenvil. Mada lokacija pisanja pisma nije naznačena, po svojoj prilici je to bila Mesina, koja je ostala mesto boravka Englanda i u septembru 1798.

676 Čak i nakon neuspeha Mira u Amijenu, status Malte nije bio definisan.

677 Kapetan Aleksandar Bol bio je najvažnija ličnost za širenje britanskog uticaja na Malti. Ostao je na poziciji guvernera ostrva do smrti 1809. godine, sa kratkom pauzom između 1801. i 1802. Njegova zasluga za zadržavanje Malte u britanskom posedu je posebno važna, i biće više obrazložena u narednom poglavlju. Damer Powell, „Sir Alexander Ball : the father of the Maltese“, *The Blue Peter: The Magazine of Sea Travel*, 1935, 15 (156), 106–115.

678 Nelson je kapetana Bola postavio na čelo opsade Valette već od oktobra 1798. godine. TNA, PRO, WO 1/291, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 15th December 1799.

679 Flotilu je činilo četiri broda: njegov komandni linijski brod *Alexander*, fregata *Terpsichore*, šalupa *Bonne Citoyenne* i manji brod *Incendiary*. Hardman, 130.

680 Gregory, 71.

Nelson je konačno stigao na Maltu 24. oktobra.⁶⁸¹ Ni drugi ultimatum koji su Portugalci predali Francuzima, kao ni prvi britanski,⁶⁸² nisu doveli do cilja, osim što je proterano 1.200 građana Bormle i 400 građana Valeta,⁶⁸³ čime je Vuboa smanjio potrebe za obezbeđivanjem hrane.⁶⁸⁴ Nakon dolaska Nelsona sa flotom od četiri broda, uključujući i njegov *Vanguard*, primio je maltešku deputaciju koja ga je obavestila o trenutnoj situaciji, kada je preko Aleksandra Bola dobio i peticiju Maltežana za kralja Ferdinanda.⁶⁸⁵ Po povratku u Napulj u novembru, Nelson je iskoristio svoj uticaj na napuljskom dvoru, koji je poslao dve fregate i korvetu da se pridruže opsadi Malte uz značajnu pomoć u oružju.⁶⁸⁶

Velika Britanija se nakon pobede u Egiptu i razaranja francuske flote diplomatski angažovala ne bi li okupila što veću koaliciju protiv Napoleona. Prva koalicija se raspala usled poraza koje su kontinentalni saveznici pretrpeli od Francuza i promena potvrđenih Mirom u Kampoformiju oktobra 1797. godine. Caricu Katarinu II je nasledio njen sin Pavle I, koji je želeo da iskoristi priliku da učvrsti ruski uticaj na Mediteranu, Austrija je želela da povrati svoj uticaj u Italiji, dok se Napulj takođe spremio za pridruživanje velikoj evropskoj koaliciji. Saradnja između ruskog cara i

681 Nelsona je pre odlaska na Maltu zanimalo stanje u kom se ostrvo nalazilo. Izveštaj koji je sastavljen za njega ukazivao je na to da su žitelji ostrva bili dobro naoružani, kao i da ih po bazama koje su izgradili uz pomoć Portugalaca bilo 6.500, dok je ukupan broj naoružanih Maltežana bio 10.000. U pogledu situacije u gradu, informacije o zalihamu bile su tačne, a jedino je broj Francuza precenjen, uz pretpostavku da su imali 3.000 vojnika i 1.500 Maltežana. Iz prepiske generala Vuboa saznaje se da je taj broj bio manji. Podaci u vezi sa brodovima na raspolaganju Francuzima i stanjem u kom su se nalazili takođe su bili tačni. Od naoružanja, Maltežani su najviše tražili još artiljerije, ali se ne zna koji kalibar. Hardman, 132–133; Gregory, 70.

682 Nelson je generalu Vuboa ponudio da se svi francuski vojnici i mornari prebace u Francusku, i dao garancije za bezbednost Maltežana koji su ostali u francuskoj službi, ukoliko se Francuzi predaju, i uz to Britancima predaju i brodove. Vuboa se u kratkom odgovoru zahvalio Nelsonu i odbio predlog, dodavši da su ostrvljani sami odgovorni za svoje postupke i slepo praćenje sveštenika. Hardman, 139–140.

683 U odgovoru Portugalcima, koji su ga obavestili o Napoleonovoj nemogućnosti da se vrati sa vojskom i okolnostima u kojima Francuzi više nisu kontrolisali pomorske puteve, general Vuboa je kratko izjavio da imaju dovoljno svega, i savetovao portugalskog admirala da sledeći put drži veće rastojanje od utvrđenja kako ne bi bio primoran da upotrebi topove. Isto, 566–567.

684 Ransijat, 24–25.

685 Izveštaj ostrvljana o stanju na ostrvu sadrži podatak da su ubili čak 1.500 Francuza, što je izvesno preteran broj, osim ako u to nisu računali i civile. Pretpostavili su da je u Valeti preostalo još 3.000 vojnika, uz koje je bilo i 500 grčkih plaćenika, kao i određeni broj Maltežana. Svoje snage su procenjivali na 3.200 ljudi naoružanih puškama bez bajoneta i 6.000-7.000 naoružanih samo hladnim oružjem. Njihov najveći strah nije se odnosio na nedostatak novca, već na veoma ograničene količine žitarica, koje im nisu u dovoljnoj meri stizale sa Sicilije. Nelson je bio začuđen ovakvom situacijom jer je pretpostavio da se kralj Ferdinand držao prethodnog plana i na Maltu poslao vojnu opremu, vojnike i zalihe. Međutim, saznao je da karantin za malteške trgovačke brodove na Siciliji i dalje važi, zbog čega je snabdevanje bilo otežano, kao što je bio slučaj i pre ustanka protiv Francuza. U ovoj peticiji ostrvljani su zamolili kralja Ferdinanda za pomoć u snabdevanju hranom, navevši da su sve zalihe žitarica ostale u rukama Francuza, te da nisu mogli da se pripreme za ovakav manjak zaliha u trenutku kad je pobuna izbila. Iz peticije se saznaje i da su od Portugalaca i Britanaca dobili 1.300 pušaka (što upućuje na zaključak da su prethodno od Britanaca dobili 800, a ne 1.062 puške). Hardman, 135–139.

686 Gregory, 71.

turskog sultana predstavljala je jedinstven slučaj udruživanja ove dve zemlje, koji je omogućen francuskom intervencijom u Egiptu.⁶⁸⁷ Nelsonu je bila važna mogućnost da iskoristi deo kombinovane rusko-turske flote za operacije na Levantu, a kasnije će se ispostaviti da su ruski vojnici bili potrebni i za pomoć Napuljskoj kraljevini. Ipak, on je bio prilično podozriv po pitanju novog savezništva Rusije i Turske, koje je pretpostavio da se neće dugoročno isplatiti ni Velikoj Britaniji ni Turskoj.⁶⁸⁸ Tokom oktobra su se vodili pregovori između napuljskog kralja i ambasadora Hamiltona o stupanju Napuljske kraljevine u Drugu koaliciju, koji su se uspešno okončali 22. novembra kada je Napulj zvanično ušao u rat protiv Francuske na strani Velike Britanije, Rusije, Austrije i Turske.⁶⁸⁹ Prve vesti o očekivanom neprijateljstvu s Napuljem došle su do Francuza u Valeti već 9. novembra, kad su Britanci obavestili generala Vuboa da se francuska vojska koja je bila pod opsadom u tvrđavi u gradu Rabat na Gozu predala uz pune vojne počasti.⁶⁹⁰

Uprkos neprekidnoj blokadi, Francuzima u Valeti nije ponestajalo borbenog duha. General Vuboa je uključio admirala Vilneva u odbranu Malte postavivši ga za komandanta bastiona Sv. Anđela 25. oktobra. Uporedo sa organizacijom odbrane, Vuboa je preduzimao sve mere predostrožnosti koje su se odnosile na snabdevanje. Tako je 3. novembra zamenio 40 malteških pekara francuskim.⁶⁹¹ Pored nedostatka hrane, jedan od najvećih izazova predstavljao je manjak novca neophodnog za plate vojnika.⁶⁹² Shodno proklamaciji građanima Valeta od 22. novembra, Francuzi su iz grada počeli da izbacuju sve prosjake koji su javno prosili, a nisu pripadali porodicama Maltežana koji su napustili ostrvo sa francuskom vojskom. Pored toga, malteškim civilima je zabranjeno da koriste dokove u karantinskoj luci.⁶⁹³ Do početka zime, jedan od najvećih problema Francuza postao je skorbut, uzrokovan nedostatkom voća i povrća u ishrani. Takvo stanje ih je nagnalo da probaju da dopune zalihe

687 Za Pavla I najvažnije je bilo pitanje finansiranja njegove flote koja bi se borila zajedno sa turskom i britanskom. Rusija je očekivala da celokupne troškove flote pokrije Turska, koja to nije mogla da učini, tako da je deo troškova ruske flote preuzela Velika Britanija. Minutes of a Congress of Bebek, TNA, PRO, FO 78/20, Sir Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople, 10th September 1798.

688 Ipak, njegova procena se pokazala pogrešnom, bar tokom narednih devet godina, jer su odnosi Rusije i Turske ostali dobri sve do francuske pobede nad Rusima 1807. i Mira u Tilzitu, kada je Rusija protivpravno predala Jonska ostrva Francuzima, uprkos tome što su ona bila pod formalnom vlašću sultana i pod zajedničkom zaštitom Rusije i Turske. Rusija je od kraja 1800. i u toku prvih meseci 1801. pokazivala animozitet prema Velikoj Britaniji, koji je prerastao u otvoreno nezadovoljstvo, koje je okončano tek dolaskom Aleksandra I kao novog cara Rusije. TNA, PRO, FO 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople, 10th September 1798; Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 128–129.

689 Hardman, 129–130; Pocock, 170.

690 Nelson je imao zadovoljstvo da prisustvuje predaji francuske vojske na Gozu kapetanu Bolu pre odlaska sa Malte 31. oktobra. Ransijat, 27; Gregory, 71.

691 Hardman, 570.

692 U svrhu prikupljanja novca, javnim licitacijama su prodavana sredstva iz *Monti di Pietà*, osim sredstava građana koji su se ukrcali sa Napoleonom. Isto tako je konfiskovana imovina stanovnika Valeta koji su se nalazili u unutrašnjosti, pošto se smatralo da su oni deo pobunjenih Maltežana. De Boisgelin, 128; Hardman, 571.

693 Hardman, 573–574.

prepadom van grada. Međutim, ovaj pokušaj se završio neuspešno, kao i prethodni proboj ka kasalu *Zabbar* početkom oktobra.⁶⁹⁴ Prema Aleksandru Bolu, u poslednjem pokušaju proboja ka Koradinu (*Corradino*) 20. novembra učestvovalo je 1.000 vojnika iz tvrđave, pri čemu su gubici dostigli čak 600 ljudi.⁶⁹⁵ U noći između 14. i 15. novembra prvi brodovi od početka opsade su uspeali da se dokopaju Valete: jedan brod sa Sardinije sa velikim količinama meda i sira, a pre njega još dva manja broda sa Sardinije. Potom je stigao i jedan brod iz Tulona.⁶⁹⁶ Iz dnevnika generala Vuboa saznajemo da se krajem novembra obratio i bejevima iz Severne Afrike, od kojih je tražio hranu, a najviše stoku, obzirom da mesa skoro uopšte nisu imali.⁶⁹⁷

Prvo bombardovanje grada koje je imalo posledice po stanovništvo dogodilo se u kasnim večernjim satima 10. decembra.⁶⁹⁸ Premda u njemu nije bilo žrtava i nije došlo do štete u samom gradu, panika koju je ono izazvalo dovela je do zahteva velikog broja građana da budu pušteni van zidina.⁶⁹⁹ Nakon bombardovanja, samo je siromašnijim građanima bilo dozvoljeno da napuste grad, pošto general Vuboa nije delio mišljenje Ransijata da i bogatijim građanima treba dopustiti da se pridruže ostrvljanima koji su blokirali Valetu.⁷⁰⁰ U toku decembra, francuske vlasti su sprovodile nove mere rekvizicije imovine ostrvljana koji su ostali u gradu, koja je Francuzima bila neophodna zbog plata, ali i materijala za bolnicu, vojsku i civilne službenike.⁷⁰¹ Dupleovo pismo od 28. novembra koje su Britanci presreli nam govori da je do tad presretnuto već šest brodova poslatih iz Francuske, i upoznaje nas sa taktikama koje

694 De Boisgelin, 127; Hardman, 563.

695 Iz Bolovog dopisa Nelsonu saznajemo i za stanje koje je vladalo u odnosima između malteških vođa. Bol je smatrao da njihova međusobna surevnjivost i zavist predstavljaju najveći problem u koordinisanju akcija. Vitalea je smatrao energičnim ali plahovitim, uprkos njegovom veoma lošem zdravlju, dok je Karuanu video kao veoma sposobnog, ali bez mogućnosti da svojim podređenima i saradnicima prenese svoje planove i želje. Dolazak napuljskih vojnika, naročito njihovog pukovnika Kardona (*Cardon*), smatrao je važnim faktorom u postizanju kohezije malteških trupa. Hardman, 153–154.

696 General Vuboa je pokušao da ohrabri trgovce obećanjem da će moći da računaju na celokupnu isplatu čak i u slučaju kada bi došli sa pola tovara. Njegove nade su najviše bile usmerene ka Sardiniji i Korzici. Ransijat, 28; De Boisgelin, 126; Hardman, 571–573.

697 Hardman, 576–577.

698 Pre bombardovanja, Aleksandar Bol je uputio pismo generalu Vuboa u kom mu je najavio ovu akciju i predložio da se izbegne nepotrebno razaranja grada. Bol ga je takođe obavestio o uspesima britanske flote i hvatanju francuskog vojnog broda koji je zajedno s transporterima nosio zalihe na Maltu, ali i o padu Krf a u ruke savezničke flote (što nije bila istina jer je Krf kapitulirao tek u martu 1799. nakon osvajanja ostrva Vido). Vuboa je ljubazno odgovorio da očekuje da vidi hrabrost britanskih vojnika. Francuzi su istog dana, 10. decembra, spremili proklamaciju za stanovnike da očekuju bombardovanje, ali da ne paniče. Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 80; Hardman, 579–581.

699 Ransijat, 31–32.

700 Ransijat je bio mišljenja da će bogatije stanovništvo koje puste van grada uneti paniku među ostale ostrvljane tako što će ih onemogućavati da u budućnosti bombarduju grad, jer bi tako i njihova imovina bila izgubljena. Ransijat, 31–32; De Boisgelin, 127–128.

701 Osim novca i potpunog pražnjenja *Monti di Pietà* (s izuzetkom porodica čiji su članovi otišli za Egipat), koristili su se prinudni zajmovi, topili metali radi kovanja novca, te vršila rekvizicija pamuka, nameštaja i kože, dok su za potrebe ogreva korišćeni trgovački brodovi u luci koji bi bili rashodovani. Ransijat, 32–34; De Boisgelin, 128–129; 137–138.

su upražnjavali Maltežani, u kojima bi koristili različite svetionike kako bi namamili trgovačke brodove upućene ka Valeti, koji bi u noćnim satima greškom ušli u zalive pod kontrolom ostrvljana.⁷⁰² Iz dopisa De Anželija iz Milana od 1. decembra, pored spiska najpotrebnijih sirovina za Francuze u Valeti, saznaje se i koji je najbolji način za izbegavanje blokade i korišćenje maestralske.⁷⁰³ Do kraja godine, Aleksandar Bol je postao optimističniji. Javio je Nelsonu da borbeni duh među Maltežanima raste, i da su prevazišli međusobnu zavist, te da uz novo oružje i artiljerijsku pomoć može da se očekuje da Francuzi uskoro kapituliraju.⁷⁰⁴ Međutim, nade o brzom kapitulaciji Valeta su se raspršile do februara 1799. posle propasti zavere unutar Valeta i francuskih pobeda nad Burbonima na jugu Italije. Francuzi na Malti su na osnovu vesti o uspesima francuskih armija na kontinentu očekivali da će im francuska flota uskoro doći u pomoć.⁷⁰⁵ Na osnovu izveštaja generala Vuboa od 28. decembra saznajemo da još dva manja broda koja su stigla u Valetu sa dugo očekivanim zaliham. Francuski general se nije žalio na stanje u gradu, osim po pitanju manjka sirovina i novca, kao i činjenice da su iskorišćena sva sredstva koja su mogla biti ispražnjena iz *Monti di Pietà*. Stanje u kom su se nalazili građani Valeta bilo je daleko gore – Vuboa tvrdi da bi ljudi verovatno već umirali od gladi da iz grada nije pustio 12.000 stanovnika.⁷⁰⁶ Kapetan Bol je iz presretnutih francuskih komunikacija stekao precizan uvid u stanje francuskih trupa i kolika je mogućnost za nestašicu sirovina. Tako je mogao da sazna da u gradu imaju dovoljno hrane, bar pšenice, za najmanje godinu dana opsade.

Napulj i Malta

Ferdinand IV je nakon stupanja u savez sa Velikom Britanijom⁷⁰⁷ procenio da je dobar trenutak da krene u otvoreni rat protiv Francuske. Kralj Ferdinand i austrijski

⁷⁰² Hardman, 150–151.

⁷⁰³ De Anželi je tvrdio da je na Maltu najbezbednije ploviti sa Sardinije uz jak zapadni vetar, da je neophodno izbegavati Gozo i prolaziti bliže južnoj obali Sicilije. Prednost sardinijskih brodova bila je u tome što su bolje podnosili jak vetar i nemirno more, i što ne bi lako izazvali sumnju britanskih i drugih brodova koji su učestvovali u opsadi Malte. Idealno je bilo koristiti večernje stišavanje vetra i uploviti u Valetu iz pravca severozapada u toku noćnih sati. Isto, 155–157.

⁷⁰⁴ Isto, 157.

⁷⁰⁵ Gregory, 68.

⁷⁰⁶ Hardman, 584.

⁷⁰⁷ Potrebno je napomenuti da je napuljski ambasador u Londonu bio ovlašćen da u sporazum sa Velikom Britanijom unese tajne odredbe kojima se predviđalo da u slučaju da saveznici osvoje Maltu i Jonska ostrva, Napulj i Velika Britanija podelu jedan od ta dva poseda. Ostaje nejasno zašto je Velika Britanija to prihvatila ako je još od septembra 1798. godine znala da su Rusija i Turska u pregovorima oko potonjeg uređenja Jonskih ostrva. Može samo da se pretpostavi da je Velikoj Britaniji bilo važno da Napulj što pre uđe u rat protiv Francuske, a da bi tajne odredbe sporazuma kasnije bile ispunjene u skladu sa mogućim okolnostima. Ovi pregovori su ipak važni jer ukazuju na zajedničko rešavanje sudbine Jonskog arhipelaga i Malte i Goza, što će u narednim decenijama i biti slučaj. Gregory, 96; Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 84–85.

general Karl Mak fon Lajberiš (*Karl Mack von Leiberich*)⁷⁰⁸ su 22. novembra krenuli ka Rimu, u koji su trijumfalno ušli 28. novembra.⁷⁰⁹ Uprkos početnom uspehu i topлом dočeku građana Rima, francuska vojska, iako brojčano slabija, pod komandom generala Etjena Žaka Žozefa Makdonalda (*Etienne Jacques Joseph Alexandre Macdonald*)⁷¹⁰ je u kontranapadu porazila Fon Lajberiša i naterala ga na povlačenje. Generala Makdonalda zamenio je general Žan Etjen Vaši Šampione (*Jean-Étienne Vachier Championnet*), koji je prethodno brzim maršem doveo 12.000 svežih vojnika do Napuljske kraljevine. Francuske trupe su potom preuzele inicijativu i krenule u osvajanje Napuljske kraljevine.⁷¹¹ Početkom decembra, kralj Ferdinand je u Napulju izdao proklamaciju svojim podanicima i pozvao ih na borbu protiv nadolazećih trupa. Poziv je naišao na veliki odziv stanovništva različitih socijalnih klasa, ali nije sprečio prodor francuske vojske.⁷¹² Oko mesec dana od početka napada, kralj Ferdinand se našao na palubi Nelsonovog broda koji ga je izveo iz Napuljskog zaliva zajedno sa dvorskom svitom i probranim građanima u noći 21. decembra. Odlazak kralja sa oko 2.000 građana dodatno je rasplamsao histeriju u Napulju, čiji se monarh, zahvaljujući brodovima britanske i napuljske mornarice, prebacio u Palermu.⁷¹³ Okolnosti u kojima se Napulj našao početkom 1799. godine, opkoljen od strane francuske vojske, dovele su na površinu različite strane nezadovoljne kraljevskom vlašću u prethodnom periodu.⁷¹⁴ Vesti o krahu Ferdinandove ekspedicije stigle su i do Malte preko denovljanskog broda 11. januara 1799.⁷¹⁵ Krajem januara je u Napulju zavladała anarhija, zbog čega je general Šampione morao s vojskom da uđe u grad, gde je

⁷⁰⁸ Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 1–2; „Karl Freiherr Mack von Leiberich“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Karl-Freiherr-Mack-von-Leiberich>.

⁷⁰⁹ Austrija i Velika Britanija su želele da što pre otvore novi front, tako da su uspele da ubede Ferdinandu da stupi u rat uz obrazloženje da ga rat sa Francuskom svakako čeka, tako da je bolje da prvi reaguje. Fon Lajberiš je preuzeo komandu nad kopnenim trupama koje je nazvao „*la plus belle Armée d'Europe*“ dok je Nelson trebalo da iskrca 4.000 pešadije i 600 konjanika severno od Livorna kako bi odsekao francuske veze. Pocock, 174–175.

⁷¹⁰ „Macdonald“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/macdonald/>.

⁷¹¹ John A. Davies, *Naples and Napoleon: Southern Italy and the European Revolutions*, Oxford University Press, 2006, 74–75.

⁷¹² Davies, 78–79; „Ferdinand IV, King of Naples and Sicily“, *Constantinian Order*, <https://constantinianorder.net/hm-ferdinand-iv-king-of-naples-and-sicily-ferdinand-i-king-of-the-two-sicilies/?lang=en>.

⁷¹³ Pocock, 174–175.

⁷¹⁴ Kralj Ferdinand je ovlastio maršala Pinjatelija Strongolija (*Pignatelli Strongoli*) da u njegovu ime 12. januara zaključi primirje s francuskim generalom Šampioneom, uz nadoknadu od 2.500.000 dukata koju bi Napulj trebalo da plati Francuzima. U isto vreme, napuljske aristokrate su formirale *Deputazione del Buongoverno* sa željom da formiraju aristokratsku republiku i odbile autoritet kraljevog predstavnika Strongolija, uz obrazloženje da je kralj bekstvom iz Napulja izgubio autoritet. U francuskoj vojsci je bilo odbeglih plemića koji su francuskog generala upozoravali o planovima aristokrata u Napulju i formiranju aristokratske republike po uzoru na nekadašnju Đenovu ili Veneciju. U gradu je postojala i opozicija koja se protivila ovom delu aristokrata, pod imenom *Eletti*, koju je predvodio Đirolamo Pinjateli (*Girolamo Pignatelli, Prince of Moliterno*), a bila je liberalnija od prethodne grupe. Pored toga, među siromašnijim građanima vladalo je snažno neprijateljstvo prema Francuzima iz verskih pobuda. Davies, 78–80.

⁷¹⁵ Ransijat navodi da je denovljanski brod, pored potrepština, koje su uključivale dugo čekani brendi, vino i usoljeno meso, doneo i vesti o porazu ekspedicije Ferdinanda IV i njegovom begu iz Napulja. Ransijat, 39–40.

posle celodnevnihi uličnih borbi proglašena Partenopejska republika.⁷¹⁶

Proglašenjem nove republike, nekadašnja Napuljska kraljevina svedena je samo na Siciliju, na kojoj se zadržala dinastija Burbona s izbeglim kraljem i dvorom. Uspostavljanjem republike u Napulju dodatno je otežana pravna pozicija Malte: Francuska ju je bila osvojila i anektirala uz obrazloženje da je bila u ratu s Hospitalcima od vremena Francuske revolucije, i uz iznuđeni pristanak velikog majstora Hompeša, preuzela vlast. Legitimitet reda Hospitalaca za upravljanje Maltom proisticao je iz odluke koju je u 16. veku doneo Karlo V, koji je kao naslednik poseda Aragona dobio i Maltu (sa njenom autonomijom u vidu *Consiglio Popolare*). Papa je u isto vreme bio jedini autoritet za Hospitalce, ali njegova moć u 1798. i 1799, dok je francuska vojska bila u Rimu, nije bila značajna. Od 1799. godine, ruski car Pavle I je tvrdio da polaže prava na Maltu kao novi veliki majstor (uprkos tome što se njegov izbor za velikog majstora nije mogao smatrati legitimnim).⁷¹⁷ Car Pavle je vrlo brzo okrenuo leđa nekadašnjem savezniku Ferdinandu Hompešu, vešto koristeći zavisnost vitezova koji su izbegli u Rusiju.⁷¹⁸ Ovakve okolnosti u kojima su različite evropske države i monarsi polagali pravo na Maltu neminovno su vodile ka razvoju događaja u kom bi država koja fizički poseduje Maltu imala osnova i da je zadrži, naročito ukoliko bi i ostrvljani davali legitimnost toj vlasti.⁷¹⁹

Najveći izazov za francusku upravu na Valeti od početka opsade dogodio se 12. januara kao rezultat veoma dobro isplanirane pobune koju je, unutar grada, predvodio Đulielmo Lorenci, stari privatir koji je karijeru završio u ruskoj službi.⁷²⁰ Zaverenici

⁷¹⁶ Davies, 81–83.

⁷¹⁷ Iz pisma britanskog ambasadora u Beču Mortona Idena (*Sir Morton Eden*) lordu Grenvilu od 25. novembra 1798. godine saznajemo za sumnje Austrijanaca prema ruskom caru, koji bi proglašavanjem za velikog majstora, uprkos činjenici da je Ferdinand Hompeš i dalje živ, dobio izgovor za zauzimanje Malte. Austrijanci su takođe podozrivo pratili poteze kralja Ferdinanda IV i njegovu zaplenu imovine Hospitalaca kao jedan od koraka ka zauzimanju Malte od strane Napuljske kraljevine. Iz prepiske kapetana Bola i Nelsona od 10. decembra 1798. godine saznajemo da su Britanci bili obavešteni o planiranom iskrcavanju Rusa na Maltu, gde bi pomogli ostrvljanima i britanskoj floti u opsadi Francuza, ali su ova dvojica odlučili da te vesti ne šire među žiteljima ostrva kako bi izbegli neželjene reakcije. Bol je pretpostavljao da je car Pavle rusku podršku opsadi koristio samo kao pokriće da bi naknadno zauzeo ostrvo. Hardman, 154; 158.

⁷¹⁸ Kao odgovor na protest Hospitalaca koji su bili u Rusiji, Pavle je doneo deklaraciju kojom je prihvatio njihove argumente u vezi sa odgovornošću Hompeša za gubitak Malte, i u kojoj je svojim carskim autoritetom potvrdio ne samo da će poštovati sve privilegije i institucije reda, već i da će učiniti sve da omogući restauraciju vlasti reda na njihovom nekadašnjem ostrvskom posedu. Isto, 377–378.

⁷¹⁹ Ova tema će postati značajna prilikom pregovora i razilaženja stavova u pogledu uprave na Malti nakon predaje Francuza septembra 1800. godine, kao i tokom dogovaranja Mira u Amijenu. Na nju će uticati i nekoliko malteških peticija koje su davale prednost ostanku Velike Britanije i uključivanju Malte u britanske posede.

⁷²⁰ Kasnijim ispitivanjem utvrđeno je da je Lorenci na početku ustanka bio među Maltežanima koji su došli u Valetu, a da je nakon promene situacije, dolaskom Portugalaca, Britanaca i na kraju Napuljaca, rešio da se stavi u službu ostrvljana koji su opsedali grad. „The Anti-French Plot of 1799: Maltese Patriots”, *Times of Malta*, 13. januar 2019, <https://timesofmalta.com/article/it-happened-this-month-the-anti-french-plot-of-1799-maltese-patriots.699002>; Ransijat, 41–42.

su precizno razradili plan u koordinaciji sa kapetanom Bolom i trupama u opsadi.⁷²¹ U njega je bio uključen veliki broj zaverenika unutar grada, koji bi istovremeno napali Francuze na više pozicija i poslali signal ostrvljanima i Britancima van zidina, čime bi bilo omogućeno brzo osvajanje grada. De Boaželen i Ransijat⁷²² detaljno su naveli ceo plan zaverenika. Obojica nekadašnjih Hospitalaca, kao i Vuboa, istakli su da je zavera slučajno otkrivena zahvaljujući smotrenosti francuskog vojnika Rusela (*Rous-sel*), koji je u povratku sa tvrđave Manoel primetio veliku grupu ljudi na obali zaliva Marsamšet, na južnoj strani karantinske luke. Njegova brza reakcija i blagovremeni odlazak po pojačanje iz tvrđave Manoel izazvali su paniku kod zaverenika, koji su počeli da beže uprkos svojoj brojnosti. Zavera je brzo propala i završila se streljanjem njenog vođe Đulielma Lorenca i još 37 zaverenika.⁷²³ Bolov optimizam iz decembra 1798. godine je iščezao u narednih nekoliko meseci, posle neuspele pobune u gradu, izostanka očekivanog osvajanja Valet u januaru, gubitka Napulja, i sve veće gladi među ostrvljanima.⁷²⁴

U februaru 1799. Britancima je stiglo pismo Ferdinanda Hompeša preko njegovog bratunca, barona Hompeša, koje je sadržalo detaljan odgovor velikog majstora na optužbe koje je deo Hospitalaca u službi cara Pavla izneo na njegov račun.⁷²⁵ Saznanja iz pisma su Velikoj Britaniji bila značajna pošto su im pružila uvid u ruske planove spram Malte i ciljanog diskriminisanja Hompeša. U približno isto vreme nakon zauzimanja Krfa u martu 1799. godine, ruska flota i vojska postale su važne za operacije protiv Francuza i nove Partenopejske republike, kao i za dalju blokadu

⁷²¹ Bol je u pismima Nelsonu od početka januara samouvereno najavljuvao plan zauzimanja Valet iz pravca Kotonere, gde fortifikacije nikad nisu do kraja završene, ni za vreme Hospitalaca, niti u toku francuske administracije. Iz prepiske se saznaje da su Maltežani davali prednost Velikoj Britaniji u odnosu na Napuljsku kraljevinu, pri čemu je Bol primetio animozitet koji su imali prema Napuljcima. Hardman, 161–163.

⁷²² Ransijat je istakao da su prve vesti o pobuni stigle preko austrijskog trgovačkog broda koji je prethodnog dana uplovio u Valetu, ali i da su „neki Grci“ jutro uoči pobune javili da ona sprema. General Vuboa je naveo da je od grčkih trgovaca saznao da se sprema pobuna protiv Francuza. Moguće je da su u pitanju grčki trgovci koji su došli s austrijskog trgovačkog broda, ali to ostaje samo pretpostavka. De Boaželen ne spominje nikakvu dojavu Grka o predstojećoj pobuni. Hardman, 586–587; Ransijat, 41–44; De Boisselin, 130–134.

⁷²³ Proklamacijom general Vuboa od 17. januara dodate su nove restrikcije koje su se odnosile na ostrvljane, među kojima je bila i zabrana ostrvljanima da imaju oštre noževe. Za različite poslove koje su zahtevali upotrebu noževa, sekira i drugih predmeta koji su mogli biti zloupotrebjeni, uvedene su nove restrikcije i sistemi kontrole. Ransijat, 44; Hardman, 590.

⁷²⁴ Kapetan Bol je u aprilu tražio od Nelsona pomoć u pribavljanju hrane, odeće i novca za ostrvljane. Francuske trupe su bile u sasvim suprotnoj poziciji, pošto su i dalje imale dovoljno zaliha za dužu opsadu, zahvaljujući odlasku velikog broja građana, što je smanjilo potrebe prehranjivanja. Po Bolovim procenama iz 1803, kao rezultat opsade, od gladi je umrlo 12.000 ostrvljana, dok druga istraživanja ukazuju da je ukupan broj mrtvih zbog gladi na Malti i Gozu dostigao 20.000. Poređenje broja stanovnika Malte pre dolaska Francuza i u godinama posle njihove uprave upućuje na veliku verovatnoću da je broj umrlih bio bliži broju od 20.000 ljudi. De Boisselin, 130–134; Gregory, 72–74; Hardman, 331.

⁷²⁵ Pisma su najverovatnije adresirana lordu Grenvilu, ali se to ne vidi iz samog izvora. TNA, PRO, FO 49/2, Baron Hompesch, 18th February 1799; TNA, PRO, FO 49/2, Grand Master Ferdinand von Hompesch – Paper containing remarks to the justification of the grand master Hompesch.

Malte. Tokom prvih meseci 1799. godine, bez obzira na neuspeli pokušaj zauzimanja Valet, poverenje ostrvljana prema kapetanu Bolu dostiglo je toliko visok nivo da su u pismu Nelsonu od 31. januara izneli molbe da, ukoliko je moguće, on ostane na ostrvu do daljnjeg, jer su bili sigurni da će pod njegovom komandom osvojiti Val-etu.⁷²⁶ Ipak, od početka februara, među vođama malteškog ustanka su se širile vesti o mogućoj restauraciji Hospitalaca pod ruskom komandom, što je izazvalo zabrinutost. To saznanje je verovatno uticalo i na pismo upućeno kralju Ferdinandu, u kom su tražili dozvolu da se pored zastave Napulja istakne i zastava Velike Britanije.⁷²⁷ Daleko veći problem za ostrvljane od potencijalnog dolaska ruske flote i sporadičnih uspešnih prolazaka brodova kroz blokadu do Valet bila je glad koja je uzrokovala pothranjenost i povećavala mortalitet među žiteljima. Čak ni pre propalog napada na Rim i bekstva na Siciliju, kralj Ferdinand nije bio raspoložen da pomaže stanovništvo Malte dovoljnom količinom hrane, dok se od početka 1799. njegova situacija dodatno pogoršala gubitkom kontinentalnog dela kraljevine.⁷²⁸ Ipak, u toku proleća je sa Sicilije došla prva značajnija količina žita za izgladnele ostrvljane,⁷²⁹ uz koju je stiglo i 7.000 funti od kralja Ferdinanda u martu, i 3.500 funti u aprilu. Do kraja godine je od kralja Ferdinanda na Maltu stiglo još 3.750 funti.⁷³⁰

Do početka proleća, situacija za Francuze u Valeti se nije pogoršavala – brodovi su donosili potrepštine uprkos blokadi, a do kraja zime su i fortifikacije u delu Kotonere unapređene radovima u kojima su učestvovali i građani.⁷³¹ U februaru su vođe

⁷²⁶ Hardman, 171–172.

⁷²⁷ Pismo kapetanu Bolu je 4. februara 1799. poslao Vinčenco Borg. Pored iskazivanja zahvalnosti Bolu i britanskoj floti, u pismu je izneto mišljenje ostrvljana o Hospitalcima i tvrdnja da bi njihov povratak izazvao veliko negodovanje. Negativan stav Maltežana prema Rusima, kao i želju da se koristi britanska zastava, uz veliko poverenje koje im uliva britanska flota, potvrdio je i kapetan Bol u pismu Nelsonu, takođe od 4. februara. Iz Nelsonovog pisma se saznaje da, i u slučaju da se pojave ruski brodovi, nikako ne bi moglo da im se dopusti da preuzmu opsadu Malte, niti da razviju svoju zastavu na ostrvu. Nelsonovo opravdano podozrenje prema ruskom prisustvu od njihovog prolaska Dardanela prethodne godine nije se umanjilo. U isto vreme, iz prepiske Bola i Nelsona saznaje se da je Austrija zajedno sa Hompešom imala svoje planove u odnosu na Maltu, i da se veliki majstor nadao da bi uz pomoć habzburškog cara uspeo da se vrati na Maltu. Bol je bio mišljenja da bi to izazvalo veoma negativnu reakciju ostrvljana. Hardman, 173–176; 200; Gregory, 72–73.

⁷²⁸ Karuana, predvodnik ostrvljana, u pismu Nelsonu s početka februara 1799, uz apel za pomoć u vezi sa velikom nestašicom hrane, napominje da bogati ostrvljani više nisu bogati, a da siromašni već umiru od gladi. Hardman, 178–179.

⁷²⁹ Kapetan Bol navodi da je u trenutku pristizanja aprilske pošiljke pšenice u zalihama bilo hrane samo za još dva dana. Gregory, 73.

⁷³⁰ Navedena novčana sredstva bila su neophodna zbog nabavke žita. Gregory, 97; Hardman, 211.

⁷³¹ U februaru su čak dva broda došla do Valet, što je nateralo opsadnike da promene taktiku. Tako se većina brodova koju su opsedali Valetu nalazila severno od ulaza u zaliv Valet, i u toku dana su često bili pod jedrima, što je značajno otežavalo prolazak kroz blokadu u toku dana. U prvoj godini opsade, do kraja septembra 1799. godine, čak 22 broda su uspela da se probiju kroz blokadu. Od toga, većinu su činili trgovački brodovi koji su plovili sa Sardinije, Jadrana (Ankona, Dubrovnik), iz Francuske, kao i Severne Afrike. General Vuboa je bio svestan da su fortifikacije oko Kotonere jedna od najslabijih tačaka odbrane, te je osnaživanje njihovih odbrambenih mogućnosti imalo veliki značaj. Francuze nisu zavaravale diverzije i grupisanje malteških trupa na

Maltežana prihvatile predlog Aleksandra Bola o formiranju kongresa koji bi uključio i predstavnike svih kasala. Do toga je i došlo 18. februara, što je bilo naročito važno zbog potonjih peticija ostrvljana.⁷³² Sledećeg dana, 19. februara, došlo je do velike promene francuskih propisa u Valeti donošenjem ukaza kojim su stavljeni van snage svi zakoni koji su doneti za vreme civilne uprave De Anželija i zamenjeni prethodnim zakonima.⁷³³ Istog dana Vuboa je primio dopis od Bola u vezi sa predajom Valete, uz konstataciju da nema potrebe da francuska vojska umire od gladi i manjka sirovina, na šta je odgovor generala bio lakonski kratak i negativan.⁷³⁴ U isto vreme, nekoliko đuladi je u bombardovanju napravilo štetu u Valeti, izazvavši paniku i dovodeći do novog talasa građana koji su želeli da napuste grad, što im je i dopušteno.⁷³⁵ Do početka marta, kralj Ferdinand je prihvatio da kapetan Bol bude glavnokomandujući opsade Valete, što je bila želja ostrvljana koju su uputili kralju u Palermu.

Okolnosti u kojima se našla Partenopejska republika pogoršale su se početkom proleća: akcije austrijske i ruske vojske na severu Italije⁷³⁶ i blokada Napulja od strane britanske flote, uporedo s nemirima u provinciji, označavale su početak kraja republike.⁷³⁷ Novinu za Francuze predstavljalo je zajedničko delovanje Rusa i Turaka.⁷³⁸ Prisustvo Rusa na Siciliji,⁷³⁹ kao i uspesi ruske vojske u kampanjama protiv Francuza pod komandom generala Aleksandra Suvorova (*Alexander Vasilyevich Suvorov-Rymniksky*), sve do Druge bitke kod Ciriha, bili su značajni za restituciju Burbona

strani karantina, jer su znali da bi najverovatniji pravac napada morao da uključi fortifikaciju Kotonere. Ransijat, 48–50; De Boisgelin, 141.

⁷³² Hardman, 191.

⁷³³ Koliko je ovo moglo da donese promena, imajući u vidu vanredne okolnosti u kojima su se Francuzi nalazili, kao i činjenicu da se njihova uprava svodila na Valetu i okolna utvrđenja, nije lako tvrditi. Međutim, dnevnici Ransijata i Vuboa nam ukazuju da nije došlo do velikih promena u svakodnevici stanovnika Valete. Jedan od ciljeva ovakve odluke verovatno je bio da se odgovornost za prethodnu upravu i njen neuspeh, obzirom na izbijanje ustanka, prebaci na De Anželija, koji više nije ni bio na Malti. Isto, 192.

⁷³⁴ Isto, 598.

⁷³⁵ Pored panike uzrokovane bombardovanjem, Ransijat je naveo da je razlog bio i manjak hrane, koji je daleko više uticao na građane nego na Francuze. Njihova ishrana se sastojala od maslinovog ulja i hleba, kojeg je bilo dovoljno, ali su sir, vino, zečatina, živina, pa i golubovi, na gradskom tržištu bili preskupi i retko dostupni. Iste podatke o cenama hrane u Valeti sa identičnim brojkama u svojim memoarima predstavio je i De Boażelen. Ransijat, 51–52; 58; De Boisgelin, 143.

⁷³⁶ Pad Krfa početkom marta imao je značajne posledice jer su italijanski gradovi na jadranskoj obali postali daleko ranjiviji.

⁷³⁷ Davies, 87–89; Pocock, 186–188.

⁷³⁸ To je ujedno bilo i prvo vojno prisustvo Turaka na Apeninskom poluostrvu od 15. veka. Turska vojska, iako je bila saveznička, često je unosila nemir među lokalno stanovništvo. Sakul Kahraman, *An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant* (PhD thesis, Washington University, 2009), 196.

⁷³⁹ Važno je napomenuti da je ruski konzul na Siciliji još novembra 1798. obećao pomoć jednom od vođa malteških ustanika, Karuani. U okolnostima u kojima su se nalazili, Maltežani su se nadali pomoći bilo koje strane, a do novembra 1798. prisustvo Rusa u Jonskom moru već je bilo poznato. Obećanje ruskog konzula nikad nije ispunjeno. Gregory, 109.

u Napulju.⁷⁴⁰ Kardinalu Rufou (*Fabrizio Dionigi Ruffo*), koji je od februara i iskrcavanja u Kalabriji predvodio svoje fanatizovane trupe, upravo je ruska flota, koja je pružala podršku u vojnicima i artiljeriji, pomogla da obezbedi put do Napulja, do kog je stigao 13. juna 1799. godine.⁷⁴¹ Svojim postupcima po dolasku u Napulj, Nelson ne samo da je anulirao prethodno dogovoreno primirje i sporazum koji je ugovorio kardinal Rufo, već je i pokazao više naklonosti napuljskom kraljevskom paru nego što bi se očekivalo od kraljevskog mornaričkog oficira. U narednom periodu, lord Džordž Kit Elfinston (*George Keith Elphinstone, 1st Viscount Keith*)⁷⁴² će biti naročito frustriran njegovim dugim boravcima u Palermu, umesto na pučini ili u drugim lukama.⁷⁴³

Opsada Malte 1799.

Britanska opsada Malte naišla je na dodatni izazov pošto su se do aprila 1799. među ostrvljanima raširile vesti ne samo o tome da je car Pavle proglašen za novog velikog majstora Hospitalaca, već i da može da se očekuje dolazak ruske flote sa delom vitezova.⁷⁴⁴ Eventualni dolazak Rusa zajedno s Hospitalcima izazvao je negativnu reakciju kod ostrvljana, koji su u određenoj meri davali prednost Francuzima u odnosu na povratak reda, bar sudeći po prepisci Nelsona i Bola.⁷⁴⁵ Iščekivanje ruske flote, koja je bila slobodna nakon osvajanja Krfa početkom marta, izazivalo je napetost i kod Aleksandra Bola, koji je krajem marta od Nelsona tražio instrukcije za slučaj da se pojavi ruska flota pod komandom admirala Ušakova (*Fyodor Fyodorovich Usha-*

⁷⁴⁰ Prema Mahanu, krah ofanzive je doprinelo to što je Austrija želela da ruska vojska nastavi dalje i oslobodi Italiju za austrijske trupe, kako bi se ponovo uspostavila dominacija Habzburga. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 6–9.

⁷⁴¹ Davies, 89.

⁷⁴² Admiral Elfinston bio je jedan od najznačajnijih britanskih pomorskih oficira druge polovine 18. veka i početka 19. veka, od Sedmogodišnjeg rata do Napoleonovih ratova. Njegova sačuvana i objavljena prepiska predstavlja važan izvor. „Naval Records Society Publications, 1955“, *History of War*, <https://www.historyofwar.org/sources/napoleonic/nrs1955/index.html>; „George Keith Elphinstone“, Royal Museums Greenwich, <https://www.rmg.co.uk/collections/objects/rmgc-object-14289>.

⁷⁴³ Davies, 92–93.

⁷⁴⁴ Izbor ruskog cara za velikog majstora smatra se nelegitimnim iz više razloga. Ne samo da nije bio katolik, već ga je izabrao samo deo vitezova – njegov izbor nije uključio sve *langue* jedinice reda. Pavle je iskoristio prethodnu suspenziju Hompeša od strane pape Pija VI zbog njegove odgovornosti u vezi sa francuskim preuzimanjem Malte. Papa je mogao da prihvati da ruski car bude zaštitnik reda, ali ne i da bude proglašen za novog velikog majstora, naročito imajući u vidu da je Hompeš i dalje bio živ. Hompešu je trebalo nekoliko meseci dok u Trstu nije shvatio koja je namera zaštitnika reda, cara Pavla, i uputio je prve proteste kralju Ferdinandu i papi Piju VI, u kojima je opravdavao svoje postupke na Malti i potvrdio da je bio suočen sa Napoleonovim protivzakonitim činjenjem na Malti. Krajem oktobra je pisao i caru Pavlu u pomirljivom tonu, što je ovaj shvatio kao slabost Hompeša. Vitezovi koji su bili u Sankt Petersburgu su 27. oktobra proglasili cara Pavla za novog velikog majstora. De Boisgelin, 276–278; Gregory, 107–108; Hardman, 376–383.

⁷⁴⁵ Hardman, 203.

kov).⁷⁴⁶ Bol je bio mišljenja da bi njihov eventualni dolazak mogao da ubrza predaju generala Vuboa, koji ne bi želeo da rizikuje pad Valetе ukoliko bi se opsadi pridružila i velika ruska flota.⁷⁴⁷ Dodatnu neizvesnost su izazvale vesti da su Pavle i Ferdinand potpisali sporazum kojim bi Napulj dozvolio rusko prisustvo na Malti.⁷⁴⁸ Rusi ipak nisu uspeli da dođu do Malte, a njihovo angažovanje je ostalo ograničeno na Apeninsko poluostrvo i Siciliju. Posedi koje su stekli u Jonskom i Jadranskom moru predstavljali su njihovu najveću ekspanziju ikada na Mediteranu. Njihovo neučestvovanje u opsadi je, samim tim, umanjilo i njihova prava na Maltu.⁷⁴⁹

U toku proleća na kontinentu su se odvijale promene, a situacija u kojoj je bio Direktorijum se pogoršavala. Međutim, Francuzi na Valeti su bili odsečeni od vesti iz Evrope.⁷⁵⁰ Tokom prve godine ukupni mortalitet francuskih vojnika u Valeti iznosio je 555 vojnika, što je skoro pet puta manje od ukupnog broja umrlih građana Valetе u istom periodu – 2.468. Pored toga, značajan broj vojnika je patio od skorbuta,⁷⁵¹ očnih infekcija i velikih boginja.⁷⁵² Od bolesti su patili i vojnici Velike Britanije, Napulja i Portugalije, naročito oni koji su bili na kopnu.⁷⁵³

Krajem aprila, velika francuska flota iz Bresta pod komandom admirala Estaša Bruiksa (*Eustache Bruix*),⁷⁵⁴ sačinjena od 19 linijskih brodova i većeg broja manjih brodova, zaputila se ka Mediteranu. Flota je na plovidbi ka Tulonu prošla Gibraltar 5. maja.⁷⁵⁵ Admiralu Bruiksu se pridružila i španska flota, ali do predviđenog odlaskana

⁷⁴⁶ Nelson nije bio u naročito dobrom odnosu s ruskim admiralom. Iz kombinovane rusko-turske flote, daleko više je cenio turske vojne komandante, a posebno admirala Kadir beja. Na to je u velikoj meri uticala Ušakovljeva inercija u pogledu Malte, ali i rusko protivljenje da se albanski vojnici u službi Velike Britanije iskrcaju na Krf. Britancima su albanski najamnici bili važni za ratovanje na Mediteranu, i za razliku od Francuza su uspeli da mobilišu veliki broj njih za akcije od Levanta do Italije. Fond CO 323, koji pripada odeljenju *Colonial Office*, daje precizne podatke o angažovanju albanskih vojnika u službi Velike Britanije.

⁷⁴⁷ Hardman, 206.

⁷⁴⁸ Isto, 211.

⁷⁴⁹ Ruska flota je imala izuzetnu priliku da se pojavi na Malti od kraja maja do kraja juna, kada je britanska flota bila zauzeta u Italiji. Ipak, uprkos pismu kapetana Bola Rusima na Krfu, njihova pomoć nije stigla. Taj period je bio naročito važan, obzirom da je pomorska blokada Valetе popustila usled nedostatka brodova i ostala je samo kopnena opsada. Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 16; Hardman, 214.

⁷⁵⁰ U toku proleća su pristigla dva broda sa vestima, jedan iz Đenove u martu i drugi sa Korzike u aprilu. Prvi je bacio svu korespondenciju u more dok su ga gonili britanski brodovi, dok drugi nije imao korespondenciju iz Francuske. U Valeti su saznali samo da je situacija na Siciliji nemirna, ali još uvek nisu znali da je Austrija ušla u rat protiv Francuske. Ransijat, 69–72.

⁷⁵¹ Ransijat navodi da je skorbut bio najveća pošast među vojnicima, te da je od njega umrlo 157 vojnika za samo tri meseca – od februara do aprila. Sredinom maja u bolnici je bilo čak 600 francuskih vojnika. Isto, 78.

⁷⁵² De Boisgelin, 142.

⁷⁵³ Bol u izveštaju Nelsonu navodi da je među ostrvljanima i savezničkom vojskom bio veliki broj bolesnih. Većina vojnika Napulja je bila bolesna, dok su od njegovih 11 artiljerijskih oficira na kopnu dvojica izgubila život usled smrtonosnih bolesti, a trojica su bila toliko bolesna da nisu mogli da budu na svojim položajima. Hardman, 206.

⁷⁵⁴ „Bruix“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/bruix/>.

⁷⁵⁵ Hardman, 212.

Maltu nije došlo, i flota je ostala neaktivna u Tulu. ⁷⁵⁶ Odlaskom kapetana Bola za Napulj sa delom britanske flote u maju 1799. godine, Francuzi iz Valette su po prvi put nakon opsade bili u mogućnosti da slobodno izlaze iz Valette i blokiraju ostrvljane u zalivima koje su oni koristili za sidrenje, i nesmetano obezbeđuju sebi zalihe pljačkanjem. ⁷⁵⁷ Francuzi su iskoristili maj i jun tokom šest nedelja odsustva neprijateljskih brodova da obnove svoje rezerve. ⁷⁵⁸ Okolnosti u Valeti i na Malti nisu bile dobre ni za jednu stranu: francuske trupe su bile desetkovane i umorne, ⁷⁵⁹ general Vuboa je novim nametima pokušavao da iznudi dodatna sredstva od građana koji su se iseljavali, dok su im Britanci velikodušno slali vesti o francuskim porazima u Italiji i dolasku ruske flote na Maltu, ⁷⁶⁰ a na ostrvu su izbijale svađe među stanovnicima, koji su postali međusobno podozrivi i sumnjičili jedni za druge da su jakobinci i da spremaju dolazak francuske kontrarevolucije na ostrvu. ⁷⁶¹ Dodatnu paniku krajem juna unelo je iskrcavanje tri visoko rangirana Hospitalca u zalivu Sv. Pavla, koje je većina ostrvljana dobro primila pošto su ih pamtili kao vitezove koji su bili u dobrim odnosima sa ostrvljanima, a jedan od njih je pričao i malteški. ⁷⁶²

⁷⁵⁶ Francuska flota nije postigla ništa osim što je alarmirala britanske brodove na Mediteranu. Gregory, 75.

⁷⁵⁷ Iz dnevnika Ransijata saznajemo da je odsustvo britanske flote od 21. maja veoma prijatno iznenadilo Francuze. U isto vreme, poručnik Vivion (*Vivion*), kojeg je kapetan Bol ovlastio da komanduje u njegovom odsustvu, bio je prilično očajan zbog slobode koju su Francuzi stekli i koristili. Ransijat, 79–80; Hardman, 213.

⁷⁵⁸ Do početka juna Francuzi su zarobili čak šest brodova u vodama oko Malte, od kojih je jedan bio berberski brod. Ransijat, 81–82.

⁷⁵⁹ Iz dnevnika generala Vuboa saznajemo za zabrinjavajući incident od 19. juna 1799. kada je deo francuskih trupa odbio da jede hleb za koji je general utvrdio da je jestiv i dobrog kvaliteta. Generalu se ovo nije dopalo i delovalo mu je kao potencijalni početak pobune. Nekoliko meseci pre toga, malteški pekari su zamenjeni francuskim. Međutim, zahvaljujući Ransijatovom izveštaju, saznajemo da je hleb koji su francuski pekari spremali ipak bio lošijeg ukusa u odnosu na proizvod malteških pekara koji se prodavao. Vuboa je problem kvaliteta hleba rešio tako što je ponovo zaposlio tri malteška pekara. Vuboa je u dnevniku od 28. juna spomenuo teškoće koje su imali u vidu nedostatka lekova i posledica skorbuta, kao i da je dnevno umiralo i do 20 ljudi (ne precizirajući da li su u pitanju i građani i vojnici). Naveo je da su mesečno gubili i do sto vojnika usled bolesti, pre svega skorbuta, a spomenuo je i slepilo i gubitak vida među trupama. Gubitak vida i zapaljenje očiju poprimali su razmere epidemije među građanima Valette. Ransijat ga je nazvao „noćnim slepilom“, obzirom da bi se vid kasnije mogao povratiti. General Vuboa je pokušavao da održi dobro raspoloženje kod vojnika, u čemu je veoma često izvođenje pozorišnih predstava bilo jedan od boljih načina da čini i vojnike i građane raspoloženim. De Boażelen je zabeležio da su pozorišne predstave bile vrlo česte i posećene. Hardman, 611; 613; De Boisgeline, 148; Ransijat, 104; 118.

⁷⁶⁰ Ransijat ispravno navodi da je ovo bio način na koji su želeli da rašire defetizam među francuskim trupama. Ransijat, 90.

⁷⁶¹ Poručnik Vivion nije imao Bolov autoritet, ali je i situacija u kojoj se on našao bila daleko delikatnija u odnosu na prethodni period. Prognani građani iz Valette su takođe donosili vesti o lošem stanju francuske vojske i nezadovoljstvu trupa. Hardman, 214–215.

⁷⁶² Ovaj slučaj je bio značajan zbog već postojeće pometnje među malteškim trupama, od kojih nisu svi bili srećni zbog dolaska makar i nekolicine Hospitalaca. U toku prethodnog perioda, nakon što je opsada počela, pojedini Hospitalci su želeli da se pridruže ostrvljanima u borbi protiv Francuza, ali im to nije dozvoljeno. Može se pretpostaviti da su ova tri viteza bila bliska Hompešu, obzirom da su pukovniku Vivionu rekli da im je polazna luka bio Trst. Potvrda da su ostali odani Hompešu može se naći u dopisu od 13. novembra koji je baron Hompeš, bratnac bivšeg velikog majstora, poslao najverovatnije lordu Grenvilu, u kojem protestuje zbog nazivanja njegovog strica

Iz pisma koje je lord Grenvil uputio Admiralitetu od 9. jula saznaje se za uputstva kralja Džordža i vlade u slučaju da britanska flota zauzme Valetu, sama ili u sadejstvu sa ruskom ili napuljskom flotom. Uputstvo koje je trebalo preneti britanskoj floti bilo je da bi u tom slučaju bilo neophodno izvršiti restauraciju Hospitalaca, koji su pod ruskom zaštitom (i koji prihvataju cara Pavla za velikog majstora),⁷⁶³ u skladu sa njihovim zakonima, što je rezultat dogovora između Napulja i Sankt Petersburga.⁷⁶⁴ Vreme je postalo faktor pritiska za britanske i portugalske brodove, koji nisu bili u dobrom stanju, zbog čega se Nelson nadao da će se opsada završiti do oktobra, kada će jaki vetrovi dodatno pogoršati stanje brodova.⁷⁶⁵ Iz izveštaja o stanju bolesnika u britanskoj vojsci saznaje se da je veliki deo posade i vojnika ukrcanih na britanske brodove u toku jeseni 1799. godine bio primoran na hospitalizaciju, a zanimljivo je da je period oporavka većine njih bio između jednog i dva meseca.⁷⁶⁶ Za potrebe lečenja bolesnika korišćena je fregata *HMS Lion*, dok je deo pacijenata bio lečen na ostrvu.⁷⁶⁷ Kapetan Bol pisao je Nelsonu da se među ostrvljanima pojavljuju agenti, kao i da odnosi sa napuljskim pukovnikom Kordonom (*Cordona*) nisu idealni.⁷⁶⁸ Istovremeno je stanje u Valeti postajalo sve teže, dok je zaliha bilo sve manje, što se dobro oslikavalo u cenama proizvoda, koje su se udvostručile od marta.⁷⁶⁹ Krajem

smutljivcem i intrigatorom koji je preko nekolicine vitezova pokušao u toku leta da organizuje kontrarevoluciju na Malti. TNA, PRO, FO 49/2, Lord Baron Homspech, London, 13th November 1799; Hardman, 216–217.

⁷⁶³ Ovo je važna promena jer je na taj način i Velika Britanija indirektno prihvatila cara Pavla kao novog velikog majstora.

⁷⁶⁴ TNA, PRO, FO 49/2, Lord Grenville to Admiralty, Downing Street, 9th July 1799.

⁷⁶⁵ Nelson je u izveštaju Admiralitetu od 21. septembra upozorio da je pet od ukupno sedam britanskih brodova koji učestvuju u opsadi u veoma lošem stanju, dva u kritičnom, kao što je i svih pet portugalskih bilo u prilično lošem stanju. Gregory, 76.

⁷⁶⁶ Sa broda *HMS Alexander* bilo je čak 92 bolesnika, koji su hospitalizovani u periodu od avgusta do oktobra; sa *HMS Lion* ukupno 15 hospitalizovanih u septembru i oktobru; sa *HMS Success* takode 15 pacijenata u istom periodu; sa *HMS El Corso* samo 3 hospitalizovana pacijenta u septembru; sa *HMS Audacious* 13 pacijenata, hospitalizovanih u septembru i oktobru, kao i jedan pacijent u novembru; sa *HMS Stromblo* (ili *Her Tender*) 7 pacijenata u periodu septembar – novembar, i sa broda *HMS La Bonne Citeyenne* 6 pacijenata hospitalizovanih u istom periodu. Ukupan broj bolesnika od avgusta do novembra 1799. godine bio je 149, a jedan od najvećih problema bio je nedostatak zaliha i potrepština za pacijente. TNA, PRO, ADM 102/556.

⁷⁶⁷ TNA, PRO, ADM 102/556.

⁷⁶⁸ U pismu od 28. avgusta Bol navodi da je povoljna okolnost bila ta što se pukovnik Kordona nije dopao Maltežanima i što je imao veoma mali uticaj na njih. Daleko više su uznemiravale vesti o glasinama da je napuljska kraljica izdvajala mnogo veće iznose novca za Maltu nego što je na ostrvu bilo u opticaju, čime se impliciralo da su britanske trupe zadržavale deo novca za sebe. Bol je bio mišljenja da je moguće da su za širenje takvih glasina odgovorni agenti Hospitalaca. Hardman, 223.

⁷⁶⁹ Tako je golub, koji je se u martu prodavao za 6 livri, u septembru koštao 12, cena zeca je skočila sa 7 na 11 livri, dok su se prvi put na tržištu pojavili i pacovi. Meso magaraca i mula se smatralo delikatesom. Vojnici su počeli da se bave povrtarstvom i da gaje povrće na zelenim površinama u gradu. Od avgusta vojska je dobijala polovinu plate, dok je plata civilnim službenicima suspendovana. Do kraja godine pacovi su postali zastupljeniji u ishrani građana Valete, a De Boażelen navodi da su do kraja 1799. godine mačke i psi nestali sa ulica grada. Malo je verovatno da je to istina jer eliminisanje mačaka koje je naveo De Boażelen ne zvuči kao racionalan potez, budući da su mačke bile važne za hvatanje pacova. Može se samo pretpostaviti da su pred sam kraj opsade stvarno počeli sa hvatanjem mačaka jer su tek tada došli u opasnost od gladi bez izgleda za prispeće pomoći. De Boisgelin, 143–145; 153; Ransijat, 104.

jula napuljski oficir je u neformalnom razgovoru sa francuskom posadom iz tvrđave Manoel predložio vrlo galantne uslove predaje, i u isto vreme obavestio sagovornike o prilično teškoj situaciji u kojoj su se Francuzi u Italiji nalazili, kao i o povratku Ferdinanda u Napulj.⁷⁷⁰ Naredni predlog za primirje uručio je portugalski admiral De Niza, koji je u kavaljerskom maniru zamolio generala Vuboa za razgovor, koji su vodili u neposrednoj blizini tvrđave Manoel.⁷⁷¹

Još početkom jeseni predviđao se odlazak admirala De Nize, koji je s flotom morao da se odazove pozivu svog monarha, a odlagan je zbog Nelsonovih molbi da flota ostane dok ne dođe britansko ili rusko pojačanje. Pre odlaska, De Niza je poslao veoma ljubazno oproštajno pismo francuskom generalu u Valeti.⁷⁷² Broj građana u Valeti, koji je De Boażelen procenjivao na 40.000 pre opsade, opao je na 13.000 u septembru, a potom na svega 10.000 posle nekoliko talasa egzodusa u oktobru.⁷⁷³ Tek prvog oktobra je iz Tulona doplovio brod s prvim nepovoljnim vestima za Francuze u vezi sa situacijom u Italiji. S druge strane, dobre vesti koje je doneo su se odnosile na uspeh Masene u Švajcarskoj, odbranu Holandije i pobedu Napoleona u Bici kod Abukira u julu mesecu.⁷⁷⁴

Uprkos kontroli pomorskih puteva, Velika Britanija nije sprečila povratak Napoleona u Francusku iz Egipta 9. oktobra. Obzirom da je admiral Elfinston početkom jeseni prepustio komandu nad britanskom flotom na Mediteranu, komandna odgovornost za taj propust se može pripisati Nelsonu.⁷⁷⁵ Po dolasku u Francusku, Napoleon

⁷⁷⁰ U avgustu je i Aleksandar Bol bezuspešno pokušao da privoli generala Vuboa na kapitulaciju. Ransijat, 93; 97.

⁷⁷¹ Na osnovu dnevnika Ransijata, portugalski admiral nije ni stigao da predloži predaju Francuzima, kad su oni najednom počeli da pevaju „*Vive la Republique! Vive Bonaparte! Vive Vaubois! Vive les fortifications de Malte!*“ Isto, 107–108.

⁷⁷² U pismu od 5. oktobra 1799. mu je u kavaljerskom stilu čestitao na hrabro izdržanoj opsadi i na stoičkoj upornosti Francuza u odbrani Valeta, na čemu neprijatelji mogu samo da odaju duboko poštovanje. Ipak, upozorio ga je da je situacija po Francusku veoma loša i da su revolucionarne vlade koje je Francuska postavila počele da nestaju, te da će njegova pozicija na izolovanom ostrvu usred Mediterana bez mogućnosti pomoći iz Francuske biti osuđena na propast. Nadu da će uspeti da izbegne blokadu i spase se sa svojim brodovima smatrao je osuđenom na propast obzirom na britanske, portugalske, ruske i turske brodove koji gospodare okolnim vodama. Portugalska flota je napustila Maltu tek 18. decembra. Hardman, 619.

⁷⁷³ Francuzima ovo nije predstavljalo problem, već im je naprotiv olakšavalo raspodelu namirnica. Do marta 1800. godine broj stanovnika Valeta pao je na svega 7.000. Ransijat je potvrdio broj od 10.000 stanovnika u Valeti i gradovima na drugoj strani zaliva, što je samo četvrtina broja od pre početka opsade. Na osnovu Ransijatovog dnevnika, zalihe hrane koje su Francuzi imali u septembru dozvoljavale su im još šest meseci opsade ukoliko ne bi dobili nove zalihe. Povrtarstvo kojim su francuski vojnici počeli da se bave davalo je rezultate, stopa smrtnosti se smanjila, kao i broj bolesnih. Još jedan mudar potez bilo je proterivanje prostitutki iz grada nakon epidemije polnih bolesti, što je omogućilo da se venerične bolesti više šire po ostatku ostrva, dok je u Valeti došlo do smanjenja broja pacijenata koji su od njih patili. De Boissgelin, 148; Ransijat, 99–100; 112.

⁷⁷⁴ Do početka oktobra čak tri irska dezertara su napustila britanske trupe i pridružila se Francuzima. Od prvog dezertara su saznali da je samo na njegovom brodu bilo bar 70 Iraca koji su bili u stanju tihe pobune i koji bi se rado pridružili Francuzima kad bi imali priliku. Hardman, 620–621; Ransijat, 112–113; 115.

⁷⁷⁵ Nelson nije prihvatao odgovornost jer na raspolaganju nije imao dovoljno fregata i bržih brodova koji bi krstarili između Afrike i Malte, i Korzike i Tulona. Captain Alfred Thayer Mahan,

je iskoristio stanje u državi i krizu Direktorijuma da bi izvršio *državni udar 18. brimera*, kojim je uspeo da Direktorijum zameni novim sistemom u kom je on bio prvi konzul. Revolucija, odnosno državni udar, imala je dva čina: politički, u kom je napao Direktorijum, i drugi, u kom je svoje saučesnike sveo na pomoćnu ulogu. Bonapartin plan je uspeo najviše zahvaljujući hladnokrvnosti njegovog brata Lucijana Bonaparte (*Lucien Bonaparte*).⁷⁷⁶ Nakon što je referendumom promenjen ustav, Napoleon je izabran za prvog konzula koji je mogao da vodi vlast dekretima.⁷⁷⁷ General Vuboa i Francuzi na ostrvu su morali da sačekaju na vesti o promeni u Francuskoj, ali je Bonaparti bilo važno da pošalje pomoć na Maltu, kao i vojsci u Egiptu, pošto su to bile njegove ratne tekovine.

Tokom boravka grofa Andreja Italinskog (*Andrei Italinski*) u Italiji na jesen 1798. godine, Rusi su se obavezali da će pomoći u opsadi Valeta i da će zajedno sa napuljskim i britanskim dvorom finansijski pomagati opsadu Malte, što je bilo neophodno zbog cena nabavljanja žitarica.⁷⁷⁸ Interesantno je da je Nelson grofu Italinskom verovao daleko više nego drugim Rusima i što ga je smatrao pouzdanim i prijatnim.⁷⁷⁹ Do zahlađenja odnosa između Rusije, na jednoj strani, i Napuljske kraljevine i Austrije, na drugoj strani, dolazi već od jeseni 1799. godine, kad su Rusi dobili direktivu da drže pod kontrolom ponovno osvojene teritorije Napuljske kraljevine, dok bi napuljska ili austrijska vojska ponela najviše zasluga za oslobađanje nekadašnje papske države. Pored toga, Ušakov je bio frustriran jer nije mogao da oslobodi vojsku za opsadu i osvajanje Ankone, koja bi Rusiji faktički omogućila kontrolu ulaska na Jadran, imajući u vidu njihove posede na Jonskim ostrvima.⁷⁸⁰ Situacija se dodatno pogoršala već početkom naredne godine, kad je admiral Ušakov dobio naredbu iz Sankt Petersburga da veći deo flote prebaci prvo na Krf, a zatim u Crno more.⁷⁸¹

Britansko prisustvo na Malti povećano je do kraja godine, kad je brigadnom generalu Tomasu Grejama (*Thomas Graham*)⁷⁸² dozvoljeno da prebaci deo britanskih

The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain, vol. II, London: Sampson Low, Marston & Company, 1897, 21.

⁷⁷⁶ David Jordan, *Napoleon and The Revolution*, 67–69.

⁷⁷⁷ Isto, 70–71.

⁷⁷⁸ U Nelsonovom pismu od 25. novembra iz Palerma pukovniku Grejama primećuje se visok stepen optimizma kod Nelsona u vezi sa ruskim prihvatanjem podele troškova, kao i slanjem vojnika. Do toga, međutim, nije došlo. Horatio Nelson, *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson with Notes by Sir Nicholas Harris Nicolas*, Vol IV, London: Henry Colburn, 1845, 108–198.

⁷⁷⁹ U pismima koja je slao i kapetanu Bolu i komodoru Trubridžu, obojicu je uveravao da od svih Rusa jedino njemu mogu da veruju, i da sa njim postupaju sa najvećim potrebnim uvažavanjem. Moguće je da je zajednička ljubav ser Hamiltona i grofa Italinskog prema antičkom nasleđu i kolekcionarstvu uticala na visoko mišljenje Nelsona o Italinskom. Pored toga, Italinski je od 1785. godine služio u Napulju i bio je dobro prihvaćen na dvoru Burbona. Nelson, 118–119; Aleksei Ageev, „Between Admiral F. Ushakov and the Sicilian Court: the diplomatic mission of A. Italinsky in Naples (1799)“, *History magazine – researches*, 2025/1, 81–101.

⁷⁸⁰ Ageev, 81–101.

⁷⁸¹ Isto.

⁷⁸² James Taylor, *The Great Historic Families of Scotland*, London: J.S. Virtue & Co., 1887, 171–180.

trupa sa Sicilije na Maltu. Pod Grejamom je 10. decembra 1799. bilo 880 vojnika iz 30. i 89. regimente.⁷⁸³ Francuzi iz Kotonere su 21. decembra primetili iskrcavanje 1.200 vojnika, ali nisu bili sigurni da li su britanski.⁷⁸⁴ Prema britanskim izvorima, do kraja godine u Valeti je bilo 4.200 vojnika.⁷⁸⁵ Dodatni problem u opsadi Malte bio je odnos admirala Nelsona i kopnenih generala, koji se nisu slagali oko daljeg načina delovanja. Nelsona je razočaralo to što je general Henri Edvard Foks (*Henry Edward Fox*)⁷⁸⁶ dao jasna uputstva Grejama da se drži defanzivne strategije, što su osetili i Francuzi u Valeti, koji preko 50 dana nisu bili izloženi kanonadi.⁷⁸⁷ Ostrvljanima je kraj godine bio veoma težak zbog manjka hrane, o čemu je Bol obavestio Dandasa u decembru.⁷⁸⁸ Situacija je bila toliko očajna da je komodor Tomas Trubridž (*Sir Thomas Troubridge*)⁷⁸⁹ bio prinuđen da zapleni sicilijansko žito bez prethodne dozvole Nelsona i pristanka kralja Ferdinanda.⁷⁹⁰ Iz Grejamovog dopisa saznajemo za boravak grofa Italinskog na Malti početkom januara, kao i za aranžman o budućoj raspodeli trupa koji je neprijatno iznenadio Britance, a na osnovu kojeg bi ruska vojska držala najvažnija utvrđenja na ostrvu – Valetu, Florijanu i Sv. Elmo.⁷⁹¹ Grof Italinski je u de-

⁷⁸³ Mahan, *The Life of Nelson*, 19.

⁷⁸⁴ Ransijat, 99–100; 122–123.

⁷⁸⁵ Taj podatak naveden je u interesantnom izveštaju koji je oficir Lindental (*Lewis Lindenthal*) poslao generalu Foksu na Majorci. Prema tom izveštaju, broj vojnika bio je 2.500, dok je francuske trupe popunilo još 1.500 pripadnika nekadašnje mornaričke pešadije. Ukupan broj nacionalne garde i Maltežana u službi Francuza bio je 250. U izveštaju se navodi da je čak 200 francuskih vojnika bilo u bolnici i da su im zalihe ograničene. TNA, PRO, WO 1/291, Lindenthal to General Fox, Malta, 31st December 1799.

⁷⁸⁶ Henri Edvard Foks bio je mlađi brat Čarlsa Džejmsa Foksa (*Charles James Fox*), jednog od najznačajnijih britanskih političara iz partije vigovaca s druge polovine 18. i početka 19. veka. Čarls Foks je bio jedan od najvažnijih političkih protivnika Vilijama Pita mlađeg i njegove politike suprotstavljanja Francuskoj.

⁷⁸⁷ Gregory, 78; Ransijat, 99–100; 128.

⁷⁸⁸ Kapetan Bol mu je takođe rekao da bi slanje albanskih vojnika na Maltu kao pomoć u opsadi bio rizičan potez zbog animoziteta između ostrvljana i Albanaca. Albanske trupe su već bile uključene u borbama na Apeninskom poluostrvu, i na Siciliji je bilo incidenata između njih i ostrvljana. Hardman, 250–251; TNA, PRO, WO 1/291, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 15th December 1799.

⁷⁸⁹ „Admiral Sir Thomas Troubridge“, *More Than Nelson*, <https://morethannelson.com/officer/admiral-sir-thomas-troubridge/>.

⁷⁹⁰ Tomas Trubridž je Nelsonu poslao pet pisama od 22. decembra do 5. januara pre nego što je odlučio da preduzme akcije bez njegove dozvole. Obrazloženje za njegove postupke je bilo da se rizikuje smrt najmanje 30.000 ostrvljana, da će Maltežani uskoro početi da uzimaju sledovanja britanskih vojnika i da neće imati izbora nego da traže pomoć Francuza u Valeti, što će dovesti do potpunog kolapsa opsade. Iz navedenih razloga, 5. januara je poslao brodove u Agrigento i Mesinu kako bi, protivno volji sicilijanskih vlasti i bez dozvole kralja Ferdinanda, zaplenili potrebnu količinu žita. Na Siciliji je 1799. žetva bila relativno siromašna, ali je žita bilo u izobilju zahvaljujući veoma dobroj godini u Apuliji. Iz Nelsonove korespondencije sa Džordžom Spenserom (*George John Spencer, 2nd Earl Spencer*), prvim lordom Admiraliteta, saznajemo da se od admirala Ušakova očekivalo da sredinom decembra napusti Napulj i pridruži se blokadi Malte, do čega nije došlo. Hardman, 252–255; 261–262; Nelson, 145–146.

⁷⁹¹ U dopisu Grejam spominje da bi britanskoj vojsci ostale tvrđave Manoel, Tigné i Rikasoli, dok bi napuljske trupe bile stacionirane u Kotoneri, čime bi bile u podređenom položaju u odnosu na Ruse koji bi kontrolisali najvažnija utvrđenja. Grejam dodaje da je Italinski bio ljut na admirala Ušakova koji još nije isplivao sa Sicilije u pravcu Malte. Hardman, 263–265.

cembru predstavnicima Maltežana saopštio da je car Pavle postao novi veliki majstor i da će i ostrvljanima biti dozvoljeno da postanu članovi reda, da će upravu na Malti sprovoditi ostrvljani koje će sami birati, i da će im biti priznata sva njihova prethodna prava. Maltežani su ljubazno odgovorili na to sa željom da kapetan Bol ostane na ostrvu u svojstvu guvernera dok se Francuzi ne predaju.⁷⁹² Interesantan je i dopis admirala Džordža Elfinstona, koji je početkom naredne, 1800. godine, bio na Siciliji, a u kojem je naveo da je predlog grofa Italinskog dobar za britanske interese.⁷⁹³ Do kraja godine, Velika Britanija, Napuljsko kraljevstvo i Rusija su postigli dogovor o zajedničkom pokrivanju troškova u vezi sa Maltom, koji su se u prvom redu odnosili na nabavku žita.⁷⁹⁴ Pred kraj godine, Aleksandar Bol je tražio pomoć inženjera u vezi sa mogućim ojačavanjem baza za vojsku i flotu, idealno u okviru zaliva Marsašlok, što je smatrao neophodnim ukoliko bude pristigao veći kontingent britanskih ili ruskih vojnika.⁷⁹⁵

Opsada Malte 1800.

U januaru 1800. godine na Malti se nalazilo ukupno 1.189 vojnika, od kojih je 116 bilo bolesno.⁷⁹⁶ Situacija među ostrvljanima se najzad popravila zahvaljujući isporuci žita sa Sicilije. Moral među britanskim vojnicima na kopnu nije bio na visokom nivou, što potvrđuje Grejamov izveštaj da su Maltežani sprečili britanskog dezertera koji je kod Kotonere pokušao da prebегне Francuzima.⁷⁹⁷ Brojčano stanje britanskih trupa i brodova se povećalo u februaru dolaskom admirala Elfinstona u pratnji Nelsona.⁷⁹⁸ Nova britanska flota, koja je iz Livorna preko Sicilije išla za Maltu, imala je sreću da presretne francusku flotu koja je plovila za Maltu 18. februara. Francusku flotu je predvodio *Le Génèreux*, jedan od dva preostala linijska broda koja nisu bila uhvaćena ili uništena (drugi, *Guillaume Tell*, bio je ukotvljen u luci u Valetu).⁷⁹⁹ Pored

⁷⁹² Gregory, 111.

⁷⁹³ Iz pisma nije sigurno kome je pisao, ali je najverovatnije u pitanju Henri Dandas, s obzirom na to da se dokument nalazi u fondu WO. U pismu je u okviru analize stanja na Mediteranu i Italiji spomenuo i Dubrovnik, za koji je tvrdio da će teško opstati kao samostalna republika, te da će verovatno postati turski ili austrijski posed, što je smatrao najboljim rešenjem i za britanske interese na Jadrano. TNA, PRO, WO 1/291, Lord Keith, Palermo, 10th February 1800.

⁷⁹⁴ Nelson, 162–163; Gregory, 80.

⁷⁹⁵ TNA, PRO, WO 1/291, Alexander Ball to Henry Dundas, St. Antonio, Malta, 10th December 1799.

⁷⁹⁶ U okviru fonda *Office of the Commander in Chief: Monthly Returns of the Adjutant General, Malta* (WO 17/2117) može se pratiti stanje britanskih trupa na ostrvu sa presekom svakog meseca u toku 1800–1801. U odnosu na prethodni mesec, umrlo je devet vojnika, dezertirala su četvorica, a od ukupnog broja britanskih trupa, 310 su bili mornari. TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, January 1800.

⁷⁹⁷ Iz građe se ne vidi kome je poslao pismo, ali je primalac najverovatnije bio general Foks, obzirom da je on bio nadređen Grejama. Druga mogućnost je da pismo poslato Henriju Dandasu. TNA, PRO, WO 1/291, Thomas Graham, Malta, 11th January 1800.

⁷⁹⁸ Nelson je u Palermu na brodove ukrcao 1.200 napuljskih vojnika. Nelson, 182–183.

⁷⁹⁹ Britanci su zarobili ukupno 1.800 Francuza. TNA, PRO, WO 1/291, Lord Keith, Syracuse, 1st March 1800.

linijskog broda, francusku flotu su činile tri fregate i korveta. U bici je smrtno ranjen francuski viceadmiral Žan Batist Pere (*Jean-Baptiste Perrée*) koji je komandovao na *Le Généreux*. Britanci su uspjeli da onemoguće pristizanje pomoći u ljudstvu i materijalu opsednutoj vojsci u Valeti, a uz to su zarobili još jednu fregatu iz konvoja.⁸⁰⁰ General Vuboa je zahvaljujući ljubaznosti Britanaca brzo obavešten o neuspehu francuskog konvoja, što je dovelo do pada morala među Francuzima u Valeti.⁸⁰¹ Dolazak korvete *La Ballonne* iz Marselja u noći između 4. i 5. marta nije mogao da nadoknadi gubitak konvoja iz februara.⁸⁰² Na osnovu vesti o aktivnostima Francuza u luci, kapetan Bol je upozorio Nelsona da će preostali francuski brodovi pokušati da pobegnu iz Valeta. Međutim, u dnevniku generala Vuboa i Ransijata, plan o slanju *Guillaume Tell* spominje se tek u prvoj polovini marta.⁸⁰³ Bol je bio svestan da je broj vojnika nedovoljan, zbog čega je već u martu predlagao Dandasu da se naoružani ostrvljani pridruže britanskim trupama.⁸⁰⁴

Dolaskom napuljskih vojnika u februaru, ukupni broj trupa povećan je na 2.214, od kojih je 1.360 bilo iz Napulja.⁸⁰⁵ Ovo je bio ukupan sastav trupa na ostrvu bez ostrvljana, koji i dalje nije bio dovoljan za napad na francuske položaje usled nepojavlivanja admirala Ušakova i ruskih trupa. Brodovi pod komandom ruskog admirala su bili u prilično lošem stanju, te se admiral s flotom uputio na Krf umesto na Maltu.⁸⁰⁶ Delimična odgovornost što ruska vojska nije došla na Maltu pripada i kralju Ferdinandu, koji je zamolio da Ušakov ostavi deo trupa u Napulju.⁸⁰⁷ Martovski izveštaj o ukupnom broju vojnika na ostrvu odnosi se samo na britanske trupe: od njih 955, čak 133 je bilo bolesno,⁸⁰⁸ što predstavlja značajno povećanje u odnosu na prethodni

⁸⁰⁰ Pocock, 197–198; Nelson, 188–189.

⁸⁰¹ Britanci su 27. februara generalu Vuboa u Valeti poslali nekoliko pisama, među kojima je bilo i pismo za admirala Vilneva, uz obaveštenje da su se ona nalazila u konvoju koji je presrela britanska flota. Ransijat, 131–133.

⁸⁰² Nelson, koji se tada nalazio u vodama Malte, zamolio je Grejama 3. marta da drže Francuze u gradu u vanrednoj situaciji stalnim noćnim bombardovanjem. On je pretpostavio da će neka od francuskih korveta koje su preživele susret sa britanskom flotom verovatno pokušati da iskoristi noć za probijanje blokade. Nelson, 97–198.

⁸⁰³ Isto, 195.

⁸⁰⁴ Aleksandar Bol je u detaljnom pismu naznačio važnost regrutacije ostrvljana i obezbeđivanja plata za one među njima koji bi bili pod direktnom komandom britanskih oficira. Kao dodatni argument naveo je da su i Francuzi regrutovali Maltežane i imali ih pod svojom direktnom komandom. Dodatni moralni razlog koji je naveo je žrtva koju su ostrvljani do tad već podneli i njihova velika očekivanja od Britanaca. TNA, PRO, WO 1/292, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 23rd March 1800.

⁸⁰⁵ U februaru nije bilo zabeleženih slučajeva dezertiranja, dok se broj mrtvih usled bolesti povećao na 30. TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, February 1800.

⁸⁰⁶ Odnosi saveznika Austrije i Rusije postajali su sve zategnutiji, i car Pavle je sumnjao da su Austrijanci krivi za neuspeh Suvorovljeve ofanzive iz 1799. Ušakov je dobio naređenje da brodove vrati u Crno more. Imajući u vidu njihovo stanje, nije bilo izvodljivo da ih za takvo putovanje pripremi na Malti, gde bi mu zaštitu od jakih zimskih vetrova pružalo samo nekoliko zaliva. Norman Saul, *Russia and the Mediterranean 1796–1807*, Chicago: University of Chicago, 1970, 126–132.

⁸⁰⁷ Gregory, 114.

⁸⁰⁸ TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, April 1800.

period. Nelson je bio optimističan da će se Francuzi uskoro predati, i očekivao je brz dolazak ruske flote i vojnika.⁸⁰⁹

Ratno veće Francuza u Valeti je na predlog admirala Vilneva 4. marta odlučilo da pokuša da pošalje linijski brod *Guillaume Tell* za Francusku. Ne samo da bi se na taj način onemogućio njegov eventualni gubitak u slučaju da se blokada ostrva završi francuskom kapitulacijom, već se predviđalo i da će se brod sa flotilom vratiti na Maltu i pomoći opsednutim vojnicima.⁸¹⁰ Kapetan Bol je od francuskog dezertera koji je 14. marta uspeo da pobjegne iz tvrđave *Tigné* dobio potvrdu da će brod prvom zgodnom prilikom pokušati da pobjegne iz zaliva, kao i da su se francuski pacijenti u bolnici već spremali za premeštanje na brod. Uslovi za isplavljanje su se popravljali u poslednjoj nedelji meseca, tako da je polazak broda *Guillaume Tell* bio predviđen u noći između 29. i 30. marta. Britanska flota je ponovo imala sreće, jer je linijski brod *HMS Foudroyant* stigao sa Sicilije upravo 29. marta, uoči planiranog bega francuskog broda. *Guillaume Tell* je isprva imao šanse, uprkos tome što je veoma brzo primećen dok je napuštao zaliv, ali je u duelu sa *HMS Penelope* izgubio nekoliko jedara, što ga je usporilo i omogućilo ostatku britanske flote da ga sustigne. Nakon nekoliko sati borbe u 8 časova ujutru francuski brod se predao. Ukupan broj francuskih zarobljenika je bio 1.220, od kojih su većinu činili bolesnici.⁸¹¹

Imajući u vidu odsustvo dodatnih pojačanja, Grejam je odlučio da sprovede regrutaciju malteških dobrovoljaca.⁸¹² Nelson je u pratnji Hamiltonovih početkom maja poslednji put došao na Maltu, gde su proveli 16 dana.⁸¹³ Iz pisma od 19. maja koje je Grejam uputio Vilijamu Hamiltonu, koji se nalazio na ukotvljenom *HMS Foudroyant* u zalivu Sv. Pavla, može se steći utisak o stanju na Malti. Grejam se žalio na činjenicu da, iako su Francuzi ostali bez svog najvrednijeg broda, on i dalje nije imao dovoljno trupa da ugrozi njihove pozicije u Valeti, a nije isključivao ni francuske kontranapade ukoliko bi im se ukazala prilika. Što se tiče položaja, jedini pravac napada iz kog bi trupe mogle imati uspeha bio je s juga, odnosno ka Kotoneri i tvrđavi Rikasoli, dok bi napad ka karantinskoj luci i tvrđavi Manoel pre mogao da bude diverzija.⁸¹⁴

Iz detaljnog pisma sekretara za rat Henrija Dandasa general-potpukovniku Ralfu Aberkrombiju (*Sir Ralph Abercromby*)⁸¹⁵ od 15. maja 1800. godine saznaje se za stanje

809 Za Nelsonov optimizam saznajemo iz pisma od 20. marta koje je poslao Trubridžu iz Palerma. Nelson, 206–207.

810 Hardman, 279–288; 630–631.

811 Hardman, 288–300; Ransijat, 131–133; Nelson, 218–219.

812 Do kraja aprila u novoformiranoj četi *Maltese Independent Company* bio je 421 Maltežanin. Uz nju su bili i 810 vojnika iz Napulja i britanske trupe. TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, May 1800.

813 Nelson se nadređenima već žalio na pogoršanje zdravstvenog stanja i želeo je da se vrati u Veliku Britaniju. Nadao se da će mu terapija u mornaričkoj bolnici Griniča pomoći da se oporavi. Mahan, *The Life of Nelson*, 31–32.

814 Hardman, 295–298.

815 Ralf Aberkrombi je zamenio Čarlsa Stujarta (*Sir Charles Stuart*) kao komandanta britanskih kopnenih trupa na Mediteranu 1800. Njegova pobeda u Bici kod Aleksandrije označila je poraz Francuza u Egiptu u martu 1801. godine. Vidi: Gareth Glover, *The Forgotten War Against Napo-*

u kom se Malta nalazila, kao i koji su koraci bili potrebni za što bržu francusku kapitulaciju. Dandas je tvrdio da bi Francuze primorali na predaju uz pomoć 2.500–3.000 vojnika sa Menorke koje bi Aberkrombi poveo na Maltu, i koji bi dejstvovali u zajedničkoj operaciji sa flotom, iako su brodovi bili u sve lošijem stanju usled vremenskih uslova. S tim u vezi, predlagao je velikodušnost u pregovorima sa Francuzima, ali bez ugrožavanja britanskih interesa. Zanimljiva su uputstva za period nakon kapitulacije u pogledu koordinacije aktivnosti sa Napuljem i Rusijom: da sve do konačnog mirovnog sporazuma koji će utvrditi status Malte i potvrditi povratak suvereniteta Hospitalaca na ostrvu ne pristaje na *ad hoc* dogovore, i da je važno da sve tri savezničke vojske zajednički upravljaju ostrvom. Predložio mu je da savezničkim trupama pruži pozicije na ostrvu koje bi omogućile nezavisnu komunikaciju sa brodovima.⁸¹⁶ Ukupni troškovi koje su Napulj, Velika Britanija i Rusija imali u periodu od marta 1799. do sredine maja 1800. iznosili su 38.538 funti, od čega je skoro polovinu obezbedio napuljski kralj.⁸¹⁷ Uz izveštaj Grenvilu kapetan Bol je priložio i pisma koja je primio od predstavnika Malteškog kongresa 24. marta.⁸¹⁸ U toku 1800. godine Aleksandar Bol bio je u pripravnosti zbog nedostatka hrane, te je pokušao da nađe načine i za nabavku stoke iz Tunisa u toku proleća, za šta se saznaje iz prepiske sa britanskim konzulom u Tunisu.⁸¹⁹

Iz pisma admirala Vilneva od 14. juna saznajemo za pogoršanje stanja u Valeti usled nedostatka hrane. Najviše se osećao manjak ulja, što je generala Vuboa primoralo da van grada pošalje još 2.000 građana, svevši ukupno građanstvo u Valeti na svega 4.000 ljudi. Srećna okolnost po Francuze koja im je omogućila da izdrže još nekoliko meseci opsade bio je dolazak brika *La Marguerite* iz Tulona u noći 8. juna, posle 24 dana plovidbe. Od njegove posade su saznali i da mogu da očekuju sedam linijskih brodova koji bi uskoro trebalo da budu poslani na Maltu.⁸²⁰ Admiral Elfin-

leon: Conflict in the Mediterranean 1793–1815, Pen & Sword, 2017, 90–92.

816 TNA, PRO, FO 49/2, Henry Dundas to Sir Ralph Abercromby, 15th May 1800.

817 Interesantno je da su prihodi od ponovno uspostavljenih carina iznosili 3.200 funti, dok je skoro 8.000 funti dobijeno zahvaljujući prihodima od zemlje. Velika Britanija i Rusija su za pokrivanje dotadašnjih troškova izdvojile po 5.000 funti. U objašnjenju koje prati tabelu, kapetan Bol ističe da je bilo veoma važno zameniti anarhiju koja je vladala na ostrvu u vreme njegovog dolaska, i urediti finansije. U tom smislu, najveći prihod koji je ostvaren odnosio se na davanje zemlje u zakup za zemljoradnju, primarnu delatnost ostrvljana. Bol je spomenuo i osnivanje Malteškog kongresa u kom su svi kasali imali svoje zastupnike kao važan uspeh u održavanju reda na ostrvu, kao i da su ostrvljani time bili zadovoljni. TNA, PRO, FO 49/2, Captain Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 15th June 1800.

818 Ova dva pisma, osim što kapetana Bola oslovljavaju guvernerom ostrva i zahvaljuju mu se za pomoć u vraćanju reda na ostrvo iz stanja anarhije, govore nam i o značaju koji je stanovništvo dalo tad tek oformljenoj jedinici Maltežana pod britanskom kontrolom. TNA, PRO, FO 49/2, Captain Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 15th June 1800.

819 Iz pisma se ne vidi čitko prezime primaoca. U pismu je Bol izrazio zadovoljstvo napretkom u vezi sa planiranom nabavkom krupne stoke sa severa Afrike. TNA, PRO, FO 136/35, Alexander Ball, Malta, 9th April 1800.

820 U pismu Vilnev opisuje prilično sumornu situaciju u Valeti, pruža opravdanje za isplavljanje *Guillaume Tell* i moli za slanje ulja i brašna, pošto je brašno koje su imali bilo u lošem stanju. Njegova procena je bila da će, ukoliko ne bude dolazilo više brodova, moći da izdrže još tri meseca

ston je za uspešan prolazak francuskog broda krivio Nelsona koji je ranije napustio Maltu i otišao za Siciliju.⁸²¹ U toku prethodnog meseca, iz Valete su otišli italijanski pozorišni glumci, čime je obustavljena omiljena gradska kulturna aktivnost. Glumce su posle nekog vremena zamenili malteški muzičari amateri, koji su ubrzo postali omiljena zabava u gradu.⁸²² Stanje trupa se do sredine juna nije popravilo, tako da je Grejam odlučio da uputi nov poziv za regrutaciju Maltežana 19. juna.⁸²³

Pozicija Velike Britanije na Mediteranu postala je zahtevnija nakon proleća i povlačenja Rusa. Dva značajna fronta bila su u Italiji i Egiptu, a opsada Malte je bila povezana sa oba. Italijanski ratovi 1800. godine bili su od presudnog značaja za Bonapartu, koji je kao prvi konzul imao daleko veću odgovornost nego kad je bio samo general Direktorijuma. Napoleonov prelazak Alpa nije predupredio kapitulaciju generala Andrea Masene početkom juna i njegovo napuštanje Đenove nakon dva meseca blokade.⁸²⁴ Bitka kod Marenga 14. juna u kojoj je Napoleon pobedio Austrijance označila je početak promena u ratovima u Italiji i povratak francuskog uticaja. Britanska flota, koja se nalazila u Ligurskom moru, nije mogla da spreči francuski prodor na kontinentu i zauzimanje Lombardije.⁸²⁵ Isticalo je vreme za osvajanje Valeta jer se i Druga koalicija polako krunila.

U julu je situacija za Francuze u opsadi postala još teža, a uspešno probijanje blokade bi im omogućilo odlaganje kapitulacije za nekoliko nedelja ili meseci. Vuboa je predlagao da im se šalju i manji brodovi, ili čak feluke,⁸²⁶ koje su brze, male i koriste i vesla. Upozoravao je da je britanska flota koja je opsedala Maltu bila brojna i da bi bilo isplativije da se šalju manji brodovi koji bi u noćnim satima mogli da probiju blokadu, čime bi se izbegao sudar sa Britancima koji imaju prednost na moru. Na kraju pisma nadređenima, tužno je zaključio da će, ukoliko dođe do predaje, to biti zbog stomaka, a ne zbog nedostatka hrabrosti.⁸²⁷ Nesrećna okolnost po generala Vuboa i Francuze u Valeti je bila što je posle dolaska manjeg broda u Valetu 22. juna,⁸²⁸

uz sledovanja tri puta manja od redovnih. Hardman, 301–302; Ransijat, 161–163.

821 Mahan, *The Life of Nelson*, 33.

822 Glumci su i ranije tražili dozvolu da napuste Valetu, ali je general Vuboa oklevao, svestan toga da su pozorišne predstave koje su se često izvodile predstavljale zadovoljstvo i Francuzima i Maltežanima. Ransijat, 151; 160–161.

823 Poziv Tomasa Grejama Maltežanima karakterisala je mešavina patriotizma i patetike, i sa držao je molbu da svi koji nisu kukavice napuste svoje uobičajene poslove, prihvate oružje i stave se u službu svojih zemljaka koji su već bili pod oružjem. Hardman, 305–306.

824 Mahan, *The Life of Nelson*, 21–23.

825 Nelson je svom nadređenom, admiralu Džordžu Kitu Elfinstonu, javio da će iz Livorna nastaviti putovanje za Veliku Britaniju kopnenim putem, preko Hamburga, u društvu Vilijama i Eme Hamilton. Po propasti Mira u Amijenu 1803, Nelson je preuzeo odgovornost nad britanskom flotom na Mediteranu. Pocock, 199–202.

826 Feluka (engl. *felucca*, franc. *felouque*) – manji brod između čamca i jedrilice sa otvorenom palubom i jednim latinskim jedrom. Veoma često se koristio u Severnoj Africi, kao i na Malti. U Egiptu se koristio i sa dva jedra. Za više o malteškim felukama vidi: Joseph Muscat, *The Gilded Felucca and Maltese Boatbuilding Techniques*, Pieta: Publikazzjonijiet Indipendenza, 2003.

827 Hardman, 303.

828 Ransijat, 166.

britanska flota 1. jula uhvatila čak tri broda manjih gabarita nadomak Valeta.⁸²⁹ Na smanjenje mortaliteta, kao i bolesti među Francuzima, veliki uticaj je imala promena ishrane, jer su u drugoj godini blokade nakon uspostavljanja velikog broja malih bašta Francuzi najvećih delom postali peskaterijanci.⁸³⁰ Tokom druge godine opsade, broj umrlih Francuza bio je skoro tri puta manji u odnosu na prvu godinu.⁸³¹ Dolaskom britanskih trupa sa Menorke pod komandom general-majora Henrija Pigota (*Sir Henry Pigot*)⁸³² u julu, broj ukupnih trupa na Malti se popeo na skoro 5.000.⁸³³

Uputstva koja je Henri Dandas poslao generalu Aberkrombiju 1. avgusta 1800, koja se pre svega odnose na okolnosti potencijalnog dolaska Rusa, prvi put su ukazala na vrednost Malte kao strateške pomorske baze. Ona su dala jasne instrukcije da, ukoliko se ruska flota pridruži blokadi pre predaje Francuza i učestvuje u poslednjoj fazi opsade, treba im se dozvoliti da okupiraju pozicije koje je u tom trenutku držala Velika Britanija, dok bi u ruke Britanaca došla najvažnija utvrđenja oko Valeta, Florijane, tri grada i karantinske luke. S druge strane, ukoliko bi Rusi zakasnili, uz svu ljubaznost bi ih trebalo suočiti sa činjenicom da su britanska vojska i flota zauzeli Maltu, i da neće dolaziti do promena dok se ne dobiju nove instrukcije. Dandas je zaključio da su prethodne okolnosti ukazale na to da postoji velika šansa da, ako se promene savezništva ili Valeta dospe u ruke drugih sila, Britancima lako može u potpunosti biti onemogućen ulazak na Maltu.⁸³⁴ Ono što Dandas nije mogao da zna je da je početkom avgusta najveći deo ruske flote napustio Mediteran i da je admiral Ušakov već plovio ka Crnom moru.⁸³⁵

U julu je rasla klonulost Francuza, kojima je i ribarenje postalo skoro nemoguće usled uspostavljanja novih artiljerijskih baterija. General Vuboa je morao dalje da smanji dnevnu potrošnju pošto su zalihe žita bile skoro potpuno iskorišćene, a dozvolile bi im da izdrže opsadu do 23. septembra. General Pigot je Francuzima ponudio kapitulaciju odmah nakon iskrcavanja, 17. jula, ali je ona bila odbijena.⁸³⁶ Admiral Vilnev je u očekivanju kapitulacije planirao da za Francusku u avgustu pošalje dve fregate, *Diane* i *Justice*, međutim usled loših vremenskih uslova i nedovoljno vetra, takav poduhvat nije bio izvodljiv.⁸³⁷ Admiral Vilnev i general Vuboa su prvi naredni dobar trenutak iskoristili da pošalju obe fregate iz luke u ranim jutarnjim časovima

829 Hardman, 306.

830 Ransijat, 158.

831 De Boisgelin, 154.

832 General Pigot je zamenio Tomasa Grejama kao glavnokomandujući kopnenih trupa, dok je kapetan Džordž Martin (*George Martin*) zamenio Tomasa Trubridža na poziciji komandanta britanske flote koja je blokirala Valetu. Gregory, 87.

833 Od ukupnog broja od 4.989 vojnika, pod britanskom komandom je bilo 4.149, među kojima je bilo 786 Maltežana, dok su ostatak trupa činili vojnici Napulja. Ruskim brodova i vojnika nije bilo. TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, September 1800.

834 TNA, PRO, FO 49/2, Henry Dundas to Sir Ralph Abercromby, 1st August 1800.

835 TNA, PRO, FO 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 12th June 1800.

836 Ransijat, 168–169.

837 Hardman, 310; 640.

24. avgusta, pri čemu je uspeh bio polovičan i *Diane* je bila uhvaćena.⁸³⁸ Korišćenjem samo čamaca na vesla mogućnost da se probije blokada postala je još manja. U isto vreme, ostrvljani nisu bili u stanju neprekidne gladi, što je bio slučaj tokom dužeg dela opsade.⁸³⁹ S druge strane, u Valeti su do kraja avgusta preostale mule, konji i magarci bili pojedeni, a Ransijat navodi veoma dobar ulov od 30 debelih pacova (uhvaćenih uz pomoć pekara, obzirom da ih je kod njih bilo najviše) kao poslednje očajne mere.⁸⁴⁰ Na ratnom savetu generala Vuboa i svih francuskih oficira 2. septembra 1800. godine odlučeno je da se pregovori oko kapitulacije Britancima predlože 4. septembra, dok su zalihe mogle da im traju do 9. septembra.⁸⁴¹

Ironično je da su Britanci planirali da obustave opsadu sredinom oktobra, uzimajući u obzir pogoršanje situacije na kontinentu i pobede Francuske, kao i očekivane loše vremenske prilike. Kapetan Martin, komandant flote, nije želeo da izlaže brodove nevremenu nakon oktobra, dok je Aberkrombi smatrao da, čak i sa do tad najvećim brojem vojnika, i dalje nemaju šanse da napadom sa kopna zauzmu utvrđenja koja su držali Francuzi. U trenutku opsade, među opsadnicima je ukupno bilo čak 2.506 Maltežana.⁸⁴² Ipak, na osnovu dostupne prepiske britanskih oficira, samo za Grejama i Bola se može tvrditi da su imali potpuno poverenje u sposobnost malteških vojnika.

838 Ransijat, 178–179.

839 Iz izveštaja kapetana Bola lordu Grenvilu saznaje se da je za godišnje potrebe ishrane ostrvljana bilo potrebno 40.000 salmi žita, koje su u tom trenutku koštale 90.000 funti. Aleksandar Bol je pretpostavljao da je Francuzima ostalo veoma malo hrane pošto nije bilo novih brodova koji bi mogli da im dopreme još hrane, a i na osnovu onog što su saznali od zarobljenika sa *Guillaume Tell*. TNA, PRO, FO 49/2, Captain Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 7th August 1800.

840 Ransijat, 176.

841 To je ujedno bio poslednji dan u dnevniku koji je tokom opsade vodio general Vuboa. Hardman, 642; Ransijat, 179.

842 NAM, PS 09/1.

VI

MALTA I VELIKA BRITANIJA 1801-1805.

Posledice britanskog zauzimanja Malte

Formalna predaja Valeta i ostalih utvrđenja koja su bila pod francuskom kontrolom izvršena je 5. septembra 1800. godine. Kapitulaciju su potpisali sa britanske strane general-major Pigot i kapetan Martin (*Sir George Martin*),⁸⁴³ a sa francuske general Vuboa i admiral Vilnev. General Vuboa je dobio vrlo povoljne uslove,⁸⁴⁴ koji su kasnije bili razlog frustracije i osude, kako Britanaca, tako i saveznika Rusije i Napulja, ali i lokalnog stanovništva. Iz izveštaja kapetana Bola lordu Grenvilu saznaje se da je Francuzima bilo veoma važno da izbegnu ulazak Maltežana u Valetu dok su oni još bili u gradu.⁸⁴⁵ General Vuboa se prema Maltežanima odnosio kao prema buntovnicima i gledao ih kao pobunjene građane, zbog čega nije želeo da oni budu prihvaćeni kao jedna od zaraćenih strana. Jedan od najvažnijih uslova Francuza je bio da nijedan ostrvljanin ne može da uđe u grad sve dok ga poslednji francuski vojnik ne napusti.⁸⁴⁶ General Pigot je istog dana po potpisivanju sporazuma o kapitulaciji poslao izveštaje sa uslovima predaje Henriju Dandasu i generalu Aberkrombiju, a u pismu Aberkrombiju je hvalio ulogu ostrvljana i kapetana Bola.⁸⁴⁷

Jedan od propusta Britanaca bilo je odbijanje predloga generala Vuboa da Francuzi ostave taoce kao garant isplate dugova koje su napravili tokom opsade potpun-

843 Kapetan Martin bio je jedan od veterana ratova u koje je Velika Britanija bila uključena od 1776. godine. Potrebno je napomenuti da je u samoj opsadi Valeta uspeo da uhvati jednu od dve francuske fregate, *Diane*, nekoliko dana pre francuske kapitulacije. Rif Winfield, *British Warships of the Age of Sail 1793–1817: Design, Construction, Careers and Fates*, Seaforth Publishing, 2008, 62.

844 U okviru sporazuma o kapitulaciji, uslovi predaje su definisani u 18 tačaka; bilo je predviđeno da francuska vojska izađe iz utvrđenja uz sve vojne počasti, naoružana i sa određenom količinom municije; pored toga, imala je obezbeđen transport do Marselja, koji je organizovala i platila Velika Britanija; sporazum je dalje predviđao da će predaja utvrđenja biti postupno izvršena, i da će u početku isti broj francuskih i britanskih vojnika biti raspoređen na kapijama; značajan broj Francuza će moći da napusti Maltu sa svojom imovinom i oružjem, a svi oficiri će moći da nastave da nose sablje; sva imovina ostalih službenika Republike, pored imovine oficira i vojnika, takođe će biti transportovana u Francusku; bolesnici će biti lečeni uz prisustvo francuskih lekara; francuskim saveznicima na ostrvu neće biti suđeno, a ostrvljani koji budu želeli da napuste ostrvo moći će to da urade i da prodaju imovinu u narednih šest meseci; svi građani koji žele da ostanu moraju da imaju pune garancije sigurnosti tokom daljeg boravka na Malti; Maltežani pod oružjem neće moći da uđu u utvrđenja dok god se svi francuski vojnici ne evakuišu; u prvih 20 dana od potpisivanja kapitulacije, francuskim ratnim i trgovačkim brodovima biće dozvoljeno da dolaze na Maltu; francuski zarobljenici sa brodova *Diane* i *Guillaume Tell* biće tretirani isto kao i Francuzi u Valeti, kao i potencijalni zarobljenici sa broda *Justice* u slučaju da ga Britanci uhvate; kažnjavanje ili bilo kakva odmazda nad civilima koji su bili u službi Republike neće biti dozvoljeni. TNA, PRO, WO 1/291, General Pigot to General Abercromby, Malta, 5th September 1800; De Boisgelin, 241–248; Hardman, 319–322 (Articles of Capitulation); Anderson, 514–521.

845 Kapetan Bol je u pismu takođe podsetio na veliku zaslugu ostrvljana u opsadi Malte, u kojoj su naročito u prvih šest meseci igrali veoma značajnu ulogu, kao i na pomoć Portugalaca i Nelsona. TNA, PRO, FO 49/2, Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 5th September 1800.

846 Gregory, 91.

847 TNA, PRO, WO 1/291, General Pigot to Henry Dundas, Malta, 5th September 1800; TNA, PRO, WO 1/291, General Pigot to General Abercromby, Malta, 5th September 1800.

im praznjenjem *Monti di Pietà* i *Università*.⁸⁴⁸ Britanski ambasador u Napuljskoj kraljevini poslao je generalu Pigotu vesti da kralj Ferdinand ne odobrava odluke Pigota u vezi sa zauzimanjem Valette, kao ni to što su napuljske trupe dobile sporednu ulogu uprkos svom učešću u opsadi Valette.⁸⁴⁹ Međutim, u pismu koje je general Pigot dobio sa Menorke, koje je 18. septembra napisao general Foks, iskazano je potpuno odobravanje postupka prema Napulju – neisticanja njegove zastave i zadržavanja Valette i najvažnijih utvrđenja u britanskim rukama.⁸⁵⁰ Velika Britanija je bila svedok veoma brze kapitulacije Napuljske kraljevine nakon neuspešnog pohoda na Rim, i bila je oprezna u pogledu mogućnosti Napulja da se odbrani od budućih napada Francuske.

Nad Valetom je kao simbol trijumfa prvi put istaknuta britanska zastava, što će među saveznicima dovesti do dalekosežnijih posledica nego što je general Pigot mogao da pretpostavi. Pukovnik napuljske vojske Đovani Fardela (*Giovanni Battista Fardella*)⁸⁵¹ uputio je protest što Napulj nije bio uključen među potpisnike kapitulacije. Pored toga, zastava Napulja nije podignuta, uprkos činjenici da je Malta bila priznata kao teritorija Napuljske kraljevine, a i sam mandat guvernera koji je imao Aleksandar Bol je potvrdio kralj Ferdinand.⁸⁵² Prilikom zauzimanja Goza dve godine ranije, dok je Nelson boravio u vodama Malte i Goza, na tvrđavi u Rabatu istaknute su obe zastave. U detaljnom izveštaju generala Pigota državnom sekretaru Henriju Dandasu od 19. septembra objašnjavaju se njegovi postupci u vezi sa podizanjem samo britanske zastave.⁸⁵³ Da bi umirio kralja Ferdinanda, lord Grenvil je 17. oktobra pisao britanskom ambasadoru u Napulju, istakavši kao najvažniji argument da ovaj čin predstavlja privremeno vojno zauzimanje Malte od strane

848 U pogledu uslova koje su Francuzi dobili od Britanaca i kritike prema generalu Pigotu, zanimljivo je da je Tomas Grejam, kojeg je general Pigot poslao da sastavi uslove sporazuma o kapitulaciji, preuzeo na sebe odgovornost u vezi sa garancijama za prevoz Francuza sa Valette u Francusku. U pismu Henriju Dandasu od 28. novembra 1800. iz Trsta napominje da mu je bilo važno da se predaja Francuza što pre ugovori i da je prihvatio taj njihov zahtev bez mnogo ustručavanja. Hardman, 329–330.

849 Iz pisma generala Pigota generalu Aberkrombiju od 5. septembra saznaje se da je kapetan Bol želeo da jedan od potpisnika pisma bude predstavnik Maltežana, što nije prihvaćeno, kao ni predlog da se zastava Maltežana, ili bar zastava Napulja, istakne pored zastave Velike Britanije. Hardman, 324; Gregory, 99–100.

850 TNA, PRO, WO 1/291, General Fox to General Pigot, Mahon, 18th September 1800.

851 Odnosi između saveznika su se dodatno pogoršali kad je kapetan Bol odbio da pukovniku Fardeli pozitivno odgovori u vezi sa vraćanjem žita koje je sa Sicilije bilo dopremljeno na Maltu za očekivanu rusku flotu. Imajući u vidu da Rusi nisu došli, a da je na Siciliji bio manjak žita, pukovnik Fardela je očekivao da će ono biti vraćeno na Siciliju, što je kapetan Bol odbio da učini. Gregory, 101.

852 Isto, 91.

853 General Pigot je detaljno objasnio sve okolnosti u vezi sa dogovorom koji je sklopio sa Francuzima, kao i sa presudnom ulogom koju su tokom opsade Valette odigrale britanska vojska i flota. Kapetan Bol je opravdano odbio zahteve, jer bi oni išli u prilog i Rusiji, koja je bila formalni naslednik reda Hospitalaca. TNA, PRO, WO 1/291, General Pigot to Henry Dundas, Malta, 19th September 1800.

Velike Britanije, koje ni na koji način ne prejudicira budući status Malte nakon mirovnog kongresa.⁸⁵⁴

Prelazak Valete i Malte pod britansku kontrolu car Pavle nije primio sa entuzijazmom. Još za vreme opsade, u toku 1800, Rusija je počela da se povlači iz Druge koalicije.⁸⁵⁵ Na osnovu britanskih izveštaja iz Sankt Peterburga, postalo je jasno da su odnosi između saveznika zahladneli kada je u junu 1800. proteran britanski otpravnik poslova.⁸⁵⁶ Iz pisma britanskog ambasadora u Rusiji lorda Vitvorta uviđa se značaj koji je car Pavle pridavao Malti. Ruski car je insistirao da se Velika Britanija i Rusija drže prethodnog dogovora i da se ruskoj vojsci i floti omogućiti kontrola nad Valetom, velikom lukom, kao i najvažnijim položajima u gradovima na drugoj strani luke. Ambasador Vitvort je konstatovao da bi bila greška Pavlu predati Valetu, jer bi kasnije u potpunosti zavisili od njegovih promena raspoloženja, čime bi britanske pozicije na Mediteranu bile ugrožene. Nekadašnju nadu da će s carem Pavlom postojati saradnja zamenio je strah od njegovih daljih postupaka.⁸⁵⁷ Napoleon je takođe uvideo koliki značaj Malta ima za Pavla, i još u julu je ovlastio ministra spoljnih poslova Taljerana da mu uputi pismo u kom je navedeno da se u slučaju predaje francuske vojske u Valeti ostrvo prepusti Pavlu, kao velikom majstoru reda Hospitalaca.⁸⁵⁸ Za pogoršanje odnosa s Rusijom general Pigot je saznao tek u novembru 1800, kad je primio pismo lorda Grenvila.⁸⁵⁹ Iz prepiske u okviru fonda FO 65 saznaje se da su već krajem oktobra britanski kapetani i trgovci dobili uputstva da počnu sa napuštanjem ruskih luka.⁸⁶⁰ Prestanak trgovačkih aktivnosti

854 Grenvil je ambasadoru takođe napisao da prethodni dogovori između Velike Britanije, Rusije i Napulja ne mogu više da važe u trenutnim okolnostima na Malti, uzimajući u obzir da Rusija nije pomogla saveznicima u opsadi ostrva, kao i da je proglasila neutralnost u odnosu na Veliku Britaniju i Francusku. Grenvil je ambasadoru Arturu Padžetu (*Sir Arthur Paget*) preneo da Ferdinand nema razloga da sumnja u britanske namere da zadrži kontrolu nad Maltom, za razliku od francuskih ili ruskih aspiracija ka ostrvu. Hardman, 329.

855 Britanski ambasador je u pismu od 14. marta 1800. već nagovestio da su Francuzi tad po drugi put preko pruskog posrednika predlagali Rusima izlazak iz koalicije i sklapanje mira. TNA, PRO, FO 65/47, Lord Whitworth to Lord Elgin, Petersburg, 14th March 1800.

856 Na osnovu memoranduma iz maja 1800. u okviru fonda TNA, PRO, FO 65/47, *Lord Whitworth and Louis Casamajor*, saznaje se da je car Pavle bio nezadovoljan britanskim ambasadorom u Sankt Peterburgu i da je zahtevao njegov odlazak. U pismu od 3. maja 1800. ambasador Vitvort je potvrdio da će za nekoliko dana napustiti Rusiju.

857 TNA, PRO, FO 65/47, Lord Whitworth to Lord Grenville, Petersburg, 19th May 1800. Moguće je da je pismo namenjeno i lordu Elginu, pošto se ne vidi kome je poslato, a Vitvort je bio u prepisci sa obojicom. Lord Elgin je u tom trenutku bio britanski ambasador u Istanbulu.

858 Nemoguće je sa sigurnošću utvrditi da li je ta francuska ponuda bila okidač za promenu stava cara Pavla prema Velikoj Britaniji, kao što Holand Rouz i Vilijam Hardman tvrde, ali je verovatno ubrzala razilaženje nekadašnjih saveznika. Pavle je u odnosu prema britanskom ambasadoru u prethodnim mesecima 1800. već pokazao rezervisanost prema Velikoj Britaniji, dok je Austriju smatrao odgovornom za propast Suvorovljeve kampanje. Dodatni gest prema Rusima koji je Bonaparta veoma vešto učinio bio je transport svih ruskih zarobljenika koji su zajedno s britanskim trupama neuspešno učestvovali u napadu na Holandiju. Hardman, 316.

859 Gregory, 100.

860 Interesantno je da je, uprkos promeni stava prema Velikoj Britaniji, car Pavle ipak sačekao jun kako bi dobio neophodnu tehnološku pomoć od kompanije iz Birmingema za kovnicu bakar-nog novca u Sibiru. Vidi fond: TNA, PRO, FO 65/47.

je za obe strane predstavljao veliki udar: Velika Britanija je u Rusiju izvozila robu u godišnjoj vrednosti od deset miliona rubalja, dok je uvezena roba bila u vrednosti od milion funti.⁸⁶¹ Do kraja 1800. godine Pavle je proglasio neutralnost, u čemu su mu se pridružile Švedska, Pruska i Danska. Ovaj potez je zapravo bio usmeren protiv Velike Britanije,⁸⁶² i dovešće do britanske kampanje 1801. godine,⁸⁶³ koja će se završiti pobedom protiv Danaca, ali i promenom u ruskoj politici prema Britaniji kad Aleksandar dospe na ruski presto.⁸⁶⁴ Ipak, dok je Pavle još vladao, postupci Velike Britanije u Valeti posle francuske kapitulacije i uspostavljanje britanske administracije na ostrvu izazvali su kod njega veoma lošu reakciju. Odnosi nekadašnjih saveznika su se nakon novembra 1800. godine toliko pogoršali da je Pavle u svojoj novoj politici neutralnosti zapravo bio bliži Francuskoj nego Velikoj Britaniji.⁸⁶⁵ U pismu koje je Henri Dandas uputio generalu Aberkrombiju uoči njegovog dolaska na Maltu, uputstva koja se odnose na tretman ruskih brodova, trupa i podanika jasno ukazuju na to da dve sile više nisu bile saveznice, kao i da Rusija nije bila dobrodošla na Malti.⁸⁶⁶ Uprkos neuspehu ruskih planova da omoguće brz povratak Hospitalaca, pod čijim okriljem bi ruska flota i vojska stekle kontrolu nad najvažnijim utvrđenjima, bila je značajna uloga Vilijama Itona, Britanca koji je, iako je obavljao važnu službu upravnika karantina, delovao i u ruskom interesu.⁸⁶⁷ U pismu od 11. oktobra Iton je ponudio svoje usluge Henriju Dandasu, uz šta je naveo da su nove okolnosti i britanska kontrola Malte izuzetna prilika za britansku Levantsku kompaniju i britanske trgovačke interese.⁸⁶⁸ U narednom pismu od 28. oktobra Iton je već predlagao sebe kao idealnog kandidata za bilo koji posao na Malti, i obavestio

861 TNA, PRO, FO 65/47, addressed to George Hammond, Under Secretary of State, Gower Street, 20th October 1800. Puno ime pošiljaoca nije bilo moguće razaznati.

862 Britanska politika uključivala je pravo da pretražuje brodove neutralnih država kako bi se uverila da ne trguju sa Francuskom. Danska je bila inicijator uspostavljanja druge Lige oružane neutralnosti, kojoj se Rusija pridružila. Vidi: Ole Feldbæk, „The Foreign Policy of Tsar Paul I, 1800 - 1801: An Interpretation“, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1982, Neue Folge, Bd. 30, H. 1, 16–36.

863 Tom Pocock, 252–265.

864 Spoljna politika cara Pavla često se posmatra simplifikovano, uz optužbe da je bio mentalno nestabilan, što je u velikoj meri posledica propagande koju je raširio njegov naslednik car Aleksandar. Pavle je želeo da uspostavi ravnotežu sila kako bi obezbedio značajna teritorijalna proširenja koja je Rusija stekla krajem 18. veka. Za vreme Druge koalicije, on je ostao razočaran politikom svojih koalicionih saveznika, što je uticalo na njegovo povlačenje iz tog saveza. Pruskoj, koja je sklopila mir sa Francuskom 1795. godine, takođe je odgovaralo da ostane neutralna.

865 Ole Feldbæk, 25–27.

866 TNA, PRO, FO 49/2, Henry Dundas to General Abercromby, London, 17th November 1800.

867 Desmond Gregori tvrdi da je Iton bio ruski špijun, a u prilog tome koristi podrivanje uticaja Aleksandra Bola. Čak i ukoliko se tvrdnje Gregorija uzmu sa dozom opreza, izgleda da je i pre dolaska Francuza na ostrvo imao dobre odnose sa Rusima tokom boravka na Malti, dok je u periodu od 1798. do 1809. objavljivao političke tekstove koji su zagovarali podelu Turske i približavanje britanske i ruske politike. Vidi: William Eton, *A Survey of the Turkish Empire. In Which Are Considered...* London: Printed for T. Cadell jun. and W. Davies, 1798;

868 Iton je napomenuo da poznaje lokalne jezike i da već ima mrežu prijatelja i saradnika, kako na Malti, tako i na Siciliji, i da može da radi od Lampeduze do Bosfora. TNA, PRO, WO 1/291, William Eton to Henry Dundas, Chepstow, 11th October 1800.

Dandasa da ga je takođe bio angažovao grof Grigorij Potemkin za vreme velikog majstora De Rohana.⁸⁶⁹

U dostupnoj građi i literaturi, nakon zauzimanja Malte ne nalaze se tragovi koji bi mogli ukazati na želju Londona da na bilo koji način prisvoji ostrvo. Obzirom da je ratno stanje i dalje trajalo, Velikoj Britaniji je bilo važno da ovu stratešku poziciju sačuva u svojim rukama. Plan koji nije uspeo sa Korzikom i Elbom mogao je da bude uspešan sa Maltom. Britanija nije želela da dopusti da Maltom ovladaju druge države koje bi bile neprijateljski nastrojene prema njoj, ili slabe države na koje bi Napoleon mogao da utiče. Iz tog razloga, ni Napulj, uprkos tome što je bio saveznik Velike Britanije, nije mogao da se smatra pouzdanim partnerom za kog bi moglo da se sa sigurnošću pretpostavlja da bi ostrvo sačuvao u svom posedu u slučaju novog francuskog pritiska. Iz instrukcija koje je Henri Dandas poslao generalu Aberkrombiju 5. oktobra 1800, odmah nakon što je iz francuske štampe saznao za pad Malte, saznaje se da je neophodno da britansko vojno prisustvo i kontrola Malte ostanu neprikosnoveni, i da se drugim flotama ne dozvoli da pristaju, a naročito ne Rusima, koji nisu uspeali da blagovremeno pošalju flotu za vreme opsade.⁸⁷⁰ Ova instrukcija će biti važna jer će potvrditi vojni karakter britanske uprave u narednom periodu.

Britanske vlasti su uspele da u gradu spreče revanšizam i anarhiju kakvi su izbili u Napulju kada je došlo do restauracije Burbona. Kapetan Bol je u svojstvu guvernera ostrva sprečio planove dela ostrvljana koji su pod izgovorom odmazde prema jakobincima planirali pljačku imovine građana Valete. Pored toga, Bol je već početkom oktobra obavestio London o hitnosti nabavke 10.000 salmi žita za potrebe ostrvljana, i poručio ih sa Sicilije.⁸⁷¹ Još jedan važan izazov za Bola bilo je uspostavljanje civilne vlasti, obzirom da bi u nju mogli biti uključeni i ostrvljani.⁸⁷² Za Veliku Britaniju Malta je imala vojni značaj kao idealna baza na Mediteranu iz koje su mogli veoma brzo da stignu na Siciliju, ali se i nalazi dovoljno blizu Jadranskog

⁸⁶⁹ U pismu u kom spominje svoj angažman za grofa Potemkina, pored hvaljenja svojih sposobnosti, naveo je zadatke koje je imao u službi grofa, kao i rezultate u vezi sa unapređenjem trgovine, od koje je i Velika Britanija u to vreme imala koristi. Posebno je istakao ulogu lazareta, kao najvažnijeg na Mediteranu, koji je usled prethodne opsade i ratnog sukoba bio van funkcije, ali bi relativno brzo mogao da postane upotrebljiv i isplativ za Veliku Britaniju, naročito ukoliko bi Malta proglašila slobodnom lukom. Na osnovu svega navedenog, jasno se može zaključiti da je Iton sebe predlagao kao idealnu osobu koja bi mogla da bude upravnik karantina/lazareta. TNA, PRO, WO 1/291, William Eton to Henry Dundas, Chepstow, 28th October 1800.

⁸⁷⁰ TNA, PRO, FO 49/2, Henry Dundas to General Abercromby, London, 5th October 1800.

⁸⁷¹ Aleksandar Bol je naveo da su troškovi za potrebe nabavke hrane iznosili 10.000 funti. Pored toga, u pismu od istog datuma upućenog lordu Grenvilu naveo je da bi bilo važno istražiti i druge kanale snabdevanja sa Levanta i iz Afrike. TNA, PRO, FO 49/2, Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 4th October 1800.

⁸⁷² Kapetan Bol je pored toga rekao da je preko 1.000 ostrvljana bilo uključeno u saradnju sa Francuzima u različitim ulogama, i da je samo najteže umešane među njima proterao sa ostrva. Pored toga, javio je da je raspušten Kongres koji je formiran u toku opsade, pošto je to bilo privremeno telo, i da su uspostavljene prethodne institucije i zakoni koji su važili do dolaska Francuza. TNA, PRO, FO 49/2, Alexander Ball to Lord Grenville, Malta, 24th September 1800.

mora, Turske i Levanta. Kapetanu Bolu je bilo važno da London prihvati odgovornost za organizovanje civilne uprave. Iz njegovog pisma sekretaru Sekretarijata za rat Henriju Dandasu saznaje se za potrebu da ostrvo dobije civilnog komesara.⁸⁷³ O tome da okolnosti nisu bile savršene svedoči događaj s početka oktobra, kad su ostrvljani onesposobili deo artiljerijskog oružja, dok je jedna haubica ukradena.⁸⁷⁴ Početkom oktobra, na Malti se nalazilo 4.860 vojnika, od kojih je u okviru britanskih trupa bilo 768 napuljskih i 786 malteških vojnika.⁸⁷⁵ Aleksandar Bol je već primećivao aktivnosti Hospitalaca, i u vezi s tim došao u posed prepiske između nekih od starijih vitezova koji su ostali na Malti i nekadašnjeg velikog majstora Ferdinanda Hompeša.⁸⁷⁶

Izveštaj britanskog oficira Eneasa Andersona posebno je važan kao svedočanstvo svakodnevnog života u prvim mesecima britanske uprave. Pored toga, pruža precizan uvid u stanje utvrđenja i malteških brodova. Od nekadašnje malteške flote, koja je i pre dolaska Francuza bila skromna, u dobrom stanju za plovidbu ostali su linijski brod *L'Atenian* (64 topa), jedan brik, ksebek i dva manja broda. Drugi linijski brod *Le Dego* (64 topa) nije mogao da plovi, kao ni fregata *La Cattagenoise*, a popravke su bile neophodne i za dva trgovačka broda i nekoliko patrolnih čamaca. Utvrđenja oko Valette i samog grada Anderson je opisao kao veoma jaka i pogodna za dugotrajnu odbranu, sa velikim brojem magacina koji su bili zaštićeni od bombardovanja.⁸⁷⁷ Britanci su rasporedili trupe po najvažnijim utvrđenjima ostrva, kao i u zalivu Sv. Pavla, kasalu *Zeitun* i Marsašloku.⁸⁷⁸

⁸⁷³ Aleksandar Bol je u pismu naveo da je dobio instrukcije od generala Pigota, koji mu je rekao da su vojni razlozi za britansko prisustvo na Malti na prvom mestu, i da za sada ne postoji plan da London uspostavi nezavisnu civilnu upravu i imenuje komesara/guvernera koji bi bio zadužen isključivo za civilne poslove. Bol je podvukao da je ostrvljanima potrebna civilna administracija i da imaju veliko poverenje u Britance. Takođe je napomenuo da su naglog karaktera i da se veoma lako uvrede, kao i da za to Francuzi nisu marili. Na kraju pisma zamolio je Dandasu da razmotri formalno uspostavljanje civilne vlasti u dogovoru sa vladom i lordom Grenvilom. TNA, PRO, WO 1/291, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 25th December 1800.

⁸⁷⁴ U pismu generalu Pigotu od 4. oktobra pukovnik Ozvald (*Oswald*), koji je komandovao 35. regimentom, naveo je da ostrvljani ne gaje naročite simpatije prema Britancima, koje nazivaju jereticima, a i da oni koji su ih do skora hvalili pokazuju znake neprijateljstva. Dodao je da previše cene svoje usluge i preuveličavaju svoje patnje. Mogući razlog za takvo ponašanje bio je taj što malteški vojnici nisu imali udeo u plenu nakon osvajanja Valette. To će ostati jedan od većih problema sve do rešenja u korist ostrvljana tek 1803. godine. Hardman, 328.

⁸⁷⁵ TNA, PRO, WO 17/2117, Monthly return of the forces serving in Malta, October 1800.

⁸⁷⁶ U pismu koje je Bol poslao Henriju Dandasu navodi se nesposobnost Hompeša da obavlja odgovornu funkciju, njegovo slabo zdravlje, kao i troškovi koje je imao prilikom lobiranja za svoj izbor za velikog majstora, kada se zadužio 20.000 funti. Zanimljivo je da je Bol naveo da je francuska uprava na početku naišla na dobar prijem, sve dok revolucionarne ideje nisu počele da utiču na finansije stanovništva. TNA, PRO, WO 1/291, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 24th October 1800.

⁸⁷⁷ Anderson, 117–120; 522–523.

⁸⁷⁸ Hardman, 337.

Dolazak generala Aberkrombija sa Gibraltara i admirala Elfinstona⁸⁷⁹ sa Menorke na Maltu sredinom novembra bio je važan deo pripreme Britanaca za egipatsku ekspediciju.⁸⁸⁰ Ovom prilikom, Malta je potvrđena kao prvenstveno vojna baza. General Aberkrombi je razrešio kapetana Bola dužnosti guvernera, pošto je na nju bio postavljen uz pristanak napuljskog kralja. U pismu Henriju Dandasu obrazložio je da je Bol zapravo bio u službi burbonskog kralja, te da zbog toga nije mogao da dobije svoj deo nagrade nakon osvajanja Valete, kao i da su praktično sve njegove odluke istovremeno bile odluke napuljskog kralja. Na osnovu svega navedenog, ovlastio je generala Pigota da sprovodi i civilnu upravu na ostrvu.⁸⁸¹ Ovakva odluka o spajanju civilnih i vojnih vlasti proistekla je iz dve okolnosti: Malta je tretirana kao važan vojni posed za dalje aktivnosti britanske flote i vojske na Mediteranu; i nedovoljno se razumeo značaj civilne uprave na ostrvu i posledice koje neadekvatno posvećena civilna uprava može imati na ostrvljane, a samim tim i na britansku upravu na Malti. General Pigot se služio samo engleskim jezikom, nije pričao francuski kao kapetan Bol, a ni italijanski, koji je koristio veliki deo ostrvljana. Pored toga, vojne obaveze mu nisu ostavljale dovoljno vremena da se posveti dužnostima civilnog komesara.⁸⁸² Kapetan Bol je u pismu od 25. decembra obavestio lorda Grenvila o promenama do kojih je došlo nakon dolaska generala Aberkrombija, i molio da se hitno postavi upravnik trezora koji bi se bavio javnim finansijama. Spomenuo je da su ostrvljani odani Britaniji, ali je zamolio za pažljivu civilnu upravu, upravo da bi ostali lojalni.⁸⁸³

879 Admiral Elfinston je 11. decembra, pre odlaska sa Malte, u obraćanju magistratima ostrva izrazio zahvalnost za pomoć koju je Velika Britanija dobila tokom opsade i čestitao im na oslobađanju ostrva, uverio ih u zaštitu kralja Džordža i hvalio njihovu hrabrost. Takođe im je rekao da nemaju razlog da se u budućnosti plaše Berberskih korsara jer su sada pod zaštitom Velike Britanije. Ovaj gest Elfinstona bio je važan ostrvljanima, naročito imajući u vidu da je on bio glavnom komandujući britanske flote na Mediteranu. Isto, 339.

880 General Aberkrombi je iskoristio dolazak na Maltu i za regrutaciju dodatnih vojnika među Maltežanima. Na osnovu izveštaja Andersona, koji je bio prisutan tokom priprema za isplavljanje britanskih snaga za Egipat, saznaje se da se čak 800 Maltežana pridružilo Britancima. Anderson, 110.

881 TNA, PRO, WO 1/292, Sir Abercromby to Henry Dundas, Valletta, 9th December 1800.

882 William Eton, 16–17.

883 Zahvaljujući dokumentima koji su pronađeni na *Guillaume Tell*, Bol je mogao da ima uvid u celokupne finansije ostrva za vreme uprave Hospitalaca, kao i tokom dela francuske uprave, iskoristivši i francuske izvore i analizu u kojoj su važnu ulogu imali i Ransijat i Duboa kao neki od najvažnijih civilnih službenika tokom francuskog perioda. Bol je takođe pomenuo frustraciju među malteškim vojnicima koji su učestvovali u opsadi i koji su takođe bili zaslužni za predaju Valeta, ali nisu bili tretirani na isti način kao i britanski oficiri, pa stoga nisu učestvovali u podeli ratne nagrade nakon zauzimanja Valeta. TNA, PRO, FO 49/2, Alexander Ball, Malta, 25th December 1800. U pismu se ne vidi da li je upućeno Grenvilu ili Dandasu. Isti dopis se može naći u prepisu i u arhivu u Rabatu, gde se vidi da je upućeno Dandasu: NAM, GOV 01.2/30/1, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 25th December 1800.

Početak britanske uprave 1801.

Za vreme svog kratkog prvog mandata, guverner Bol je uspešno i efikasno uspostavio civilnu vlast na celom ostrvu i izvršio analizu institucija i privrede ostrva. U izveštaju Aleksandra Bola detaljno se navode funkcije svih najvažnijih institucija na ostrvu (*Università, Monti di Pietà*), prihodi, sistemi mera, posedi koji pripadaju državi, kao i način upravljanja, civilna administracija, sudovi, zakoni, trgovački potencijal, posledice blokade, prava Napuljske kraljevine, odnos sa Papom. Bol je predložio da se ponovo pokrene rad različitih zadužbina za pomoć siromašnima i drugim ugroženim građanima Malte, koji je bio prekinut za vreme francuskog perioda. Naveo je i popis imovine Hospitalaca, kao i prihoda koje je mogla da donosi. U izveštaju je skrenuo pažnju na značaj nekadašnjeg jezuitskog koledža koji je postao univerzitet nakon što su jezuiti proterani, i dodao da je neophodno da nastavi da radi i prima nove studente. Napomenuo je da bi carine mogle da donose znatno više prihoda, a da su za vreme Hospitalaca carinske stope bile prilično niske kako bi se povećao promet. Posebnu pažnju posvetio je instituciji *Università*, koju je nazvao bankom za žitarice, dodavši da bi bilo dobro da se nastavi praksa koja je važila za vreme Hospitalaca, po kojoj je pšenice uvek bilo bar za godinu dana. Dodao je da je to neophodna mera predostrožnosti zbog zavisnosti ostrva od uvoza, kao i da je praksa subvencionisanih cena žita bila važna za ostrvljane i mir na ostrvu. Ostrvo je godišnje proizvodilo dovoljno hrane samo za tri meseca, dok su mesečne potrebe za ishranu stanovnika bile 4.000 salmi žita, zbog čega je bilo neophodno godišnje uvoziti 36.000 salmi žita. U izveštaju je naveo da su grčki trgovci ponudili stalno i sigurno snabdevanje žitom po fiksnoj ceni, što su Hospitalci odbili iz straha da se trgovina žitom ne prebaci u ruke trgovaca. U vezi sa institucijom *Monti di Pietà*, napisao je da je u potpunosti ispražnjena tokom francuskog boravka na Malti i da je neophodno da se obezbedi osnivački kapital od 5.000 funti, koji bi bio dovoljan za početak. Prema njegovom mišljenju, bilo je neophodno da se njen rad što pre obnovi. Za Hospitalce su vetrenjače predstavljale još jedan izvor prihoda, za koje je istakao da su bile obuhvaćene državnim monopolom na ostrvu. U vezi sa administracijom na Malti, koju je tokom perioda Hospitalaca činilo lokalno stanovništvo, naveo je da je važno da se što više ostrvljana zadrži u službi jer su troškovi njihovog angažovanja mali, a plate magistrata su fiksne. Takođe je zabeležio da su troškovi karantina niski. Najveći administrativni trošak se odnosio na bolnice: za mušku su godišnji izdaci bili 8.000 funti, a za žensku 2.000 funti. U izveštaju je procenio da su troškovi previsoki, ali veštački, te da ih je moguće smanjiti za 50%. U pravosudnom sistemu, građansko i krivično pravo bilo je utemeljeno na principima rimskog prava, dok se primenjivalo i običajno, kao i kanonsko pravo, koje je važilo za sva crkvena pitanja. Zakonodavstvo je smatrao vrlo precizno uređenim. Sudska ročišta zasedala su dva puta nedeljno, a postojala je i mogućnost apelacije, koja je u praksi značila reviziju sudskog procesa. Glavni sud u Valeti imao je četiri sudi-

je, dok je u staroj prestonici Mdini takođe postojao sud sa dvojicom sudija. Ovi sudovi pokrivali su sve parnične i krivične slučajeve. Postojao je i trgovački sud koji se bavio procesima iz oblasti pomorskog prava, a činila su ga trojica sudija. Svaki kasal takođe je imao po jednog magistrata sa fiksnom godišnjom platom. Najvažnija grana privrede bila je proizvodnja pamuka, u kojoj su učestvovali svi građani, bez obzira na socijalni status, dok se pamuk uglavnom izvezio u Španiju. Bol je naveo da je proizvodnja pamuka vredna pola miliona funti sterlinga, što je veoma upitan iznos.⁸⁸⁴ Nabrojao je druge značajne proizvode, od kojih je povrće i voće, med, smokve i dinje istakao kao posebno kvalitetne, smatrajući ih vrednim artiklima za izvoz. Takođe je smatrao da je moguće proširiti proizvodnju šećerne repe,⁸⁸⁵ kao i krompira, koji se već gajio, ali u nedovoljnoj meri. U opisu Maltežana i njihovih radnih navika, izneo je stav da ih smatra vrlo marljivim, sposobnim zidarima, moreplovcima, hvaleći njihov sistem za navodnjavanje uprkos ograničenim količinama vode, kao i obradu drveta. Njegov opis karaktera ostrvljana manje je slikovit nego kod drugih britanskih putopisaca, ali je napomenuo da je važno da se nađe način da se utiče na njihovu preteranu pobožnost i poverenje u sveštenstvo. Što se tiče trgovačkog potencijala Malte, Bol je smatrao da bi uspostavljanje novih veza s afričkim obalama bilo od ključnog značaja za nabavku žita i stoke, čime bi se umanjila zavisnost od Sicilije. Takođe je predviđao da bi trgovina i uvoz žita i ulja s Levanta doprineli ne samo smanjenju te zavisnosti, već i ukupnih troškova. Maltu je smatrao vojno podjednako važnom kao Gibraltar, ali trgovački daleko značajnijom od Gibraltara i Menorke. Infrastruktura na ostrvu pružala je sve uslove kako za vojnu, tako i za trgovačku flotu, dok je bolnica uz razvijen karantinski sistem imala kapacitet i za značajne vojne i civilne aktivnosti. Važno je poređenje koje je Bol napravio između luke Valette i Maona na Menorci, koji je u prethodnom periodu bio jedna od najvažnijih baza za britansku flotu. Ni Admiralitetu nije bilo potrebno dugo da prihvati ove argumente o prednostima Malte. Kapetan Bol je predložio da, ukoliko se zbog dinamike odnosa s Rusijom odluči da se Malta ustupi ovoj sili, Velika Britanija umesto toga zadrži Maltu za sebe i u zamenu ponudi Menorku. Zaključio je da sa Gibraltarom i Maltom Velika Britanija ima slobodu delovanja na celom Mediteranu, od Španije do Levanta, i da je stoga neophodno da je zadrže pod svojom kontrolom. U pogledu odnosa s Burbonskom kraljevinom, Bol je naveo da je najveći uticaj Napulja ostao u domenu crkvenih pitanja jer je biskup Malte podređen Palermu, ali da je praksa Hospitalaca bila da dovode u pitanje uticaj Napuljske kraljevine i da im smanjuju mogućnost mešanja u unutrašnja pitanja. U vezi

⁸⁸⁴ Taj iznos izgleda malo verovatan imajući u vidu godišnje prihode Hospitalaca. Veliki majstor De Rohan je bio spreman da uđe u savez sa Velikom Britanijom za godišnju pomoć od 100.000 funti, stoga je procena od pola miliona funti za godišnju proizvodnju pamuka krajnje upitna. Moguće je da je Bol pogrešio i da reč *sterling* stoji umesto *shilling*.

⁸⁸⁵ Ovo je takođe upitno pošto je najveći izazov za povećanje proizvodnje bila obradiva zemlja, koju su ostrvljani vešto pravili. Aleksandar Bol je opisao način na koji su ostrvljani organizovali proizvodnju zemlje, vodeći računa da im kiša ne spere plitke slojeve zemljišta koje su imali. Ista opažanja imali su i drugi savremenici. Opisano u poglavlju Privreda i institucije.

sa uticajem pape, naveo je da on više nije relevantan obzirom da na ostrvu više nije bilo Hospitalaca. Takođe je napomenuo nelogičnost u vezi s kanonskim pitanjima, jer su se tu jurisdikcije Rima i Napulja (Palerma) povremeno preklapale. U svom obimnom izveštaju, Aleksandar Bol je zaključio da je neophodno da civilni upravnik ostrva – komesar bude izdvojena i samostalna pozicija, imajući u vidu složen i zahtevan posao koji je ona podrazumevala, te da je veoma teško očekivati od vojnog zapovednika ostrva da se s punom pažnjom posveti poslu civilnog upravnika.⁸⁸⁶ Izveštaj koji je kapetan Bol sačinio bio je od presudnog značaja jer je Britancima predstavljao preciznu vodilju u vezi s načinom na koji je bilo neophodno pristupiti organizaciji civilne uprave na ostrvu. Ipak, Bolov izveštaj i predlozi nisu proizveli momentalni efekat. Imenovanjem generala Pigota za civilnog komesara na ostrvu 20. februara 1801. godine, Velika Britanija je previdela najznačajniju poruku prethodnog guvernera ostrva. Ova loša odluka dovela je do značajnog pada entuzijazma ostrvljana prema Britancima i predustaničkog stanja na ostrvu, koje je Veliku Britaniju moglo da dovede u sličnu situaciju onoj u kojoj su se Francuzi našli u septembru 1798. godine.

General Pigot je početkom godine primio protest kralja Ferdinanda u kojem je ovaj optužio Britance da su de fakto preuzeli potpunu kontrolu nad Maltom i time prekršili prethodne dogovore sa Napuljskom kraljevinom. Najznačajniji opravdani prigovor se odnosio na potpunu kontrolu Britanaca nad civilnim poslovima.⁸⁸⁷ Uz to, Ferdinand se žalio i na britansko mešanje u crkvene poslove nad kojima je ingerencije imao arhibiskup u Palermu. Britanska vojska je zauzela položaje u gradovima na Malti i Gozu u kojima su prethodno bili napuljski vojnici. Istovremeno, Berberski korsari su slobodno dolazili brodovima na Maltu, što nije prethodno dogovoreno. Pigot se u odgovoru kralju Ferdinandu pravdao instrukcijama koje je dobio u oktobru 1800, i ponovio da je britansko prisustvo na Malti privremeno i ograničeno na trajanje ratnog stanja, te da Velika Britanija nema nameru da prejudicira buduće stanje i upravu koja će biti uspostavljena na ostrvu.⁸⁸⁸ U dopisu lordu Grenvilu od 15. januara 1801. izrazio je nezadovoljstvo činjenicom da nije bio upoznat s bilo kakvim pređašnjim dogovorima Londona i Napulja.

Pre napuštanja Malte i povratka u Veliku Britaniju, Aleksandar Bol je sa Henrijem Dandasom podelio saznanja o postojanju mogućeg zlatnog rudnika na Gozu, koji je bio ispitivan za vreme velikog majstora Pinta, ali ga Francuzi nisu koristili.⁸⁸⁹ Aleksandar Bol se ukrcao na *HMS Alexander* 20. februara, ali je poslednje dane

886 TNA, PRO, FO 49/2, Alexander Ball, Malta, 22nd December 1800.

887 Nakon što je general Pigot zamenio Aleksandra Bola, koji je kao guverner bio postavljen uz pristanak Ferdinanda i sa mandatom u njegovo ime, nestao je i autoritet Napuljske kraljevine, obzirom da su novog civilnog upravnika jednostrano imenovali Britanci.

888 Hardman, 340–341.

889 Bol je naveo da je o tome u tajnosti obavestio generala Pigota i da je predložio da se uzmu uzorci i potvrdi ima li tragova zlata. U narativnim izvorima koji se odnose na naredne decenije britanske uprave nema vesti o rudarenju zlata na Gozu, tako da se može pretpostaviti da zlata nije bilo dovoljno. NAM, GOV 01.2/30/1, Alexander Ball to Henry Dundas, Malta, 25th December 1800.

pre isplivljavanja iskoristio da Henriju Dandasu pošalje finalni izveštaj sa ostrva.⁸⁹⁰ Bol je takođe pisao Nelsonu krajem januara 1801. godine. U pismu mu se požalio na Dandasa, tvrdeći da je ovaj podlegao pritisku vojnih krugova iza kojeg je stajao neko ko je Maltu video kao privlačnu sinekuru.⁸⁹¹ Bio je siguran da Maltežani neće prihvatiti da na ostrvu postoji samo vojna uprava koja bi trebalo da se stara o 90.000 ostrvljana.⁸⁹² Sredinom februara, dok je *HMS Alexander* još bio u luci Valette, delegacija ostrvljana iz pet gradova (Valette, tri grada u okviru Velike luke, i *Città Notabile*, odnosno Mdine, stare prestonice) uputila je Aleksandru Bolu veoma srdačno pismo zahvalnosti za pomoć ostrvljanima u toku opsade Malte i poževela mu srećan put. Interesantno je da u tekstu nema ni reči pomena ili zahvalnosti britanskoj floti ili trupama.⁸⁹³ Promene do kojih je došlo u Londonu, gde je vladu Vilijama Pita

890 U veoma preciznom izveštaju Bol je obavestio Dandasa o karakteru ostrvljana i važnosti razdvajanja civilne i vojne uprave. U prilog tome naveo je da su ostrvljani faktički stavljeni u položaj građana drugog reda, obzirom da je trenutna uprava imala samo vojni karakter, a da je kod stanovništva i dalje sveže sećanje na vladavinu Hospitalaca, kojom većina nije bila zadovoljna. Dandasu je predložio Tomasa Grejama kao idealnu osobu koja bi mogla da bude civilni upravnik jer uživa poverenje Maltežana. Pored toga, Bol se pohvalio da je uspešno nabavio žito koje bi trebalo da potraje do decembra, kao i da čeka dolazak vesti sa Levanta u vezi s nabavkom dodatnog žita kojim bi se dalje smanjila zavisnost od Sicilije. Iz njegovog izveštaja se saznaje da je, uz saglasnost generala Aberkrombija, bila dozvoljena prodaja hleba i žita po subvencionisanim cenama. Bol je izneo jedno od važnijih pitanja oko kojih su se ostrvljani sporili s Britancima, a koje se odnosilo na podelu ratne nagrade po zauzimanju Valette, iz koje su Maltežani odlukom generala Pigota bili potpuno isključeni. U prilog tome da je važno da se Maltežanima obezbedi deo nagrade, Dandasu je predočio nekoliko argumenata: 1. da su ostrvljani, uprkos slabom naoružanju, mnogobrojnije Francuze držali pod opsadom od početka septembra 1798. i da je u prvih 14 meseci najveći deo opsade bio njihov poduhvat (Bol je ovde preterao u broju Francuza i naveo da ih je bilo 7.000); 2. da su malteške trupe podnele velike gubitke, oko 3.000 ljudi, pre svega zbog nedostatka hrane, dok britanskih gubitaka nije bilo (to nije tačno, jer su Britanci izgubili ljude, ali najviše usled loše klime i bolesti koje su dobijali na ostrvu); 3. da su držali položaje sa kojih su britanski vojnici prethodno dezertirali (što se može potvrditi na osnovu francuskih izvora ali i tabele vojnika koji su učestvovali u opsadi i broja dezertera); 4. Bol je naveo i nedosledan odnos prema napuljskim oficirima koji su zajedno s njim učestvovali u opsadi, a koji su takođe izostavljeni iz podela nagrade. Na kraju pisma, Bol se otvoreno požalio na svoje loše finansijsko stanje u poređenju sa drugim kapetanima i nagradama koje su primili nakon Bitke kod Nila, dok je on učestvovao u opsadi Malte i ostao bez novčane nagrade. Na kraju pisma izrazio je želju da bar dobije titulu baroneta. NAM, GOV 01.2/30/1, Alexander Ball to Henry Dundas, HMS Alexander, 6th March 1801. Isti izvor, ali sa dodatnim tabelama, može se pronaći u Nacionalnom arhivu u Londonu, u fondu CO 158, *War and Colonial Department and Colonial Office: Malta, Original Correspondence*, u okviru kojeg je Aleksandar Bol pored dopisa priložio i memorandum koji se odnosi na detaljni pregled prihoda, iz kog se vidi da su tadašnji ukupni prihodi ostrva iznosili 346.637 skuda, od čega je čak 158.000 skuda dolazilo od carina i akciza, dok je sledeći najveći prihod bio renta nekadašnje imovine velikog majstora na ostrvu – 81.756 skuda. TNA, PRO, CO 158/1, Alexander Ball to Henry Dundas, HMS Alexander, 6th March 1801.

891 Uprkos pismima u kojima je izražavao strepnju u pogledu spajanja vojne i civilne uprave, Aleksandar Bol je u svom poslednjem obraćanju Maltežanima pre odlaska početkom februara, pored reči zahvalnosti i divljenja njihovoj hrabrosti, poručio da mogu da očekuju dobru i odgovornu upravu generala Pigota, koji je zajedno sa njima učestvovao u poslednjim mesecima opsade. Bol se pokazao kao odgovoran britanski podanik koji je radio u najboljem interesu svoje države u cilju što mirnijeg prenosa vlasti, ohrabrujući ostrvljane da prihvate njegovog naslednika. Hardman, 342–343.

892 Gregory, 143.

893 Hardman, 343.

zamenila vlada vikonta Henrija Adingtona (*Henry Addington*), dovele su do toga da se nekadašnji resor Henrija Dandasa utopio u Sekretarijat za rat i kolonije (*Secretary of State for War and the Colonies*) koji je vodio lord Hobart (*Robert Hobart*).⁸⁹⁴

Hobart je sredinom maja imenovao Čarlsa Kamerona (*Charles Cameron*)⁸⁹⁵ za novog civilnog komesara – guvernera Malte, sa godišnjom platom od 2.500 funti.⁸⁹⁶ Dopis u kojem ga je imenovao za upravnika je upečatljiv iz više razloga: napominje se da vojni značaj ostrva i dalje ima prioritet u odnosu na trgovačke i druge aktivnosti; novom guverneru ostrva bilo je naloženo da se upozna sa svim običajima, zakonima i privilegijama koje su ostrvljani imali za vreme Hospitalaca, te da omogućiti da se očuvaju zakoni i običaji iz epohe pre dolaska Francuza i da se postojeći sistem ne menja, osim u slučaju nužde; u sudskoj upravi naloženo je da se vrati sistem iz vremena Hospitalaca, i da se u slučaju procene guvernera koriguju plate magistratima; jedini sud koji je ukinut bio je trgovački sud, jer bi nastavak njegovih aktivnosti bio u sukobu sa sudom Admiraliteta; u vezi sa finansijama ostrva, Hobart je skrenuo pažnju da su nekadašnji posedi velikog majstora postali posedi britanske krune i da je neophodno da se omogućiti efikasno upravljanje njima. Lord Hobart je predložio da se za državne posede koristi isti princip koji je važio i na Menorci i Gibraltaru, što je značilo da vojska ne može besplatno da okupira javne zgrade koje prethodno nisu bile u vojnoj funkciji. Za ostale ustanove, uključujući i Univerzitet, napomenuo je da je važno da nastave sa radom na isti način. Iz uputstva se vidi da je Hobart prihvatio Bolov savet u vezi sa preimenom dela luka prekoputa karantina za trgovačke aktivnosti. Iz pisma se saznaje da je na Maltu zajedno sa Kameronom krenuo i Vilijam Iton, koji je postavljen za upravnika karantina.⁸⁹⁷ U narednim uputstvima Kameronu je naloženo da u javnim proklamacijama bude potpisan i britanski vo-

⁸⁹⁴ Dok je za vreme prethodne vlade predsedavao Gornjim domom, lord Hobart je već bio upoznat sa urgentnošću postavljanja civilnog guvernera Malte zahvaljujući pismima Zakarija Makolija (*Zachary Macaulay*), čiji je brat Aleksandar (*Alexander Macaulay*) bio javni sekretar na Malti. Zakari Makoli bio je jedna od najuticajnijih javnih ličnosti Velike Britanije krajem 18. i početkom 19. veka, državnik važan zbog svojih zalaganja za ukidanje ropstva. Aleksandar je brata pismima iz januara i februara 1801. obavestio o potpuno pogrešnoj britanskoj politici spajanja civilne i vojne uprave, kao i poverenju koje su ostrvljani imali prema Bolu, kojeg su *posmatrali i kao oca i kao prijatelja*, a u slučaju da London ne pošalje guvernera i ne odvoji civilnu vlast od vojne, jedini koji bi imali korist od toga bili bi Francuzi i Rusi. Gregory, 143; „Zachary Macaulay“, *Westminster Abbey*, <https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/zachary-macaulay>.

⁸⁹⁵ Gregori je neprecizno naveo da je lordu Hobartu bilo potrebno nekoliko meseci da reaguje, i da je Kameron imenovan tek na leto. Međutim, ukoliko se Kameronu obratio već u maju, a nova vlada je formirana u martu, i ako uzmemo u obzir vreme potrebno da stigne poslednje pismo Bola od marta 1801, može se zaključiti da je lord Hobart veoma brzo reagovao po pitanju imenovanja guvernera ostrva.

⁸⁹⁶ Gregori je zabeležio da je plata 2.000 funti, ali iz potvrđivanja Kameronove pozicije, objavljenog u *London Chronicle* od 25. jula 1801, vidi da se da je taj iznos bio 2.500 funti. Moguće je da je Gregori kao izvor koristio prvi dopis Hobarta Kameronu od 14. maja 1801. godine, u kojem se navodi iznos od 2.000 funti, koji je kasnije promenjen u 2.500. *The London Chronicle*, 25th July 1801, 3.

⁸⁹⁷ TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 14th May 1801.

jni komandant, i potvrđena je plata javnog sekretara Aleksandra Makolija na 500 funti godišnje.⁸⁹⁸ Važna promena u britanskom odnosu prema Malti odnosila se na jačanje civilnih vlasti, koje se može uočiti u pismu lorda Hobarta Kameronu, u kom mu je rekao da može da se se usprotivi merama vojnih vlasti ukoliko proceni da su u one sukobu sa održavanjem javnog reda.⁸⁹⁹ Ovo pitanje će postati važno nakon dolaska Kamersona na Maltu, obzirom da je, uprkos sastancima, u toku leta dolazilo do neslaganja u pogledu nadležnosti.⁹⁰⁰ Po dolasku na ostrvo, novog guvernera sačekala je omražena administracija koju su personifikovali upravnik trezora Artur Bejns (*Arthur Baynes*) i njegov malteški zamenik Đuzepe Škembri (*Guiseppa Schembri*),⁹⁰¹ koji su za vreme Pigotovog mandata bili zaduženi za finansije i sudove.⁹⁰² Od druge dvojice važnih činovnika, Makoli je već bio u godinama i Kameronu nije mogao da pruži dovoljno pomoći, dok je Iton bio veoma sposoban, ali i preterano ambiciozan i nepredvidiv.⁹⁰³ Kameron je stigao na ostrvo početkom jula,⁹⁰⁴ što je bio idealni trenutak obzirom na buntovno stanje ostrvljana. Proglas⁹⁰⁵ stanovnicima Malte od 15.

898 TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 20th May 1801.

899 U slučaju da dođe do razilaženja u mišljenju u vezi sa određenim odlukama između komandanta britanskih trupa i guvernera na Malti, Hobart je predložio da se radi rešavanja takvih situacija odmah obrate Londonu. TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 21st May 1801.

900 Gregori je izneo nekoliko primera u vezi sa sudskom nadležnošću. Prvi se odnosi na slučaj kada je britanski vojnik ubio Maltežanina i postavilo se pitanje da li će mu se suditi na vojnom britanskom ili malteškom civilnom sudu. Vojniku je na kraju bilo suđeno na vojnom sudu, kako je zahtevao general Pigot. U drugom slučaju, vojniku Malteške regimente je suđeno na civilnom sudu, uprkos želji Pigota da se i njemu sudi na britanskom vojnom sudu. Poslednji slučaj sporenja koji je Gregori naveo odnosi se na Kameronovo postavljanje Maltežanina Emanuela Vitalea za guvernera Goza u avgustu, čemu se Pigot protivio. Vitale je na kraju postao guverner Goza. Gregory, 145; TNA, PRO, CO 158/1, Pigot to Lord Hobart, Valletta, 17th August 1801.

901 U pismu o stanju finansija Bejns izričito hvali sposobnost svog zamenika Škembrija. TNA, PRO, CO 158/1, A. Baynes to Lord Hobart, Valletta, 2nd July 1801.

902 Gregory, 141–142.

903 Vilijam Iton bio je jedan od najvažnijih britanskih činovnika na Malti, posebno uticajan dok je Čarls Kameron bio civilni komesar odnosno guverner 1801–1802. Kameron je tokom najvećeg dela svog mandata imao potpuno poverenje u Itona i prepuštao mu veliki deo poslova koji nisu spadali u njegovu nadležnost (ovaj je zapravo bio samo upravnik karantina). Njegova uloga bila je naročito važna u prvim dopisima ostrvljana Londonu od oktobra 1801, kao i potonjem organizovanju njihovog odlaska u London. Obzirom da je koristio glavne jezike na Malti i da je stvorio utisak o sebi kao najznačajnijem britanskom činovniku na ostrvu, veliki broj ostrvljana je imao poverenje u njega. Povratak Aleksandra Bola na Maltu je teško pao Itonu, koji se nadao da će biti Kameronov naslednik. Iton je takođe bio u direktnoj komunikaciji sa Salivanom (*John Sullivan*), zamenikom državnog sekretara lorda Hobarta, što je koristio za širenje intriga. Bol je za vreme svog drugog mandata došao u konflikt sa njim, u kojem je, uz veliki napor, uspeo da razotkrije Itona. Isto, 150–151; 168–170.

904 U pismu lordu Hobartu od 2. jula general Pigot tražio je dalja uputstva u vezi sa podelom ingerencija u pitanjima kao što je davanje dozvola stranim trgovcima koji bi dolazili na Maltu, pošto je ono moglo da se posmatra kao bezbednosno pitanje u nadležnosti vojnih vlasti, ali i kao trgovačko pitanje koje potpada pod civilnu administraciju. Kameron je želeo da podstakne razvoj trgovine, što je zahtevalo da se omogući dolazak stranih trgovaca. TNA, PRO, CO 158/1, Pigot to Lord Hobart, Valletta, 2nd July 1801.

905 Proglas, odnosno proklamacija, nazvan je *Bandi* i imao je snagu zakona. U dvojezičnim objavama na engleskom i italijanskom koje je koristila britanska administracija, za englesku reč *proclamation* na italijanskom bi se koristila reč *bando* (odnosno *bandi* u množini). Bandi su na

jula imao je veoma dobar efekat jer je uspeo da uveri ostrvljane da imaju potpunu zaštitu kralja Džordža III, kao i da će Malta postati trgovinski centar Mediterana.⁹⁰⁶ Kameron su zatekle okolnosti koje su iziskivale njegovu obazrivost, imajući u vidu su se na Maltu vraćali Hospitalci od kojih je deo bio profrancuski orijentisan.⁹⁰⁷ Do septembra 1801. godine nije došlo do pobune protiv Velike Britanije i Kameron se pokazao sposobnim guvernerom. London je 21. avgusta proglasio Valetu slobodnom lukom, što je predstavljalo veliki podstrek za jačanje trgovine, ali i uticaja civilnih vlasti na Malti.⁹⁰⁸ Generala Pigota je po napuštanju ostrva⁹⁰⁹ zamenio general Vilijam Vilets (*William Anne Villetes*),⁹¹⁰ koji se pokazao daleko pažljivijim u odnosu prema stanovništvu. Neposredno pred odlazak generala Pigota sa Malte 19. septembra, na ostrvo je došao i Aleksandar Bol iz Egipta, nakon što je francuska vojska kapitulirala u Aleksandriji 2. septembra 1801.⁹¹¹ Konačno i

Malti korišćeni kao zaostavština srednjovekovne regulative, i britanskim guvernerima su predstavljali najkorisniji pravni instrument koji im je davao izvršna i zakonodavna ovlašćenja. Drugi važan pravni instrument bili su *avvisi*, koji su se na engleskom zvali *public notice*, odnosno javno obaveštenje, i koji su takođe objavljivani u dvojezičnom obliku. Aleksandar Bol je po povratku na Maltu u junu 1802. i preuzimanju dužnosti od Kamerona imao veliku pomoć Samjuela Kolridža, koji je vršio funkciju javnog sekretara. Barry Hough and Howard Davis, *Coleridge's Laws: A Study of Coleridge in Malta*, Cambridge Open Book Publishers, 2010, 151–156.

906 U okviru kutije CO 158/1, kopija proglasa na italijanskom je poslata u London. Hardman, 358–359; TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 29th July 1801.

907 U kratkom pismu od 10. jula Kameron je upoznao lorda Hobarta sa situacijom na ostrvu i pripremom proklamacije Maltežanima. U narednom pismu Hobartu od 29. jula Kameron je preneo pesimistične vesti koje je primio iz Mesine i Trsta u vezi sa aktivnostima Hospitalaca, koji su uz pomoć 5.000 francuskih vojnika planirali prevrat na ostrvu. Kameron je naveo da je do tih vesti došao uz pomoć Itona i Makolija, koji su ih dobili iz više različitih izvora, a da će zbog njih otkazati trke konja koje su bile planirane na dan Sv. Roka 16. avgusta. Kameron je preneo da francuski agenti šire lažne vesti da će Britanija uskoro predati Maltu i da će francuski uticaj opet postati dominantan. Novi guverner Malte je sumnjičio nekoliko starijih Hospitalaca koji su već živeli na Malti da rade protiv britanskih interesa, i tražio je dozvolu iz Londona da ih protera sa Malte, po mogućnosti na Siciliju. Interesantno je što je u pismu spomenuo biskupa Labinija kao jednog od glavnih britanskih saveznika koji je pomagao u smirivanju ostrvljana. TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 29th July 1801; TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 10th July 1801; TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 29th July 1801.

908 TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 21st August 1801.

909 Krajem jula Makoli je preko Itona poslao pismo u London Džonu Salivanu (zameniku državnog sekretara lorda Hobarta), u kojem je za veoma lošu situaciju na ostrvu u pogledu stava Hospitalaca prema britanskoj administraciji optužio lošu upravu generala Pigota. Pismo je zavedeno u Londonu 9. septembra i može se pretpostaviti da je uticalo na opoziv generala Pigota sa Malte. TNA, PRO, CO 158/1, William Eton to John Sullivan, Valletta, 29th July 1801.

910 General Vilets bio je jedan od najiskusnijih britanskih oficirana na Mediteranu, koji je pre Malte bio i u Tulu uina Korzici. „William Anne Villetes“, *Westminster Abbey*, <https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/william-anne-villetes>.

911 Iz pisma Kameronu zaključuje se da je situacija na Malti bila dobra i da su ostrvljani imali poverenje u britansku vlast. Guverner je molio da London ne dozvoli da, u slučaju britanskog odlaska sa Malte, drugoj evropskoj državi bude omogućeno da potisne uticaj Velike Britanije. Kameron je takođe pohvalio Itona, koji mu je do tada postao najvažniji saradnik. U drugom pismu, koje je poslao Aleksandar Bol, obavestio je Hobarta o nabavci žita sa Levanta. TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 22nd September 1801; TNA, PRO, CO 158/1,

precizno razgraničavanje civilne i vojne administracije definisano je u uputstvima koja je lord Hobart poslao na Maltu 15. septembra. Najvažnija promena bila je da nove proglase potpisuje samo guverner, da je on zadužen za svu nepokretnu imovinu, osim one koju koristi vojska, i odlučuje o prihvatanju stranaca na ostrvo.⁹¹²

Mir u Amijenu

Sukob sa Francuskom je Velikoj Britaniji u toku leta 1801. delovao kao pat pozicija u kojoj nije mogla da nađe nove saveznike za suzbijanje francuskog uticaja na kontinentu, dok je konačnom pobedom u Egiptu potvrdila premoć na morima. Ipak, Nelsonova ekspedicija na sever je dala rezultate: Danci su poraženi, a novi ruski car Aleksandar je izašao iz saveza sa severnim kraljevinama i Pruskom.⁹¹³ Još pre kapitulacije Francuza u Aleksandriji krajem jula, Napoleon je Velikoj Britaniji poslao poruku da se Francuska slaže sa povratkom Hospitalaca na Maltu, pri čemu bi Britanci uništili najvažnije fortifikacije na ostrvu, čime bi Malta izgubila vojni značaj.⁹¹⁴ U okviru priprema za preliminarni mirovni sporazum između Velike Britanije i Francuske, u razgovorima između sekretara spoljnih poslova lorda Hoksberija (*Robert Jenkinson, Lord Hawkesbury, Earl of Liverpool*) i francuskog opunomoćenog ministra u Londonu Luja Otoa (*Louis-Guillaume Otto*) u septembru 1801, Hoksberi je prihvatio da se Velika Britanija odrekne Malte i da Rusija bude zaštitnik reda. Lord Hoksberi je u članu šest preliminarnog sporazuma, koji se odnosio na Maltu, želeo da osigura da ostrvo ne potpadne pod francuski uticaj. Taljeran je predložio da se pri restauraciji Malte Hospitalcima autoritet reda ne dovodi u pitanje i da, u slučaju da Rusija pristane da bude zaštitnik reda, to ne znači da je neophodno da na ostrvu drži trupe. Britanci nisu prihvatili Taljeranove argumente, već su insistirali na tome da britanska vojska može da se evakuiše sa ostrva u vrlo kratkom roku nakon što se uspostavi ponovna vlast Hospitalaca i budu obezbeđene garancije druge države, koja ne može biti Francuska ili Velika Britanija. Preliminarni mirovni sporazum je potpisan u Londonu 30. septembra, a u njegovom članu šest definisano je da će se trupe Velike Britanije povući sa ostrva i da će se na njega vratiti Hospitalci, kao i da je u svrhu očuvanja nezavisnosti ostrva od država potpisnica sporazuma (Velike Britanije i Francuske), Malti neophodno pružiti garanci-

Alexander Ball to Lord Hobart, Valletta, 22nd September 1801.

⁹¹² Robert Farrugia-Randon, „Civil Commissioner Charles Cameron in Malta“, *Melita Historica* XI (4), 1995 (pp. 347–373), 352.

⁹¹³ Hardman, 402.

⁹¹⁴ Napoleon je predložio uništenje fortifikacija uz obrazloženje da bez njih neće biti ni rivaliteta dve države u pogledu Malte. Džon Džervis (*John Jervis, 1st Viscount St Vincent*) je ukazao Hoksberiju da bi na taj način Hospitalci u potpunosti zavisili od Francuske, Austrije ili Rusije, i njihovih planova u vezi sa rasparčavanjem Turske, a da bi Britanija izgubila moć u naporima da obuzdava takve saveze, i dodatno se udaljila od Rusije. Gregory, 119.

ju i zaštitu treće sile, što će biti utvrđeno u konačnom mirovnom sporazumu.⁹¹⁵ Odnos cara Aleksandra prema Mediteranu i Malti bio je u suprotnosti sa politikom njegovog prethodnika Pavla. Novi car se složio da bude zaštitnik reda, ali nije želeo da bude novi veliki majstor. Aleksandar je takođe bio svestan troškova održavanja vojske na Malti, pošto je već imao slične troškove u vezi sa ruskim prisustvom na Jonskim ostrvima, a čak i kad bi Velika Britanija pokrivala polovinu ruskih troškova, nije bio uveren da je to u interesu Rusije.⁹¹⁶

Vesti o potpisivanju preliminarog mira su u toku jeseni došle na Maltu, gde su izazvale različite reakcije. Kameron, Iton i Bol su bili mišljenja da je pogrešno dopustiti povratak Hospitalaca,⁹¹⁷ dok su vesti o planiranom povratku reda dovodile u pitanje i autoritet britanske administracije. Međutim, vraćanje Hospitalaca nije smetalo delu stanovništva, kao ni sveštenstvu.⁹¹⁸ Na ostrvu su u septembru i oktobru, još pre nego što je na ostrvo stigao dopis lorda Hobarta o potpisivanju preliminarog mira,⁹¹⁹ nastavljene aktivnosti simpatizera Hospitalaca, za koje je Kameron sumnjao da ih podstiče Francuska. U dopisu je tražio da se najopasniji među njima proteraju.⁹²⁰ Hobart je odbio molbe za proterivanje Hospitalaca, smatrajući ih preteranim, i u suprotnosti s najvažnijim uputstvom Kameronu: da je neophodno da britanska administracija na Malti bude i poštovana i voljena.⁹²¹ Kao odgovor na očekivani povratak Hospitalaca, ostrvljani su vrlo brzo, izvesno uz Itonovu pomoć, sačinili memorandum za britansku vladu,⁹²² koji je Kameron uputio u London već 10 dana od posrednog saznanja o preliminarom miru.⁹²³ U veoma dugom dopisu

⁹¹⁵ Hardman, 403–404.

⁹¹⁶ Aleksandar je smatrao da bi bilo najispravnije da Napuljska kraljevina pošalje vojsku na Maltu, s obzirom na to da je ona i imala suverenitet na ostrvu. Britanci su se, međutim, pribojavali da će sposobnost Napulja da čuva nezavisnost Malte iščeznuti pri prvom francuskom pritisku. Gregory, 119–120.

⁹¹⁷ Vesti o potpisivanju preliminarog mira od 30. septembra (objavljenog 1. oktobra) stigle su na Maltu već 20. oktobra na francuskom trgovačkom brodu. Kameron je 23. oktobra pisao lordu Hobartu u vezi sa vestima u čiju istinitost nije mogao da bude siguran, obzirom da ih nije zvanično dobio. Naveo je da su se glasine o povratku Hospitalaca proširile, i da su veoma loše primljene kod većine ostrvljana. Na kraju pisma dodao je svoju procenu da bi bilo pogrešno da Velika Britanija napusti Maltu, i da je uspeo da nagovori Aleksandra Bola da ubrza svoj odlazak sa Malte za London. Jedna od pretpostavki o hitnosti Bolovog dolaska u London dovodi se u vezu s činjenicom da se njegovo mišljenje u vezi s Maltom visoko cenilo, a uz to je imao i uticaj u Admirallitetu. TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 23rd October 1801.

⁹¹⁸ Gregory, 120.

⁹¹⁹ Važno je dodati da je u tom dopisu Hobart takođe uslišio želje Kamersona u vezi sa angažovanjem novog sekretara Čapmana (*Chapman*) za godišnju platu od 350 funti, koji je radio u departmanu lorda Hobarta. TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 12th October 1801.

⁹²⁰ TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 10th October 1801.

⁹²¹ TNA, PRO, CO 158/1, Lord Hobart to Charles Cameron, Downing Street, 15th September 1801.

⁹²² George Mitrovich, *The Cause of the People of Malta; Now Before Parliament*, 10.

⁹²³ Ovaj memorandum (Kameron ga u dopisu naziva *memorial*), koji su potpisali ugledniji Maltežani i predstavnici svih pet gradova i ostrvskih kasala, veoma je značajan jer je bio prvi te vrste, i otvorio je direktnu komunikaciju između ostrvskog stanovništva i vlade u Londonu. Ovakva obraćanja, kao i potonji odlazak delegacije Maltežana u London, korišćeni su kao vid pritiska

na italijanskom jeziku predstavnici ostrvljana su istakli da bi restauracija Hospitalaca zapravo značila povratak francuskog uticaja. Za Hospitalce su tvrdili da ne mogu da ostanu imuni na uticaj drugih država, kao i da su već jednom pogazili svoj zavet vitezova i monaha, izdajući ostrvljane. Maltežani su se pitali da li mogu da im veruju nakon što je većina njih već jednom prešla na stranu Francuske. U tekstu su izneli više argumenata kojima su osporavali mogućnost Hospitalaca da ostanu neutralni: 1. Hospitalci su usled gubitka skoro svih evropskih poseda bili u izuzetno nepovoljnoj finansijskoj poziciji, u kojoj bi Francuska i bez objave rata uvek mogla da ih dovede u bankrotstvo ukoliko bi zaustavila dotok novca iz njihovih francuskih poseda (pod uslovom da ih restituiše redu); 2. trenutni sastav regimente ostrvljana ne bi odgovarao Hospitalcima, koji bi angažovali strance, najverovatnije iz Francuske ili zemalja koje su pod francuskim uticajem, ili mogu lako da potpadnu pod njega; 3. Hospitalci ne bi mogli da spreče potencijalnu pobunu ostrvljana, te bi možda pokušali da ih preventivno razoružaju, a ako bi do pobune došlo, Francuska bi lako mogla da redu dopremi dovoljno pomoći; 4. sumnjali su da bi stanovništvo, posle svega što je prošlo zajedno sa Velikom Britanijom u prethodnom periodu, moglo opet da se uzda u Veliku Britaniju i njenu zaštitu; 5. Maltežani bi radije nestali nego prihvatili da budu podanici bilo koje strane sile osim Velike Britanije – nisu želeli da žrtvuju slobodu koju su zaradili; nakon što su se pokazali kao pouzdani saveznici, Maltežani ne bi voleli da budu isporučeni bivšim gospodarima, i sumnjali su da Velika Britanija želi da dopusti povratak tiranskog režima; 6. bili su svesni značaja Malte i verovali su da bi Francuska, kada bi dobila priliku, zaista i proširila svoj uticaj na to ostrvo, koje bi kasnije mogla iskoristiti za novi pohod na Egipat, a potom i na Indiju; bili su svesni da bi zavisnost reda od Rusije Maltu pretvorilo u puko sredstvo u rusko-turskom konfliktu, i da je moguće da bi Francuska i Rusija iskoristile posed Malte kako bi se ujedinile protiv Velike Britanije; 7. u slučaju da Britanija zadrži svoje prisustvo na Malti, to bi joj omogućilo kontrolu nad Mediteranom, čak i u uslovima kada bude imala više neprijateljskih zemalja u okruženju; takođe bi stekla važne pogodnosti u trgovini sa Italijom, Turskom i Rusijom. Preko Malte i njenih luka i skladišta moglo bi se uvoziti žito iz Crnog mora, sa Levanta i drugih delova basena, gde bi ono moglo da se nabavi po mnogo nižim cenama. Hospitalci su radije emigrirali u Rusiju nego što su se borili sa ostrvljanima protiv Francuza. A čak i oni koji su otišli u Rusiju mogli su se smatrati boljim od onih koji su prešli u francusku službu. Dopis su završili molbom da Britanija ne preduzima nikakve konačne planove u vezi s Maltom do dolaska deputacije ostrvljana u London.⁹²⁴

u vanrednim situacijama poput ove. Maltežanima je u sastavljanju ovog memoranduma gotovo sigurno pomogao Vilijam Iton, jedan od najbolje obavještenih Britanaca na Malti. TNA, PRO, CO 158/1, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 31st October 1801, Memorial.

⁹²⁴ Sadržina ovog pisma, stil i podaci u vezi sa politikom evropskih država na Mediteranu isuviše su kompleksni da bi se zaključilo da su oni sami sastavljali to pismo. Argumenti koje su izneli u znatnoj meri su se poklapali sa argumentima koji su u London ranije stizali od Bola, Grejama i drugih britanskih pomorskih i vojnih oficira. Isto.

Jedan od velikih doprinosa nove civilne administracije bio je obnova karantina, koja je podstakla rast trgovine. Karantin je do jeseni stavljen u pun kapacitet, što je bilo neophodno, imajući u vidu veliki broj vojnih brodova koji su dolazili na Maltu posle britanske pobeđe u Egiptu. Luka u Valeti je 5. novembra dobila status slobodne luke. Iz Itonovog izveštaja se saznaje da je u karantinsku luku dolazio toliki broj brodova da svi putnici iz Egipta nisu mogli da budu primljeni odjednom, dok se po okončanju ratovanja očekivalo da će trgovina za Maltu predstavljati jedan od najvažnijih izvora prihoda.⁹²⁵

Malta je delila sudbinu ostatka Mediterana u okviru tadašnje britanske politike prema ovom regionu, što je značilo da nije imala prioritet osim ukoliko Napoleon i Francuska nisu mogli da je iskoriste za ugrožavanje britanskih interesa. Vilijam Pit je na zasjedanju Donjeg doma početkom novembra podržao stav Adingtonove vlade u vezi s Maltom, prema kojem je za postizanje mira bilo važno obezbediti sigurnost Napuljske kraljevine, Portugalije, kao i Turske. Britanski interesi u Karipskom moru i Indijskom okeanu imali su veći prioritet od Mediterana, a predaja ostrva Hospitalcima se nije smatrala pogrešnom.⁹²⁶ Svesni da će nakon preliminarog mira biti potpisan i konačni sporazum, koji će potvrditi povratak Malte pod kontrolu Hospitalaca, ostrvljani su se uz pomoć predstavnika britanske administracije mobilisali kako bi zaštitili svoje interese. Sredinom novembra Kameron je pisao lordu Hobartu o deputaciji Maltežana koju je primio u vezi sa njihovim planiranim odlaskom u Veliku Britaniju.⁹²⁷ Izvesno je da je ostrvljanima u sastavljanju molbe pomagao Vilijam Iton, koji je u prepisci sa Salivanom u julu 1801. upozoravao na negativne posledice potencijalnog povratka Hospitalaca i averziju Maltežana prema

⁹²⁵ Prema Itonu, na brodovima je bilo mnogo francuskih zarobljenika, među kojima je smrtnost bila velika, zbog čega je morao da proširi staro groblje u okviru lazareta. Pored toga, naveo je da su počeli da koriste patrolni čamac koji je bio idealan za onemogućavanje komunikacije između lazareta i spoljnog sveta, koja bi predstavljala kršenje karantinske procedure. Iz pisma se može pretpostaviti da je poslato Salivanu ili, manje verovatno, Hobartu, ali primalac nije naveden. TNA, PRO, CO 158/2, William Eton, Valletta, 4th November 1801.

⁹²⁶ Gregory, 119.

⁹²⁷ Pored najave planiranog odlaska ostrvljana za Veliku Britaniju, Kameron je dao svoju procenu situacije na Malti, u kojoj je vrlo pažljivo vodio računa da ostane neutralan prema željama Maltežana. Naveo je da mu je deputacija tražila finansijsku pomoć u vezi sa predstojećim putem, kao i da on smatra da nema potrebe da neko iz civilne uprave bude deo deputacije. Takođe je sugerisao da bi bilo u britanskom interesu da ih primi, i da će za britansku poziciju u pogledu Malte biti važno da imaju direktan uvid u želje i stavove ostrvljana. U vezi sa tekućim pitanjima, obavestio je koje su količine žita potrebne na godišnjem nivou, zahvaljujući statističkim podacima iz vremena Hospitalaca, i spomenuo je da je poslao gospodina Milsa (*Mills*) u Egipat kako bi tamo nabavio žito po povoljnim cenama. Značajan deo dopisa posvetio je stanju na Malti i animozitetu većine Maltežana prema Hospitalcima, kako zbog njihove brze kapitulacije nakon dolaska Francuza, tako i zbog perioda njihove vladavine, koji opisuje kao tiranski. Izneo je i mišljenje da neće dugo vremena biti potrebno da Francuska opet pokuša da zagospodari Maltom kad na njoj budu boravili samo Hospitalci. Dodao je da vitezovi neće moći da sprovedu vlast na ostrvu bez dovoljno vojske, pošto je lojalnost ostrvljana prema njima upitna. Sve to je iskoristio da još jednom napomene da se ostrvljani nadaju i očekuju da će ostati pod britanskom upravom. Luka u Valeti je u novembru postala slobodna luka, te je Kameron očekivao da će to uticati i na porast trgovine na ostrvu. TNA, PRO, CO 158/2, Charles Cameron to Lord Hobart, Valletta, 15th November 1801.

njima.⁹²⁸ Do skora nepoznat izvor za Maltu su i memoari britanskog vojnog i civilnog inženjera i pronalazača Čarlsa Vilijama Peslija (*Charles William Pasley*),⁹²⁹ koji je kao mladi poručnik došao na Maltu 1801. godine. Iz njegovih memoara se saznaje da je među ostrvljanima postojao strah od gubitka britanske zaštite i povratka Hospitalaca, što potvrđuje stav iskazan u dopisima Kamerona i Itona, kao i molba-ma ostrvljana.⁹³⁰ Naredni korak ostrvljana, uz blagoslov Kamerona, Itona i Bola, bilo je slanje odgovarajuće delegacije Maltežana u London, koji bi izneli argumente za ostanak Malte pod britanskom upravom. Deputaciju je činilo šest ostrvljana: markiz Mario Testaferata (*Mario Testaferata*), iz jedne od najuticajnijih i bogatijih malteških porodica;⁹³¹ Filipo Kastanja (*Filippo Castagna*), predstavnik gradova Bormla i Senglea, veteran opsade, tokom koje je bio član Malteškog kongresa; don Pjetro Malia (*Pietro Mallia*), predstavnik sveštenstva i kasala *Asciak*, cenjena i uticajna ličnost, zastupnik brojne grupe stanovnika koju su činili sveštenici i različiti monaški redovi; don Emanuel Rikod (*Don Emmanuele Ricaud*), nekadašnji kapućinski monah koji je kasnije postao sveštenik, u kojeg su i Bol i Iton imali izuzetno poverenje;⁹³² Mikele Kaća (*Michele Cacchia*), vojni i civilni inženjer koji je predstavljao kasal *Zeitun*, zaslužan za formiranje svih baterija tokom opsade i veoma uticajan među stanovništvom; i Antonio Malia (*Antonio Mallia*) sa Goza, koji je predstavljao svoje ostrvo kao jedan od njegovih najistaknutijih stanovnika u borbi protiv Francuza.⁹³³ Deputacija je stigla u London početkom februara 1802.⁹³⁴ Za lorda Hobarta i britansku vladu bilo je od ključnog značaja da ne ugrozi pregovore o konačnom miru ukoliko bi zvanično imali sastanke sa Maltežanima, stoga su susreti imali nezvaničnu formu. Takođe je bilo važno da se prema ostrvljanima postupa obazrivo i sa uvažavanjem, kako bi po povratku na Maltu bili zadovoljni ukazanim gostoprимstvom.⁹³⁵

928 TNA, PRO, CO 158/1, William Eton to John Sullivan, Valletta, 10th July 1801.

929 *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*, vol. 22, 1862, 110, <https://articles.adsabs.harvard.edu/full/1862MNRAS...22...97./0000110.000.html>.

930 Iskustvo koje je Pesli stekao tokom trogodišnjeg boravka na Malti je važan izvor ne samo o stanju fortifikacija na ostrvu, već i o Maltežanima. Odmah po dolasku je primetio nemir i strepnju koju je među njih uneo preliminarni mir i mogućnost povratka vitezova na ostrvo. D. F. Allen, „New Light on Malta during the Peace of Amiens, 1801–1803“, *The British Library Journal* Vol. 20, No. 2 (Autumn 1994) (pp. 174–183), 174–178.

931 Njegova uloga u vezi sa predajom Francuzima juna 1798. se u međuvremenu pokazala kao opravdana u svetlu njegovih anglofilskih stavova. On je takođe imao lične razloge da zazire od uspostavljanja vlasti Hospitalaca jer bi ga verovatno smatrali odgovornim za njegove postupke prilikom dolaska Napoleona na Maltu.

932 Vilijam Iton je kasnije bio kritičan prema sastavu deputacije ostrvljana, u okviru koje je isticao da je upravo don Emanuel Rikod izabran njegovom zaslugom, i da je on bio najspособniji među svim članovima delegacije. Gregory, 123.

933 Kameron ih je tako opisao u pismu lordu Hobartu od 15. novembra. Hardman, 418–419; Robert Farrugia-Randon, *Civil Commissioner Charles Cameron in Malta*, 358.

934 Deputaciju je pratio i Čarls Livingston (*Charles Livingstone*), prijatelj Aleksandra Bola. Gregory, 124; 358.

935 Hardman, 420–431; Gregory, 123–126; Farrugia-Randon, 359.

Malteška deputacija boravila je u Londonu nešto duže od tri meseca, sa boljim rezultatima nego što se prvobitno pretpostavljalo. Nakon prvog sastanka sa Hobartom, na drugom su predali molbe sa ciljem osiguranja budućih pozicija Maltežana, obzirom da su obavješteni da se odluka o prelasku ostrva pod upravu Hospitalaca neće menjati.⁹³⁶ Delegacija je u Londonu trpela ruske opstrukcije, s kojima je Hoksberija upoznao britanski ambasador u Sankt Petersburgu. Rusi su tvrdili da ova deputacija ne može da bude reprezentativna, kao i da je upitno da li malteški plemići mogu da budu birani za članove reda i eventualno za velikog majstora.⁹³⁷ Povoljna okolnost za Maltežane u Londonu bilo je prisustvo Aleksandra Bola, koji im je pomogao u organizaciji sastanaka, ali bio i turistički vodič.⁹³⁸ Tokom boravka deputacije u Londonu, Velika Britanija je morala da vodi računa da ne napravi diplomatski skandal i ugrozi mir. Ipak, deo zahteva iz druge molbe koju su uputili lordu Hobartu u martu bio je ispunjen, a ispostaviće se da će period od nekoliko nedelja, koliko su dobili svojim boravkom u Londonu, uticati na datum ratifikacije sporazuma⁹³⁹ i pokazati se važnim za zadržavanje Velike Britanije na Malti. Lord Hobart je takođe bio zadovoljan posetom Maltežana, koji su nedvosmisleno pokazali da žele da ostanu pod britanskom upravom i zahvalili se za revitalizaciju ostrva u pismu koje je pročitao u Donjem domu Parlamenta. Deputacija je isplovila nazad za Maltu 18. maja 1802.⁹⁴⁰

Konačni sporazum o miru u Amijenu potpisan je 25. marta 1802, a njegov član 10. predviđao je prelazak Malte pod upravu Hospitalaca.⁹⁴¹ Opsežni komentari na

⁹³⁶ Od molbi koje su tada izneli najvažnije su sledeće: da ostrvljani mogu da koriste britansku zastavu sve dok Hospitalci ne uspostave mir sa berberskim državama; da se obezbede penzije svim udovicama, ranjenicima, i ostalim učesnicima opsade; da Maltežani imaju pravo na podelu ratne nagrade od zauzimanja Valeta u septembru 1800; da se omogući oslobađanje preostalih Maltežana koji su bili u Alžiru. Gregory, 124.

⁹³⁷ Hardman, 425–426; Farrugia-Randon, 360.

⁹³⁸ Aleksandar Bol je organizovao i neformalni susret s kraljem Džordžom III po završetku službe u kapeli zamka u Vindzoru, što je ostavilo izuzetan utisak na ostrvljane. Kralj je bio veoma predusretljiv i ljubazan prema gostima sa Malte. Gregory, 125.

⁹³⁹ Velika Britanija je prihvatila neke od sugestija Maltežana koje su u potonjem periodu naišle na protivljenje Rusa, što je uslovlilo dalji ostanak britanske vojske na Malti.

⁹⁴⁰ Gregory, 125.

⁹⁴¹ U okviru člana 10, koji se odnosio na Maltu, najvažniji su sledeći delovi: 1. povratak uprave Hospitalaca na Maltu; 2. izbor novog velikog majstora; 3. Hospitalci u svom sastavu neće imati ni francusku jedinicu *langue* (prethodno su ih postojale tri i bile su brojčano nadmoćne), ni englesku, ali će se uspostaviti malteška *langue*, za koju ne bi važilo pravilo dokazivanja plemenitog porekla, kao što je bio slučaj sa drugim jedinicama reda; 4. britanske trupe će napustiti Maltu tri meseca nakon ratifikacije sporazuma, pri čemu je povlačenje bilo predviđeno za jun 1802; 5. polovina garnizona na ostrvu trebalo bi da bude sastavljena od ostrvljana, kojima bi takođe komandovali Maltežani; 6. nezavisnost ostrva bila je pod garancijom šest sila: Velike Britanije, Francuske, Španije, Rusije, Austrije i Pruske; 7. neutralni status ostrva neće moći da se menja; 8. malteške luke ostale su otvorene za brodove svih država pod jednakim uslovima u pogledu plaćanja taksi; 9. po zaključenju mira između Malte i berberskih država, i oni bi mogli da koriste malteške luke pod istim uslovima kao i druge države; 10. napuljski kralj biće odgovoran za slanje 2.000 vojnika koji će boraviti na Malti najmanje godinu dana od uspostavljanja uprave Hospitalaca, uz mogućnost da se njihov boravak produži ukoliko prilike to budu zahtevale. Arhipelag Jonskih ostrva imao je srećniju sudbinu u sporazumu, jer je u članu 9. potvrđen njegov status kao Septinsularne republike

Amijenski mir i njegove posledice po Maltu sadržani su u okviru fonda CO.⁹⁴² Mir je potvrdio prestanak ratnih operacija od prethodne jeseni i prvo duže primirje u Evropi nakon ratova koji su počeli deset godina ranije.⁹⁴³ Velikoj Britaniji je mir bio neophodan kako bi mogla da nastavi trgovačke i privredne aktivnosti sa evropskim državama, dok je Napoleonu omogućavao konsolidaciju vlasti i jačanje unutrašnje stabilnosti Francuske. Odlaganje britanske evakuacije sa Malte bilo je posledica nezadovoljstva Rusije članom 10. Mira u Amijenu. Rusija je preko uticaja koji je imala na Austriju i Prusku dovela do odlaganja ratifikacije sporazuma sve dok se nije izmenio član koji se odnosio na Maltu. Car Aleksandar je dodatno vršio pritisak ističući činjenicu da je najveći deo budžeta Hospitalaca zavisio od ruskih poseda, i da se traže isti uslovi za buduće malteške članove reda kao i za ostale. Umesto izbora novog velikog majstora, na Generalnoj skupštini reda Aleksandar je predložio da papa izabere novog velikog majstora sa spiska koji će mu podneti ruski vitezovi.⁹⁴⁴ Pored Rusije, ni Napuljska kraljevina nije bila zadovoljna odredbama mira koje su se odnosile na Maltu. Ona se praktično nigde ne pominje, osim u kontekstu odgovornosti napuljskog kralja da pošalje 2.000 vojnika koji bi bili pod komandom velikog majstora, za kojeg su smatrali da će finansijski zavisiti od Francuza. Ferdinand IV je bio siguran da je Napoleon prihvatio povratak Hospitalaca na Maltu iako je znao da će Malta teško biti funkcionalna pod njihovom upravom.⁹⁴⁵ U Velikoj Britaniji je takođe postojalo protivljenje planu o restauraciji Hospitalaca. Među protivnicima naročito se istakao Vilijam Kobet (*William Cobbett*),⁹⁴⁶ uticajni britanski novinar, koji je u svom polemičkom časopisu *The Porcupine* napadao britanske odluke u vezi s Maltom kao „glup, destruktivan i naivan dogovor“.⁹⁴⁷ Malta je bila tema u oba doma parlamenta, gde su Dandas, Grenvil i Spenser tvrdili da ona ne može ostati imuna na francuski uticaj, obzirom da će Hospitalci nakon povratka na ostrvo imati veoma skromne finansije.⁹⁴⁸ Interesantna je promena u stavu Dandasa, koji je svega

pod zaštitom Turske i Rusije. Hardman, 433–434; Farrugia-Randon, 359–360; „Treaty of Amiens“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/official-texts/treaty-of-amiens.php>.

⁹⁴² Dati su u nedatiranom delu u okviru *Miscellaneous* u tekstu *Notes on Malta*, koji pruža kratak istorijat ostrva od dolaska Hospitalaca do 1798, kada ga je Napoleon zauzeo. U tekstu se navodi zbog čega je Hospitalcima važno da se vrate na Maltu, kao i neophodnost da se u administraciju ostrva uključi lokalno stanovništvo. Na kraju se zaključuje da bi najsrećniji kraj za Maltu bio ukoliko bi imala punu nezavisnost i na taj način bila imuna na politički uticaj i Francuske i Velike Britanije. TNA, PRO, CO 158/2, Notes on Malta.

⁹⁴³ Potpisnici mira bili su Francuska, Španija i Batavijska republika (Holandija) s jedne strane, i Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Irske s druge strane. Britanija se odrekla najvećeg dela osvojenih kolonija osim Cejlona (Sri Lanke), koji je nekada bio holandska teritorija, i Trinidada, kojeg se odrekla Španija. Francuska se povukla iz Rima i Papske države, kao i iz Napulja i Egipta, dok je Britanija trebalo da se povuče sa svih osvojenih teritorija na Mediteranu. „Treaty of Amiens“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/official-texts/treaty-of-amiens.php>.

⁹⁴⁴ Gregory, 127.

⁹⁴⁵ Isto, 130–131.

⁹⁴⁶ „William Cobbett“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/William-Cobbett-British-journalist>.

⁹⁴⁷ Gregory, 131.

⁹⁴⁸ U toku proleća i leta, u oba doma britanskog parlamenta nastavila se diskusija u vezi sa britanskom politikom spram Malte. Car Aleksandar nije bio zadovoljan pozicijom Rusije i nije

nekoliko godina ranije u prethodnoj vladi bio prilično ravnodušan prema značaju ovog ostrva. Maltežani su se takođe spremali za restauraciju Hospitalaca, te je Savet ostrvljana preko Itona obavestio podsekretara Salivana o njihovim zahtevima u pogledu izbora ostrvljana za novu maltešku jedinicu reda, ali i ponovnog uspostavljanja *Consiglio Popolare*, koji bi učestvovao u upravljanju ostrvom.⁹⁴⁹ Iz dva pisma koja su poslata Aleksandru Bolu sa Malte saznaje se za reakciju ostrvljana na vesti o sklapanju mira, ali i procenama Makolija i Viviona u vezi sa ostvarljivošću zahteva iz člana 10.⁹⁵⁰ Do kraja 1801. i početka 1802, francuska agitacija na ostrvu nije jenjavala, o čemu je Kameron obavestavao London. Hospitalci su, uprkos činjenici da je njihovu vladavinu prekinuo Napoleon, u velikoj meri ostali vezani sa Francusku.⁹⁵¹ U maju 1802.⁹⁵² Kameron je opozvan sa Malte, a za njegovog naslednika izabran je Aleksandar Bol,⁹⁵³ na razočaranje Vilijama Itona, koji je u toku proleća sebe pred-

bilo izvesno da će učestvovati u finansiranju reda, dok je Napulj smatran veoma slabim saveznikom koji će u slučaju većeg pritiska predati Maltu Francuskoj. Članovi vlade, ali i neki članovi prethodne vlade Vilijama Pita, branili su član 10. kao najbolje rešenje u tom trenutku. U pogledu budžeta Hospitalaca od svega 30.000 funti, koji je zavisio od ruskih poseda, navođen je primer Livorna i očekivanja da će Valeta moći da ga zameni kao jedna od glavnih luka i skladišta za preтовar robe na Mediteranu. Isto, 131–134.

949 Iz dva dopisa Vilijama Itona od 17. i 18. maja 1802. saznaje se da su ostrvljani na savetu, koji nije bio *Consiglio Popolare*, ali je u Itonovim pismima naznačen kao telo u kojem su interesi svih stanovnika mogli da budu zastupljeni, odlučili da u novu jedinicu ne mogu da budu uključeni Maltežani koji su bili u službi Francuza, radili sa njima, ili postali naturalizovani Francuzi. Pored toga, Iton je upoznao Salivana sa Malteškom regimentom iz vremena Rohana, za koju nije naveo da je ona samo imenom bila malteška, pošto je veliki broj vojnika dolazio iz drugih zemalja. Pored toga, Iton je napomenuo da Maltežani nisu bili naročito zainteresovani da pristupe malteškoj jedinici reda. Hardman, 438–439.

950 Kapetan Vivion (*James Vivion*) naveo je da su ostrvljani primili vesti s velikim razočaranjem. Dodao je da ne zna koliko će se Hospitalaca vratiti, s obzirom na to da među njima verovatno neće biti španskih i portugalskih vitezova, dok je Francuzima povratak zabranjen. Uključivanje dela Maltežana u red bi bilo dobro, ali ne bi moglo da zadovolji većinu ostrvljana, koji ne mogu da zamisle povratak na period vladavine Hospitalaca. Takođe je izrazio sumnju u to kako bi nova administracija pod upravom Hospitalaca funkcionisala. U drugom pismu, Aleksandar Makoli izneo je svoju sigurnost da je nemoguće da nova uprava pod Hospitalcima opstane usled manjka finansija, i da će biti potrebno vreme da trgovački potencijal Malte omogućí veći priliv sredstava. Ne samo da Hospitalci neće imati sredstva da pokriju tekuće troškove, već će i važne institucije poput *Università* propasti, i nije jasno iz kog budžeta bi se finansirala nova malteška jedinica u okviru reda. TNA, PRO, FO 49/3, Captain Vivion to Alexander Ball, Valletta, 27th April 1802; TNA, PRO, FO 49/3, Alexander Macaulay to Alexander Ball, Malta, 26th April 1802.

951 U tajnom pismu napisanom limunovim sokom, koje može da se čita tek kad se zagreje, a koje je primio Hospitalac Belmont, napisano je da su postupci Engleza na Malti imbecilni, da su Rusi jaki, ali će biti izigrani, kao i uvek, i da će Malta zavisiti od Francuske. Pored ovog pisma, koje je tek u februaru stiglo u London, navedeno je još nekoliko pisama slične sadržine iz Marselja. TNA, PRO, CO 158/2, Letter of a Jacobin to Balili Belmont, 17th November 1801.

952 Admiralitet je 25. maja poslao pismo na Maltu u kojem je obavestio britanske vlasti na ostrvu o imenovanju Aleksandra Bola. Iz pisma se ne vidi primalac, ali se može pretpostaviti da je to bio Kameron. Bol je bio mornarički oficir i za njegovo civilno nameštenje bila je neophodna dozvola Admiraliteta. TNA, PRO, FO 49/3, Admiralty Office, 25th May 1802.

953 U pismu koje je lord Hobart poslao Kameronu 9. juna 1802, civilni komesar Malte je obavestio da će ga zameniti Aleksandar Bol, koji bi trebalo da vodi proces restauracije vlasti Hospitalaca po odredbama Mira u Amijenu. U drugom dopisu, lord Hobart je obavestio Bola da će imati funkciju kraljevog opunomoćenika za Hospitalce, kao i da nakon dolaska na Maltu treba

lagao Hobartu kao idealnog nasljednika Kameronona. Zanimljivo je i pismo koje je Aleksandar Bol primio od Grenvila Pena povodom svoje nove dužnosti na Malti.⁹⁵⁴ Nekoliko dana nakon Penovog pisma Aleksandar Bol je primio i detaljna uputstva od lorda Hoksberija koja su se poklapala sa Penovim.⁹⁵⁵ U toku Kameronovog mandata, Vilijam Iton je imao veoma važnu ulogu, a na osnovu ekstenzivne prepiske sa Salivanom može se pretpostaviti da je uticao i na korespondenciju svog nadređenog sa lordom Hobartom.⁹⁵⁶ Kameron je ostao na Malti do dolaska Aleksandra Bola 10. jula 1802.⁹⁵⁷ Kameronova administracija postigla je značajne rezultate: 1. odvojio je civilnu vlast od vojne vlasti; 2. uspešno je regulisao cene hrane, komunalnih službi, kao i imovinska pitanja; 3. počeo je da koristi *avvisi* i *bandi* kao pravni mehanizam za koji je imao ovlašćenja; 4. privredno je stabilizovao ostrvo zahvaljujući osiguravanju snabdevanja žitom, i obnovio rad najvažnijih institucija na ostrvu, *Università* i *Monti di Pietà*; 5. revitalizovao je trgovinu nakon proširivanja karantinskog sistema i trgovačkih kapaciteta ostrva otvaranjem Valette kao slobodne luke i uspostavljanjem trgovačkih veza sa Severnom Afrikom i Levantom.⁹⁵⁸

Po povratku malteške delegacije iz Velike Britanije 15. juna 1802, ostrvljani su na kongresu izdali deklaraciju (*Declaration of Rights of the Inhabitants of the Island of Malta and Gozo*). Ova deklaracija je značajna iz više razloga: u njoj su ostrvljani izjavili da, kao slobodni građani, žele da zadrže prava i privilegije koje su ranije uživali, kao i da imaju pravo na vladu koja će obezbediti slobodu, vladavinu prava, te zaštitu i garanciju suvereniteta pod okriljem britanskog monarha. U nastavku su potvrdili da biraju britanskog monarha i njegove nasljednika za svog vladara, kao i da se odriču prava da budu podanici bilo koje druge države. Pored toga, izneli su da, ukoliko britanski monarh odluči da povuče svoju zaštitu i odrekne se suvereniteta nad Maltom, malteški narod ima pravo da samostalno i bez bilo čijeg uticaja bira drugog vladara ili samostalno upravlja ostrvom; kao i da guverner ili predstavnik britanskog kralja i vlade poštuje odluke kongresa, ili će u izboru njegovog kraljevskog zastupnika na Malti učestvovati članovi kongresa izabrani od strane svih stanovnika.⁹⁵⁹ Dalje, u deklaraciji stoji da stanovnici Malte i Goza imaju pravo da

da preduzme dalje korake zajedno sa francuskim zastupnikom kod Hospitalaca u pogledu svih potrebnih mera prema članu 10. Mira u Amijenu. TNA, PRO, FO 49/3, Lord Hobart to Alexander Ball, Downing Street, 9th June 1802; Farrugia-Randon, 364–365.

954 U pismu je Pen posavetovao Bola da bi bilo važno obezbediti stabilan izvor finansiranja za buduću maltešku jedinicu u okviru Hospitalaca. Predložio mu je da vidi koja bi imovina na ostrvu mogla biti obezbeđena za njih kako bi bili ekonomski što samostalniji. Iz pisma se ne vidi odakle je poslato, ali se može pretpostaviti da je nastalo u Londonu, obzirom da je Pen bio lični sekretar lorda Hobarta. TNA, PRO, FO 49/3, Grenville Pen to Alexander Ball, 2nd June 1802.

955 NAM, GOV 2/1/1, Lord Hawkesbury to Sir Alexander Ball, Downing Street, 5th June 1802.

956 Gregory, 130.

957 Odmah po dolasku Aleksandra Bola, Vilijam Iton je pisao Salivanu da je Bol počeo da širi intrige i urušava njegov i Kameronov ugled, što nije bilo istina, imajući u vidu veoma dobar odnos Bola i Kameronona. Farrugia-Randon, 364; Roderick Cavaliero, *The Last of the Crusaders*, 262.

958 Farrugia-Randon, 360.

959 U daljem tekstu je istaknuto koliko predstavnika u kongres šalje svaki grad, odnosno kasal. George Mitrovich, 15.

se žale i šalju delegacije u Veliku Britaniju, u slučaju da njihova prava i slobode budu ugrožene od strane administracije na ostrvu; da pravo donošenja legislature i oporezivanja pripada *Consiglio Popolare* uz pristanak kraljevskog predstavnika; da će britanski monarh biti zaštitnik vere; da nijedna druga država neće imati mogućnost da se meša u verska pitanja na ostrvu i da će jedini autoritet u duhovnim pitanjima biti papa; da slobodni ljudi imaju prava da biraju svoju veroispovest; da je verska tolerancija i sloboda ispovedanja drugih vera dopuštena, ali bez pristanka da sekte vrše svoje prozelitističke aktivnosti i na taj način vređaju pripadnike drugih veroispovesti; da nijedna osoba nema pravo i autoritet da odlučuje o životu, vlasništvu i slobodi druge osobe; da je zakon jednak za sve i da jedino silom zakona mogu biti ograničavana prava ljudi; da sve kaznene mere moraju biti donošene u skladu sa zakonom.⁹⁶⁰ Vrlo je izvesno da je Maltežanima u pisanju deklaracije pomogao Vilijam Iton, uprkos Kameronovoj molbi da se uzdrži od mešanja u donošenje njihovih odluka.⁹⁶¹ Na početku mandata, Bola su dočekali zadovoljni ostrvljani koji su u prethodnom periodu stekli značajno poverenje u njega, ali su bili razočarani odredbama mira. Jedan od većih tekućih izazova bilo je organizovanje prebacivanja dela britanskih trupa sa Malte u iščekivanju napuljske vojske, kao i vesti u vezi sa izborom novog velikog majstora.⁹⁶²

Mesec dana posle Aleksandra Bola, na Maltu je 10. avgusta stigao i francuski opunomoćenik, general Onore Vial (*Honoré Vial*), međutim veliki majstor još nije bio izabran.⁹⁶³ Papa Pije VII je tek u septembru 1802. izabrao velikog majstora sa liste kandidata koju je dobio iz Rusije – Vartolomeja di Ruspolija (*Bartolomeo di Ruspoli*), koji se pokazao kao loš odabir, pošto je odbio da preuzme ovu titulu, svestan osetljive pozicije u kojoj bi se našao, obzirom da je već živeo u Londonu, i da bi rukovodio redom koji je bio u izrazito nezavidnoj materijalnoj situaciji.⁹⁶⁴ Nemogućnost izbora novog velikog majstora i izostanak ruskih garancija u vezi sa Maltom doprineli su produžetku statusa kvo, koji je omogućio da se prolongira administracija Velike Britanije na Malti.⁹⁶⁵ Aleksandar Bol je savesno obavljao pripreme za dolazak Hospitalaca, što se vidi i iz zakona (*bando*) koji je Makoli potpisao, a koji se odnosi na zabranu za bilo kog britanskog i francuskog podanika da nose obeležja Hospitalaca.⁹⁶⁶ Olakšanje za Aleksandra Bola predstavljao je i odlazak gen-

⁹⁶⁰ Isto, 15–16.

⁹⁶¹ Farrugia-Randon, 364.

⁹⁶² Još jedno važno pitanje odnosilo se na nabavku dovoljne količine žita za potrebe ostrvljana, kao i strah britanskih trgovaca na Malti u vezi sa povratkom Hospitalaca i prestankom mira koji je uspostavljen sa berberskim državama. TNA, PRO, FO 49/3, Sir Alexander Ball to General Fox, Malta, 17th July 1802; TNA, PRO, FO 49/3, Sir Richard Bickerton to Sir Alexander Ball, Valletta, 18th July 1802; TNA, PRO, FO 49/3, Sir Alexander Ball to Sir Richard Bickerton, Malta, 20th July 1802.

⁹⁶³ TNA, PRO, FO 49/3, Alexander Ball to Lord Hawkesbury, Malta, 4th September 1802.

⁹⁶⁴ Cavaliero, 263; Hardman, 449–450.

⁹⁶⁵ Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 92; Hardman, 446–447.

⁹⁶⁶ TNA, PRO, FO 49/3, Bando dalla Segreteria del Governo, li 11. Settembre 1802.

erala Foksa, kojeg je u julu zamenio general Vilijam Vilets.⁹⁶⁷ U odnosima između Velike Britanije i Napuljske kraljevine došlo je do zahlađenja usled pokušaja Hospitalca Rekesensa (*Requesens*) da dođe na Maltu sa Sicilije kao zastupnik reda do izbora velikog majstora. Britanci su bili sumnjičavi prema tom zahtevu, i istragom je utvrđeno da Rekesens nije imao ovlašćenja da ga uputi, te da bi pomenuti vitez kao Sicilijanac nakon dolaska na ostrvo verovatno potvrdio suverenitet Napulja nad Maltom.⁹⁶⁸ U oktobru je lord Hobart poslao uputstva Aleksandru Bolu da suspenduje sve mere u vezi sa napuštanjem ostrva, obzirom da Rusija i Pruska i dalje nisu prihvatile svoju ulogu kao garanta Mira u Amijenu u pogledu člana 10. Istog dana, 17. oktobra, Hobart je te vesti poslao i generalu Viletsu.⁹⁶⁹

U toku jeseni nije došlo do pomaka u vezi sa stavom Rusije prema obavezama u odnosu na Maltu. Nakon sastanka 12. novembra, London je dobio novi zahtev od ruskog cara, u kojem se tražila izmena člana 10. mirovnog sporazuma.⁹⁷⁰ Uslovi koje su Rusi dali nisu mogli da budu prihvatljivi Velikoj Britaniji, jer su dovodili u pitanje uključivanje ostrvljana, a samo ostrvo ostavljali u nezaštićenoj poziciji, u kojoj bi Napulj lako mogao da ga prepusti Francuskoj. U isto vreme, Velika Britanija je poslala Čarlsa Vitvorta u Pariz sa primarnim zadatkom sprovođenja mirovnog sporazuma.⁹⁷¹

Preписка Vitvorta sa Londonom pokazuje da je britanski ambasador vrlo brzo zaključio da je jedan od prioriteta Napoleona bio odlazak Britanaca sa Mediterana i njihovo napuštanje Malte. Vitvort je krajem novembra javio Londonu da misli da Napoleon nije odustao od svojih planova u pogledu Egipta, ali da nema načina

⁹⁶⁷ General Vilets je bio na Malti od jula 1802. do januara 1808. godine. Bio je veteran ratova na Mediteranu, učestvovao je u opsadi Tulona, kao i u invaziji Korzike. Njegovo iskustvo na Mediteranu bilo je značajno prilikom formiranja Malteške kraljevske regimente 1804. Malteški vojnici u britanskoj službi su se takođe pokazali veoma sposobnim prilikom odbrane Elbe 1801. „William Anne Villetes”, *Westminster Abbey*, <https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/william-anne-villetes>; Dennis Castillo, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, Praeger Security International: Westport, Connecticut and London, 2006, 127; Gregory, 152–153; „Royal Regiment of Malta”, *British Army Medical Services Malta 1799–1979*, <https://maltaramc.com/reg-mltgar/rrmalta.html>.

⁹⁶⁸ Gregory, 152.

⁹⁶⁹ U pismu je javio Viletsu da, ukoliko deo britanskih trupa iz Egipta stigne na Maltu, na ostrvo primi onoliko njih za koje budu mogli da obezbede prostor. Hardman, 449–450.

⁹⁷⁰ Osim pitanja izbora novog velikog majstora, koje još nije bilo rešeno, Rusija je insistirala na uključivanju Napuljskog kraljevstva u tekst člana 10, kao i na vraćanju sizirenstva Napulja nad Maltom. Rusi su prihvatili da Maltežani postaju članovi reda, ali da samo Hospitalci imaju pravo da odrede pod kojim uslovima je to moguće. Finansiranje troškova držanja napuljske vojske podelile bi Velika Britanija, Francuska i Rusija do momenta kad Malta ne postane dovoljno snažna da sama omogući bezbednost ostrva. Isto, 451–453.

⁹⁷¹ Zahvaljujući objavljenoj prepisci Čarlsa Vitvorta (*Sir Charles Whitworth*), prvog britanskog ambasadora u Parizu nakon potpisivanja Mira u Amijenu, saznaje se koliko je Malta bila značajna i za Britaniju i za Francusku, a dinamika pregovora u vezi sa članom 10. može da se prati bez prekida sve do izbijanja rata u maju 1803. godine. Vitvort je u Parizu boravio od novembra 1802. do maja 1803. Najvažnija korespondencija koja se odnosi na Maltu dostupna je iz prepiske koju je objavio Oskar Brauning. Oscar Browning, *England and Napoleon in 1803*, London: Longmans, Greens and Co., 1887.

da ih realizuje sve dok Britanci kontrolišu Maltu.⁹⁷² Do kraja januara dodatno su otežane okolnosti za održavanje mira usled francuskih kontinentalnih aktivnosti u Švajcarskoj, Holandiji, Pijemontu i Parmi.⁹⁷³ Pored toga, izveštaj generala Sebastijani (Horace François Bastien Sébastiani de La Porta)⁹⁷⁴ od kraja januara u časopisu *Moniteur* potkrepljivao je tezu francuskih planova na Mediteranu. U izveštaju sastavljenom na osnovu obaveštajne misije koju je Sebastijani sproveo prethodne jeseni navodi se da stanovnici Jonskih ostrva žele povratak Francuza,⁹⁷⁵ da i drugi narodi Levanta i Balkana s nestrpljenjem očekuju njihov dolazak, kao i da bi Napoleonova vojska od 6.000 vojnika bila sasvim dovoljna za ponovno osvajanje Egipta.⁹⁷⁶ Vitvort je takođe napomenuo da će Napoleon dati prednost Mediteranu i Levantu u odnosu na Santo Domingo (Haiti) i Luizijanu, i spomenuo je sve brojnije aktivnosti Francuske na Mediteranu i kršenje Mira u Amijenu postupcima u Holandiji i Švajcarskoj.⁹⁷⁷

Početkom 1803. Aleksandar Bol je javio Londonu o željama Hospitalaca da preuzmu ingerencije nad institucijama *Università* i *Monti di Pietà*, sa čime se nije slagao.⁹⁷⁸ Okolnosti za Hospitalce su se pogoršavale, imajući u vidu da su zahvaljujući odredbama Mira u Amijenu ostali i bez prihoda koje su imali u Španiji,⁹⁷⁹ čime je njihova zavisnost od Rusije samo uvećana. Ipak, nakon što je odbijanje Di Ruspolija da postane novi veliki majstor⁹⁸⁰ produbilo krizu u vezi sa članom 10. mira, za novog velikog majstora Hospitalaca je u februaru 1803. izabran Đovani

972 Iz prepiske se saznaje da je Vitvort polagao nade u eventualne razgovore sa Taljermanom. Browning, 17–19.

973 Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 93; Browning, 66.

974 General Sebastijani, rođeni Korzikanac, bio je francuski oficir, diplomata i političar, i jedan od najboljih poznavalaca Istočnog Mediterana i Balkana. Igrao je ulogu i tokom Prvog srpskog ustanka, obzirom da je 1806–1807. bio francuski diplomata u Istanbulu i jedan od najuticajnijih stranaca u Turskoj za vreme svog mandata (bar do kraja vladavine Selima III). Izveštaj je objavljen 1802. pod imenom „Rapport sur la situation politique et militaire de l'Empire Ottoman“. Izveštaj u delovima navodi i Vitvort u svojim dopisima Londonu. „Horace-François-Bastien Sebastiani de la Porta“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/sebastiani/>; Azmi Süslü, „Rapports Diplomatiques Ottomano-Français, 1798–1807“, *Belleten*, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1781/eng>.

975 To je bilo preterivanje; francuska struja je ostala prisutna na ostrvima, ali je stanovništvo tokom rusko-turske ofanzive iz proleća 1798. pokazalo delimičnu solidarnost prema Francuzima samo na dva ostrva: Kiteri, koja je bila manje značajna u odnosu na veća i bogatija ostrva, i Itaci. Vidi: Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 77.

976 Browning, 54–55; 74–85.

977 Isto, 60–61; 63–66,

978 Bol je pisao da su obe banke bile opljačkane tokom francuske uprave na ostrvu, kao i da su Hospitalci neosnovano tražili sredstva koja su se nalazila u ovim institucijama, koje je nazvao i jedinim bankama na ostrvu. Bol je izneo da je želja Hospitalaca bila da se deo sredstava iskoristi za troškove uspostavljanja njihove uprave na Malti. Iz dopisa se ne vidi kome u Londonu je adresiran. TNA, PRO, FO 49/3, Alexander Ball, 3rd January 1803.

979 Nakon Španije, Portugalija je takođe pretela da će konfiskovati posede Hospitalaca. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 92; Browning, 93.

980 Hardman, 462–463.

Batista Tomazi (*Giovanni Battista Tommasi*).⁹⁸¹ On je odmah po izboru imenovao viteza Nikolu Bucija (*Nicola Buzi*) za svog opunomoćenika kojeg je poslao na Maltu sa zadatkom da zajedno sa Aleksandrom Bolom i Onoreom Vialom utvrdi detalje u vezi sa članom 10. sporazuma.⁹⁸² Od početka marta Hospitalac Buci i general Vial koordinisano su vršili pritisak u vezi sa hitnom predajom Malte Hospitalcima, dok je Aleksandar Bol sagovornike podsećao da nisu ispunjeni svi uslovi koji se odnose na član 10, te da toliko značajnu odluku ne može da donese sam, bez prethodnih uputstava svoje vlade. Pored toga, velikom majstoru je umesto Valeta kao rezidenciju nudio letnju palatu u Busketu.⁹⁸³ Đovani Tomazi se sredinom marta žalio Londonu na postupke Aleksandra Bola, ali su okolnosti sve više ukazivale da će Velika Britanija ostati na Malti.⁹⁸⁴ Odnosi između Bola i Bucija dodatno su se zaoštrili zbog agitacije Bucija protiv Britanaca, kao i njegovog veoma dobrog odnosa sa generalom Vialom.⁹⁸⁵

U isto vreme, pozicija britanskog ambasadora u Parizu se nije popravljala, dok Rusija i dalje nije promenila svoj stav prema članu 10. mirovnog sporazuma. Francuska se nije ogradila od izveštaja Sebastjanija, a Napoleon je optužio Britance da pomažu rojaliste u egzilu. Britanci su bili sumnjičavi prema francuskim planovima u odnosu na Tursku i Egipat, i zabrinuti zbog njihovih pojačanih aktivnosti u francuskim i holandskim lukama, koje su im delovale preteće.⁹⁸⁶ Vitvort je u martu tražio dalja uputstva iz Londona,⁹⁸⁷ koja je konačno dobio u pismu lorda Hoksberija od 4. aprila. U pismu mu je rečeno da se dalje insistiranje na članu 10. Mira u Amijenu i britanskom povlačenju sa Malte ne može razmatrati odvojeno od francuskih aktivnosti u Holandiji i Švajcarskoj, te da će, ako to onemogućiti postizanje dogovora, Velika Britanija biti prinuđena da se odluči na rat. Britanija je Francuskoj nudila priznanje svih njenih proširenja na Apeninskom poluostrvu, stvaranje novih

981 Izbor Tomazija odgovarao je i Aleksandru I i Ferdinandu IV. Po stupanju na poziciju velikog majstora Tomazi je ostao u Mesini na Siciliji. Gregory, 152.

982 Hardman, 466.

983 Pošto letnja palata još nije bila spremna da primi velikog majstora Tomazija, Bol je predlagao da on do daljnjeg ostane na Siciliji. Isto, 467–469.

984 TNA, PRO, FO 49/3, Tomassi, Messine, le 15. Mars 1803.

985 Aleksandar Bol je poslao kapetana Derbana (*Durban*) u Mesinu kako bi se sastao s Tomazijem i utvrdio da li je veliki majstor svestan agitacije koju njegov zastupnik vrši na ostrvu. Takođe je želeo da proveriti da li je Tomazi senilan, imajući u vidu njegove godine i glasine u vezi sa njegovim stanjem. Utvrđeno je da nema traga senilnosti. Gregory, 153–154; Hardman, 471–472.

986 U razgovoru koji je Vitvort vodio sa Napoleonom krajem februara, prvi konzul mu je otvoreno rekao da će Francuska posedovati Egipat, samo što je taj plan pomeren za kasniji period, kao i da će ga ostvariti ili u dogovoru sa Portom, ili u okviru rasparčavanja Turske. Browning, 92–96; 110–111; 118.

987 Vitvort je u dopisima od 12. marta upozoravao London da će odluka u vezi sa članom 10. mira koji se odnosio na Maltu biti ili da ostrvo ostane u britanskim rukama u okviru dogovora sa Francuskom, ili rat. Francuski planovi u pogledu Egipta bili su jasni, i evakuacija s Malte zarad sprečavanja rata značila bi samo prolongiranje agonije i potpunu francusku kontrolu na Mediteranu. Isto, 112–114; 119; 129–132.

klijentskih država i aneksiju Elbe zauzvrat za zadržavanje Malte.⁹⁸⁸ U isto vreme je jačao francuski pritisak na Tomazija, što je rezultiralo molbom velikog majstora napuljskom kralju da bude prebačen na Maltu.⁹⁸⁹ Britanske sumnje u zavisnost Hospitalaca od Francuza i slabost Napuljske kraljevine, zbog čega su i zahtevali da car Aleksandar preuzme odgovornost u vezi sa Maltom, pokazale su se tačnim. Do kraja aprila i britanske objave rata Francuskoj, Taljeran i Žozef Bonaparta su nudili različite aranžmane Velikoj Britaniji, od zamene Malte za Lampeduzu do konačnog prihvatanja da Velika Britanija ostane na Malti, ukoliko Francuska okupira Apuliju.⁹⁹⁰ Atmosfera u Londonu se značajno promenila, a očekivanja da će Francuska i prvi konzul poštovati Mir u Amijenu i nezavisnost evropskih država izjalovila su se u prvih pet meseci 1803. godine. I članovi opozicije u Parlamentu bili su kritički nastrojeni prema Francuskoj, što je uticalo na konsenzus u vezi sa objavom rata.⁹⁹¹

Malta i Velika Britanija od 1803. do 1805.

Propašću Mira u Amijenu počeo je rat između Velike Britanije i Francuske, koji je trajao jedanaest godina, do pobeđe Šeste koalicije nad Francuskom i potpisivanja Pariskog mira 30. maja 1814. Ovaj rat imao je dve važne posledice po Maltu: Velika Britanija je ostala u posedu ostrva, koje je postalo jedna od najvažnijih baza

⁹⁸⁸ Velika Britanija je bila svesna da bez evropskih saveznika ne može da spreči ekspanziju Francuske na kontinentu, ali je zadržavanjem Malte mogla da onemogući njeno dalje širenje na Mediteranu. Browning, 148–152; Cavaliero, 265–266.

⁹⁸⁹ Britanski izvori tvrde da je general Vial naterao Tomazija da što pre dođe na Maltu. Tomazi je tražio od Napulja da mu obezbedi prevoz od Mesine do Valeta, na šta je Ferdinand pristao. Iz izveštaja se saznaje da je Napoleon pretio Ferdinandu IV da će zauzeti Napuljsko kraljevstvo ukoliko dođe do novog rata sa Velikom Britanijom. Hardman, 475–476.

⁹⁹⁰ Francuzi su nastavili da vrše pritisak na Bola zahtevima da se Britanci evakuišu sa Malte i da se Valeta i druga najvažnija utvrđenja prepuste napuljskim trupama koje su već bile na ostrvu, kao i da se omogući dolazak Tomazija. Bolu je iz aktivnosti generala Viala, kao i Tomazijevog zastupnika Bucija, bilo jasno da su i Hospitalci i Napuljska kraljevina zavisni od Francuske. Francuzi su po prestanku mira okupirali najvažnije luke Apulije: Taranto, Brindizi i Otranto, pod izgovorom da Velika Britanija nije napustila Maltu. Ferdinand je prihvatio okupaciju dela Napuljske kraljevine u želji da izbegne rat sa Francuskom, koja je u junu 1803. već imala 13.000 vojnika u Apuliji. Hardman, 490–491; Gregory, 138; Cavaliero, 266; Horatio Nelson, *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson with Notes by Sir Nicholas Harris Nicolas*, Vol V, London: Henry Colburn, 1845, 104–105.

⁹⁹¹ U govoru od 23. maja Vilijam Pit je tvrdio da objava rata nije izbor, već neophodnost izazvana agresivnom politikom Napoleona i nepoštovanjem mira. Objavu rata povezao je sa zaštitom britanskog suvereniteta i slobode, i pozvao je na jedinstvo. Čarls Foks je prilikom debate u Parlamentu bio jedan od malobrojnih koji su tražili da se rat izbegne, smatrajući da bi kralj Džordž trebalo to da pokuša da izdejstvuje posredstvom ruskog cara Aleksandra. Hardman, 483–486; Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 98–100; Charles James Fox, *The substance of the speech of the Honourable Charles James Fox, in the House of Commons, May 24, 1803, on the renewal of the war between Great Britain and France*, London: J. Debrett, 1803, <https://catalogue.nli.ie/Record/vtls000017211/TOC>.

za dalje vojne operacije na Mediteranu, i Hospitalci više nikad nisu bili u prilici da se vrate kao gospodari ostrva. U narednom periodu, do formiranja Treće koalicije, na Mediteranu nije bilo većih sukoba između Francuske i Velike Britanije. Rat između SAD i Berberskih korsara u Tripoliju bio je najveći pomorski sukob u blizini Malte.⁹⁹² U planovima Londona, Malta je imala važnu ulogu u novom ratu sa Francuskom. Na osnovu prvih uputstava koja je Nelson dobio može se zaključiti da je ona predstavljala najvažniju britansku bazu na Mediteranu iz koje će moći da planiraju napade na Francuze i njihove saveznike.⁹⁹³ Nelson nije visoko cenio značaj Malte za eventualnu opsadu Tulona, pošto ju je smatrao suviše udaljenom, a njenu prednost je video najviše u operacijama na jugu Italije i Levantu.⁹⁹⁴ Bez obzira na to, britanska pozicija na ostrvu bila je daleko od sigurne: od objave rata krajem maja 1803. do saznanja o propasti Mira u Amijenu, Aleksandar Bol je morao da obuzdava agitaciju Francuza na ostrvu, koji su u tu svrhu koristili i nekadašnje Hospitalce i napuljskog predstavnika na ostrvu.⁹⁹⁵ General Vial je napustio Maltu zajedno sa Hospitalcem Bucijem nekoliko dana pre dobijanja vesti o obnovi ratnog stanja.⁹⁹⁶ Ipak, francuska propaganda na ostrvu nije postigla svoje ciljeve; naprotiv, predstavljala je važan podstrek Bolu da širi britanski uticaj među ostrvljanima. Bol je već stekao značajno poverenje stanovništva tokom opsade Valette⁹⁹⁷ i bio je svestan da je

992 Pored toga što Velika Britanija nije bila u ratu sa Berberskim korsarima, iz prepiske od septembra 1805. saznaje se za prodaju brodova koji su plovili pod britanskom zastavom, a koji su kao plen prodati u Tunisu od strane španskih privatira. TNA, PRO, FO 160/35, Jewell to British Consul in Tripoli, Malta, 27th September 1805.

993 Iz Nelsonove prepiske saznaje se da je jedna od prvih naredbi koje je dobio bila da, u svojstvu novog komandanta britanske flote na Mediteranu, ispita stanje francuskih snaga u Italiji i proceni njihovu sposobnost za napad na Tursku, Egipat ili Krf. Takođe je dobio uputstva da na Malti zajedno sa Aleksandrom Bolom proveri odbrambene kapacitete ostrva. Nakon toga bi otplovio ka Tulonu, gde bi ostao do daljih uputstava i lovio francuske i holandske brodove. Jedan od ciljeva misije bila je i kontrola kretanja španske flote i sprečavanje njenog spajanja s francuskom flotom. Nelson je do decembra 1803. najveći deo vremena motrio na francuske brodove u Tulonu. U decembru se sklonio od loših vremenskih uslova, u zaklon između ostrva Sant'Antioko i jugozapadne Sardinije, a potom kod La Madalene na severu Sardinije. Horatio Nelson, *Dispatches and Letters*, Vol V, 68–70; 306–313; 343.

994 Iz Nelsonovog pisma premijeru Adingtonu saznaje se kakvo je bilo stanje na Malti. Nelson je hvalio odbrambeni potencijal ostrva i podržao angažovanje Maltežana u njegovoj odbrani, u čemu je istakao sposobnosti Aleksandra Bola. Nelson je bio prilično pesimističan po pitanju stanja Sicilije, zbog nedovoljnog broja trupa i loše situacije u državi. Napomenuo je da je moguće da će kralj Ferdinand opet morati da se skloni u Palermo u slučaju francuskog napada, kao i da bi bilo dobro da predvide pomoć Napulju. Dobre vesti su bile da je lokalno stanovništvo srdačno dočekalo britanske vojne brodove prilikom njegovog dolaska na Siciliju, što ga je navelo da veruje da bi u slučaju borbe protiv Francuza bili motivisani ukoliko bi im Velika Britanija pomagala. Isto, 106–109.

995 Nelogičnost agitacija protiv britanske uprave bila je u tome što su u njoj učestvovali Maltežani koji su bili prepoznati kao jakobinci i Francuzi, zajedno sa predstavnicima velikog majstora i Napuljske kraljevine koji su prethodno bili žrtve Francuske.

996 Gregory, 154–157.

997 Prilikom odlaska sa Malte za London na jesen 1801, po povratku iz Egipta, ostrvljani su Bolu predali mač časti. Istu čast su i stanovnici Zakintosa priredili Horaciju Nelsonu, a pre toga venecijanskom admiralu Anđelu Emu, kao i stanovnici Krfa francuskom generalu Donzelou (*François-Xavier Donzelot*) kada je napuštao to ostrvo 1814. godine. TNA, PRO, FO 49/1, Alexander Ball to Grenville Penn, Malta, 24th September 1801.

u britanskom interesu da Maltežani ne budu samo deklarativno probritanski orijentisani, već i da se dodatno integrišu u britanski sistem uključivanjem u lokalnu administraciju. Samuel Kolridž,⁹⁹⁸ koji je na Malti boravio od 1804. do 1806, navodio je u svojim pismima da ostrvljani imaju bar dve slike u kući: Bogorodicu sa Isusom i Aleksandra Bola.⁹⁹⁹ Tokom poslednjih godina Bolovog mandata kao guvernera, napadao ga je Vilijam Iton, optužujući ga da pospešuje klijentelizam i partijsku atmosferu na ostrvu, kao i da nemarno troši budžetska sredstva.¹⁰⁰⁰ Revizija poslovanja za period 1800–1814.¹⁰⁰¹ ukazuje na to da su zaista postojale manjkavosti u radu administracije, ali je neophodno imati u vidu tadašnji status ostrva, budući da se britanska uprava i dalje smatrala privremenom, i da Malta u administrativnom i pravnom smislu nije bila deo britanskog kolonijalnog aparata kao karipske i druge prekomorske teritorije. Po pitanju klijentelizma, Aleksandar Bol se trudio da u ostrvsku administraciju uključi što veći broj Maltežana, kako bi istovremeno smanjio troškove (obzirom da je bilo znatno jeftinije angažovati lokalno stanovništvo nego Britance) i smanjio zavist ostrvljana prema Britancima. Bol je smatrao da je za efikasnu britansku upravu bilo dovoljno da pored njega bude zaposleno još svega četiri podanika krune.¹⁰⁰² Za nekoliko godina skoro u potpunosti je potisnuo uticaj Francuske i Napulja, koji su do 19. veka bili najvažnije države za razvoj Malte, a u tome se oslanjao na lojalne ostrvljane, koje je nekad i nagrađivao, i sa kojima je delio odgovornost u upravljanju ostrvom.¹⁰⁰³ Pored napada Vilijama Itona na Bolovu upravu, 1807. je objavljena publikacija u kojoj se analizirala politička situacija na

998 Samuel Kolridž (*Samuel Taylor Coleridge*), engleski pesnik, filozof i književni kritičar, boravio je na Malti od maja 1804. do septembra 1806. Na poziv Aleksandra Bola služio je kao njegov javni sekretar od januara 1805. do svog odlaska. Njegov doprinos upravi, naročito u domenu legislature, bio je značajan. Pored toga, njegova pisma su važna kao izvor za Maltu (*The Friend: A Series of Essays*). Vidi: Barry Hough and Howard Davis, *Coleridge's Laws: A Study of Coleridge in Malta*, Cambridge Open Book Publishers, 2010; „Samuel Taylor Coleridge“, *Encyclopaedia Britannica*, <http://www.britannica.com/biography/Samuel-Taylor-Coleridge>.

999 Neophodno je imati dozu opreznosti prema Kolridžovim pismima; David Sultana je u svojoj monografiji o Samjuelu Kolridžu utvrdio da je opis Bola u njegovim pismima preuveličan i često romantizovan. David Sultana, *Samuel Taylor Coleridge in Malta and Italy*, Barnes & Noble Books, 1969, 244.

1000 Hardman, 497–502; Gregory, 160–161; 169–172.

1001 Rezultati revizije sa podacima i analizama čuvaju se u Nacionalnom arhivu Malte u Rabatu, u okviru kutije *Arrear Audit Vol V*. Arhivska građa pruža celokupni pregled poslovanja, troškova po kancelarijama, kao i blagajne. Kutija V je jedna od više kutija koje pokrivaju period revizije poslovanja koji je trajao do 1823. godine. U kutiji V se daje presek celokupnih nabavki koje su vršene na Malti od 1800. do dolaska Mejtlanda na ostrvo i njegove prve godine uprave, 1814. Zbog obima građe i neophodnog poređenja sa fondom PS, detaljnija analiza građe ove kutije bi zahtevala posebnu publikaciju koja bi se odnosila isključivo na britansku upravu na Malti. NAM, *Arrear Audit Vol V*.

1002 Gregory, 163.

1003 U žalbama na Bolovu administraciju kojima je koordinisao Iton, zanimljivo je da su često učestvovali ostrvljani koji su imali pozicije u ostrvskoj administraciji. Najznamenitiji ostrvljani koji su kritikovali Aleksandra Bola Londonu bili su: *Vincenzo Borg*, *Mario Testaferrata*, *Mattei Naudei*, *Giuseppe Nicolo Zammit*. Hardman, 507; Gregory, 169.

Malti i predlagala smena Aleksandra Bola.¹⁰⁰⁴

Jedan od izazova sa kojima se Bolova administracija suočavala predstavljao je sudski i zakonodavni sistem, koji je ostao isti kao u periodu Hospitalaca.¹⁰⁰⁵ Britanci nisu želeli da narušavaju privilegije koje su obećali ostrvljanima, dok je pozicija guvernera – civilnog komesara kao šefa izvršne vlasti takođe obuhvatala mogućnost donošenja zakona.¹⁰⁰⁶ U pomenutim kritikama Bola kao guvernera navodi se da se mešao u zakonodavni sistem i ponašao kao feudalni gospodar. Takve okolnosti bile su neizbežne upravo zato što je britanska politika bila da se poštuju prethodni zakoni, što je podrazumevalo da koriste nasleđe ranijeg sistema, u okviru kojeg je veliki majstor imao despotska ovlašćenja. Britanci su nasledili slabu vladavinu prava, i njihova politika kontinuiteta i poštovanja starih zakona i običaja, u značajnoj meri donetih u 16. veku (uprkos De Rohanovim reformama – *Code de Rohan* iz devete decenije 18. veka), nastavljena je sve dok status Malte nije bio međunarodno rešen. Ipak, sa ciljem unapređenja pravosuđa, imenovane su nove sudije, i uspostavljen je apelacioni sud na Gozu. Reorganizovan je apelacioni sud na Malti (*Supremo Tribunale di Appello*) iz vremena De Rohana, tako da ga je činilo troje sudija koje je imenovao Aleksandar Bol, a sudija koji je učestvovao u donošenju presude u prvom stepenu nije mogao da bude među sudijama koji su donosili odluku u drugom stepenu. U okviru građanskog prava bio je nadležan civilni sud u Valeti (*Tribunale Civile della Gran Corte della Valletta*). Prvostepeni sud bio je *Tribunale Civile*, a osnovni sudovi su postojali i u staroj prestonici i na Gozu.¹⁰⁰⁷ Aleksandar Bol je takođe imenovao četvoricu malteških pravobranilaca u telu po imenu *Segnatura*, koji su dva puta nedeljno zasedali i razmatrali materijal koji je stizao sa nižih sudova. Pristigle žalbe, peticije i druga dokumenta mogli su da odbiju ili prihvate, što znači da se o njima odlučivalo u okviru guvernerovog veća.¹⁰⁰⁸ Uspostavljanje ovog tela, kojim je predsedavao guverner, predstavljalo je najbolji primer mešanja sudske, izvršne i zakonodavne vlasti. Odluke koje je donosila *Segnatura* nisu morale da se obrazlažu, i nije postojala sudska odgovornost za odluke guvernera. Upravo je formiranje i rad ovog tela predstavljalo glavnu osnovu za napade na britansku upravu i Aleksandra Bola. Jedan od najvažnijih članova administracije bio je pod-

1004 Advokat Džon Džozef Dillon u publikaciji koju je namenio vojvodi od Saseksa u okviru analize političke situacije na Malti predložio je da se Aleksandar Bol zameni osobom koja bi imala samo civilna ovlašćenja, pritom naglašavajući Bolov mornarički čin, iako on nije bio relevantan u njegovom obavljanju posla civilnog komesara. Važniji argument autora bio je taj da je neophodno da guverner ima samo izvršnu vlast, bez mogućnosti mešanja u sudsku i zakonodavnu vlast, kao što je to bio slučaj sa Bolom. John Joseph Dillon, *A Memoir Concerning the Political State of Malta*, London: J. Booker, 1807, 14–15.

1005 Barry Hough and Howard Davis, 50.

1006 Maltežanima to nije bilo strano, obzirom da je i za vreme Hospitalaca veliki majstor kontrolisao izvršnu vlast i mogao da donosi zakonodavne odluke. Gregory, 163.

1007 Hough and Davis, 75–76.

1008 Izazov je predstavljala količina građe, obzirom da su ih ostrvljani često zasipali najrazličitijim zahtevima, od umanjenja novčanih kazni do potraživanja za dobrotvorne aktivnosti. Gregory, 163; Hough and Davis, 81.

sekretar Đuzepe Nikolo Zamit (*Giuseppe Nicolo Zammit*), koji je do Makolijeve smrti januara 1805, a i posle smrti Bola 1809, zajedno s guvernerom bio zadužen za funkcionisanje *Università*.¹⁰⁰⁹ Kolridž je postao javni sekretar nakon smrti Aleksandra Makolija.¹⁰¹⁰ Po odlasku Kolridža sa Malte 1806. Bol je izgubio jednog od svojih ključnih saradnika, a u isto vreme se suočavao sa posledicama prvih žalbi na svoju upravu, koje su dve godine kasnije, 1808, dovele i do pokretanja istrage.¹⁰¹¹

Bol je za vreme svog mandata pokušavao da pospeši razvoj zemljoradnje i iskorišćavanje zemlje koja još nije bila obradiva, a takođe je radio na ozelenjavanju veoma golog ostrva.¹⁰¹² Do 1804. uspeo je u svojoj nameri da se kompletira botanička bašta u Florijani, a pored toga je uvezio i nove biljne kulture, od kojih je krompir uspešno prihvaćen još od 1800, dok sa indigom to nije bio slučaj.¹⁰¹³ Britanska administracija je uticala na povećanje proizvodnje pamuka, kao najvažnije grane privrede koja je upošljavala najveći broj ostrvljana oba pola. U okviru tih napora su podigli kvalitet i proizvodnju pamuka, ali i pomogli u zapošljavanju značajnog broja ostrvljana iz najsiriromašnijih slojeva.¹⁰¹⁴ Javni radovi koje je Bol inicirao omogućili su obnovu puteva po unutrašnjosti ostrva, kao i izgradnju novih, dok je prema planu ozelenjavanja ostrva zasađeno nekoliko stotina hiljada novih sadnica, koje ipak nisu mogle da budu zaštićene od koza.¹⁰¹⁵ Nabavka žita za potrebe stanovništva predstavljala je jedan od najvažnijih zadataka za Bola,¹⁰¹⁶ koji je bio svestan da bez stalnog i sigurnog izvora žita Maltežani mogu zavisiti od nabavke koja je bila u rukama Francuza.¹⁰¹⁷ Velika Britanija je morala da uloži sopstvena sredstva u obnovu rada institucije *Università*,¹⁰¹⁸ koja je opljačkana tokom boravka Francuza

1009 To se takođe primećuje u građi iz Rabata, gde je veliki broj dokumenata bio upućen Zamitu kao podsekretaru. Isto navode i Haf i Dejvis. Hough and Davis, 39–40.

1010 Isto, 31–32, 35–36.

1011 Isto, 136–137.

1012 Na britanske putopisce koji su u tom periodu dolazili na Maltu odsustvo drveća i zelenila ostavljalo je veoma jak utisak. Aleksandar Bol je želeo da među ostrvljanima raširi hortikulturu, ali taj plan nije uspeo, delimično zato što oni u tome nisu videli korist, a delom i zbog ograničene količine vode i klimatskih uslova. Isto, 59–61.

1013 I u drugim delovima Mediterana je bilo pokušaja uzgajanja indiga: na Peloponezu je uspešno gajen od kraja 18. veka, dok je na Kefaloniji taj poduhvat u poslednjim godinama venecijanske uprave završen ubistvom lokalca Džordža Karburija (doktora koji je jedno vreme bio i lični lekar kralja Sardinije). Gregory, 161; Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 169; 277.

1014 Hough and Davis, 63–64.

1015 Gregory, 162.

1016 Aleksandar Bol je veoma brzo nakon vesti o izbijanju rata obavestio London o godišnjoj potrošnji žita na Malti, koja je iznosila 52.000 salmi, dok je ostrvo proizvodilo svega 12.000, kao i o potrebi da se sa Levanta nabave što veće količine žita. NAM, GOV 1/2/1, Sir Alexander Ball to Lord Hobart, Malta, 26th July 1803.

1017 U publikaciji Grenvila Pena, Hobartovog podsekretara, autor je naveo značaj snabdevanja Malte žitaricama sa Jonskih ostrva, iz Rusije ili Levanta kako bi se izbegla zavisnost od teritorija koje su pod kontrolom Francuske. Grenville Penn, *The Policy and Interest of Great Britain in Regard to Malta*, London: J. Hatchard, 1805, 34–35; 55.

1018 U okviru fonda PS (*Public Secretary and Treasury*) koji se nalazi u Rabatu, može se videti kolika su sredstva izdvojena iz trezora za potrebe nabavke žita za *Università* u periodu od 1800. do 1805. godine. Aleksandar Makoli bi potpisivao priznanice kojima su se obezbeđivali troškovi

na ostrvu. Bol je u dopisu Hoksberiju iz septembra 1802. rekao da je siguran da će *Università* moći da otplati sredstva koja je Velika Britanija izdvojila za nabavku žita.¹⁰¹⁹ Aleksandar Bol je imao pomoć Nelsona, koji je za potrebe održavanja i snabdevanja magacina u luci Valette tražio nabavku manjih brodova već 1804.¹⁰²⁰ Zanimljivo je da su Iton i Bol u približno isto vreme tražili dozvolu Londona da pokušaju da nabave žito iz Rusije.¹⁰²¹ Iton je u proleće 1803, dok je bio u Londonu, predložio Hobartu da se vrati na Maltu preko Rusije, gde je dogovorio kupovinu dovoljne količine žita.¹⁰²² Bolov plan bio je da se nabave zalihe žita koje bi mogle da potraju i do dve godine; ovo žito bi, po potrebi, moglo eventualno da se preprodaje i Berberskim korsarima, čime bi se pridobila njihova naklonost. Obzirom da nije imao poverenja u Viliijama Itona, na misiju nabavke pšenice u iznosu od 70.000 funti poslao je podsekretara Edmunda Čapmana (*Edmund Chapman*) u februaru 1804.¹⁰²³ Nabavka žita iz crnomorskog basena otvorila je trgovačke puteve koje će u narednim godinama i decenijama najviše koristiti grčki, ali i malteški trgovci.¹⁰²⁴

Propast Mira u Amijenu pokazala se dobrom za trgovinu, jer je britansko prisustvo na Malti omogućavalo ostrvskim trgovcima da posluju bez straha od Berberskih korsara.¹⁰²⁵ U izveštaju iz 1804. Malta je navedena kao jedna od najboljih luka na svetu.¹⁰²⁶ Prema optimističnim očekivanjima u izveštaju, u mirnodopskim uslovima bi Malta samo od carina mogla da izdržava britansku vojsku i flotu na ostrvu. Kao najvažniji britanski posed na Mediteranu, ostrvo bi moglo da omogući britansko preimućstvo u trgovini sa berberskim zemljama, Levantom, Egiptom i Peloponezom. Malta je imala i idealne karantinske uslove, a mogla bi da služi i kao jedna od

Università, dok je primalac zadužen za rad *Università* bio njegov zamenik Luidi Škembri (*Luigi Schembri*). Ukupan iznos izdvojen za nabavku žita u periodu od oktobra 1800. do decembra 1804. iznosio je 221.628 funti, dok je u toku 1805. Velika Britanija u istu svrhu izdvojila 510.000 skuda (što je ekvivalent oko 50.000 funti) i 520 španskih dolara. Izveštaji za 1805. sadrže više detalja, te se precizno navodi za čije potrebe je žito bilo namenjeno, a u slučaju nabavke u dolarima navodi se da je žito kupljeno za ishranu španskih zarobljenika. NAM, PS 11/1.

1019 TNA, PRO, FO 49/3, Alexander Ball to Lord Hawkesbury, Malta, 16th September 1802.

1020 TNA, PRO, ADM 106/2043, Nathan Taylor to The Principal Officer of His Majesty's Navy, Malta Arsenal, 11th January 1804.

1021 Hardman, 497.

1022 Žito koje je Iton naručio u Rusiji poslato je na Maltu tek krajem jula 1804. Isto.

1023 Iton je pokušao da Čapmanu oteža nabavku žita, pošto je u isto vreme bio u Rusiji. Na kraju je Čapmanova misija bila uspešna i na Maltu je stiglo 20.000 salmi žita. Obzirom na nisku nabavnu cenu, uštedeli su 22.000 funti *Università*. Čapman je naknadno nagrađen sa 1.000 funti za uspeh svoje misije. Gregory, 203; Hough and Davis, 92; Hardman, 497–498.

1024 Carmel Vassallo, „The Maltese Merchant Fleet and the Black Sea Grain Trade in the Nineteenth Century“, *International Journal of Maritime History*, Vol. XIII, No.2 (December 2001) (pp. 19–36), 19–20.

1025 Zahvaljujući miru koji je sa Berberskim korsarima u Alžiru potvrđen već marta 1801. godine, Britanci su omogućili sigurnije snabdevanje stokom za potrebe Malte. Hardman, 349–350.

1026 Džon Džekson je preterao kada je okarakterisao Maltu i Maon kao najbolje luke na svetu. Njegov detaljan izveštaj o trgovini na Mediteranu pruža dobar uvid u trgovačka očekivanja koja su britanski trgovci imali od Malte u godini nakon propasti Mira u Amijenu. John Jackson, *Reflections on the Commerce of the Mediterranean: Deduced from Actual Experience During a Residence on Both Shores of the Mediterranean Sea*, London: William Clarke & Sons, 1804, 8.

najvažnijih britanskih stanica za izvoz kolonijalne robe u mediteranske evropske zemlje. Trgovački potencijal Malte mogao bi da se iskoristi i za širenje britanske trgovine na crnomorski basen, gde do tada praktično nije postojala.¹⁰²⁷ U isto vreme kada je Džekson objavio navedeni izveštaj, vladi je poslat memorandum britanskih trgovaca sa molbom da se ispita mogućnost razvoja Malte kao najvažnije tranzitne luke na Mediteranu za trgovinu sa Levantom i Crnim morem. Skladišni kapaciteti za žito isticali su se kao najznačajnija prednost Malte, pri čemu bi žito u slučaju nestašice moglo da se koristi i u Velikoj Britaniji.¹⁰²⁸ U narednom periodu, nakon Požunskog mira i zatvaranja austrijskih luka za britansku trgovačku robu, Malta će postati jedna od najvažnijih britanskih baza za krijumčarenu robu.¹⁰²⁹ Izbijanje žute groznice na Gibraltaru dovelo je do migracije na Maltu, na koju se tom prilikom doselio i veći broj Jevreja. Maltežani su bili naviknuti na muslimane, ali ne i na Jevreje. U junu 1805. došlo je do velikog protesta, kada se oko 2.000 ljudi (mahom žena i dece) okupilo ispred Bolove rezidencije, da bi potom nastavili dalje i upadali u radnje koje su držali jevrejski doseljenici. U periodu do 1805. broj stranaca se već povećao, kao i stopa kriminala, ali ona je u najvećoj meri bila povezana sa došljacima sa Sicilije. Posle navedenog protesta, guverner Bol i general Vilets nisu zabeležili nove izlive antisemitizma među ostrvljanima.¹⁰³⁰

Pitanje podele nagrada po zauzimanju Valette, koje je Aleksandar Bol izneo čim su Maltežani isključeni iz podele, uprkos učešću u opsadi čitave dve godine, ostalo je jedno od glavnih nerešenih pitanja. U prilog Bolovim argumentima o značaju ostrvljana za uspeh opsade govori precizna evidencija malteških vojnika koji su bili pod britanskom komandom.¹⁰³¹ Maltežani su se prilikom odbrane Elbe pokazali kao pouzdani vojnici pod britanskom komandom i u okolnostima kad nisu bili na svom ostrvu. Pored toga, Aleksandar Bol je insistiranjem da ostrvljani budu uključeni u podelu nagrade vodio računa i o svojim interesima, budući da je i on bio izostavljen jer je komandovao malteškim vojnicima. Na kraju je bio uspešan u svojim molbama, i Maltežani su 1803. dobili skoro 14.000 funti, a dve godine kasnije još oko 8.800 funti.¹⁰³²

¹⁰²⁷ Autor je bio sklon preterivanju, pa je tako tvrdio da bi Britanija na Mediteranu mogla da dosegne obim trgovine koji je daleko isplativiji u odnosu na prekooceansku trgovinu. Isto, 10–11; 29–37.

¹⁰²⁸ Gregory, 213.

¹⁰²⁹ Haris Dajč, „The British-French Naval Rivalry in the Ionian and Adriatic Basins 1807-1814 from an insular perspective“, *Povijesni prilozi / Historical contribution*, Vol. 43, br. 67, 2024 (pp. 287–305), 288–289.

¹⁰³⁰ Gregory, 165.

¹⁰³¹ Na osnovu građe iz Malte, iz kutije PS 09/1, vidi se tačan broj ostrvljana koji su na dan predaje Francuza 4. septembra 1800. bili uključeni u opsadu, i koji su samim tim polagali pravo na podelu nagrade. U spisku se navodi i iz kog su kasala dolazili. Ukupan broj Maltežana koji su u tom trenutku bili aktivni bio je 2.506. NAM, PS 09/1.

¹⁰³² Hardman, 505–506.

Tokom 1804, suzbijanje francuskog uticaja na Mediteranu putem blokade flote u Tulu bilo je jedan od glavnih Nelsonovih ciljeva. Bol i Nelson su različito ocenjivali značaj Malte kao baze za britansku flotu. Za razliku od Nelsona, guverner Malte je tvrdio da su Malta i Gibraltar najbolje pozicije za uspješnu britansku blokadu Tulona.¹⁰³³ Mada je Malta bila udaljenija od Menorke, nudila je bolju zaštitu brodovima, naročito tokom zimskih meseci. Pored toga, na Malti su lakše i povoljnije mogle da se obezbede zalihe za posadu.¹⁰³⁴ Otmica i ubistvo Luja Antoana Burbonskog,¹⁰³⁵ zajedno s Napoleonovim proglašenjem za cara u martu 1804, izazvali su bes evropskih monarha i ubrzali formiranje Treće koalicije.¹⁰³⁶ U decembru 1804. Španija je ušla u savez sa Francuskom,¹⁰³⁷ što je Nelsona dovelo u veoma delikatnu situaciju u kojoj je bilo važno onemogućiti spajanje francuske i španske flote.¹⁰³⁸ Ulazak Rusije u rat na strani Velike Britanije u aprilu, kao i potonja francuska aneksija Đenove u junu, doprineli su tome da i Austrija uđe u rat protiv Francuske, čime je u avgustu 1805. formirana Treća koalicija.¹⁰³⁹ Napoleona nije mnogo iznenadio ulazak Austrije u rat.¹⁰⁴⁰ U kopnenoj fazi rata bilo mu je važno da pobedi Austrijance pre nego što uspeju da se spoje sa ruskom vojskom.¹⁰⁴¹ S druge strane, u pomorskom ratu cilj Francuza bio je da se kombinovana francusko-španska flota udruži sa flotom iz Bresta. Napoleon se nadao da bi uz pomoć te flote mogao sebi da oslobodi put preko Lamanša i izvrši desant na Englesku.¹⁰⁴² Admiral Vilnev je sa flotom od 29 linijskih brodova iz Korunje 10. avgusta umesto na sever ipak otplovio na jug i sklonio se u Kadiz.¹⁰⁴³ Napoleon je promenio ratne planove i u potpunosti

¹⁰³³ Gregory, 258.

¹⁰³⁴ Gregory, 259; Horatio Nelson, *Dispatches and Letters*, Vol VI, 108–198.

¹⁰³⁵ Luj Antoan Burbonski, vojvoda od Anžijana (*Louis Antoine de Bourbon, duc d'Enghien*), bio je sin Luja Anrija Burbonskog i Batilde Orleanske. Kao član burbonske dinastije, bio je aktivan u armiji princa od Kondea koju je vodio njegov deda. Otmica Luja Antoana sa njegovog imanja u Badenu organizovana je kao tajna akcija kojom je prekršen suverenitet Velikog vojvodstva Baden. Luj Antoan je bio optužen za zaveru i pogubljen veoma brzo nakon otmice, pod optužbama da je ranije ratovao protiv Republike i da je planirao udruživanje s neprijateljima Francuske. Najvažniji rezultat otmice i ubistva bila je reakcija cara Aleksandra I, koji je naredne godine ušao u savez sa Velikom Britanijom u Trećoj koaliciji protiv Napoleona. „Enghien“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/personalities/enghien.php>; Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 129; 177.

¹⁰³⁶ Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 130–131.

¹⁰³⁷ Ulazak Španije u rat protiv Velike Britanije bio je iznuđen ucenama Napoleona. Španija je do tada plaćala za svoju neutralnost, ali je opravkom i opremanjem francuskih brodova svedena na izbor između rata sa Francuskom ili sa Velikom Britanijom. Isto, 130–139.

¹⁰³⁸ Španija je na osnovu novog sporazuma sa Francuskom iz januara 1805. preuzela obavezu da do 21. marta pripremi 25 linijskih brodova za zajedničke operacije. Isto, 140.

¹⁰³⁹ Isto, 177.

¹⁰⁴⁰ Isto, 178.

¹⁰⁴¹ Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 114.

¹⁰⁴² U slučaju da flote ne uspeju da se spoje, plan je bio da se posle zime, u aprilu 1806, izvrši desant preko Lamanša. Bonaparta ni u jednom trenutku nije sumnjao u pobjedu nad Austrijancima i svojim protivnicima na kontinentu. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 178–179.

¹⁰⁴³ Mahan je prilično oštar u svojoj oceni Vilneva, za kojeg smatra da nije htio da rizikuje plovidbu ka severu iz straha od britanske flote. Njegov odlazak u Kadiz vidi kao način da se izbegne sukob i smatra potvrdom njegove loše komandne sposobnosti. Međutim, uzimajući u obzir pre-

odustao od desanta preko Lamanša: Vilnev je dobio direktivu da sa španskim admiralom Federikom Gravinom (*Federico Carlos Gravina y Nápoli*) prođe Gibraltar, spoji se sa brodovima u Kartaheni i pomogne Francuskoj u ratu protiv Napuljske kraljevine.¹⁰⁴⁴ Admiral Vilnev je na ratnom savetu odlučio da se prate Napoleonova naređenja i da se Kadiz napusti prvom zgodnom prilikom, uprkos tome što je bio svestan brojčane snage britanske flote.¹⁰⁴⁵ Admiral Vilnev je uz povoljni vetar napustio Kadiz 19. oktobra u pravcu severozapada, da bi odatle planirao manevar koji bi mu omogućio dobar kurs ka Gibraltaru. Britanska flota pod komandom Nelsona se dala u poteru za Francuzima koje je sustigla u prepodnevnom satima 21. oktobra. Bitka kod Trafalgara trajala je oko pet sati: britanska flota je uz polukrmeni vetar presekla protivničku flotu na tri dela i usredsredila svoje napade na francuski komandni brod u centru flote i na začelje. Britanci su iz borbe izašli kao ubedljivi pobednici, dok je svega pet protivničkih brodova uspeo da se dokopa Kadiza.¹⁰⁴⁶

Trafalgar je imao dalekosežne posledice, bez obzira na uspeh Napoleona 2. decembra 1805. kod Austerlica, gde je pobedio združenu rusko-austrijsku vojsku pod komandom generala Kutuzova.¹⁰⁴⁷ Austrija je svega nekoliko dana kasnije tražila primirje, koje je potvrđeno Požunskim mirom 27. decembra 1805, dok se ruska vojska povukla, a Treća koalicija prestala da postoji.¹⁰⁴⁸ Izlazak Rusije iz rata i napuštanje zajedničke borbe sa Velikom Britanijom olakšali su Francuskoj zauzimanje Napuljske kraljevine. Kralj Ferdinand IV je ponovo morao da prebегne na Siciliju, koja je uz pomoć britanske flote ostala van francuskog domašaja.

thodno mornaričko iskustvo Vilneva, ne treba sumnjati u njegovu sposobnost. Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 115; Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 179–180.

1044 Napoleon je već bio prilično ljut na Vilneva, tako da je samo dan nakon slanja prve direktive u vezi sa promenom plana i plovidbom na Mediteran 14. septembra, poslao novu instrukciju admiralu u Kadizu kojom ga je smenio i na njegovo mesto postavio admirala Fransoa Etjena de Rozili-Mesroa (*François Étienne de Rosily-Mesros*). Prve vesti o slanju flote na Mediteran došle su u Kadiz već 27. septembra. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 185–186.

1045 Vilnev je 11. oktobra već obavešten da je admiral Rozili u Madridu i da bi trebalo da ga zameni kao komandanta združene flote. Može se pretpostaviti da je na odluku o što bržem isplavljanju uticala i činjenica da nije želeo da doživi sramotu. Isto, 186–187.

1046 Vetar je tokom popodneva prerastao u oluju koja je doprinela tome da deo francuskih brodova bude izgubljen. Ukupni francuski gubici bili su pet puta veći od britanskih: 3.243 mrtvih, naspram 449 Britanaca, uz 8.000 zarobljenika. Nelson je od posledica ranjavanja poginuo, admiral Gravina je usled ranjavanja takođe stradao posle nekoliko meseci, dok je admiral Vilnev završio kao zarobljenik. Mahan, *The Influence of Sea Power*, vol. II, 187–195; „Trafalgar“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/trafalgar.php>.

1047 Bitka kod Austerlica predstavljala je jednu od najvažnijih Napoleonovih pobeda. U ovoj bici je primenio taktiku posrednog prilaženja – ruski general Kutuzov je raširio levo krilo, koje je Napoleon zatim razbio koncentrisanim napadom. „Austerlitz“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/austerlitz.php>; Lidel Hart, *Strategija posrednog prilaženja*, Vojno delo, Beograd 1956, 156.

1048 Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 119.

Ovog puta nije osnovana Partenopejska republika, već je od 1806. za novog kralja Napulja proglašen Napoleonov brat Žozef.¹⁰⁴⁹

Trafalgar je onemogućio dalje francuske planove za osvajanje Velike Britanije, te je Napoleon u narednom periodu počeo da koristi druge načine borbe protiv nje, uvođenjem kontinentalnog sistema kojim je zabranjena trgovina sa Britanijom i svim njenim kolonijama i teritorijama.¹⁰⁵⁰ Ipak, najtrajnija posledica Bitke kod Trafalgara odnosila se na Napoleonove planove na Mediteranu.¹⁰⁵¹ Velika Britanija je, uprkos činjenici da Mediteran nije bio njena primarna sfera trgovačkog i vojnog interesa, dobila priliku da bude vodeća sila Sredozemlja. Francuskim napadom na Egipat i planom napada na Indiju (koji je bio veoma teško ostvarljiv) Britanija je bila primorana da postane mediteranska sila. Pobedom na Trafalgaru Velika Britanija će zadržati prevlast na Mediteranu sve do završetka ratova protiv Napoleona.

1049 Gareth Glower, *The Forgotten War Against Napoleon*, 240–244; Haris Dajč, *Istočni Mediteran*, 119.

1050 Mahan, 265–271; Katherina Aaslestad, „Blockade and Economic Warfare“, *The Cambridge History of the Napoleonic Wars: Volume 3: Experience, Culture and Memory*, vol. 3, ur. Alan Forrest and Peter Hicks, Peter, Cambridge University Press (pp. 117–141); Alexander Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe*, Red Globe Press, 2003, 29–32.

1051 Gubitak flote je označio kraj francuskih planova u Karijskom moru, tako da se francuska prodaja Luizijane SAD 1803. godine pokazala kao racionalna odluka.

Zaključak

Za period do 1798. godine posebno je značajan složen odnos između Maltežana i Hospitalaca, koji se razvijao tokom skoro tri veka prisustva ovog reda na ostrvu. Ipak, brzo osvajanje Malte od strane Francuza ne bi bilo moguće bez saradnje ostrvljana, koji su tom prilikom pokazali animozitet prema viteškom redu. Veze između pojedinih Hospitalaca i ostrvljana bile su jake, naročito u gradovima, gde su često postojale i porodične sponse. Uprkos tome, većina stanovnika nije osećala lojalnost prema vitezovima, koje su doživljavali kao izdvojen i povlašćen sloj s privilegijama koje su njima samima bile nedostižne. Britanski i francuski savremenici u doba prosvetiteljstva posmatrali su Maltežane kao religiozne i zatvorene, ali pažljivije čitanje putopisa, memoara i dnevnika otkriva njihove specifičnosti, kao i povezanost sa drugim nehrišćanskim stanovnicima Mediterana. Važno je istaći njihov odnos prema vodi i moru, jer je bio jedinstven za prostor Sredozemlja – nisu, naime, gajili uobičajen strah od mora, karakterističan za većinu stanovnika priobalja, što se verovatno može objasniti veoma ograničenim resursima na ostrvu. Svi su znali da plivaju, a jedan od omiljenih vidova razonode predstavljalo im je krstarenje duž obale ostrva.

Početak Francuske revolucije nije se odmah osetio na ostrvu, ali je gubitak poseda Hospitalaca, prvo u Francuskoj, a zatim i u drugim zemljama u kojima se francuski uticaj širio, uticao na stabilnost Malte. Prihodi reda u poslednjoj godini prisustva Hospitalaca na ostrvu, 1798, iznosili su manje od 40% u odnosu period do 1792. Kada je reč o privredi i trgovini, ostrvo je do kraja 18. veka u najvećoj meri zavisilo od Francuske. U isto vreme, Malta je mogla da se prehrani samo zahvaljujući uvozu žita iz Napuljske kraljevine. Većina Hospitalaca bila je francuskog porekla, a njihove jedinice unutar reda bile su najbogatije i najbrojnije. Prekid veza između Francuske i Hospitalaca naneo je veliki ekonomski udarac vitezovima od kojeg su veoma teško mogli da se oporave. Malta je ipak uspeła da ostane pošteđena ratova na Mediteranu, a Hospitalci su uprkos smanjenju prihoda nastavili da vladaju ostrvom. U poslednjim decenijama 18. veka vitezova na ostrvu nije bilo više od nekoliko stotina, dok je broj Maltežana dostigao 100.000. Mada je Napoleon vitezove smatrao anahronim sistemom koji je potrebno ukinuti, njihova sposobnost vođenja administracije, kao i reforme koje su sproveli u poslednjim decenijama 18. veka, potvrdili su da imaju znanja i veštine neophodne za upravljanje ostrvom, koje je do kraja tog veka postalo bogatije i prosperitetnije.

Maltežani su se po svojim verovanjima, običajima i navikama razlikovali od stanovnika najbližeg evropskog kopna, Sicilije i Italije. Neuspeh Francuza da prepoznaju i uvažavaju senzibilitet ostrvljana ubrzao je kraj njihove kontrole nad Maltom. Pobuna na ostrvu bila je jedinstvena u tom trenutku. Za razliku od Jonskih ostrva,

gde je gnev protiv Francuza prerastao u otvoreni ustanak tek nakon dolaska ratnih brodova, na Malti je okidač bila francuska politika.¹⁰⁵² Pored toga, Napoleon je primenio sličan obrazac kao prilikom osvajanja bogatijih gradova na severu Italije i pristupio temeljnom pljačkanju ostrva, što se pokazalo kao pogrešan potez. Malta nije mogla da izdrži tu pljačku i oporavi se bez spoljne pomoći, pošto nije bila toliko bogata kao drugi gradovi i teritorije koje je Francuska osvojila.¹⁰⁵³ Velika Britanija nije pravila greške Francuza i nije se mešala u unutrašnja pitanja Maltežana, poštovala je njihove običaje, verovanja, sujeverja, i nije dovodila u pitanje uticaj crkve.¹⁰⁵⁴ U kasnijoj fazi britanske uprave, izazov će predstavljati odnos između ostrvljana i stranaca koji su se od prve decenije 19. veka naseljavali na Maltu. Velika Britanija, u kojoj je ropstvo i u kolonijama bilo zabranjeno, nije želela da dopusti diskriminaciju novopridošlih stanovnika Malte ukoliko su oni bili lojalni građani.

Veliki majstor De Rohan je u godinama nakon početka Francuske revolucije pokušao da traži saveznike u drugim evropskim zemljama, pa čak i u SAD. Njegove inicijative nisu bile nepoznate redu, s obzirom na to da je carica Katarina II pokušavala da pridobije Hospitalce za svoje planove na Mediteranu. De Rohanovi pregovori sa Velikom Britanijom nisu urodili plodom, najviše usled nedovoljne zainteresovanosti Britanaca. Gubitak Korzike, zajedno sa siromaštvom ostrva, uz daleko manji obim trgovine na Mediteranu u poređenju sa Severnim i Baltičkim morem ili prekookeanskim posedima, doveli su do britanske politike što manjeg mešanja na Mediteranu nakon 1797. godine, koji su posmatrali kao francusku ekonomsku sferu. Rusija je kroz politiku cara Pavla povećala svoja interesovanja spram Malte, koristeći lošu ekonomsku situaciju u kojoj su se Hospitalci nalazili. Nekadašnji „grčki plan“ Katarine II donekle je zamenila želja cara Pavla da kao novi veliki majstor zagospodari Maltom. Primetna je nekonzistentnost ruske politike na Mediteranu, njihovo prećutno odbijanje da uzmu učešće u opsadi Valete 1798–1800, kao i kasniji ambivalentan stav cara Aleksandra prema Malti tokom trajanja Mira u Amijenu. Rusija je opet postala zainteresovana za Maltu tek pošto je Mirom u Tilzitu postala britanska protivnica na Mediteranu. Caru Aleksandru su Malta i Mediteran ipak ostali na periferiji interesovanja. Nakon što je Napoleon prešao reku Njemen i napao Rusiju, Aleksandar se odrekao bilo kakvih ruskih potraživanja Malte.

Važnost Malte bila je potcenjena u očima evropskih sila na kraju 18. veka. Događaj koji je uticao na promenu takvog stava bila je francuska egipatska ekspedicija. Nakon 1798, Malta se više nije posmatrala isključivo u kontekstu njenog značaja za

¹⁰⁵² Nelsonova pobjeda u avgustu 1798. godine kod Abukira (Bitka kod Nila), kao i povećanje kamatne stope u *Monti di Pietà*, bili su još neki od faktora koji su ohrabрили Maltežane da se pobune.

¹⁰⁵³ Francuska je takođe učila na svojim greškama, tako da je u periodu kad je opet zagospodarila Jonskim arhipelagom imala značajna ulaganja na ostrvima, naročito Krfu. Na taj način su pridobili i podršku ostrvljana.

¹⁰⁵⁴ Velikoj Britaniji je bilo važnije da malteški biskup bude nezavisan od Sicilije, u čemu je i uspela.

Siciliju i obratno, već i kao najvažnija stanica za dalje operacije na Levantu i prema Turskoj. Gubitak Malte je izazvao snažan emotivni udarac za cara Pavla, koji je, kao posledicu toga, prvi put ušao u vojni savez sa Turskom. Velika Britanija je takođe zaključila da ne može da dopusti dalje jačanje Francuske na Mediteranu, jer bi time ugrozila i svoje interese van basena. Posle 1798. godine, evropske države više nisu dovodile u pitanje vojni i strateški značaj Malte. Događaji nakon Abukirske bitke i nestanka flote pod komandom admirala Brujea potvrdili su potpunu zavisnost Malte od kontrole okolnih mora. Dvogodišnja opsada Francuza u Valeti od strane Britanaca, Maltežana, Portugalaca i Napuljaca pokazala je da je broj vojnika sekundaran u odnosu na mogućnost snabdevanja.¹⁰⁵⁵ Na francusku kapitulaciju je, pored gladi, uticala i nesrećna sudbina preostalih francuskih brodova poslatih radi probijanja blokade.

Rat koji je do 1801. godine trajao skoro deset godina uticao je na javno mnjenje i privredu Velike Britanije, kojoj je mir bio potreban podjednako kao i Napoleonu. U mirnodopskim uslovima može se uočiti povratak britanske politike prema Malti koja joj je pridavala manji značaj nego u toku rata. Mirom u Amijenu Velika Britanija je pokazala spremnost da se odrekne Malte, uprkos dvogodišnjoj opsadi i troškovima koje je imala u uspostavljanju svoje administracije i revitalizaciji najvažnijih ostrvskih ustanova. Promena u odnosu na prethodni period ogleda se u tome što su britanski podanici na Malti uvideli njen značaj, kao i njenu isplativost za britanske interese, naročito zbog trgovačkih pogodnosti koje je pružala za trgovinu s Levantom i Istočnim Mediteranom. Iako je želela mir, Adingtonova vlada bila je oprezna u pogledu daljih ustupaka Bonaparti, koji je kršio odredbe mira, a takođe je ispravno procenila da Napuljska kraljevina neće moći da zaštiti Maltu i odupre se pritisku Francuske. Britanska sumnja u nezavisnost Hospitalaca se takođe pokazala tačnom, s obzirom na zavisnost velikog majstora Tomazija od Francuza i uticaj koji Francuzi nisu ni krili.

Nakon nepune dve godine mira, početak rata bio je sa olakšanjem dočekan na Malti. Trgovci su se plašili povratka Hospitalaca i ponovnog rata sa Berberskim korsarima, dok većina ostrvljana nije želela povratak pod upravu vitezova. Francuska se nadala da će uspeti da iskoristi cara Aleksandra i diplomatskim putem produži trajanje mira. Britanska vlada, ali i opozicioni poslanici u Parlamentu, pokazali su u raspravama u aprilu i maju 1803. da je Malta ponovo postala važna Velikoj Britaniji, kao i da rat nije bilo pitanje samo Malte, već i zaštite britanskog suverenite-

¹⁰⁵⁵ Francuska je u istom periodu pravila greške u planiranju snabdevanja: tako su, tokom svog prvog boravka na Jonskim ostrvima, ušli u zavisan odnos s Ali-pašom Janjinskim, što se pokazalo kao velika i skupa greška. Ali-paša je svojim postupcima prema Francuzima tokom rata 1798. pokazao daleko više surovosti od većine neprijatelja sa kojima su se Francuzi susretali. Vidi: Haris Dajč, „Preveza pre i posle osvajanja Ali-paše 1798: demografske i ekonomske posledice“, *Postepidemiološki stres: istorijske i medicinske dileme*, ur. Nevena Divac, Haris Dajč i Nikola Samardžić, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture, 2024 (pp. 61–70), 65–68; Haris Dajč i Filip Mirić, „Ali Pasha and Napoleon Bonaparte: From Diplomatic Correspondence to Struggle Over Possessions in the Ionian Basin“, *Srpske studije*, vol. 14, 2023 (pp. 70–99), 73–79.

ta i slobode. Britanskim državicima je, na osnovu aktivnosti Francuske u prvim mesecima 1803, bilo očigledno da je samo pitanje vremena kada će Napoleon ući u rat. Boravak delegacije Maltežana u Londonu 1802. pomogao je u formiranju pozitivnih stavova prema ostrvljanima i potrebi da se ostane na Malti, ali nije bio od presudnog značaja.

Britanska vojna i civilna uprava na Malti prolazila je kroz različite faze nakon 1800. godine. Najvažnija odluka koja je omogućila nezavisnost civilnog komesara bila je podela ovlašćenja iz 1801. godine, kojom je civilna uprava bila odvojena od vojne. Rad civilnih komesara, koji su zapravo bili ostrvski guverneri, pokazuje složenost upravljanja ovim malim, ali veoma naseljenim i strateški važnim ostrvom. Politika kontinuiteta koju je Velika Britanija odabrala podrazumevala je prihvatanje zakona i običaja koji su vladali na ostrvu do dolaska Francuza, i u početku je izглеdala kao najprikladniji pristup, ali se vremenom pokazala kao izazov zbog preklapanja izvršne, sudske i zakonodavne vlasti. Aleksandar Bol, koji je obeležio prvu deceniju britanskog prisustva na Malti, kao guverner je koristio upravo ovlašćenja koja je nasledio od velikog majstora i primenjivao ih u okviru britanske politike kontinuiteta. Pomoć prilikom slanja malteške delegacije za Veliku Britaniju, ovladavanje ostrvljana u pisanju dopisa i peticija, i njihovo uključivanje u ostrvsku upravu dovelo je do brojnih žalbi na britanskog guvernera i njegovu administraciju nakon 1805. Deo Maltežana je u politici Aleksandra Bola video uspostavljanje klijentelističkih odnosa, u kojima guverner nije mogao da zadovolji sve ostrvljane. Ironično je da su se na rad uprave žalili upravo oni koji su u njoj služili. Mada je obnovljen rad najvažnijih malteških institucija, kao što je *Università*, on se pokazao skupim i neefikasnim, a u kasnijoj fazi će Velika Britanija neke od tih ustanova ukinuti. Britanija nije želela da uvećava administrativni aparat na ostrvu (tokom prvih deset godina britanske uprave, broj britanskih službenika bio je manji od deset) i izdvaja sredstva za dodatne plate britanskim činovnicima, što je uticalo na propuste u poslovanju britanske administracije, koji će biti predmet velike revizije poslovno-pravnih odluka izvršene nakon dolaska Tomasa Mejtlanda (*Sir Thomas Maitland*)¹⁰⁵⁶ na Maltu 1813. Velika Britanija je na Malti prvi put bila suočena sa izazovima razvoja uprave na Mediteranu, u okolnostima koje su se razlikovale od onih na Šri Lanki i Karipskim ostrvima. U periodu do druge decenije 19. veka, njena politika kontinuiteta se pokazala pogrešnom, ali većina ostrvljana je nije dovodila u pitanje, zahvaljujući angažovanju velikog broja njih u administraciji, kao i novim privrednim i trgovačkim mogućnostima. Odanost Maltežana Britaniji se pokazala u više prilika, od prihvatanja uloge Aleksandra Bola u aktivnostima za vreme dvogodišnje opsade, preko visokog odziva za mobilizaciju i uspešnog uključivanja malteških vojnika i

¹⁰⁵⁶ Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 15; Gregory, 192–199; „Sir Thomas Maitland in the Mediterranean 1815–1824”, *Clan Maitland History*, <https://clanmaitland.uk/history/century-18th/12-sir-thomas-maitland-1760-1824/43-sir-thomas-maitland-in-the-mediterranean-1815-1824>.

mornara u operacije van Malte, do stvaranja kraljevske regimente Maltežana.¹⁰⁵⁷

U periodu posle Nelsonove pobede u Bici kod Trafalgara, britanska nadmoć na moru više nije bila ugrožena, dok je Malta do kraja decenije doživela ekonomsku ekspanziju kao jedna od najvažnijih trgovačkih luka Mediterana. Malta je imala strateški značaj za ofanzivne planove na jugu Italije i pomaganje napuljskom kralju Ferdinandu IV, koji je od januara 1806. prebegao na Siciliju. Pored toga, u ratnom periodu, britanski interesi na Malti dovedeni su u vezu sa njihovim planovima na Jonskim ostrvima. Zahvaljujući britanskom prisustvu na Malti, ovo ostrvo se povezalo s drugim delovima Mediterana, među kojima su Jonska ostrva¹⁰⁵⁸ (posebno Zakintos, sa kojim je Velika Britanija imala razvijene trgovačke veze), berberske zemlje (sa kojima je trgovina mogla da se odvija, i koje su zbog svojih resursa bile važne za Maltežane), Levant i Turska, a zahvaljujući uvozu žita, došlo je i do trgovačkog povezivanja sa crnomorskim basenom. Malta je bila važna i kao poslednja stanica lorda Bajrona, kojeg je na Malti britanski konzul sa Sicilije Spiridion Foresti nagovorio da promeni planove i zaplovi ka Jonskim ostrvima.¹⁰⁵⁹ Veze sa Sicilijom ostale su ključne za Maltu i posle dolaska Britanaca, naročito imajući u vidu da Francuzi nikad uspeli da zauzmu to ostrvo. U isto vreme oslabile su veze s kontinentalnim delom Napuljske kraljevine, dok su odnosi sa Francuskom, koja je do kraja 18. veka bila najvažnija evropska država za Maltu, potpuni prekinuti. Izvoz pamuka u Španiju, nakon što je ova zemlja postala saveznica Francuske, više nije bio moguć, što je uticalo i na slabljenje nekada čvrstih veza sa Iberijskim poluostrvom. Drugi značajan faktor u promeni uticaja drugih država na ostrvo bio je prestanak prisustva Hospitalaca na ostrvu, koji su svojim poreklom, ali i posedima, predstavljali jednu od najvažnijih veza ostrva sa katoličkim delom evropskog kontinenta.

Velika Britanija je prošla kroz više etapa odnosa prema Malti – od odbijanja De Rohanove ponude i finansiranja Hospitalaca, preko prihvatanja svog prisustva na Malti kao privremenog nakon 1800, uprkos svim prednostima koje je ona mogla da ponudi, do potonjeg preuzimanja važnije uloge na ostrvu. Do promene je došlo tek nakon obnavljanja ratnog stanja sa Francuskom 1803. godine. Do tada su i britanska vojska i mornarica stekle veoma dobar utisak o sposobnostima ostrvljana u britanskoj službi, dok su prednosti posedovanja Malte postale očiglednije. Abukirska bitka 1798. bila je odlučujuća za početak britanskog prisustva na Malti,

¹⁰⁵⁷ Malteška regimenta se pokazala kao pouzdana vojna jedinica prilikom gušenja pobune Frobergove regimente (*Froberg Regiment*) koja je zauzela tvrđavu Rikasoli početkom aprila 1807. General Vilets je poslao detaljan izveštaj o pobuni, kao i posledicama do kojih je dovela, nakon što je deo pobunjenika digao u vazduh magacine sa barutom u tvrđavi. PRO, WO 1/293, William Anne Villetes to General Fox, Malta, 9th April 1807.

¹⁰⁵⁸ Nakon što je Velika Britanija u okviru Pariskog mira dobila Jonska ostrva, prvi visoki komesar za Jonska ostrva postao je Tomas Mejtlund, koji je u isto vreme boravio na Malti kao guverner. Haris Dajč i Jelena Todorović, „The Ionian Islands After Napoleon“, *Limes Plus*, vol. 12, br. 3, 2015 (pp. 85–99), 85–91.

¹⁰⁵⁹ Haris Dajč, *Sumrak starog Mediterana*, 137; Roderick Beaton, *Byron's War: Romantic Rebellion, Greek Revolution*, Cambridge, 2013, 3–4.

dok je Bitka kod Trafalgara 1805. doprinela tome da Britanija počne da koristi Maltu za pomorsku prevlast na Mediteranu u periodu do kraja Napoleonovih ratova. Bečki kongres označio je konačni završetak epohe Napoleonovih ratova, ali Velika Britanija nije napustila Maltu, već je na njoj ostala sve do nezavisnosti Malte 1964. godine. Velika Britanija će svoje prisustvo na Malti iskoristiti za dalje širenje uticaja na Mediteranu, koji će doživeti svoj vrhunac u međuratnom periodu 20. veka, uprkos ekspanziji Italije. Prednost Malte kao vojne baze će se pokazati neupitnom tokom Drugog svetskog rata.

VII

MAPE I ILUSTRACIJE

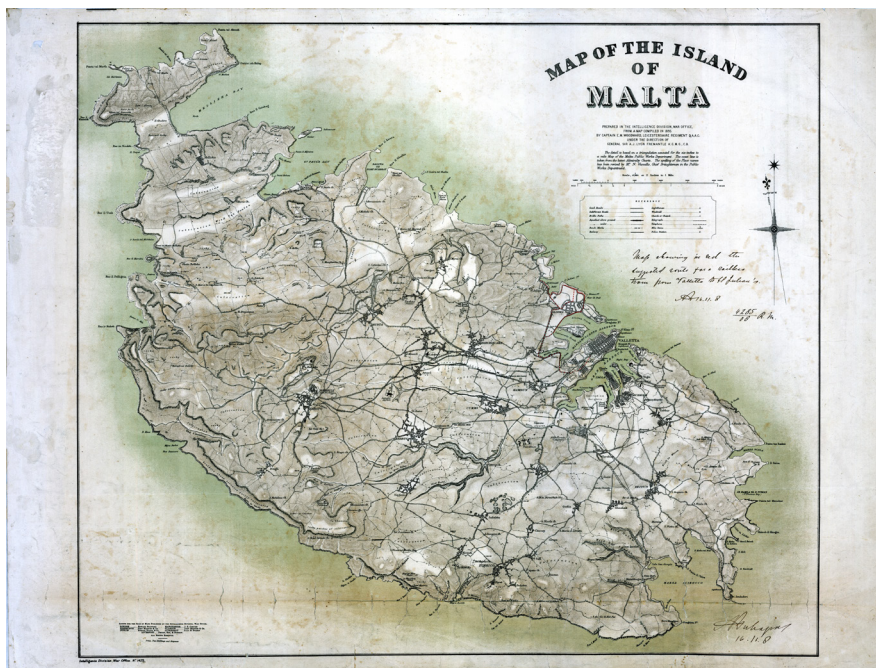
Zapadni Mediteran

Original u fondu NAM Maps (Rabat),
nastala 1883. u Londonu.

Malta i Gozo

Original u fondu NAM Maps (Rabat),
nastala 1864. u Londonu.

Malta

Original u fondu NAM Maps (Rabat),
nastala 1895. u Londonu.

Gozo

Original u fondu NAM Maps (Rabat).

Arhipelag Malte
Original u fondu NAM Maps (Rabat).

Malta
Original u fondu NAM Maps (Rabat).

Valeta i njene luke

Original u fondu TNA, PRO, CO 700/Malta and Ionian Islands (London),
Nastala početkom 19. veka.

Luke Valeta

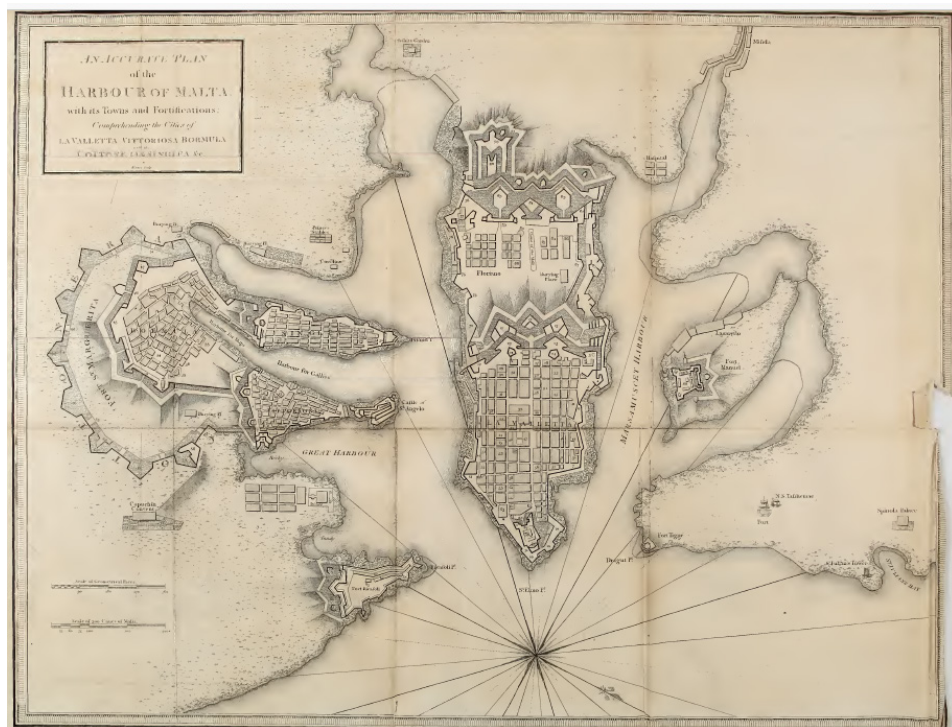
Original u fondu NAM Maps (Rabat),
Nastala 1888. u Londonu

Valetta i njene luke
Original u fondu NAM Maps (Rabat).

Mapa Malte i Goza
Original u fondu NAM Maps (Rabat),
nastala 1897. u Londonu.

Luka Valetė

(izvor: Aeneas Anderson), nastala 1802.

TABLE of REFERENCES to the different Parts of the City of VALETTA, the Castle of ST. ELMO, FLORIANA, and FORT EMANUEL.

CITY OF VALETTA.	
1 The Royal Gate.	27 Armoury.
2 Bastion of St. John.	28 Foundery.
3 Bastion of St. Paul.	29 Hotel of Castile.
4 Bastion of St. Andrew.	30 Palace of the Bishop Sciberas.
5 Gate of Marsamuscetto.	31 Hotel of Italy.
6 Bastion of our Saviour.	32 Church and Convent of the Franciscans.
7 Post of	33 Hotel of France.
8 Refuge of the French.	34 Oven of the Religious Houses.
9 Post of Vendome.	35 Church and Convent of the Augustins.
10 Bastion of Caraffa.	36 Hotel of Provence.
11 Platform.	37 The Court House.
12 Curtin of the Infirmary.	38 Church and Convent of the Observantines.
13 Post of Castile.	39 Church of St. John the Baptist.
14 Curtin.	40 Hotel of Auverge.
15 Platform.	41 Mooring place.
16 The Marine Gate.	42 The Treasury.
17 Curtin.	43 Conservatorio.
18 Garden of the Grand Master.	44 Parish Church of St. Paul.
19 Public Fountain.	45 Herb Market.
20 Custom House.	46 Armoury of the Palace.
21 Lascheri Gate.	47 Palace of S. A. S.
22 Post of Italy.	48 Church and Convent of the Carmelites.
23 Bastion of St. James.	49 Hotel of Germany.
24 Towers of the Knights.	50 Hotel of Arragon.
25 Counter-Guard.	51 Palace of Viscoville.
26 Half-Moon.	52 Church of the Greeks.

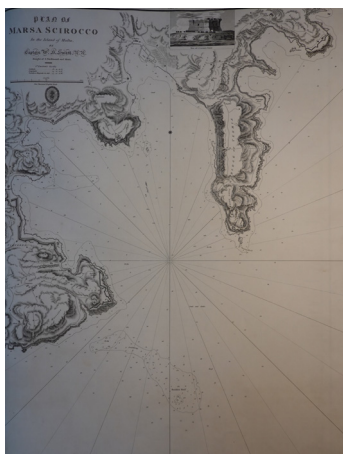
d

Tabela referenci lokacija u Valeti,
uključujući tvrđave Sveti Elmo i Emanuel, kao i naselje Florijana
 (izvor: Aeneas Anderson), nastala 1802.

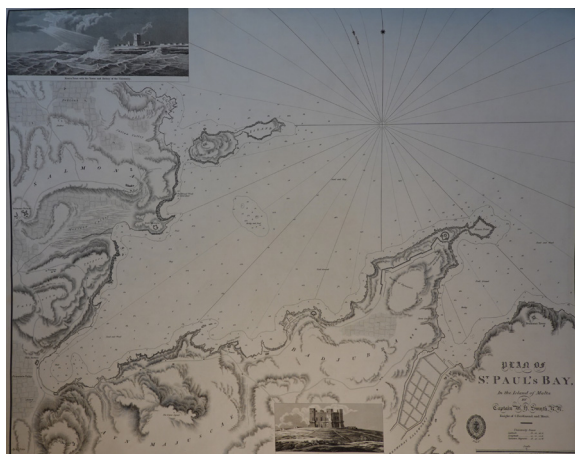
Malta i Gozo

Original u fondu TNA, PRO, CO 700/Malta and Ionian Islands (London),
Nastala 1799. u Londonu.

Zaliv Marsašlok

Original u fondu TNA, PRO,
CO 700/Malta and Ionian Islands
(London).

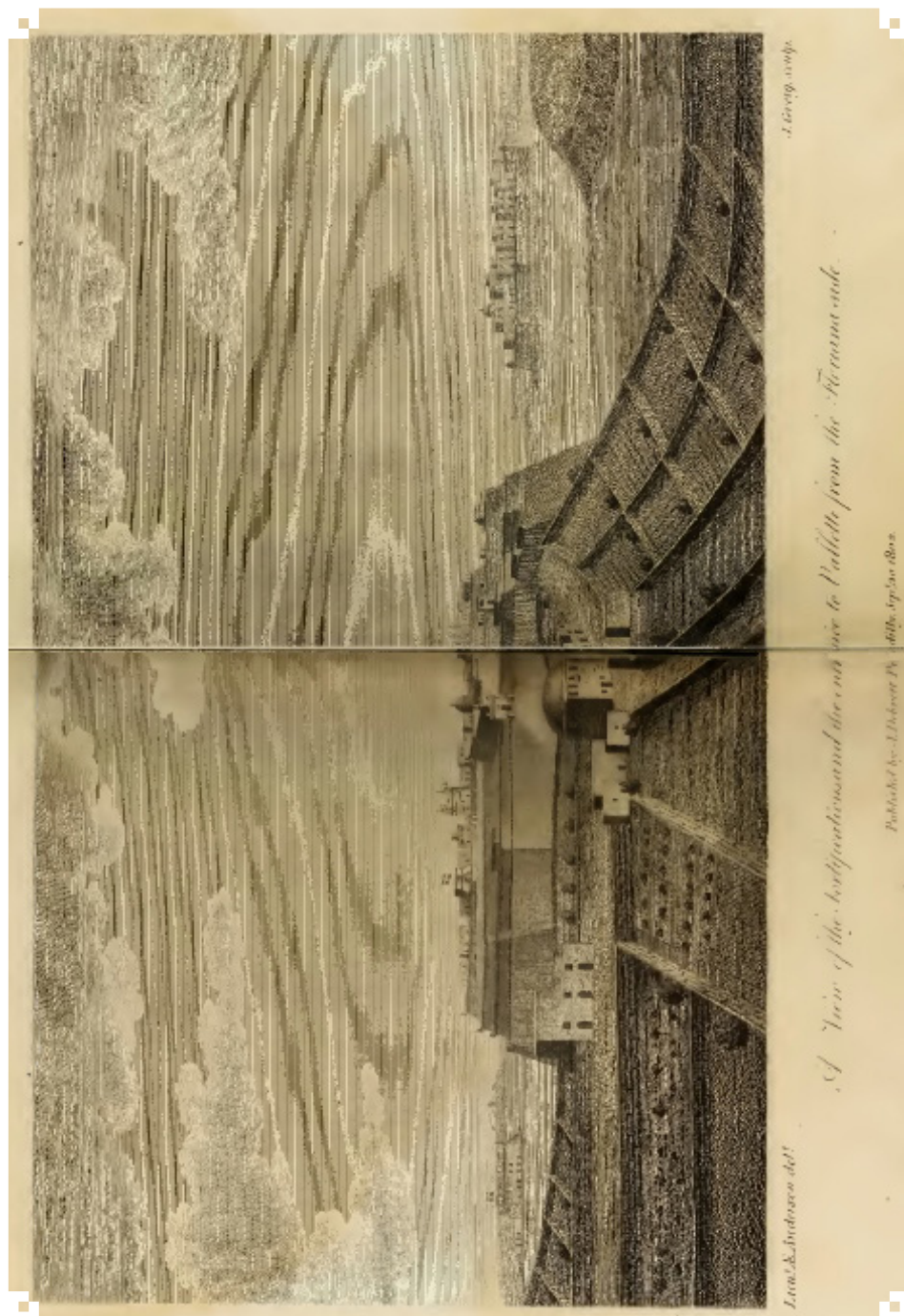

Zaliv Sv. Pavla

Original u fondu TNA,
PRO, CO 700/Malta and Ionian Islands (London).

Pogled sa tvrđave Manoel na zaliv Marsamšet i tvrđavu Tigné
 (izvor: Aeneas Anderson), nastala 1802.

Valeta, pogled iz pravca Florijane

(izvor: Aeneas Anderson), nastala 1802.

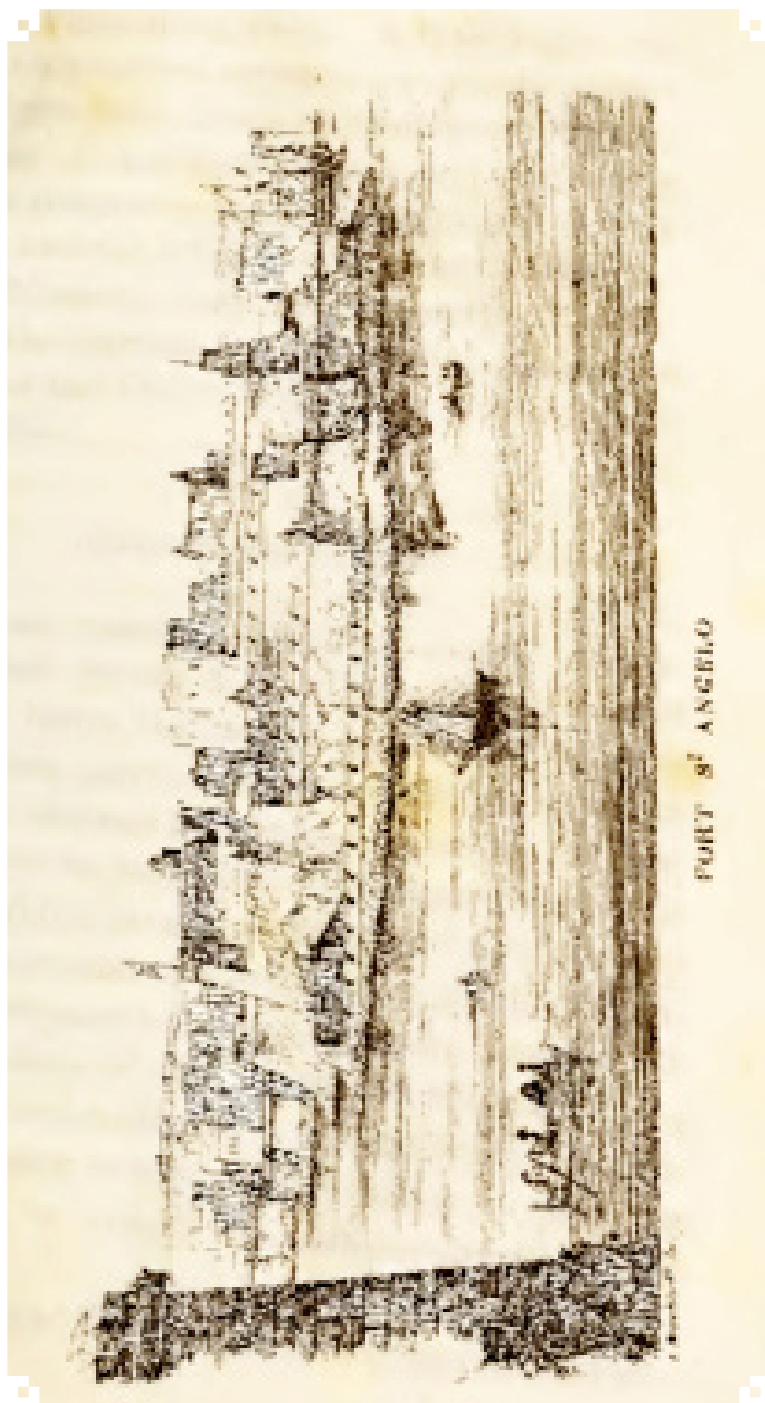

Luka Valet, pogled iz pravca Sv. Elma
(izvor: Aeneas Anderson), nastala 1802.

Ulaz u Veliku luku

(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Tvrđava Sv. Andela

(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Stara prestonica

(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Malteški seljak
(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Malteška seljanka

(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

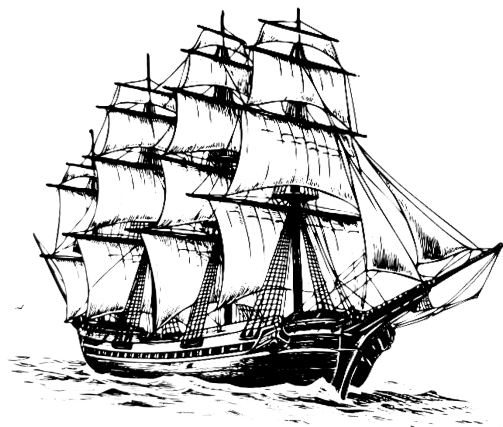

Malteški svirači

(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Maltežanka u haljini za šetnju
(izvor: George Percy Badger), nastala 1838.

Bibliografija

Neobjavljeni izvori

The National Archives (London, Velika Britanija) Public Record Office

Admiralty (ADM)

ADM 102/556

ADM 106/2043

Colonial Office (CO)

CO 158/1 i 158/2

CO 700/Malta and Ionian Islands

Foreign Office (FO)

FO 49/1, FO 49/2, FO 49/3

FO 42/2

FO 78/20

FO 65/47

FO 160/35

FO 81/11, FO 81/12

War Office (WO)

WO 1/292, WO 1/293

WO 17/2117

The National Archives (Rabat, Malta)

Arrear Audit

Arrear Audit Vol V

Government (GOV)

GOV 1/2/1

GOV 2/1/1

GOV 01.2/30

NAM Maps

Public Secretary and Treasury (PS)

PS 09/1

PS 11/1

Objavljene zbirke građe

Fox, Charles James, *The substance of the speech of the Honourable Charles James Fox, in the House of Commons, May 24, 1803, on the renewal of the war between Great Britain and France*, London: J. Debrett, 1803, <https://catalogue.nli.ie/Record/vtls000017211/TOC>.

Greppi, Giuseppe, *Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1763-1789. Apunti biografici sul balì Conte Giulio Renato Litta Visconti Arese*, Milano: Tip. Lombardi, 1896.

Hardman, William, *A History of Malta during the Period of the French and British Occupations, 1798–1815*, New York, Bombay, And Calcutta: Longmans, Green, and Co., 1909.

Kynynmound, Emma Eleanor Elizabet (countess of Minto), *Life and Letters of Sir Gilbert Elliot, First Earl of Minto, from 1751 to 1806*, Volume 2, London: Longmans, Green and Co., 1874.

Lacroix, Alfred, *Déodat Dolomieu, membre de l'Institut national (1750–1801): sa vie aventureuse, sa captivité, ses oeuvres, sa correspondance*, Paris: Perrin & Cie, 1921.

Nelson, Horatio, *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson with Notes by Sir Nicholas Harris Nicolas*, Vol IV, London: Henry Colburn, 1845.

Nelson, Horatio, *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson with Notes by Sir Nicholas Harris Nicolas*, Vol. V, London: Henry Colburn, 1845.

Nelson, Horatio, *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson with Notes by Sir Nicholas Harris Nicolas*, Vol VI, London: Henry Colburn, 1845.

Putopisi i memoari 18–19. vek

Anderson, Aeneas, *A Journal of the Forces Which Sailed from the Downs in 1800*, London: Wilson and Co. of the Oriental Press, 1802.

Badger, George Percy, *Description of Malta and Gozo*, Malta: Printing and lithography by M. Weiss, 1838.

Blaquiere, Edward, *Letters from the Mediterranean*, London: Printed for Henry Colburn, 1813.

Brydone, Patrick, *A Tour through Sicily and Malta. In a series of letters to William Beckford, Esq. of Somerly in Suffolk*, vol. 1, London: Printed for W. Strahan; and T. Cadell in the Strand, 1773.

Cockburn, George, *A Voyage to Cadiz and Gibraltar Up the Mediterranean to Sicily and Malta in 1810 and 1811, Including a Description of Sicily and the Lipari Islands and an Excursion in Portugal*, London: Printed for J. Harding, 1815.

Coleridge, Samuel, *The Friend: A Series of Essays*, London: Printed for Gale and Curtis, Paternoster Row, 1812.

Davy, John, *Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta: with some remarks on Constantinople and Turkey, and on the system of quarantine as at present conducted*, London: Smith, Elder & Co. 65, Cornhill, 1842.

Dillon, John Joseph, *A Memoir Concerning the Political State of Malta*, London: Printed by Collins, T. Harvey's Building, Strand, for J. Booker, no. 66 New Bond Street, 1807.

Dolomieu, Déodat de, *Voyage aux iles de Lipari, fait en 1781, ou Notices sur les Iles Aeoliennes, pour servir a l'Histoire des Volcans. Suivi d'un Mémoire. sur la Température du climat de Malthe*, Paris: Rue et Hôtel Serpente, 1783.

Doublet, Pierre Jean Louis Ovide, *Malta Surrendered: An Eyewitness Account of Napoleon's Invasion in 1798: the Doublet Memoirs and the Poussielgue Report*, translator Joe Scicluna, Malta: Allied Publications 2011, (Kindle version).

Eton, William, *Authentic Materials for a History of the People of Malta*. First, Second, Third, and Fourth Parts, London: Printed by Luke Hansard & Sons for T. Cadell and W. Davies, Strand, 1807.

Eton, William, *A Survey of the Turkish Empire. In Which Are Considered...*, London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies, 1798.

Eton, William, *Letter to the Earl of D***, on the political relations of Russia, in regard to Turkey, Greece and France ... with strictures on Mr. Thornton's Present state of Turkey*, London: Printed by Luke Hansard & Sons for T. Cadell and W. Davies, Strand, 1807.

Galt, John, *Voyages and travels in the years 1809, 1810, and 1811; containing statistical, commercial, and miscellaneous observations on Gibraltar, Sardinia, Sicily, Malta, Serigo, and Turkey*, London: Printed for T. Cadell and W. Davies Strand, 1813.

Hennen, John, *Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean; comprising an account of Gibraltar, the Ionian Islands, and Malta*, London: Thomas and George Underwood, 1830.

Jackson, John, *Reflections on the Commerce of the Mediterranean: Deduced from Actual Experience During a Residence on Both Shores of the Mediterranean Sea*, London: William Clarke & Sons, 1804.

Poirier, Jean-Paul, Philippe Taquet, *Les voyages et les tremblements de Dolomieu : vingt-deux lettres, inédites du célèbre naturaliste adressées de 1775 à 1797 au duc de La Rochefoucauld*. Travaux du Comité français d'Histoire de la Géologie, 2017, 3ème série (tome 31, 6), 93–158.

Ransijat, Bosredon de, *Blockade Malta 1798-1800: the diary and memoirs of a French knight during the occupation of Malta*, Introduced and translated by Joe Scicluna, 2020 (Kindle edition).

Thornton, William Henry, *Memoir on the Finances of Malta, Under the Government of the Order of St John of Jerusalem, During the Last Years of Its Dominion, As Compared With Those of the Present Time*, Malta: Printed at the Government press, 1836.

Wood, Mark, *The Importance of Malta Considered, in the Years 1796 and 1798: Also Remarks, Which Occurred During a Journey From England to India, Through Egypt, in the Year 1779*, London: Stockdale, 1803.

Studije i monografije

Alexander, Francesco Luca, *Rabbit Consumption in Selected Rural Areas of Malta* (graduation paper, Malta, 2020), <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/>

Beaton, Roderick, *Bayron's War: Romantic Rebellion, Greek Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Boisgelin, Louis de, *Ancient and Modern Malta*, Volume III, London: Printed for G. & J. Robinson Peternoster-row, 1804.

Bonaci, Giuseppe Schembri, *The Malta and Russia Connection: a History of Diplomatic Relations between Malta and Russia (XVII–XIX cc.) Based on Original Russian Documents*, Malta: Grima Printing and Publishing Industries, 1990.

Bonavita, Roger Vella, *Britain and Malta 1787-1798: a lost opportunity?* Malta: Department of History, Royal University of Malta, 1973. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/90711?mode=full>

Boyle, Edward, *Biographical Essays, 1790–1890*, North Stratford: Ayer Publishing, 1977.

Browning, Oscar, *England and Napoleon in 1803*, London: Longmans, Greens and Co., 1887.

Cachia, John, *The Growing of Cumin Seed in Malta: Its Problems and Economic Potentialities* (BA thesis, Malta, 1974), <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/90711?mode=full>.

Camilleri, Cecil S. *A Study of the Maltese Kelb tal-Fenek*, Valletta: Progress Press, 1995, <http://www.kelb-tal-fenek.com/literature.htm>.

Čarls Elms, *Knjiga o piratima*, Beograd: Utopija, 2009.

Cassar, Paul, *Early Relations between Malta and the United States of America*, Malta: Midsea Books, 1976.

Cassar, Paul, *French Influence on Medical Developments in Malta*, Malta: Ministry of Education, 1987.

Castillo, Dennis, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, Westport, Connecticut and London: Praeger Security International, 2006.

Cavaliero, Roderick, *The Last of the Crusaders, The Knights of St. John and Malta in the Eighteenth Century*, London: Tauris Parke Paperbacks, 2009.

Ciappara, Frans, *Enlightenment and Reform in Malta 1740–1798*, Malta: Midsea Books, 2006.

Cole, Juan, *Napoleon's Egypt: Invading the Middle East*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Curran, Paul Caruana, *The Last Years of the Maltese Corso: a Study of Privateering in Malta During the Years 1787–1798* (BA thesis), University of Malta, 1973.

Dajč, Haris, *Istočni Mediteran: Velika Britanija i Francuska na Levantu 1796–1807*, Beograd: Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture, 2020.

Dajč, Haris, *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva 1774–1815*, Beograd: Hera Edu, 2016.

Dal Cin, Valentina, *Il mondo nuovo. L'élite veneta fra rivoluzione e restaurazione (1797–1815)*, Venezia: Edizioni Ca' Foscari – Digital Publishing, 2019, <https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/>

Davies, John A. *Naples and Napoleon: Southern Italy and the European Revolutions*, Oxford: Oxford University Press 2006.

Dear, I.C.B., Peter Kemp (eds), *The Oxford Companion to Ships and the Sea*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

Doyle, William, *Aristocracy and Its Enemies in the Age of Revolution*, chapter 4: „Aristocracy Avoided: America and the Cincinnati“, Oxford: Oxford University Press, 2009 (pp. 86–137).

Gachot, Edouard, *Histoire militaire de Massena. La première campagne d'Italie (1795–1798)*, Paris: Librairie Académique Didier, 1901.

Gagliardo, John G. *Reich and Nation. The Holy Roman Empire as Idea and Reality, 1763–1806*, Bloomington and London: Indiana University Press, 1980.

Glower, Gareth, *The Forgotten War Against Napoleon: Conflict in the Mediterranean 1793–1815*, Barnsley: Pen & Sword Military, 2017.

Grab, Alexander, *Napoleon and the Transformation of Europe*, London: Red Globe Press, 2003.

Gregory, Desmond, *Malta, Britain, and European Powers 1793–1815*, London: Associated University Press, 1996.

Hart, Lidel, *Strategija posrednog prilaženja*, Beograd: Vojno delo, 1952.

Hough, Barry, Howard Davis, *Coleridge's Laws: A Study of Coleridge in Malta*, Cambridge: Open Book Publishers, 2010.

Hünemörder, Markus, *The Society of the Cincinnati: Conspiracy and Distrust in Early America*, New York: Berghahn Books, 2006.

Jordan, David, *Napoleon and The Revolution*, Houndmills, Hamshire; New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Kahraman, Sakul, *An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant* (PhD thesis, Washington University, 2009).

Mitrovich, George, *The Cause of the People of Malta; Now Before Parliament*, London: published by Effingham Wilson, Royal Exchange, 1836.

Montgomery Martin R. *History of the Possessions of the Honourable East India Company*, London: Whittaker & Co. Ave Maria Lane, 1837.

Penn, Grenville, *The Policy and Interest of Great Britain in Regard to Malta*, London: J. Hatchard, 1805.

Pichel, Thourot, *History of the Hereditary Government of the Sovereign Order of St John of Jerusalem, Knights of Malta*, Crux News Service, 1957.

Pocock, Tom, *Horatio Nelson*, London: Thistle Publishing, 2013.

Pullicino, Joseph Cassar, *Studies in Maltese Folklore*, Malta; Malta University Press, 1992.

Ryan, Frederick, *The House of the Temple*, London: Published by Burns Oates and Washbourne Limited, 1930.

Sammut, Joseph C. *From Scudo to Sterling: Money in Malta, 1798–1887*, Valletta: Said International for the Central Bank of Malta, 1992.

Saul, Norman, *Russia and the Mediterranean 1796–1807*, Chicago: University of Chicago, 1970.

Schembri Calleja H., *Coins and Medals of the Knights of Malta*, London: Eyre and Spottiswoode, 1908.

Sultana, David, *Samuel Taylor Coleridge in Malta and Italy*, New York: Barnes & Noble Books, 1969.

Taylor, James, *The Great Historic Families of Scotland*, London: J. S. Virtue & Co., 1887.

Thayer Mahan, Alfred, captain, *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire 1793–1812*, Boston: Little, Brown and Company, 1894.

Thayer Mahan, Alfred, captain. *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*, vol. I–II, London: Sampson Low, Marston & Company, 1897.

Winfield, Rif, *British Warships of the Age of Sail 1793–1817: Design, Construction, Careers and Fates*, Barnsley: Seaforth Publishing, 2008.

Wismayer J. M., captain, *The History of the King's Own Malta Regiment and the Armed Forces of The Order of St John*, Valletta: Said International Ltd., 1989.

Članci, rasprave, prilozi

Aaslestad, Katherina, "Blockade and Economic Warfare", in Alan Forrest and Peter Hicks (eds.) *The Cambridge History of the Napoleonic Wars: Volume 3: Experience, Culture and Memory*, vol. 3, Cambridge University Press, 2022 (pp. 117–141).

Ageev, Aleksei, "Between Admiral F. Ushakov and the Sicilian Court: the diplomatic mission of A. Italinsky in Naples (1799)", *History magazine – researches*, 1, 2025 (pp. 81–101).

Allen, D. F. „New Light on Malta during the Peace of Amiens, 1801–1803“, *The British Library Journal*, Vol. 20, No. 2 (Autumn 1994) (pp. 174–183).

Blondy, Alan, "Malta and France 1789–1798: The Art of Commuting a Crisis", in *Hospitaller Malta 1530–1798: Studies on Early Modern Malta and the Order of St. John of Jerusalem*, ur. Victor Mallia-Milanes, Malta: Mireva Publications, 1992, (pp. 659–685).

Borg-Muscat, David, "Prison Life in Malta in the 18th Century: Valletta's Gran Pri-gione", *Storja*, 2001 (pp. 42–51).

Borg-Muscat, David, "Reassessing the September 1775 Rebellion: A Case of Lay Participation or a 'Rising of the Priests'", *Melita Historica*, 13 (3), 2002 (pp. 239–252).

Carrington, Dorothy, "The Corsican Constitution of Pasquale Paoli (1755–1769)", *The English Historical Review*, vol. 88 (348), 1973 (pp. 481–503).

Cassar, Paul, "A Tour of the Lazzaretto Buildings", *Melita Historica*, 9 (4), 1984 (pp. 369–380),

Cavaliero, Roderick, "The Decline of the Maltese Corso in the 18th Century: A Study in Maritime History", *Melita Historica*, 2(4), 1959, (pp. 224–238).

Chircop, John, "Oral Tradition and Historical Sources: The Maltese Ghannejja", *Oral History*, Vol. 21, No. 1, Ethnicity and National Identity (Spring, 1993) (pp. 63–67).

Ciappara, Frans, "Perceptions of marriage in late-eighteenth-century Malta", *Continuity and Change*, 16/3, December 2001 (pp. 379–398).

Ciappara, Frans, "The Great Fear of the French Revolution in Malta", in William Zammit (ed.) *Proceedings of History Week 1999: Aspects of Maltese History during French rule 1798–1800*, Malta: Malta Historical Society, 2002 (pp. 137–158).

Ćosić, Stjepan, "Dubrovnik Under French Rule (1810–1814)", *Dubrovnik Annals*, 4, 2000 (pp. 103–105).

Dajč, Haris, Filip Mirić, "Ali Pasha and Napoleon Bonaparte: From Diplomatic Correspondence to Struggle Over Possessions in the Ionian Basin", *Srpske studije*, vol.14, 2023 (pp. 70–99).

Dajč, Haris, Jelena Todorović, "The Ionian Islands After Napoleon", *Limes Plus*, vol. 12 br. 3, 2015 (pp. 85–99).

Dajč, Haris, "Preveza pre i posle osvajanja Ali-paše 1798: demografske i ekonomske posledice", U: Nevena Divac, Haris Dajč i Nikola Samardžić (ur.) *Postepidemiološki stres: Istorijske i medicinske dileme*, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture, 2024 (pp. 61–70);

Dajč, Haris, "The British-French Naval Rivalry in the Ionian and Adriatic Basins 1807–1814 from an insular perspective", *Povijesni prilozi / Historical contribution*, Vol. 43 br. 67, 2024 (pp. 287–305).

D'Andrea, Diletta, "Great Britain and the Mediterranean Islands in the Napoleonic Wars – The 'Insular Strategy' of Gould Francis Leckie", *Journal of Mediterranean Studies*, Volume 16, Number 1 & 2, 2006 (pp. 79–89).

Deidun, Alan, "Considerations on the marine dimension of the Maltese Islands" in M.J. Schiavone, & L. Callus, (Eds.) *'Inservi': ħidma politika, 1969-2009 : ġabra ta' kitbiet f'għieh Eddie Fenech Adami* (pp. 259–272).

Denaro, Victor F. "Houses in Merchants Street, Valletta", *Melita Historica*, 2 (3) 1958 (pp. 158–171).

Duffy, Michael, "British Naval intelligence 1798", *The Mariner's Mirror*, Vol 84, No. 3, August 1998 (pp. 278–290).

Dwyer, Philip G. "From Corsican Nationalist to French Revolutionary: Problems of Identity in the Writings of the Young Napoleon, 1785–1793", *French History*, vol. 16, issue no. 2, jun 2002 (pp. 132–152).

Farrugia-Randon, Robert, "Civil Commissioner Charles Cameron in Malta", *Melita Historica* XI (4), 1995 (pp. 347–373).

Feldbæk, Ole, „The Foreign Policy of Tsar Paul I, 1800–1801: An Interpretation“, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 30, H. 1, 1982 (pp. 16–36).

Fiorini, Stanley, "The Collegium Melitense and the Universitas Studiorum to 1798" in Sultana, R. G. (ed.). *Yesterday's Schools: Readings in Maltese Educational History* (PDF). Malta: Xirocco Publishing, 2017 (pp. 31–58).

Frendo, Henry, "Csars, Knights and Republicans: The Malta Question in Paul I's Time", *Storja*, 2003–2004 (pp. 62–75).

Galdies, Charles, "The Climate of the Maltese Islands", in *Sustainable Energy 2012: The ISE Annual Conference Proceedings*, Institute for Sustainable Energy, University of Malta (pp. 65–67).

Haland, Evy Johanne, "The Dormition of the Virgin Mary on the Island of Tinos: A Performance of Gendered Values in Greece", *Journal of Religious History*, Vol. 36, No. 1, March 2012 (pp. 89–117).

Hume, Edgar Erskine, "A Proposed Alliance Between the Order of Malta and the United States, 1794: Suggestions Made to James Monroe as American Minister in Paris", *The William and Mary College Quarterly Historical Magazine*, Vol. 16, br. 2, 1936 (pp. 222–233).

Laws, M. E. S. Lieut.-Colonel O.B.E., M.C., F.R. Hist. S., "The Maltese Legion in the French Service, 1798–99", *Royal United Services Institution Journal*, 100:598, 1955 (pp. 267–271).

Luttrell, Anthony, "Eighteenth-century Malta: Prosperity and Problems", *Hyphen*, volume III, number 2, 1982 (pp. 37–51).

Mallia-Mialanes, Victor, "The Order of St. John, 1793-1797: impending collapse of a glorious heritage : the despatches of Antonio Miari, Venetian Minister in Malta", *Hyphen*, volume III, number 3, 1982 (pp. 89–115).

Nicolosi, E.; Deng, Z. N.; Gentile, A.; La Malfa, S.; Continella, G.; Tribulato, E. "Citrus phylogeny and genetic origin of important species as investigated by molecular markers", *Theor. Appl. Genet.* 100 (8), 2000 (pp.1155–1166).

Powell, Damer, „Sir Alexander Ball: the father of the Maltese“, *The Blue Peter: The Magazine of Sea Travel*, 1935, 15(156) (pp. 106–115).

Samardžić, Nikola and Marija Kocić, "Naples and Sicily after Utrecht and Rastatt 1713–1714. from the British Perspective", *Acta Histriae*, Vol 30, br. 1, 2022 (pp. 101–120).

Scarabello, Giovanni, "La municipalita democratica", u: Paolo Preto i Piero Del Negro (ur.), *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*. t. VIII: *L'ultima fase della Serenissima*, Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1998.

Scicluna, Joseph, "De Rohan's 'Diritto Municipale'", *Heritage: an Encyclopedia of Maltese Culture and Civilization*, 17, 1978 (pp. 331–332).

Tusceri, Gian-Carlo, "La Maddalena, base inglese nel Mediterraneo tra il 1794 e il 1805" in *Cahiers de la Méditerranée*, n°57, 1, 1998. Bonaparte, les îles méditerranéennes et l'appel de l'Orient [Actes du Colloque d'Ajaccio 29-30 Mai 1998] (pp. 125–130), https://www.persee.fr/doc/camed_0395-9317_1998_num_57_1_1229.

Vassallo, Carmel, „The Maltese Merchant Fleet and the Black Sea Grain Trade in the Nineteenth Century“, *International Journal of Maritime History*, Vol. XIII, No. 2 (December 2001) (pp. 19–36).

Vella, Horatio Caesar Roger, "The Hospital of the Holy Spirit at Rabat, Malta, and its Latin Inscriptions: A Review" (PDF). *Literatūra*, 49 (3), 2007 (pp. 78–94).

Ventura, Frank, "Grandmaster de Rohan's astronomical observatory (1783–1789)", *Melita Historica*, 10(3), 1990, 245–255;

Wettinger, Godfrey, "Book reviews: Stanley Fiorini, Santo Spirito Hospital at Rabat, Malta. The Early Years to 1575", *Melita Historica*, 10 (2), 1989 (pp. 205–206).

Zammit Ciantar, Joe, "The Names of the Town and Villages of Gozo (Malta)", *Symposia Melitensia*, vol. 6, 2010 (pp. 79–98).

Zammit, William, "De Rohan's Reggimento di Malta: a source of religious unorthodoxy in late eighteenth-century Malta", *Sacra Militia*, 42(4), 2005 (pp. 42–52).

Periodika

Valletta, 12th July 1816. DSC04998.

Elektronski izvori i baze

„A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, 26. februar 2012, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>

„A Malta-US Deal in 1794“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/A-Malta-US-deal-in-1794.408584>

„Admiral Marques de Niza“, *Portugal Connexions*, <https://www.portugalconnexions.com/blog/admiral-marques-de-niza>.

„Admiral Sir Thomas Troubridge“, *More Than Nelson*, <https://morethannelson.com/officer/admiral-sir-thomas-troubridge/>

„Austerlitz“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/austerlitz.php>

„Biography: Giovanni Nicolò Muscat“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/biography-giovanni-nicolo-muscat.1087000>.

„Bruix“, *French Empire*, <https://www.frenchempire.net/biographies/bruix/>

„Catholic Encyclopedia: St. Gregory the Great“, *New Advent*, <https://www.newadvent.org/cathen/14446a.htm>

„Déodat de Dolomieu (1750–1801)“, *ScienceDirect*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1251805000001063>

„Déodat Gratet de Dolomieu“, *Brionnais.fr*, https://brionnais.fr/pm/site/Deodat_Dolomieu.htm;

„Dieudonné Dolomieu“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Dieudonne-Dolomieu>

„Espionage during the Napoleonic Wars – Chapter 1“, *Napoleon Series*, https://www.napoleon-series.org/research/government/british/Espionage/c_espionageChapter1.html#_ftnref8

„Ethnography: The Origin of St Gregory's Procession“, *Wirt iz-Żejtun*, <https://wirtizzejtun.com/2012/04/11/ethnography-the-origin-of-st-gregorys-procession/>.

„Ferdinand IV, King of Naples and Sicily“, *Constantinian Order*, <https://constantinianorder.net/hm-ferdinand-iv-king-of-naples-and-sicily-ferdinand-i-king-of-the-two-sicilies/?lang=en>

„Fort Tigné (1792)“, *Military Architecture*, <http://www.militaryarchitecture.com/index.php/Building-Methods/fort-tigne-1792.html> (archivirano na: <https://archive.ph/20160817163252/>).

„George Keith Elphinstone“, *Royal Museums Greenwich*, <https://www.rmg.co.uk/collections/objects/rmgc-object-14289>.

„Horace-François-Bastien Sebastiani de la Porta“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/sebastiani/>

„Impressions of a Death Foretold: the Execution of Fra Sylvain de Bosredon“, *Hill Museum & Manuscript Library*, <https://hmml.org/stories/series-death-impressions-of-a-death-foretold/>

„It Happened This Month: The Anti-French Plot of 1799“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/it-happened-this-month-the-anti-french-plot-of-1799-maltese-patriots.699002>.

„Karl Freiherr Mackvon Leiberich“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Karl-Freiherr-Mack-von-Leiberich>

„Macdonald“, *French Empire*, <https://www.frenchempire.net/biographies/macdonald/>

„Malta“, *Biodiversity Information System for Europe*, <https://biodiversity.europa.eu/countries/malta> .

„Maltese Landscapes: Geomorphology“, *Environment and Resources Authority (ERA)*, <https://era.org.mt/topic/maltese-landscapes-geomorphology/>

„Manuel Pinto da Fonseca“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Pinto_da_Fonseca

„Naval Records Society Publications, 1955“, *History of War*, <https://www.historyof-war.org/sources/napoleonic/nrs1955/index.html>;

„Relations with Poland“, *Order of Malta – Embassy of the Sovereign Order of Malta to Poland*, <https://polandembassy.orderofmalta.int/en/relations-with-poland/>.

„Royal Regiment of Malta“, *British Army Medical Services Malta 1799–1979*, <https://maltaramc.com/regmltgar/rmalta.html>.

„Samuel Taylor Coleridge“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Samuel-Taylor-Coleridge>

„Sir Thomas Maitland in the Mediterranean 1815–1824“, <https://clanmaitland.uk/history/century-18th/12-sir-thomas-maitland-1760-1824/43-sir-thomas-maitland-in-the-mediterranean-1815-1824>

„Sources of Water in the Maltese Islands“, *Eskola*, <https://eskola.edu.mt/lessons/sources-of-water-in-the-maltese-islands/> .

„Sulkowski“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/sulkowski/>

„Terrain and Topography of Malta: Mountains, Valleys and Plains“, *Earth-Site*, <https://www.earth-site.co.uk/Education/terrain-and-topography-of-malta-mountains-valleys-and-plains/>

„Terrain and Topography of Malta: Mountains, Valleys and Plains“, *Earth-Site*, <https://www.earth-site.co.uk/Education/terrain-and-topography-of-malta-mountains-valleys-and-plains/>;

„Terrestrial Habitats“, *Nature Trust Malta*, <https://naturetrustmalta.org/environmental-education/biodiversity/habitats/terrestrial/> .

„The Anti-French Plot of 1799: Maltese Patriots“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/it-happened-this-month-the-anti-french-plot-of-1799-maltese-patriots.699002>

„Trafalgar“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/trafalgar.php>

„Treaty of Amiens“, *Napoleon & Empire*, <https://www.napoleon-empire.org/en/official-texts/treaty-of-amiens.php>

„UM Study on Malta's Rabbit Culinary Preferences“, *University of Malta – Newspoint*, <https://www.um.edu.mt/newspoint/news/2024/07/um-study-on-maltas-rabbit-culinary-preferences> .

„Villa Guardamangia“, *Heritage Malta*, <https://heritagemalta.mt/explore/villa-guardamangia/>.

„Vital Portuguese Role in Maltese Revolt of 1798 Unrecognised“, *Times of Malta*, <https://timesofmalta.com/article/vital-portuguese-role-in-maltese-revolt-of-1798-unrecognised.223205>.

„William Anne Villettes“, *Westminster Abbey*, <https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/william-anne-villettes>.

„William Cobbett“, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/William-Cobbett-British-journalist>

„Zachary Macaulay“, *Westminster Abbey*, <https://www.westminster-abbey.org/abbey-commemorations/commemorations/zachary-macaulay>

Jensen, Nathan D. „Louis-Charles-Antoine Desaix de Veygoux“, *FrenchEmpire.net*, <https://www.frenchempire.net/biographies/desaix/>

Süslü, Azmi, „Rapports Diplomatiques Ottomano-Français, 1798–1807“, *Belleten*, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/1781/eng>

Vella, Fiona, „Find at St Gregory Church Still Shrouded in Mystery“, *Times of Malta*, 11. april 2012, <https://www.timesofmalta.com/article/Find-at-St-Gregory-church-still-shrouded-in-mystery.414967>

Natura 2000: Datasheets & Maps, Environment and Resources Authority (ERA), <https://era.org.mt/topic/natura-2000-datasheets-maps/> .

Indeks imena

A

Aberkrombi, Ralf 139-140, 142-143, 147-148, 150-151, 153, 157

Adington, Henri 158, 164, 175, 187

Aleksandar I, ruski car 122, 150, 161-162, 167, 173-174, 181, 186-187

Amati, Filip de, vitez 107, 109

Anderson, Eneja 14, 15, 23, 33, 36-37, 44-47, 58, 61, 117, 152-153

Anželi, Renio de 110, 112, 118, 124, 129

B

Badžer, Džordž 15, 26, 31-32, 36, 39-40, 42-44, 47, 61

Barbara, Vinsent 98

Blaker, Edvard 28, 36-38, 41-42, 44, 47, 61

Boaželen, Luj de 14, 15, 25, 54, 76, 101-102, 105-106, 109, 111, 113, 117, 127, 129, 132-134

Bol, Aleksandar 66, 120-121, 123-124, 129-130, 134, 137-138, 140, 143, 148, 150-152, 154-157, 159-160, 162, 165-166, 168-173, 175-180, 188

Bonaparta, Lucijen 135

Bonaparta, Napoleon 11, 13, 14, 17-18, 36, 63, 83-85, 87, 89-90, 95-98, 99-101, 106-113, 117, 120-122, 125, 130, 134-135, 141, 149, 151, 161, 165-165, 167-168, 173-174, 181-183, 186, 187, 189

Bonaparta, Žozef 174

Borg, Vinčenco 119, 128, 176

Brajdon, Patrik 15, 31, 59, 60, 78

Bruiks, Estaš 131

Bruje, Fransoa Pol 102, 104, 113, 187

Bući, Nikola 173-175

Burboni, dinastija 55, 57, 124, 126, 129, 135, 151, 153

Č

Čapman, Edmund 162, 179

Čirkop, Džon 7, 16, 43

Ć

Ćiapara, Frans 16, 40, 41

D

Dandas, Henri 83, 87, 136-140, 142, 147-148, 150-153, 156-158, 167

De Tuis, hospitalac 86

De Korn, vitez 85, 86

De La Tur (de la Tour de St. Quentin) 85

De Nize, admiral 119, 134

De Sad, hospitalac 85-86

Dejvi, Džon 14, 15, 24, 26-28, 47

Dealakroa, Šarl Fransoa 89

Dese, Luj Šarl Antoan 105-106

Dilon, Džon 64, 177

Dolomje, Deode de 14, 24-25, 27, 77-78, 109, 117

Duble, Pjer 14, 15, 77, 86, 107-109, 123

Dž

Džervis, Džon 87, 161

Džordž III 65, 85, 99, 110, 120, 133, 153, 160, 166, 174

E

Elfinston, Džordž Kit 130, 134, 137, 141, 153

Elfinston, Hauard 27

Elfinston, Džon 27

Elizabeta II, engleska kraljica 35

Emo, Anđelo 73, 175

F

Fardela, Đovani 148

Fej, Filip Žan-Šarl 77

Feliči, Domeniko 66

Ferdinand IV, napuljski kralj 118-121, 124-131, 134, 136, 138, 148-149, 156, 167, 173-175, 182, 189

Ficdžerald, Robert 84

Filip, engleski princ 35

Foks, Čarls Džejms 136-137, 148, 171

Frizari, Torino, hospitalac 107

G

Galt, Džon 30, 36-38, 43, 45, 59, 62

Godoj, Manuel 57

Gravina, Federiko, admiral 182

Gregori, Dezmond 15, 37, 53, 58, 77, 81, 86-87, 110, 118-119, 150, 158-159

Grejem, Tomas 135-139, 141-143, 148, 157, 163

Grenvil, Vilijam 82-85, 102, 104, 109, 120, 126-127, 132-133, 140, 143, 147-149, 151-153, 156

H

Hamilton, Vilijam 87, 104, 122, 135, 139, 141

Hanon Moreplovac 46

Hanonvil, Bali de, 89

Hardi, Tomas, kapetan 104

Hauard, Džon 67

Henen, Džon 14, 15, 24-26, 32, 39-41, 43-45, 47-48, 67

Hobart, Robert 158-162, 164-166, 168-169, 171, 178-179

Hoksberi, lord (Robert Dženkinson, lord Liverpula) 161, 166, 169, 173, 179

Homer 7, 46

Hompeš, Ferdinand 15, 16, 90, 99, 101-102, 104-110, 125, 127, 128, 130, 132, 152

Hud, Samuel 83-85

I

Iden, Morton 99, 126

Italinski, Andrej 135

Ingland, Vilijam 54, 76, 81-82, 84-89, 102, 109, 120

Iton, Vilijam 14, 15, 55-56, 64, 82, 150-151, 158-160, 162-165, 168-170, 176-179

J

Jozef II, austrijski car 97

K

Kaća, Mikele 165

Kameron, Čarls, guverner Malte 158-160, 162, 164-165, 168-170

Karlo V, španski kralj, car Svetog rimskog carstva 11, 64, 74, 126

Karlos III, napuljski kralj 74

Karuana, Frančesko Saveria 119, 128

Karuso, Žan Andre 89, 100

Kastanja, Filipo 165

Katarina II, ruska carica 17, 75, 78, 79, 80, 89, 90, 121, 186

Kavalkabo, markiz 80

Kelerman, Fransoa 95

Kobern, Džordž 14, 29, 47

Kobet, Vilijam 167

Kolridž, Samuel 14, 36, 38, 160, 176, 178

Kuros, Manuel de 65

Kutuzov, Mihail 182

L

Labini, Vinčenco, biskup Malte 41, 76, 108-109, 111-112, 160

Lafajet (La Fayette, Gilbert du Motier de) 53

Lahe, Burdon 77

Lajberiš, Karl Mak fon 125

Lidental, Luis 136

Lil-Adam (L'Isle-Adam, Philippe de Villiers) 24

Lita, Julio 80, 90

Lita, Lorenzo 80

Lorenci, Đulielmo 80, 126-127

Luj Antoan Burbonski 181

Luj XV, francuski kralj 66

Luj XVI, francuski kralj 81, 83

M

Makoli, Aleksandar 158-160, 168, 170, 178

Makoli, Zakari 158

Malia, Antonio 165

Malia, Pjetro 165

Manarino, Gaetano 76

Manoel, Antonio 35

Martin, Džordž, kapetan 142-143, 147

Martin, Montgomeri 15, 24, 44, 48, 59-60

Mejtland, Tomas 64, 176, 188-189

Mek Šidi, pukovnik 112

Makdonald, Etjen Žak Žozef 125

Metju Pusić, Žan Batist 77, 98, 100-101, 109

Mezonev, hospitalac 84

Mitrović, Džordž 63, 66

Monro, Džejsms 87-88

Muskat, Đovani Nikolo 77, 107

N

Nelson, Horacije 13, 14, 17, 83, 95-96, 104, 112, 119-128, 130-131, 134-139, 141, 147-148, 157, 161, 175, 179, 181-182, 186, 189

O

Ozvald, pukovnik 152

P

Padžet, Artur 149

Paoli, Paskval 83, 95

Pavle I, ruski car 17, 79, 80, 99, 101, 104, 120-122, 126-127, 130-131, 137-138, 149-150, 162, 186, 187

Pen, Grenvil 169, 178

Pere, Žan Batist 138

Perelos, Ramon 56, 75

Pesli, Čarls Vilijam 165

Petar, ruski car 75

Pigot, Henri 142, 147-149, 152-153, 156-157, 159-160

Pije VI, papa 96, 130

Pije VII, papa 170

Pinto, Manuel 55, 63, 68, 74-75, 77, 80, 156

Pinjатели, Điolamo 125

Pit, Vilijem 83, 87, 89, 136, 157, 164, 168, 174

Potemkin, Grigorije Aleksandrovič 81, 151

Pulićino, Džozef Kasar 16, 37-38, 44-45

R

Ransijat, Žan de Bosredon de, 14, 15, 55, 76-77, 81, 98, 106-107, 109-113, 117-118, 123, 125, 127, 129, 131-132, 134, 138, 143, 153

Rasel, doktor 48
Rekesens, hospitalac 171
Renje, Žan Luj 106
Rikod, Emanuel 165
Rogadeo, Đandonato 78
Rohan, Emanuel de, 15, 16, 33, 55, 57, 62, 65-66, 68, 74-90, 96, 98, 151, 155, 168, 177, 186, 189
Rufo, Fabricio, kardinal 130
Rusel, francuski vojnik 127
Ruspoli, Vartolomej 170, 173

S

Sagramoso, Mišel 75
Saladin 86
Salivan, Džon 159-160, 164, 168-169
Sanguško, porodica 79
Sebastjani, Horas Fransoa Bastijom de la Porta 172, 173
Selim III, sultan 57, 172
Soldanis, Agijus 38
Stjuart, Čarls 139
Stjuart, kapetan 86
Saumarez, Džejms 119
Sufre, Pjer Andre de, 53
Suvorov, Aleksandar 129, 138, 149

Š

Šampione, Žan Etjen Vaši, general 125
Šerer, Bartelemi 95
Škembri, Benedeto 107

Škembri, Đuzepe 16, 159

T

Taljeran, Šarl Moris de, 99-100, 103, 149, 161, 172, 174

Tanuči, Bernardo 74

Testaferato, Mario 107, 165

Tomazi, Đovani Batista 173-174, 187

Trubridž, Tomas 135-136, 139, 142

U

Ušakov, Fjodor F. Admiral 130-131, 135-136, 138, 142

V

Valdez, hospitalac 89

Valette, Jean Parisot de 34

Vašington, Džordž 33, 88

Vial, Onore, general 170, 173-175

Vilets, Vilijam 160, 171, 180, 189

Vilnev, admiral 122, 138-140, 142, 147, 181-182

Vinjakur, Alof de 66

Vitale, Emanuel 118-119, 123, 159

Vitale, Hektor 66

Vitale, Katarina 66

Vitvort, Čarls 149, 171-173

Vorsli, Ričard 96

Vuboa, Klod Anri 14, 106, 110-113, 117-118, 121-124, 127-129, 131-132, 134-135, 138, 140-143, 147

Vud, Mark, pukovnik 87

Z

Zamit, Đuzepe Nikolo 178

Ž

Žinoa, Žan Andeš 107

Žontili, Antoan 98

Beleška o autoru

Haris Dajč (1983), vanredni je profesor na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i rukovodilac Centra za saradnju sa EU Filozofskog fakulteta. Na Filozofskom fakultetu radi od 2010. godine. Osnovne studije (2007), master studije (2008) i doktorske studije (2015) završio je na Odeljenju za istoriju, Katedra za Opštu istoriju novog veka. Na UCL (2010) je završio interdisciplinarne master studije Centralne i Jugoistočne Evrope. Kao stipendista Coimbra grupe bio je postdoktorski istraživač na Univerzitetu u Padovi 2015, kao stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja bio je na postdoktorskom usavršavanju na Jagelonskom univerzitetu u Krakovu 2022. godine. Obavio je brojne studijske boravke, stručna usavršavanja i istraživačke aktivnosti u Londonu, Veneciji, na Malti i u Izraelu. Alumnista je Nahum Goldman Fellowship. Gostujući je predavač na Jagelonskom univerzitetu u Krakovu. Njegova istraživačka interesovanja obuhvataju Balkan i Mediteran u periodu od 18. do 21. veka, istoriju Beograda, istoriju Jevreja na Balkanu u 19. i 20. veku, kao i razvoj populizma u zemljama bivše Jugoslavije. Radio je kao sekretar nacionalnog projekta *Modernizacija zapadnog Balkana* (2011–2019), finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Bio je istraživač na dva Horizon 2020 projekta: *FATIGUE – Delayed Transformational Fatigue in Central & Eastern Europe: Responding to the Rise of Illiberalism/Populism* (2018–2022), u kojem je bio rukovodilac ispred Univerziteta u Beogradu; *POPREBEL – Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism* (2019–2023), u kojem je bio rukovodilac ispred Filozofskog fakulteta. Bio je akademski koordinator Jean Monnet modula na Univerzitetu u Beogradu: *EUBAL European Union and the Western Balkans: Modernization and Challenges of Integration* (2020–2023). Rukovodilac je zajedničkog master programa istorije sa UCL-om *Društvo, država, tranzicija*. Bio je koordinator *Rothschild Foundation* *Hanadiv Europe* projekta *The Cataloging of Jewish collections of the Historical Archives of Sombor* (2019–2020), kao i arhivskih projekta sakupljanja, zaštite i digitalizacije arhivske građe za jevrejske zajednice u Osijeku, Novom Sadu, Pančevu i Zrenjaninu. Učestvovao je kao istraživač na projektu *Glorification of the War Collaborators in the Former Yugoslav Republics* (World Jewish Congress). Objavio je četiri monografije: *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva 1774–1815* (2016), koautorske sa Mirjanom Roter-Blagojević *Houses of Belgrade Jews 1920–1941* (2018), zatim, *Savska padina: Tragovi urbanog razvoja Beograda* (2019), i *Istočni Mediteran: Velika Britanija i Francuska u Levantu 1796–1807* (2020). Kourednik je tri publikacije: *Faces of Populism in Central and South-Eastern Europe* (Jagiellonian University Press 2023), sa Natašom Stičinskom, *Contemporary Populism and its Political Consequences* (Institute Ivo Pilar Zagreb, 2022), sa Isidorom Jarić i Ljiljanom Dobrovšak; *Postepidemiološki stres: Istorijske i medicinske dileme* (NDIZK, 2024), sa Nikolom Samardžićem i Nevenom Divac.

Malta 1792-1805: Početak britanske prevlasti na Mediteranu

Dodatni podaci:

Naučna monografija: „Malta 1792-1805: Početak britanske prevlasti na Mediteranu“

Prof. dr Haris Dajč, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet

ORCID: 0000-0003-0446-3830

DOI: 10.5281/zenodo.15573994

Prof. dr Nikola Samardžić, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (recenzent)

Prof. dr Josip Vrandečić, Filozofski fakultet Sveučilište u Splitu (recenzent)

Prof. dr Vladan Gavrilović, Filozofski fakultet Univerzitet u Novom Sadu (recenzent)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(458.2)"1792/1805"

325.3(410:458.2)"1801/1805"

ДАЈЧ, Харис, 1983-

Malta 1792-1805 : početak britanske prevlasti na Mediteranu / Haris Dajč. - Beograd : Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture, 2025 (Beograd : Standard 2). - 237 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 200. - Beleška o autoru: str. 237. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 215-226. - Registar.

ISBN 978-86-88813-20-4

а) Малта -- Историја -- 1792-1805 б) Колонијализам -- Велика Британија в) Велика Британија -- Малта -- 1801-1805

COBISS.SR-ID 170079241